

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.

Kurucular

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı

Vahap Adıyaman

Genel Yayın Yönetmeni

Serhat Aligil

Yayın Kurulu

Hikmet Akçiçek (Yazı İşleri Müdürü)
Aylin Aktükün, İlker Aktükün,
Serhat Aligil, Aysel Arıkboğa,
Gülnur Elçik, Fuat Ercan
Başak Ergüder, Nuray Ergüneş, Özge İzdeş,
Derya Kömürcü, Kuvvet Lordoğlu
Yasemin Öztürk, Metin Sarfati, Sermin Sarca
Mehmet Türkay, Berna Uymaz,
İşaya Uşur, Sinan Yıldırım

Editör Kurulu

Özti Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan
Kaya Ardiç, Cengiz Arın, Taner Berksoy
Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İşgüden
İzzettin Önder, Murat Özyüksel
Nail Satlıgan, Ümit Şenesen, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri

Emrah Cengiz

Yönetim Yeri

Galipdede Cad. Birlik Apt. No: 24/1 Tünel
34420 Beyoğlu / İSTANBUL
Tel: +90 (202) 252 61 30 - 292 60 64
Fax: +90 (212) 292 60 85

E-Posta

dergi@ifmc.org.tr
iktisatdergisi@gmail.com

Web

http://iktisatdergisi.ifmc.org.tr

Baskı Hazırlık

Okyanus Yayıncılık
0 212 245 9037

Baskı

Can Matbaacılık
Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi K:3 N:7
Topkapı / İSTANBUL
0212 613 1547

Dağıtım

Detay Dağıtım 0212 216 01 86

Abone Koşulları

Yıllık 60 TL
Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:
Yıllık 50 TL
Yurtdışı: 90\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680
Akbank Taksim Şubesi: 41007
İş Bankası: 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;
görüşler yazarlara aittir.

Yayın Türü: Yerel Sürekli Yayındır.

* Hakemli dergi kuralları 2. sayfadadır.

Son Baskı Tarihi:
30 Ekim 2010

İçindekiler

editörden

2

sanayinin değişen yapısı

4

Açılış : Vahap Adıyaman, Prof. Dr. Esfender Korkmaz, Prof. Dr.Sedat Murat
Sunuş : Halim Mete
Oturum Başkanı : Şeref Eren
Tebliğ : Prof. Dr. Bilsay Kuruç
Konuşmacılar : Ömer Bolat
Yrd. Doç. Dr. Kurtar Tanyılmaz
Prof. Dr. Erol Taymaz

siyasetin değişen yapısı

36

Sunuş : Prof. Dr. Nermin Abadan Unat
Oturum Başkanı : Osman Saffet Arolat
Tebliğ : Dr. Galip Yalman
Konuşmacılar : Doç. Dr. Yücel Demirer
Yrd. Doç. Dr. Cenk Saraçoğlu
Yrd. Doç. Dr. Kıvaç Ulusoy

kurumların değişen yapısı

63

Sunuş : Prof. Dr. İzzettin Önder
Oturum Başkanı : Prof. Dr. Sami Selçuk
Tebliğ : Yrd. Doç. Dr. Selime Güzelsarı
Konuşmacılar : Doç. Dr. Osman Can
Prof. Dr. İstar Gözaydın
Doç. Dr. Ali Murat Özdemir

işgücünün değişen yapısı ve işsizlik

92

Sunuş : Prof. Dr. Toker Dereli
Oturum Başkanı : Prof. Dr. Hülya Talu
Tebliğ : Prof. Dr. Faruk Sapancalı
Konuşmacılar : Mustafa Öztaşkın
Doç. Dr. Metin Özüğürlü
Bülent Pirlar
Prof. Dr. Gülay Toksöz

değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları

127

Sunuş : Hıfzı Topuz
Oturum Başkanı : Dr. Cengiz Arın
Tebliğler : Prof. Dr. Afşar Timuçin
Prof. Dr. Zafer Toprak

değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları

152

Oturum Başkanı : Dr. Cengiz Arın
Konuşmacılar : Prof. Dr. Ali Tayfun Atay
Seyfi Öngider
Doç. Dr. Sibel Özbudun Demirer

iktisat dergisi

Sayı: 511 - 512 Ocak - Haziran
Fiyatı: 12 TL.
ISSN 1302 5335

HAKEMLİ DERGİ KURALLARI

Yayın Kuralları:

- iktisat dergisi her ay yayınlanan hakemli dergidir.
- Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- Dergide yayınlanmak üzere gönderilen her türlü yazı, yayın kurulu tarafından bir ön incelemeye tabi tutulduktan sonra, uygun görüldüğü takdirde hakem tespiti yapılacak ve ilgili hakemlere gönderilecektir.
- Makale konuları başta iktisat olmak üzere sosyal bilimlerle sınırlıdır.
- Davet edilmiş olanların dışındaki yazılar hakemdenetiminden geçer.

Teknik Özellikler:

- Makale Microsoft Word programıyla yazılmalıdır. Dört adet A4 boyutunda çıktıyla, 200 kelimelik bir özet ve en fazla 8 anahtar kelime ile teslim edilmelidir.
- Makaleyle birlikte yazarın (yazarların) adını, ünvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, email adreslerini belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- Makale sonlarında yazar soyadlarına göre sıralanmış bir kaynak yer almalıdır.

editörden

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (İFMC) tarafından 1974 yılında başlatılan İktisatçılar Haftası, 34'üncü kez 14-16 Nisan tarihleri arasında düzenlendi.

Eylül 2008'de resmîyet kazanan küresel krizin etkilerinin hafiflediği, buna karşın özellikle belli Avrupa ülkelerinde yaşanan yeni sıkıntılar nedeniyle 'ikinci dip' tartışmalarının sıkça yapıldığı bir ortamda düzenlenen 34. İktisatçılar Haftası, bu sürecin ve Türkiye'nin konumunun tartışılmasını sağladı.

"Taşlar Yerinden Oynarken... 2010 Türkiye'sinde Siyaset, Ekonomi, Kurumlar" başlıklı hafta, hem küresel krizden göreceli olarak daha hızlı çıkan Türkiye ekonomisinin yapısal özelliklerinin masaya yatırılmasına neden oldu hem yine Türkiye'de yeniden şekillenen siyasi yelpazenin tartışılmasını sağladı. Ayrıca, kriz sonrası dünya ekonomisinde ortaya çıkan 'eski' ve 'yeni' güç odaklarının ve bölgelerinin içinde Türkiye'nin rolünü gündeme getirdi.

Dergimizde, hafta kapsamında okuyacağınız, "Sanayinin Değişen Yapısı", "Değişimin Toplumsal ve Kültürel Sonuçları" gibi başlıklar bu amaca hizmet ediyor.

İktisatçılar Haftası, 1974 yılından buyana sürdürdüğü geleneğini; tarafların en rafine temsilcilerini aynı platformda buluşturma özelliğini bu yıl da sürdürdü. Halim Mete'den Bilsay Kuruç'a, Galip Yalman'dan Ömer Bolat'a, Nermin Abadan Unat'tan Osman Can'a, Afşar Timuçin'den Mustafa Öztaşkın'a kadar birçok önemli ve etkili isim, hafta boyunca görüşlerini dile getirdi ve tartıştı.

Uzun yıllardır olduğu gibi bu yıl da haftanın her bir günü, düşünce dünyamızı zenginleştiren ve özellikle İktisat Fakültesi'nde büyük hizmetler veren öğretim üyelerimize adandı. Haftanın ilk günü Prof. Dr. İsmet Mucuk, ikinci günü Prof. Dr. Nuri Karacan'a armağan edilirken, haftanın son günü ise kısa süre önce aramızdan ayrılan Prof. Dr. Tülay Arın'ın anısına düzenledi.

1974 yılında başlayan İktisatçılar Haftası, 1936 açılan İktisat Fakültesi ve onun mezunları tarafından 1943 yılında kurulan İFMC gibi bir geleneği temsil ediyor. O gelenek, bir kez daha vurgulamak gerekir ki, düşünce dünyamızı zenginleştirenlere sahip çıkmak ve onların fikir ve çözüm önerilerinin sağlıklı bir ortamda tartışılmasına fırsat yaratmaktır.

İFMC, bu geleneği sürdürürken, başta üyeleri olmak üzere toplumun duyarlı kesimlerinden büyük destek alıyor. Tartışmaların demokratik bir zeminde yapılması ve tarafların aynı ortamda ön yargılarından uzaklaşarak bir araya gelmesi Haftamızın temel hedefi olmaya hep devam edecek.

Yeni bir haftada buluşmak dileğiyle...

İFMC

Genel Merkez Yönetim Kurulu

Prof. Dr. İsmet Mucuk

1939 yılında Kırıkan Hatay'da doğmuştur. Antakya Lisesini ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme Maliye Disiplinini 1964'te ve İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsünü 1962'de bitirmiştir. Milli Eğitim Bakanlığının öğretim üyesi yetiştirmek üzere yurtdışında doktora öğrenimi için açtığı burs sınavını kazanarak 5 yıllık bursla 1966 yılında ABD'ye gitmiş, New York Üniversitesinde iktisat dalında master ve doktora derecelerini 1973'te almıştır. 1974 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme İktisadi Kürsüsüne doktor asistan olarak giren İsmet Mucuk 1978 yılında doçent, 1988'de profesör olmuştur. Türkiye Pazarlama Derne-

ğinin kurucu üyesi ve eski başkan yardımcısı, Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Derneğinin de üyesi olan Prof. Dr. İsmet Mucuk İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde İşletme Bölümü Başkanlığı ve uzun süre Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı Başkanlığı yapmıştır. Kendisi hâlâ aynı bölümde lisansüstü programlarda ders vermektedir. Prof. Dr. İsmet Mucuk'un pazarlama ve işletme konularındaki kitapları ülkemizdeki birçok üniversite ve yüksek okulun yanı sıra Azerbaycan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Makedonya'da kullanılmaktadır.

34. İKTİSATÇILAR HAFTASI

taşlar yerinden oynarken...

“2010 türkiye’inde siyaset, ekonomi, kurumlar”

14-15-16 Nisan 2010

Prof. Dr. İsmet Mucuk’a armağan

1. Gün

14 Nisan 2010 Çarşamba

Birinci Oturum

Açılış	: Vahap Adıyaman, Prof. Dr. Esfender Korkmaz, Prof. Dr. Sedat Murat
Sunuş	: Halim Mete
Oturum Başkanı	: Şeref Eren
Tebliğ	: Prof. Dr. Bilsay Kuruç
Konuşmacılar	: Ömer Bolat Yrd. Doç. Dr. Kurtar Tanyılmaz Prof. Dr. Erol Taymaz

aylin altınay (İFMC Yönetim Kurulu Üyesi) - Sayın konuklar, değerli öğretim üyeleri, sevgili öğrenciler; hepiniz 34. İktisatçılar Haftasına hoş geldiniz.

1974 yılında “Sanayileşmenin Neresindeyiz?” üst başlığıyla gerçekleştirilen İktisatçılar Haftasının bu seneki üst başlığı: “Taşlar Yerinden Oynarken 2010 Türkiye’inde Siyaset, Ekono-

mi, Kurumlar.”

Şimdi açılış konuşmasını yapmak üzere İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Genel Başkanı Sayın Vahap Adıyaman’ı kürsüye davet ediyorum.

vahap adıyaman- Sayın Bakanlarım, Sayın Milletvekilim, Sayın Dekanım, sayın hocalarım, değerli iktisatçılar, basınımızın değerli

temsilcileri, değerli meslek örgütlerimizin yöneticileri, meslek kuruluşlarımızın, sivil toplum örgütlerinin başkanları, yöneticileri; hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

Bu yıl 34'üncüsünü gerçekleştiriyoruz, 1974 yılında başlayan İktisatçılar Haftası 2 yıl yapılamadı. Biri 1980 ülkenin olağanüstü dönem yaşadığı dönemdi, biri de 2001 krizi, o da ekonomik olarak olağanüstü dönemden geçtiğimiz dönemdi, onun dışında aralıksız devam eden bir etkinliktir. Tabii, bizim gibi; gönüllü kuruluş olan İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin böyle bir etkinliği bu kadar uzun süreli yapması azımsanacak bir mesele değil ama camiamızın desteğiyle her gün daha etkili, daha güçlü bir şekilde yapmaya devam edeceğiz.

Bildiğiniz gibi okulumuz İktisat Fakültesi 1936 yılında kuruldu. 1936 yılında Atatürk'ün isteği üzerine kurulan İktisat Fakültesi günümüze kadar 30 bin civarında mezun verdi. Tabii İktisat Fakültesi kurulduğundan bugüne gerek iş çevresine, gerek bürokrasiye, gerek basın mensubu olarak, gerek işletmeci yönetici olarak daha da önemlisi, hepsinden önemlisi iktisat eğitimine çok önemli katkıları oldu.

İktisat eğitimine derken kastettiğim şeydu: Bugün ülkemizde neredeyse her üniversitenin bünyesinde bulunan İktisadi İdari Bilimler Fakültesine iktisat eğitimi vermek üzere hocalar yetiştirdi. Bu anlamda İktisat Fakültesi'nin önemi kurulduğundan bugüne artarak devam etmektedir.

İktisat Fakültesinin ilk mezunları 1943'te İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ni (İFMC) kurdu. İFMC de kurulduğundan bugüne İktisatlıların 10 binini cemiyete üye yaptı. Ancak geri kalanların hepsinin gönül üyesi olduğunu biliyoruz.

Cemiyet çok kısa birkaç başlıkla yaptıkları etkinlikleri söylemek isterim. 67 yıllık olan Cemiyetimiz, 45 yıldır İktisat Dergisi'ni çıkarıyor, 34 yıldır İktisatçılar Haftası yapıyor, 15 yıldır Karıncalar Günü yapıyor, 18 yıldır doğa sporları yapıyor. Zamanınızı almamak için diğerlerini saymak istemiyorum.

İFMC'nin kuruluş amacı gerek mezunlar ara-

sındaki dayanışmayı sağlamak gerek ülkemizin iktisadi yaşamına katkıda bulunmak gerek mezunlarımızın sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını uygun çalışmalar yapmaktır.

Şimdi, bu yıl 34'üncüsünü gerçekleştirdiğimiz İktisatçılar Haftasının bir özelliği de şudur: Biz, İktisat Fakültesi olarak Vefa'ya çok yakınız. Bu nedenle camiamızın farklı bir vefa anlayışı var. Biz, uzun yıllardır İktisatçılar Haftasının günlerini okulumuza, camiamıza emeği geçmiş hocalarımıza armağan ediyoruz.

Bu yıl da yine birinci günümüzü değerli hocamız Sayın Prof. Dr. İsmet Mucuk'a, ikinci günümüzü yine değerli hocamız Prof. Dr. Nuri Karacan'a armağan ediyoruz. Son günümüzü ise geçtiğimiz dönemde kaybettiğimiz Prof. Dr. Tülay Arın hocamızın anısına gerçekleştireceğiz.

Şimdi yine bu İktisatçılar Haftasının özelliği şu: Burası hazırlığından son gününe bir platform. 7-8 ay önceden çalışmalarına başladığımız hafta için hocalarımızla, özellikle okulumuzdaki hocalara ve bizden mezun olup başka okullarda görev yapan hocalarımızla sürekli iletişim halinde oluyoruz. Sonraki süreçte komisyon oluşturuyoruz ve bu komisyon çalışmalarını sürdürerek nihai programı yapıyor. İktisatçılar Haftası hiçbir zaman şu ya da bu anlamda taraf olmaz ama tarafların en rafine temsilcilerini davet eder, konuyu tartışır.

vahap adıyaman

Böyle bir etkinliği bu kadar uzun süreli yapması azımsanacak bir mesele değil ama camiamızın desteğiyle her gün daha etkili, daha güçlü bir şekilde yapmaya devam edeceğiz

vahap adıyaman

30 yıldır devam eden bu uygulamalar neticesinde ekonomimizde önemli büyümeler oldu, ancak bazı noktalarda da çok ciddi sıkıntılarla karşılaşmaya başladık

Her sektörden, her kesimden temsilcilerin gelip burada tartıştığı bir platform olmaya devam edecektir.

Bu yeni İktisatçılar Haftamızın ana başlığı bildiğiniz gibi taşlar yerinden oynarken 2010 Türkiye'sinde siyaset, ekonomi ve kurumlar. Belki bundan önceki 33 yıllık İktisatçılar Haftasının programlarına baktığımızda bu yılki iktisatçılar haftamızın programı biraz daha farklılık arz ediyor. Bu yıl sosyal, siyasal ve kültürel konular biraz daha ön plana çıkmış gibi görünüyor. Belki bunda gerek dünyada, gerek ülkemizdeki değişimin önemli etkisi var, diye düşünüyorum.

Son olarak bir iki konuyu vurgulayarak konuşmama son vermek istiyorum. Bildiğiniz gibi özellikle son dönemde, daha doğrusu 1980'den başlayarak küreselleşmeyle birlikte önce dünyada ve dolayısıyla da ülkemizde birçok konuda değişimler yaşanmaya başladı. Ülkemizde de 1980'le birlikte istikrar anlayışı içerisinde ekonomik modelimizde değişim kararları alındı ve yaşama geçmeye başladı. Bu kararlar daha çok dışa dönük büyümeyi, yani bir anlamda da ihracata dönük büyümeyi hedeflemekteydi. 30 yıldır bu programlar uygulanmaya devam ediyor. 30 yıldır devam eden bu uygulamalar neticesinde ekonomimizde önemli büyümeler oldu, ancak bazı noktalarda da çok ciddi sıkıntılarla karşılaşmaya başladık. Bu sıkıntıların en önemlisi işsizlik olarak karşımıza çıkıyor. Bugün birçok hesaplamalar var, TÜİK'in verilerine baktığımız zaman belli rakamlar çıkıyor karşımıza, ama başkaca hesaplamalarla da zaman zaman karşı karşıya kalıyoruz. Yüzde 13-15 civarında, 16 civarında krizle birlikte değişen bir işsizlik olayı artık ülkenin yapısal bir sorunu haline gelmeye başladı.

2001 krizi öncesinde yüzde 10'lu civarlarda olan işsizlik oranı artık yüzde 13 küsur rakamda tutulduğu zaman sevinilecek gibi görünüyor ama gerçek 13'lü, 16'lı rakamlar değil. Maalesef şöyle bir şeyle karşı karşıyayız; iş aramaktan vazgeçenler bu oranların içinde yoktur. Bunu kattığımız zaman yüzde 30'lu rakamlara çıkıyor. Daha da vahimi işgücüne ka-

tılım oranı. 70 milyon nüfuslu Türkiye'de 24 milyon üzerinden bu hesaplar yapılıyor ve yüzde 30'a ulaşıyor. Bunu 70 milyona oranladığınız zaman çok önemli rakamlar çıkıyor. Bu anlamda gerek ekonomi politikalarındaki sanayideki değişim ve işgücündeki değişim incelenirken buralara önemli ölçüde vurgu yapılacaktır, diye düşünüyorum.

Ayrıca bu kadar büyük işsizlik ordusunun olduğu bir ülkede çalışanlar da rahat edemiyor. Çünkü yine hepimiz biliyoruz yaklaşık 10 yıl önce sendikalar ücret pazarlığı yapıyorlardı. Bugün artık ücret pazarlıkları da kalmadı. Çünkü o pazarlık güçleri yok, her an işsizlikle, işlerinden olmayla karşı karşıyalar. Çünkü dışarıda işsizler ordusu var. Bu anlamda da bu noktalara parmak basılacağı kanaatindeyim.

Buradan tekrar şuna dönersek, sanayideki sanayinin değişen yapısını yeniden acaba burada bugün konuşulur mu? Üretime dönük bir büyüme yeniden altı çizilir mi, kalkınmanın altı çizilir mi ve buna paralel olarak üretim artarsa eğer istihdam da sağlayacağını düşünürsek bu soruna önemli ölçüde katkı sunar mı diye değerlendirilecektir, diye umuyorum.

Bütün bunların inceleneceği 3 gün 6 oturum olarak devam edecek İktisatçılar Haftamızın camiamıza, kamuoyuna başarılı, hayırlı olmasını diliyorum, hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

aylin altınay - Sayın Adıyaman'a konuşması için teşekkür ederken İktisatlılar Vakfı adına konuşmasını yapmak üzere Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Prof. Dr. Esfender Korkmaz'ı kürsüye davet ediyorum.

esfender korkmaz- Efendim, hepinize saygılar sunuyorum.

İFMC'ye de 34 yıldır bu etkinliği devam ettirdiği için teşekkür ediyorum. Elbette ki ocak olan İktisat Fakültesinin misyonu yalnızca İFMC tarafından yürütülmemesi gerekiyor, hepimizin bu misyonu yürütmesi gerekiyor. Çünkü İktisat Fakültesi'nin ocak olması yalnız fakülteye dönük değil, tüm Türkiye'ye dönüktür. Çünkü iktisat mezunu bir defa olaylara daha üst noktadan, tepeden ve bütünü olarak bakmasını

bilen ve bu konuda uzmanlaşmış insandır.

Bu vasıflara sahip olduğumuz içindir ki, mezunlarımız özel sektörde ve devlette Türkiye'ye katkı yapacak postlarda görev yapmıştır, yapmaktadır. Onun için hepimiz gibi ben de iktisatlı olmaktan çok gurur duyuyorum.

Bizim bu uzun vadeli ve olaylara etkinlik penceresinden bakmamıza karşılık siyasetçi olaylara kısa vadeli bakıyor. Onun içindir ki, Türkiye'de iktisatçıyla siyasetçi anlaşamıyor. Bilmiyorum bu teşhisi siz de koydunuz mu? Bakın rahmetli Özal döneminde bir mühendis hegemonyası vardı.

Bu dönemde de AKP iktidarında Başbakan Yardımcısı iyi bir iktisatçıydı, muhalefet olmamıza rağmen bizimle de istişare ederdi ama bazı olaylara karşı çıktığı için, yani kısa vadeli günübirlik politikalara karşı çıktığı için görevinden alındı.

Değerli arkadaşlar, onun için çok net gördüm ki, siyasetçiyle iktisatçı katiyen anlaşamıyorlar. Aslında anlaşmaları gerekir, çünkü ekonomik ve siyasi olaylar birbirini etkiler ve birbirinin tamamlayıcısıdır ama böyle bir anlaşma zeminini Türkiye'de öncelikle yaratmak lazım. Bunun için ne yapmak lazım?

Biz nasıl piyasada rekabetçi piyasalar istiyorsak, şeffaflık istiyorsak, siyasette de demokrasi ve şeffaflık gelirse iktisatçıyla belki aynı paralele siyasetçiler gelebilir. Çünkü Türkiye'de siyasetin yapısını hepimiz biliyoruz. Şu üç unsurun olmazsa olmaz siyasette yapılması gerekiyor.

Bir defa siyasette demokrasinin olması lazım, şimdi siyasette demokrasi anlayışı nasıl olur? Bakın 1960'larda 1950-60 arasında tek parti diktatoryası riskine karşı Türkiye'de ihtilal olmuştur. Bugün şunu anlamamız lazımdır ki, çoğunluk partisi hiçbir zaman demokrasiyi yönetenler olmamalıdır. Çünkü demokraside azınlığın da az oy alan partilerin de sözü ve etkinliği geçerli olması gerekiyor. Olmazsa yasama ve yürütme erkinin ayrı olması, hatta yasama, yürütme ve yargı erkinin ayrılması temel kural olan demokrasinin ayrılması çok zor oluyor, hatta ayrılmıyor.

Ben şahsen bunu yürütmeye yasama organının arasındaki ilişkiyi yaşayan bir insanım ve buna da itiraz ediyorum. Türkiye'de eğer siyasette demokrasi olmazsa yasama ve yürütme erkinin ayrı olması lafta kalır, sözde kalır. Elbette ki bunun için halkın demokrasi talep etmesi lazım. Arkadaşlar, Türkiye'de en önemli sorun halk demokrasi talep etmiyor, halk demokrasi talep etmeyince siyaset belirli kişilerin ve belirli kesimlerin elinde kalıyor.

Seçim Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu değiştirerek siyaseti halkın yapmasını halkın siyaset yapmasının önünü açmalıyız. Eğer Türkiye'de bir açılım varsa, yapılması gerekiyorsa bunu yapmalıyız. Yani halk siyaset yapmalıdır. Halk nasıl siyaset yapar? Halk tüm adayları seçer. Siyasi parti üyeleri bellidir, bunlar hukuk yoluyla yetki alırlar ve yetkilerini kullanırlar. Bu zor iş değil ama Türkiye'de yapılmıyor. Zaten bütün sorunlar da buradan çıkıyor, dolayısıyla halkı özet olarak eğer seçmeyi seçilmek kadar önemli kılmazsa seçen seçilen kadar yetki sahibi olmazsa demokrasi olmaz ve dolayısıyla kuvvetler ayrılığı da lafta kalır.

Nihayet parti için demokrasi olması lazım, Türkiye'de parti içi demokrasi yok. Parti içi demokrasi olursa herkes fikrini rahatça söyler. Çünkü görüyorum ki, bir yasa çıkarılırken hiç kimse tepeden bakmıyor, yasanın tüm topluma sosyal faydası ve maliyeti dikkate alınmı-

esfender korkmaz

Çünkü demokraside azınlığın da az oy alan partilerin de sözü ve etkinliği geçerli olması gerekiyor

vahap adıyaman

Kaynak kullanımında etkinlik temel sorundur, siz kaynaklarınızı etkin kullanırsanız istikrarlı büyüme de sağlarsınız, istihdam da sağlarsınız

yor. Ne dikkate alınıyor? Cümle kuruluşu, nokta, virgül. Arkadaşım, bunlar insanı çok rahatsız ediyor, yani parti içi demokrasi olursa bunları tartışsınız. Olmadığı için siz ne söylerseniz söyleyin geliyor bakıyorsunuz çoğunluk oyuyla geçiyor.

Değerli arkadaşlar, tabii iktisat politikalarında da radikal bir değişiklik yapmak lazım ki, siyaset ve iktisat arasındaki koordinasyon, uyum sağlansın. Şimdi bunu da iktisatçı çok iyi biliyor, çünkü iktisatçı biliyor ki, öncelikle kaynak kullanımında etkinlik temel sorundur, siz kaynaklarınızı etkin kullanırsanız istikrarlı büyüme de sağlarsınız, istihdam da sağlarsınız. Zaten iktisat alfabesi üretim, istihdam ve bölüşümün dengeli olmasıdır. Bir örnek vereyim, belki Vahap'ın söylediklerine paralel bir örnek olacak: Bakın arkadaşlar, 1994-2000 arasında ortalama işsizlik oranı yüzde 7, 2001 krizinden sonra bu yüzde 10.5'e atladı. 2009 ve orta vadeli programlara da bakarsanız bugün bu yüzde 14'e atladı.

Şimdi, siz buna doğru teşhis koymazsanız, bunu sanal olarak kabul ederseniz o zaman iktisatçının yapacağı bir şey yok arkadaşlar. Ben iktisatçının aklını bilgisayara benzetiyorum. Çok yanlış dokümanlar, veriler verirseniz bozular. Gerçekten benim de aklım bozuluyor, yani ben görüyorum rakamları, ondan sonra kalkıyor birisi 'bu sanaldır' diyor. Hadi buyurun şimdi, işin içinden çıkın. Yani onun için arkadaşlar, iktisatçının daha çok hâkim olması lazım, iktisatçının Türkiye'de söz sahibi olması lazım, eğer iktisatçı söz sahibi olursa bu Türkiye'nin geleceği açısından bir teminat olur, halk için bir teminat olur ve bundan başka da çözüm yolu yoktur. Hepinizi saygılarıyla selamlıyorum, başarılar diliyorum.

aylin altınay - Sayın Korkmaz'a konuşması için teşekkür ederken fakültemiz adına konuşmasını yapma üzere İktisat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Sedat Murat'ı kürsüye davet ediyorum.

sedat murat - Saygıdeğer milletvekilim, değerli basın mensupları, değerli öğretim üyeleri, misafirler, İFMC ve İktisatlılar Vakfının de-

ğerli üyeleri; hepinize hoş geldiniz diyorum.

Bu yılki programın adı "Taşlar Yerinden Oynarken 2010 Türkiye'sinde Siyaset, Ekonomi, Kurumlar." Bu başlık gerçekten çok yerinde seçilmiş, bu açıdan Sayın Esfender Hocamın belirttiği gibi ben de İFMC cemiyetimizin değerli Başkanını, Yönetim Kurulu üyelerini tebrik ediyorum. Yalnız tek bir eksikliği var, buna bir de toplum katılsaydı, yerinde olurdu. Çünkü bu taşların yerinden oynatılmasında toplumun, halkın önemli bir katkısı olduğunu biliyoruz. Taşlar yerinden oynuyor, umuyoruz taşlar yerine oturtulacaktır.

Bilindiği gibi ekonomi bilimiyle siyaset kurumu arasında açıklanması oldukça karmaşık olan bir ilişkiler ağı bulunmaktadır. Şöyle ki; geleneksel olarak siyasi kararların ekonomik hayatı etkilediği bilinmekle birlikte ekonomik gelişmeler özellikle demokratik toplumlarda siyaset mekanizmasının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum klasik iktisatçıların eserlerinde bile politika ve ekonomi terimlerinin bir arada bulunmasına yol açmıştır. 1870'li yıllarda neoklasik ekonominin ortaya çıkmasına kadar ekonomi ve siyaset bilimleri birlikte ele alınmıştır. Nitekim iktisat bilimini siyasetten ayrı olarak ilk değerlendiren iktisatçı 1890 yılında yazdığı "Ekonominin İlkeleri" kitabıyla Alfred Marshall olmuştur. Ancak özellikle Keynesyen iktisadın devlet müdahalesini savunan görüşlerinin ön plana çıktığı 1940'lı yıllardan itibaren ekonomi ve siyaset bilimleri tekrardan birlikte değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bugün geline nokadaysa siyaset, ekonomi ve kurumlar birbirini çok açık bir şekilde etkiler hale gelmiştir. Bu ise güvenilirlik, politik istikrar ve beklenti yönetimi gibi kavramlar üzerinde durulmasını gerektirmektedir. İktisadi hayatta her şey beklentiler ve güven üzerine kuruludur ki, bunlar temelde psikolojik ve sosyolojik unsurlardır. Ekonomi ve psikoloji birbirinin tamamlayıcısı olduğu için güven olgusu çok önemlidir. Nitekim yapılan çalışmalar hükümetlere veya bir diğer ifadeyle siyasal iktidarlara duyulan güvenin ani bir biçimde azalmasıyla finansal krizlerin meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden de iktisat

politikaları yürütülürken piyasaya doğru, dürüst, güvenilir mesajlar vermek gerekmektedir, zira politika yapıcı olmanın bir anlamı da iktisadi ajanlara ekonomide ileriye görebilmelerini sağlayacak sağlıklı mesajlar vermektir. Faizlerin döviz kurunun gidişatı gibi durumlar belirsiz hale getirildiğinde karar alma mekanizması son derece ilkelleşecektir. Mali kurumların devlete karşı duydukları güvensizliğin karşılığı yüksek oranlı faizlerdir. Yüksek oranlı faizler ise reel ekonominin daralmasına, enflasyon beklentisinin yükselmesine ve temel makro ekonomik değişkenlerin olumsuz şekillenmesine yol açacaktır.

Piyasalara güvenilir mesajlar verildiğinde belirsizlik azalmakta, bu olduğunda ise beklentilerin yönetimi kolaylaşmaktadır. Zira enflasyon beklentisinin kırılmadığı durumlarda enflasyonla mücadele politikalarının başarıya ulaşması mümkün değildir. Beklentilerin olumlu şekillenmesiyle politika yapıcının güvenilirliğine bağlıdır.

Politika yapıcının güvenilirliği ortaya çıkan kargaşaları en az maliyetle atlatmada ve ekonomik değişkenlerin özellikle de faiz oranlarının yüksek düzeylerde seyretmemesi açısından önemli olmaktadır. Politika yapıcının güvenilir olabilmesiyle politik istikrara bağlıdır. Kuşkusuz politik kutuplaşma koalisyon hükümetleri, hükümetlerin hızlı bir biçimde değişmesi gibi unsurları içinde barındıran politik istikrarsızlık güvenilirliği azaltan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısı Türkiye'deki siyasal alan tartışmaları açısından da değerlendirilebilir. Hükümet değişikliği olasılığı politik istikrarsızlık, politik kutuplaşma, demokrasi açığı, kurumlar arası çatışma gibi durumlarda temel makro ekonomik değişkenler olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Zira yüksek borçlu ülkelerde genellikle koalisyon partilerinden oluşan istikrarsız hükümetler başa gelmektedir. Alesina ve Tabellini'ye göre kısa ömürlü hükümetlere sahip ülkeler daha çok kamu borcu biriktirme eğilimindedirler. Politik istikrarsızlığın olduğu ülkelerde iktisadi karar birimleri tahminlerine politik riski de dâhil ederek beklenti oluştururlar. Bu açıdan po-

litik risk faktörünün düşük olması iktisat politikalarının başarısı açısından oldukça önemlidir. Genellikle ülke riski güvene, güven ise geçmişte yapılanlara bağlı olarak ele alınmaktadır, ancak bu dar bir çerçeveye dayalı yorumlama olur.

Ülkemizde sürekli bir şekilde gündemdeki yerini muhafaza eden sistem tartışmaları 1960'lardan bu yana ortalama olarak her 10 yılda bir askeri müdahalenin olması, olma ihtimalinin gündeme gelmesi ve orduya sürekli olarak yönetme el koyma çağrısının yapılması politik kutuplaşmaya dayalı olarak gelişen siyaset yapma anlayışı kurumlar arasında bir uzlaşma kültürünün değil, çatışma kültürünün yerleştirilmeye çalışılması veya yerleşmiş olması uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında ciddi bir politik risk olarak pekala algılanabilir. Üstelik Türkiye koşullarında politik risk olgusuna yol açan aktörlerin dinamik bir yapı göstererek sürekli olarak değişmesi de bunun çabası. Nitekim son günlerde gündeme damgasını vuran sivil Anayasa tartışmaları bunun en tipik bir örneğidir. Sivil Anayasa tartışmalarının uzlaşmacı bir zemine oturtulma çabalarının yetersiz kalması hem ülke gündeminin uzun süre meşgul edilerek toplumsal enerjinin boşa harcanmasına hem politik risk faktörünün oluşmasına neden olmaktadır. Zira demokrasi açığını ortadan kaldırmaya yönelik

sedat murat

Sivil Anayasa tartışmalarının uzlaşmacı bir zemine oturtulma çabalarının yetersiz kalması hem ülke gündeminin uzun süre meşgul edilerek toplumsal enerjinin boşa harcanmasına hem politik risk faktörünün oluşmasına neden olmaktadır

sedat murat

Demokrasi açığı politik riski ve ülke riskini etkileyerek güvenilirliği azalmaktadır. Güvenilirliğin azalmasıysa beklenti yönetimini zorlaştırarak iktisat politikalarının başarı şansını düşürmektedir

bir adıma dönüştürülebiyecek sivil Anayasa meselesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin dışına taşmış kurumlar yetkilerini aşarak sürece dahil olmuştur. Bu ise politik risk faktörünü beraberinde getirmektedir.

Çatışma kültürünün Meclisin dışına taşınması, yani iktidar-muhalefet tartışmasına kurumların da dahil olması ve süreci yönlendirmeye çalışması kargaşa ortamına zemin hazırlayarak politik riski tetikleemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sadece ekonomik göstergelerin olumlu olması ülke riski açısından yeterli olmamakta, politik riskin varlığı da önem arz etmektedir. Dolayısıyla iktisat politikalarının günlük siyasi tartışmaların ötesinde iktisadi gerçeklerle tutarlı biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim Türkiye ekonomisinde sağlanan istikrarın korunması için hükümet ve muhalefet arasındaki siyasi tartışma ortamının sığıltan kurtularak daha nitelikli bir hale getirilmesi demokrasi açığını ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalara destek olunması ve bu sürecin gerilim ortamı oluşturulmadan yapıcı ve derinlikli bir anlayışla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Nitekim iktisadi ajanların politik risk, güven ve benzeri unsurları beklentilerine dahil ederek karar aldığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla bugün gelinen noktada beklentilerin dinamik bir yapı sergilediği göz önüne alınıp beklentilerin yönetilmesine önem verilmelidir.

Sonuç olarak demokrasi açığı politik riski ve ülke riskini etkileyerek güvenilirliği azalmaktadır. Güvenilirliğin azalmasıysa beklenti yönetimini zorlaştırarak iktisat politikalarının başarı şansını düşürmektedir. Yani beklentilerin kolay yönetilebilmesi için taşların yerine oturması, fakat düzgün oturması gerekmektedir. Yerine düzgün oturmayan taşları kımıldatıp düzgün bir hale getirmek çok daha zor olmaktadır. Sözlerimi taşları yerine düzgün bir şekilde oturtabilmek için herkesin, her kesimin, her kurumun elini taşın altına düzgün bir şekilde koyması gerektiğini söyleyerek bitirmek istiyorum. Saygılarımla.

aylin altınay - Sayın Dekana konuşması için teşekkür ediyoruz.

Sayın konuklar, bilindiği gibi İktisatçılar Haftasının önemli bir özelliği de etkinliğin her bir gününün İktisat Fakültesi'ne hizmet vermiş değerli öğretim üyelerine armağan edilmesidir. Bu yılki haftamızın ilk günü Prof. Dr. İsmet Mucuk'a armağan edilmiştir. Şimdi Sayın Mucuk'u ve kendisine plaketini takdim etmek üzere Sayın Prof. Dr. Esfender Korkmaz'ı kürsüye davet ediyorum.

esfender korkmaz- Efendim, bu görevi bana verdiği için İFMC'ye teşekkür ediyorum. Bu plaketi fazlasıyla hak eden değerli arkadaşım İsmet Mucuk'a takdim etmekten de onur duyuyorum.

ismet mucuk- Öncelikle herkesi saygıyla selamlıyorum. Sayın Bakanım, değerli Milletvekilim, Sayın Dekanım, Sayın Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkan Vekilim, değerli meslektaşlarım, değerli konuklar, sevgili öğrenciler; ülkemizin ilk İktisat Fakültesi olma özelliğine sahip olan fakültemizin ve Atatürk'ün emirleriyle kurulmuş olan fakültemizin 84. Kuruluş Yıldönümünde 34. İktisatçılar Haftasının kutlanmasında sizlerle birlikte olmaktan büyük mutluluk duyuyorum.

Fakültemize öğrenci olarak gireli yarım asırdan fazla oldu. Bu süre içinde gerek öğrenciliğimde, gerek yurtdışında doktora öğrenimini yapıp, ülkemize dönüp fakültemize asistan olarak girdikten sonra bu bilim yuvasında hocalarımızdan çok şeyler öğrendim ve bu öğrendiklerimizi yıllar boyu öğrencilerimizle paylaşmaya çalıştım. Bu vesileyle bu hocalarımızdan vefat etmiş olanları rahmetle anarken, yaşayanlara da sağlık ve uzun ömür diliyorum.

Fakültemizden 4 yıl önce emekli olduktan sonra da kopamadım ve sınırlı da olsa ders vermeye devam ediyorum. Öğrencilik yıllarımdan küçük bir anıyı aktarmak istiyorum: 50 yıl kadar önce fakültede öğrenciyken oda arkadaşım, birlikte oturduğumuz arkadaşım yaz tatilinde Antakya'ya gitmiş. Antakyalıyım ben de, orada yaşlı bir tanıdığı "oğlum, İstanbul'da ne okuyorsun?" diye sormuş. Arkadaşım "İktisat Fakültesinde okuyorum" demiş. "Peki, ne olacaksın?" "İktisatçı olacağım amca" demiş. O

da, “Be oğlum, iktisatçı olmak için senelerce okumaya ne gerek var İstanbul’larda” demiş... Şimdi aradan geçen yarım asır ve daha fazla sürede tabii çok şey değişti. Fakültemiz Başkanımızın gayet güzel ifade ettiği gibi sadece özel sektörde ve kamu sektöründe üst düzey yöneticiler yetiştirmekle kalmadı, tüm ülkemizdeki hemen hemen tüm üniversitelerde ve yüksek okullarda öğretim üyesi olarak çok sayıda mezununu da yetiştirmiş oldu. Bizim mezunlarımız pek çok üniversitede bugün hoca olarak, öğretim üyesi olarak görev yapmaktadırlar ki, bu iktisat Fakültesini gerçekten diğer pek çok fakülteden farklı ve ayrıcalıklı bir hale getirmektedir. Çünkü iktisat biliminin ülkemizdeki ana ocağı İktisat Fakültesi olmuştur. Bu her zaman iftihar edeceğimiz bir husustur.

34. İktisatçılar Haftasının ilk gününü bana armağan ederek onurlandıran değerli dostlarım Cemiyet Başkanımız, çalışkan Başkanımız Vahap Adıyaman, İktisatlılar Vakfına çok şey kazandıran değerli dostum mütevelli heyet başkanı Prof. Esfender Korkmaz’a ve onlara destek veren Dekanımız Sayın Sedat Murat’ın şahıslarında bu etkinliği düzenleyen kurumlarımıza içtenlikle teşekkür ediyorum. Tekrar saygılarımla.

aylin altınay- Sayın konuklar, “Sanayinin Değişen Yapısı” başlıklı birinci oturumumuza başlamadan evvel bu oturumun sunuşunu yapmak üzere 1972 mezunlarımızdan TOBB Başkan Vekili Sayın Halim Mete’yi kürsüye davet ediyorum.

halim mete- Sayın Milletvekilim, Sayın Cemiyet Başkanım, Sayın Vakıf Başkanım, Sayın Dekanım, Sayın Hocalarım, sevgili iktisatçılar ve saygıdeğer katılımcılar; sıralarında okumaktan dolayı büyük gurur duyduğum İktisat Fakültesinin Mezunlar Cemiyetinin düzenlemiş olduğu 34. İktisatçılar Haftasında konuşmacı olmaktan dolayı büyük memnuniyetimi ifade ediyorum ve sizleri şahsım ve TOBB adına saygılarımla selamlıyorum.

1972 mezunu dediler, oradan başlamak istiyorum. Ben 1971’de okulu bitirdim, diploma almaya geldim. Şinasi Bey aşağıda, babam

soruyor: “Oğul okulu bitirdin mi?” O sıkıntılı zamanlar, 1965’de girdim, 1971’de bitirebilmişim. Şinasi Bey dedi ki: “Hayır, siz daha okulu bitirmediniz.” “Niye?” dedim. “Fransızcanızı vermemişsiniz” Halbuki birinci sınıfta girmişim Fransızcaya, sonucuna bakmaya utanmışım, sormamışım. Herhalde geçtim demişim. Ne yapacağız? Lisan okuluna gideceksiniz. Lisan okuluna gittik, şansımız yaver gitti, 1 ay içinde imtihana girdik. Test usulü hayatımın ilk şiirini orada yazdım. O zaman evliyim ve bir çocuğum var: “Hocam ben okulu bitirdim, yalnız kaldı Fransızcam, evde çoluk çocuk aç, ne olur acı hocam” dedim sınıfı geçtim, ama şiirle mi geçtim, yoksa yazdıklarımla mı geçtim bilmiyorum, onun için ben hep 1971 bilirim, ama şeyde 1972 yazıyor, doğru.

Şimdi ikincisi konuşmama başlamadan sevgili dostum ve Başkanımın attığı pasla başlayalım. Evet, biz bu sıralarda okurken veya bu sıralarda okuyan gençler ilk defa ilk önce nerede ne işi bulacağını düşünerek buralara girerler. Biraz önce hocamın anlattığı gibi bize de sordular: “Oğlum, ne olacaksın?” “İktisatçı” dediğimiz zaman anlamıyoruz. Hocamıza sorduk: “Bize iktisatçı diyoruz anlamıyorlar, ne olacağız?” O günün geçerli mesleği muhasebecilikti, 1965 yılından bahsediyorum, “muhasebeci olacağız” dediğimiz zaman “hah, bir işe yararsın” diyorlardı.

Eğer bir ülkede işsizlik sorunu çözülemese ki, bugün iş arama ümidini kaybedenlerle birlikte neredeyse yüzde 25’e yakın bir işsizliğimiz var. İşsizlik sorununu çözemsek bütün ekonomiyle ilgili konuştuklarımızın hepsi boşa gider. Bakıyorsunuz hükümetin büyük bir bölümü yapısal olarak adlandırdığı işsizliği bazıları da maalesef ‘sanal’ olarak değerlendiriyor. Bugünlerde, belki gündemde fark ediyorsunuz; TOBB da bunun başka bir taraftan işine sokuluyor. Çünkü bizim 1.3 milyon üyemiz var ve bize siyasi otorite diyor ki ‘Birer kişi alın.’ Yani gemide 15 kişi çalışıyor, o kadar çalışabilir, ama sen oraya bir kişi daha al işsizliği çözmek için... Neyse bugünlerde o tartışmalar sürüp gidecek biraz, ama bir şey var ki, bizim de görevimiz konuşmacılar olarak,

ismet mucuk

İktisat biliminin ülkemizdeki ana ocağı İktisat Fakültesi olmuştur. Bu her zaman iftihar edeceğimiz bir husustur

halim mete

**İşsizlik sorununu
çözemezsek bütün
ekonomiyle ilgili
konuştuklarımızın
hepsi boşa gider**

hocalar olarak iş bulmaya odaklanmak lazım. Belki buradan da bizim üniversitemize, fakülteden önce üniversitemize bir-iki söz söylemek lazım; şu "taşlar yerinden oynarken" lafını belki de üniversiteye söylemek lazım. Türkiye'de birçok devlet üniversitesi kuruluyor ve de birçok da vakıf üniversitesi var. Vakıf üniversitesi zannediyorum 50'ye yaklaştı. Bu vakıf üniversitelerinin çok başarılı olanları var ki, ben de onların bir tanesinin mütevelli heyet başkan yardımcısıyım, TOBB Ekonomi Teknoloji Üniversitesi... Bir de yeni bir üniversite kurduk Piri Reis Üniversitesi, bu da denizcilik üniversitesi. Ama bakıyoruz ki bizim üniversitemiz eskiden kalma usullerle hâlâ o yolu hiç bozmadan hiç daha ileri, yani taşları yerinden oynatmıyor. Ben Sayın Rektörüm burada hiç denk gelmediğim için ona gitsin sözüm, Sayın Dekanım da duysun, o iletsin, taşları önce İstanbul Üniversitesi bir oynatmaya başlasın. Biz onu bekliyoruz, destek olmaya da hazırız. Çok zor bir yılı geride bıraktık. Umuyorum ki, bu küresel kriz para kazanma anlayışının neler yol açtığını gösterir ve dünyaya ders olur. Ülkemizdeyse 2 hafta önce açıklanan 2009

yılı büyüme oranları karanlık bir tüneli geride bırakmakta olduğumuza işaret ediyor. Şimdi odaklanmamız gereken konu bu tünelden çıktığımızda göreceğimiz yeni küresel rekabet ortamıdır. Bu yeni ortama özel sektörümüzün hızla intibak edebilmesini sağlamalıyız. Dünya ekonomileri arasında iyile kötü ayırımının belirginleştiği bir dönemi yaşıyoruz. Bir tarafta Yunanistan, Portekiz ve İspanya, diğer tarafta Brezilya, Hindistan ve Çin var. İyiler listesinde yer almanın yolu orta vadeli hikaye sahibi olmaktan geçiyor. Ülkemizin esas ihtiyacı da burada ortaya çıkmaktadır. Zira iş ve yatırım ortamını iyileştiren reformlar 2006'ya kadar gayet hızlı bir biçimde hayata geçirilmişken sonrasında maalesef devamı gelmemiştir. Bunun sonucunda Türkiye iş ve yatırım ortamının düzgünlüğü sıralamasında 10 basamak birden geriledi, yani 63. sıradan 73. sıraya indi. Zaten arkalardaydık, şimdi başkaları da bizi geçti.

Dünyanın 17. büyük ekonomisi olmakla övünen bizler için hiç de yakışık almayan bir tablodur bu. Belki kredi derecemiz arttı ama bunun temel nedeni bankaların ve kamunun kredi borçlarını geri ödeme kapasitesinin daha olumlu hale gelmesidir. Kredi notu iyileşse de ekonomik faaliyetlerde 2009 yılında ciddi bir daralma yaşanmıştır, dolayısıyla ilginç bir yılı geride bıraktık. Mali sektör ve portföy yatırımcıları için olumlu görünenin reel sektör ve halkın büyük kısmı açısından aynı görünmediği bir yıl oldu. 2010 yılıysa nasıl yüksek hızla büyüyeceğimize ve rekabet gücümüzü nasıl koruyabileceğimize ilişkin gündeme geri dönme yılı olmalıdır. Büyümenin öncü göstergeleri diyebileceğimiz sanayi üretimi, ihracat, banka kredileri ve perakende sektöründeki cirolarında son dönemde bir artış görüyoruz. 2010 yılının ilk çeyreğinde ekonomik büyüme muhtemelen çift haneli olacak. 2010 yılının tamamındaki büyümeninse yüzde 5'i geçmesini bekliyoruz. Yalnız rakamlara bakarken bir noktayı daha, yani 'baz' etkisini göz önüne almamız. 2009 yılının ilk çeyreği krizin en ağır hissedildiği dönemde, bu yüzden bu çeyrekte yapılan karşılaştırmalar dikkatli okunmalıdır.

Kriz öncesi üretim seviyelerine dönmemiz en az 2 yıl sürecek gibi görünmektedir. Hatta istihdam ve kamu maliyesindeki kaybın geri alınması daha da uzun yıllar alacaktır gibi gözüküyor. Diğer taraftan kamu maliyesi yeniden önem kazanıyor. Mali disiplin yine önemli, ama bu kez amacı kamu harcamalarını bir bütün olarak azaltmak değil, önce kontrol altına almak, sonra da içeriğini değiştirmektir. Verimsiz harcamaları kesmek büyüme sürecine en çok katkıyı yapacak alanlarda harcama yapmaktır.

Reel sektörün durumuna baktığımızda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Dünyada son yüzyılın en büyük iktisadi krizi yaşanırken ayakta kalabilmek bile başarı kabul edilmelidir. Esasen reel sektörümüz beklenenden daha iyi dayandı. Mali sektörümüzün tamamı reel sektörün önemli kısmının dayanıklılığı teyit edildi. 2009'da vadesi gelen yurtdışı kredilerin yaklaşık yüzde 70'inin yenilendiğini, kalan kısmın ödenmesindeyse kayda değer sıkıntı yaşanmadığını gördük. Öte yandan reel sektörde olumsuz anlamda ikili bir yapı oluştu. Bir tarafta finansman imkanlarına ve yeni pazarlara ulaşabilen az sayıda firma, diğer tarafta finansman ve ciro sıkıntısı yaşayan çok sayıda firma. KOBİ kredilerinin diğer kredilere göre daha fazla azalması istihdam kaybında küçük şirketlerin daha fazla etkilenmesi buna işarettir.

Sonuç olarak 2009 yılı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye için de zor bir yıl olmuştur. 2010 yılıysa hem reel sektör şirketlerinin, hem de mali sistemin dayanma gücünün sınındığı bir yıl olacaktır. İhtiyacımız olan yeniden hedefe kilitlenmek ve ekonomiye odaklanmaktır. Unuttuğumuz, ama her gün eksikliğini hissettiğimiz reform sürecine geri dönmektir. Ekonomideki sorunların aslında 2007 yılından itibaren başladığının sinyalleri alınmasına rağmen önlem alınmakta gecikilmesi krizin ciddiyetinin zamanında ve yeteri kadar anlaşılabilmesi sorunların ağırlaşmasına neden olmuştur. Kısa geçmişte yaşanan bu tahribatı gidermeye, büyüme hızını ve üretimi artırmaya odaklanmalıyız. Türkiye'nin sorunu sürdürülebilir bir büyüme stratejisi geliştirememesinden kaynaklanmaktadır.

Sürdürülebilir bir büyüme sağlamak için üretken bir kapasitenin yanında kurumsal, hukuksal, kültürel gelişim ve teknolojik ilerlemenin de sağlam temellere oturtulması gerekmektedir. Ekonomiye olan güveni reform hamlesini canlandırarak yeniden tesis etmeliyiz. Bunu başarısak ileride çocuklarımıza anlatabileceğimiz yeni bir başarı hikayesi bizi beklemektedir. Böylece refah düzeyimiz artacak ve hedef olarak belirlediğimiz şekilde 2023 yılında dünyanın en büyük 10 ekonomisinden biri haline gelmemiz mümkün olacaktır. Bunu da sahip olduğumuz müteşebbis ruhumuzla gerçekleştireceğiz, diyorum. Zira biz müteşebbis bir milletiz, ekmeğimizi taştan çıkartmalıyız.

Saygıdeğer katılımcılar ve kıymetli hocalarım, 1965'te bu okula girdiğimde bizlere iktisat ilmini şöyle tarif etmişiniz: 'İktisat ilmi cepteki imkanlarla ihtiyaçları karşılama ilmidir.' Bu bizler için doğru, şirketlerimiz için de doğru, ancak işin içine siyaset girerse bu iş karışıyor. Her siyasi iktidar kendine göre yorumlayarak ona göre hareket ediyor. Bir ülkenin gelişmesi için ekonominin gündeminin birinci madde olması gerekirken, siyaset her zaman gündemin ilk maddesine oturuyor, bunun peşinden de futbol gündeme oturuyor. Ekonomiye ise krizler gündeme geldiğinde hatırlamaya çalışıyoruz maalesef. Bunun sonunda taşlar yerinden oynuyor, bir türlü de bu taşları yerine oturtamıyoruz. Halbuki ekonomiyi ilk sıraya oturtmalı, taşları yerinden oynatmamalıyız. Taşları oynatmaya evet diyebiliriz bir şartla; siyasetin ekonomiye zarar vermeyecek duruma gelmesi için iktisat kaideleri yeniden yazılmalı, belki de bugünlerde birileri bu yazma işlemini bir taraflarda yapıyorlardır. Peki, ekonominin neyi eksik ve bunu gidermek için bizim karar alıcılarımız neler yapıyor?

Bu konuda izin verirseniz her yerde anlattığım, belki de geçen sene bu salonda bir soru sorarken yine anlattım ama dinlemeyenler için tekrar olsun: Şimdi bizim bölgenin üç insanı Oflu, Bayburtlu ve Rizeli ortak inşaat yapmaya karar veriyorlar. Rizeli diyor ki: "İnşaatın demirini ben vereceğim" Bayburtlu: "Kereste-

halim mete

Türkiye'nin sorunu sürdürülebilir bir büyüme stratejisi geliştirememesinden kaynaklanmaktadır

halim mete

Bir ülkenin gelişmesi için ekonominin gündeminin birinci madde olması gerekirken, siyaset her zaman gündemin ilk maddesine oturuyor

sini ben vereceğim” Oflu da: “Çimentosunu da ben koyacağım” diyor. Nitekim inşaata başlıyorlar, ama inşaat birinci kat betonu dökülürken çöküyor. Rizeli ağlıyor: “Benim demirlerim gitti, benim demirlerim gitti” Bayburtlu: “Vay benim kerestelerim, vay benim kerestelerim” Oflu da rahat atmış bacak bacak üstüne: “İyi ki çimento koymamıştım, yoksa ben de ağlayacaktım” diyor.

Şimdi zaman zaman bu ekonominin çimentosunu koymayanlar birileri oluyor. Peki, hükümetlerimiz ne yapıyor? Bence bütün hükümetler için geçerli bir fıkram daha var. Onların yaptığı da şu: Bizim köyün çıkışında bir çukur var. Köyden çıkanlar bir şekilde çukura düşüyor. Arabayla, yayan, ölen oluyor, yaralanan oluyor, köylüler çukurun başında toplanıyor, diyorlar ki: “Ula bu çukura ne edelim?” Birisi diyor ki: “Gelin uşaklar, bu çukurun yanına bir ambulans alalım, çukura düşenleri hemen hastaneye yetiştirelim” Öbürü diyor ki: “Ula hastaneye gidene kadar adam ölebilir, gelin çukurun yanına bir hastane yapalım” Bizim Temel geliyor: “Uy kafaya bak, o kadar masraf yapıp da hastane yapacağına gelin çukuru kapatalım, gidelim hastanenin yanına yeni bir çukur açalım” diyor. Bana göre bizim karar alıcılarımız da biraz belki şey oluyor, ama bunu yapıyorlar. Bu düşüncelerle sözlerime son verirken modern Türkiye’nin kuruluşunda büyük emeği olan Türkiye’nin en eski İktisat Fakültesi’nin siz saygıdeğer mezunlarına, değerli cemiyetimize ve değerli katılımcılara teşekkür ediyor, hepimizi saygılarımla selamlıyorum.

aylin altınay - Sayın Mete’ye teşekkür ediyoruz. Şimdi “Sanayin Değişen Yapısı” başlıklı oturumu yönetecek olan Sayın Şeref Eren’i kürsüye davet ediyorum.

şeref eren - Değerli konuklar, İktisatçılar Haftasına hoş geldiniz. Ben de adına düzenlenen bu toplantı vesilesiyle her zaman kendilerinden feyiz aldığımız, destek aldığımız İsmet Hocamıza hem üniversite eğitimi hem akademik yaşamı, işletmecilik yaşamına katkılarının uzun süre devam etmesi dileğiyle bu toplantıyı başlatıyorum, kendilerine tekrar teşekkür ediyorum.

Oturumun konusu daha önce de dediği gibi sanayinin değişen yapısı. Panele geçmeden önce oturumun sunuşunu yapacak olan Prof. Dr. Bilsay Kuruç’u kürsüye davet ediyorum.

bilsay kuruç - Sayın Başkan, Sayın Dekan, değerli konuklar, değerli meslektaşlarımız ve varsa az sayıda değerli öğrenciler; efendim, eşim ve ben 50 yıl önce mezun olduk. Tam 50 yıl oluyor, fakültemiz değişmemiş, daha da güzelleşmesini diliyoruz. Eşimin ve benim di-
leklerimizdir.

İktisatçılar Haftası, İFMC’nin güzel bir gelenekle ve vefakârlık duygularıyla uzun zamandır organize ettiği bir çabadır. Her yıl bu beklenir, belli bir kamuoyu oluşmuştur ve cemiyet yönetimine gelen arkadaşlarımız da bu başarıyı bir bayrak yarışı gibi sürdürürler, biz de bunu izlemekten, zaman zaman katılmaktan daima memnun oluruz. Ayrıca cemiyetin bana birkaç yıl önce yaptığı nazik vefakâr davet için tekrar kendilerine bir daha teşekkür etmek isterim. Vefa duygusu derin olan bir topluluktur. Konuşmaya başlamadan önce, buraya geldiğim zaman özlediğim simaların yakın dostlarımızın; çocuklarımız sayılabilecek genç yaşta kaybettiğimiz sevgili Türkel’in, benim Ankara’dan eski bir öğrencim olan Tülay Arın’ın ve en son çok sevdiğimiz Sevim Görgün’ün eksikliğini üzüntüyle hissettiğimizi tekrarlamak isterim, onları çok arıyoruz.

Efendim, arkadaşlar benden Türkiye’nin 1980’den sonra yaşadığı sanayi çizgisi, sanayide neler olduğunu dile getirmemi istemişlerdi, bunu dünyayla başlatmak doğru olur kanısındayım. Çünkü dünyanın 1980’den sonra hele 1990’dan sonra ve hele hele 2000’den sonraki senaryosunu dikkate almazsak Türkiye’de olup biteni anlatmakta yetersiz kalabiliriz. Onun için dünyanın senaryosu bizim için birinci derecede dikkat edilmesi gereken şeydir. Geçmiş 30 yılda nasıl bir dünya içinden geliyoruz ve bundan sonra buna göre nereye gideceğiz?

Bundesbank’ın hazırladığı bir tablo, 1975 başlangıç olmak üzere dünya sermaye hareketlerinin artan büyük bir dalgayla her yeri,

bütün dünyayı sardığını gösteriyor. Dolayısıyla bizi de etkilediği bir senaryo içindeyiz. Yine dünyada likidite bolluğu 2000'lerin özelliği olmuştur. Bu istisnai bir dönemdir. Likidite bolluğu içinde yaşanan dönem olağan değil, istisnai bir dönemdir.

Sanayi dediğimiz zaman önce bunu hesaba katmalıyız. Yani, dünya son 10 küsur yıldır bir bolluklar tiyatrosu şeklindedir. Bu daha önceki sanayileşme deneyimlerinde daima olmayan, bazılarında hiç olmayan bir tablodur. Onun için bunu dikkate almamız gerekir diye düşünüyorum.

Yine, likidite bolluğunun bir başka göstergesi, para gitgide ucuzlamıştır. ABD dünyanın lokomotif ve para meselelerinde de lokomotif olarak taammüden faiz hadlerini gitgide düşürmüştür. Geldiğimiz nokta 2008'in sonunda krizdir malum, fakat ben konuşmamda krizden söz etmeyeceğim.

Paranın ucuzlaması sadece ABD için böyle değildir. Popüler terminolojide küreselleşme denilen, sermayenin dünya gezisi diyebileceğimiz bütün dünyayı saran bir likidite bolluğudur bu. Küreselleşmenin en önemli aktörü olan Çin'in de ucuz para politikasını izlediğini görebiliyoruz.

Aynı şekilde malların fiyatları da düşmüştür. Dünya emtia fiyatlarında uzun dönemli bir düşüş yaşanmıştır. Demek ki, hem para ucuzlamış, hem mal fiyatları düşmüştür. Böyle bir senaryonun içinde sanayiye dikkate almak zorundayız ve bu süreç içinde, bu bolluk içinde Çin gitgide dünyanın yeni üretim üssü haline gelmeye başladı. Bu da işin parçalarından biri oluyor ve yine bu senaryo içinde Çin başta olmak üzere onu izleyen ülkeler gitgide daha fazla rezerv tutuyorlar ve gitgide daha fazla veriyorlar. Bir bakıma emerging economies denilen yeni yetme ülkeler eski ülkeleri finanse etmeye başlıyorlar. Bu bolluk içinde karşılaştığımız senaryolardan biridir ve bu bolluk içinde Çin başta olmak üzere maliyetler, imalat sanayi maliyetleri gitgide düşüyor.

Burada şunu belirteyim tabii; sanayi dediğimiz zaman madencilik, imalat ve enerjiden oluşan

bir büyük sektörden bahsediyoruz ama bu konuşmada sadece imalat sanayini dikkate almak zorundayız.

Kısacası, bu senaryo içinde Çin'in 2000'li yıllarda öne çıktığı, sadece üretim üssü değil, ticarete de gitgide başı çektiği bir dünya var. Bir bakıma ticaret üretimi sürüklüyor, ticaret üretimi alıp götürüyor ve Çin sadece yeni yetme ülkeler arasında değil, sanayileşmiş ülkelerin de iddialı olduğu sektörlerde başa geçen bir ülke oluyor ve dünyada bölgeler olarak Çin öne geçiyor. Bizim içinde bulunduğumuz bölge ise yani Ortadoğu bölgesi Çin'in gerisinde, bir hayli gerisinde kalıyor.

Yine UNIDO'nun, yani Birleşmiş Milletler'in Sanayi Örgütü'nün 2009 yılı "Dünya Sanayi Raporları"na göre dünya katma değerinin yapısı şöyle değişti: Çin'in dünya imalat katma değerindeki payı 2000 yılında yüzde 6,6'dan, 2005'te yüzde 9,8'e 10'a çıkmış. Bugün bu pay muhtemelen daha da artmıştır. Fakat Türkiye'nin payı, yani Ortadoğu bölgesinde yer alan Türkiye'nin payı yüzde yarım, 2000'de de yarım, 2005'te de yarım, bugün de büyük bir olasılıkla yarım. Dolayısıyla taşların sanayide yerinden oynayıp oynamadığı, oynadıysa bunun maliyetinin ve getirisinin ne olduğunu konuşurken bu tabloyu unutmamak lazım.

Şimdi dikkat edilmesi gereken bir nokta daha şudur: Hem uluslararası planda, yani uluslararası kuruluşlar, IMF, Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlar, hem dünya ekonomisinin kamuoyunu oluşturan çeşitli kuruluşlar, hem bütün bunları kutsayan Birleşmiş Milletler'in bir iddiası var, bir görüşü var, bir politika çizgisi öneriyor. Özellikle Türkiye'nin de içinde olduğu orta gelir grubundaki ülkelere ve Çin'i ve Hindistan'ı dahil ettikleri düşük gelirli, fakat hızlı büyüyen ülkelere... Diyor ki, 'ticaret yapın, ihracat lokomotif, sanayiye de çekip götürecektir.'

Esas çizgi budur ve önerilen politikalar ve Türkiye gibi ülkeler tarafından benimsenen politikalar da bununla tutarlıdır. Bunun teorik bazını da Dany Rodrik ve iki arkadaşı tarafından

bilsay kuruç

Çin'in 2000'li yıllarda öne çıktığı, sadece üretim üssü değil, ticarete de gitgide başı çektiği bir dünya var

bilsay kuruç

DPT'nin Özel İhtisas Komisyonu Raporlarına bakarsanız bu değer zinciri sözcüğünün kullanıldığını ve Türkiye için esas sorunun küreselleşmeye eklenmek olduğunu rahatça müşahade edersiniz

2006'nın sonunda yazılmış, 2007'de "Journal of Economic Growth"ta basılan "What you export matters?" başlıklı bir makaledir.

Bu yazının özeti, şunu telkin ediyor: Siz sahip olduğunuz faktör donanımıyla kendinizi sanayici olarak görmeyebilirsiniz, sanayileşmiş görmeyebilirsiniz. Sanayileşmede başarısız kaldığınızı düşünebilirsiniz ziyarı yok, siz hele bir ihracata başlayın. Yani bugüne kadar düşünmediğiniz şeyleri hele bir ihraç etmeye başlayın, bakın arkası gelecek, kendinizi daha yüksek gelir gruplarında gibi hissedeceksiniz.

Bunun da adına, işletmecilerin diliyle değer zinciri veya başka bir terminolojiyle outsourcing deniliyor. Yani dışarıda yaptır işini, kendi yerli faktörlerini kullanma... Bütün katma değeri kendim alacağım diye düşünme, bir kısmına razı ol, bak daha fazla daha yukarı mertebede, yani teknolojik olarak daha yukarı mertebede şeyler üretmeye başladığını da göreceksin. Bu zincire katıl, diyor.

UNIDO'nun raporunda buna "task based" diye isim takılmış, yani adeta görevler var, ülkelere verilen dış ticaret görevleri var ve bu dış ticaret görevleri sayesinde ülkelerin sanayileri, sanayiyi öğrenebilecekleri, tümünü değil, ama bazı parçalarını öğrenebilecekleri, dolayısıyla bu sayede hızlı büyüyecekleri, yani ihracatı hızlandırdıkça ekonomik büyüme hızını da hızlandırmış olacakları tezidir bu. Böylece biz iktisatçıların vaktiyle üzerinde durduğumuz, sanayileşme dediğimiz zaman sanayileşme ürün çeşitlemesi demektir, yeni ustalıkların öğrenilmesi demektir tezine karşılık bu diyor ki, ürün çeşitlemesi değil, bütün ürün çeşitlemesine girmeyi düşünme, bazı parçalarını, yani görevler çeşitlensin diyor, görevlere doğru git diyor. Böylece yeni işbirliği görev anlayışıyla yeni bir politika oluşturuluyor.

Değer zinciri denilen bu anlayışın Türkiye iktisat politikasının oluşumunda da belgeleri var. Yani, DPT'nin Özel İhtisas Komisyonu Raporlarına bakarsanız bu değer zinciri sözcüğünün kullanıldığını ve Türkiye için esas sorunun küreselleşmeye eklenmek olduğunu rahatça müşahade edersiniz.

Burada kritik olan ara mallardır. Çünkü, ara mallar öncelikle dünyada bir ülkeden öteki ülkeye ticaret sayesinde gidebilmelidir ki, üretim gerçekleşsin. Demek ki en önemli iki halka, birincisi, orta gelirli ülkeler ve bunun yanı sıra hızlı gelişme vaat eden düşük gelirli ülkeler, ikinci halka da bu ticarete ve sanayiye yeni şekil vermede anahtar olan ara mallar ticaretidir. Bu görevle ilgili, yani görev veya değer zinciri denilen şeyin sanayi üzerinde etkilerini görebileceğimiz istatistik tablolar benim bildiğim kadarıyla yok, ama ara mal ticaretiyle ilgili tablolar geniş ölçüde var. Dolayısıyla bu iki kilit taşıyı akıldan çıkarmamak lazım.

Üçüncü kilit taşıysa Çin'in kendisidir. Çünkü Çin bu yeni dünya senaryosu içinde, yani likidite bolluğu ve malların çeşitlenerek bollaşması ve ucuzlaması senaryosu içinde Çin bir yeni organizatör, başka bir ülkenin, bir gelişmiş ülkenin yapamayacağı yeni organizatör olarak ortaya çıkmıştır. Adeta Çin 4000 yıllık aklıyla uzun süre beklemiş ve Sovyetler Birliği sahnedan çekildikten sonra yeni organizatör kimliğiyle henüz emperyal olmayan ama dünya çapında iddia sahibi olan yeni bir kimlikle işin kilit taşı olarak ortaya çıkmıştır. Ve özellikle düşük gelirli ülkelere, Türkiye gibi orta gelirli de dahil olmak üzere dünya değer zincirinin, yani küreselleşmeye eklenmenin öncüsü haline gelmiştir.

Buna karşılık Türkiye'nin payı, daha önce söylediğim gibi dünya imalat katma değerinde küçüktür ve sabittir. Türkiye'nin içinde bulunduğu bölge, yani Ortadoğu bölgesinin payı küçüktür ve o da sabittir.

Türkiye'nin rekabet gücü 43. sıradadır ve hep burada durmaktadır. Yani rekabet gücü dünya çapında artmamaktadır. Kendi bölgesinde, yani Ortadoğu bölgesinde payı da büyümemektedir. O da kendi bölgesi içinde yüzde 22, 23, 24 mertebesinde. O pay da fazla büyümemektedir.

Teknoloji ciddi bir meseledir ve o da ayrıca konuşulması gereken bir iştir. Değerli meslektaşım Erol Taymaz bu konuyu uzun uzun araştırmış bir arkadaşımızdır ve özellikle top-

lam faktör verimliliği üzerinde ilginç şeyler söyleyeceğinden eminim. Fakat UNIDO'nun raporunda görünen Türkiye'nin içinde bulunduğu teknoloji tablosu şunu gösteriyor: Türkiye'nin ihracatına ve sanayi yapısına damgasını vuran orta teknoloji ve düşük teknolojidir. Ve bu teknolojinin dünya ticaretinde payı azalmaktadır.

Şimdi Türkiye'ye gelelim. Efendim, Türkiye Cumhuriyeti 13 milyonluk yoksul köylüler ülkesinde kurulmuştur. Bu yoksul ülke çareyi sanayileşme olarak 1930'dan itibaren ortaya koymuştur ve fabrika çağına 1960'larda girmiştir. Yani biz İktisat Fakültesi'nden mezun olduğumuz sıralarda Türkiye fabrika çağına yeni giriyordu. 1970'ler geldiği zaman sanayiden ve gitgide teknolojiden konuşma ortamı oluştu. Hatta galiba ilk kez bir Bakanlık adını değiştirdi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı oldu 70'lerin başında. Bugün öyle bir bakanlığımız var mı? Yok...

Önemli nokta şudur sanıyorum: 1980'e kadar sanayici bir destekler okulunda büyüdü. Destekler okulu, fiyatları ve dolayısıyla faizleri yönettiğimiz, çeşitli desteklerle el üzerinde tutmaya çalıştığımız bir okuldu bu. Ancak 1980'e geldiğimiz zaman Türkiye'de sanayi henüz kendi momentumunu, yani enerji kitlesini oluşturabilmiş değildi. Sanayileşme diye bir şeyi sanayici henüz gündemin birinci maddesine koyabilmiş değildi. Gerçi o sıralarda bir şeyler oluyordu, Türkiye sanayide kritik bir eşiğe yaklaşmıştı, ara mallarında ithal ikamesini tamamlamak istiyordu ama olmadı.

1980'den sonra sanayici başka bir okulun öğrencisi oldu. Bu okul dünya fiyatlarına ve taleplerine tabi olarak ders öğrenilen bir okuldu. Dünya taleplerine ve dünyanın Türkiye'den taleplerine göre bu bağımsız bir sanayi tahsili değildi. Bu okulda önce faiz, döviz kuru, maliyet ve ciro sorunları öğreniliyordu. 1980'den sonraki okulda sanayicinin devam ettiği okulda zorunlu dersler bunlardı. Sanayiciden çok işadamı tarafına hitap ediyordu. Seçmeli derslerse ki, bu seçmeli dersleri sanayiciler pek almadılar; teknoloji, vizyon, strateji, malzeme bilgisi ve daha da az daha nadir rastla-

nan derslerden Ar-Ge, bilim politikası gibi derslerdi. Sanayici 1980 sonrası döneme özgü asıl derslerden, yani faiz, döviz filan bunlardan başarıyla geçti, ancak seçmeli derslerden bütünlemeye kaldı ve henüz bu bütünlemeyi vermedi.

Üçer 10 yıl yaşadık, bunlar ekonomik paketlerin 10 yıllarıydı. Esas olarak Türkiye bir ekonomik paketten öteki ekonomik pakete geçti. Mantaliteleri esas olarak aynıydı ve birbirini tamamladı. Bunun sanayici üzerindeki etkisi 1980'lerde 'ne yapsak sanayidir' şeklinde oldu. Basit ürünlere, hurdaya, ithal teknolojiye daha çok yöneldi. 1980'lerde sanayi ve sanayici diye bir şeyden özellikleriyle bahsetme şansı ben bulamıyorum.

1990'lar bu temel bilgileri pekiştirdi. Bu temel bilgilerin önemlilerinden biri şuydu: Sanayicinin en çok aklında kalan şey ücretler artmayacak, reel ücretler düşecek, artmayacak ve sendikalaşma yok. Yani 'müsterih ol ey sanayici' diyen bir dersti ve bu ders 1990'larda da pekişerek devam etti.

1990'lar yüksek faiz, ucuz döviz ve ucuz döviz kredisi yılları oldu. Yüksek enflasyon, dolayısıyla yüksek faiz, dövizin gitgide ucuzlaması 32 sayılı Karar'dan sonra ve ucuz döviz kredisi yıllarıydı. Bu yıllardan sanayicinin aklında en çok kalan faaliyet dışı kâr oldu. İstanbul Sanayi Odasının yıllık raporlarını okuduğunuz zaman, yani 500 büyük raporlarını okuduğunuz zaman 1990'lı yıllarda gitgide artan bir şekilde faaliyet dışı kârın yüzde 80'i oluşturduğunu görebilirsiniz.

1990'larda hasıla gelir dalgalanmaları sanayideki dalgalanmaları izledi. Sanayicinin de bahsettiğim okulda okuduğu zaman ancak bu dalgaları izlemekten öteye gidemediğini söyleyebiliriz. Döviz kuru karşısında Türk Lirasının değerlendirildiği ve hâlâ da devam ettiği bir senaryo içindeyiz. İlginç olan 2000'lerdir, çünkü 2000'ler sanayinin çeşitli sektörlerinde büyük dönüşümlerin, hızlı dönüşümlerin sahneye çıktığı 10 yıldır. Yani son 10 yıldır.

Bu son 10 yıl Türkiye'de de başta dünya için sözünü ettiğim likidite ve mal bolluğunun istis-

bilsay kuruç

**Sanayici
1980 sonrası
döneme özgü
asıl derslerden,
yani faiz, döviz filan
bunlardan başarıyla
geçti, ancak seçmeli
derslerden
bütünlemeye kaldı
ve henüz
bu bütünlemeyi
vermedi**

bilsay kuruç

2000'ler sanayinin çeşitli sektörlerinde büyük dönüşümlerin, hızlı dönüşümlerin sahneye çıktığı 10 yıldır

nai yıllarıdır. Cumhuriyetin kuruluş döneminin ve daha sonraki yılların tersine bir kıtlıklar tiyatrosu değil, bir bolluklar tiyatrosunda cereyan etmiştir.

Ara malı ithalatının 1990'ların sonuna kadar önemli ölçüde artmadığı, fakat 2000'lerden sonra arttığını hepimiz biliyoruz. Bakın, 1990'larda büyüme yıllık ortalama ancak yüzde 7,8 olmuş.

Merkez Bankası'ndan iki değerli ve tecrübeli arkadaşımız Zafer Yükseler ve Ercan Türkan'ın TÜSİAD yayınları arasında yayınlanan bir araştırması bu açıdan dikkat çekici. Dış ticaret ve sanayi üzerine derinliğine yapılmış bir araştırmadır o. Şunu gösteriyor özetle: Bir birim yatırım malı yapmak için bir birimden fazla ithalat yapmak zorundasınız. Demek ki, Türkiye ancak dünya ithal zincirine bağlı olarak sanayide artış yapabilir. Bu dönem Türkiye'de sanayinin çeşitli sektörlerde yeni motorlar olarak patlama yaptığı, özellikle yatırım mallarının alt sektörlerinde patlama şeklinde otomotiv başta olmak üzere ve beyaz eşya, yani dayanıklı tüketim malları ondan sonra gelmek üzere patlama yaptığı yıllardır ama bu patlamayı yapmak için önce ithalat yapmak zorundasınız. Yani dünya ticaret ve işbölümü senaryosuna tam uymak zorundasınız. Araştırma bize bunu gösteriyor.

Bu noktaya geliştire '90'lardan itibaren çeşitli etkenlerin dikkate alınması gerekir. 1996'da Gümrük Birliğinden başlayarak, daha sonra Asya ve Rusya krizlerini dikkate almak gerekir. Ekonomi paketlerinin son perdesi olan 2001 paketinin sonuçlarını dikkate almak gerekir, enerji fiyatlarındaki yükselişleri dikkate almak gerekir ve Türk Lirasının ilginç bir şekilde bir parametre şeklinde gitgide yüksek değerde tutulmasını dikkate almak gerekir.

Bütün bunlar dış ticareti sahnenin önüne çıkarmıştır. 2000'lerde sahnenin önüne çıkan sanayi değil, önce dış ticarettir. Dış ticaret öne çıkmış ve sanayiye de elinden tutarak sahneye çıkarmıştır ve imalat sanayi ürünlerinde dünya ticareti Türkiye'nin sanayideki yapısal değişmesine damgasını vurmuştur.

Sahneye çıkınca ihracat sanayi üretim oranları yükselmiştir. Mesela, sanayi üretimi içinde ihracatın oranı 1997'de yüzde 15 mertebesindeyken 2007'de bu yüzde 40'ı bulmuştur. Yatırım mallarında, yani bir birimden fazla ithalat yapmakla üretim yapılan yatırım mallarında bu yüzde 62'yi bulmuştur. Demek ki ne kadar çok ithalat, o kadar çok üretim ve ihracat. İhracatta yüzde 62'yi bulmuştur. İthalatta 1997'de sınai üretimin içinde ithalatın payı yüzde 33'tür, 2007'de bu yüzde 65'tir, yatırım mallarında yüzde 113'tür. Yani bir birim üretmek için bir birimden fazla ithal etmek zorundasınız. Bazı sektörlerde bu daha da yüksektir, yani elektrikli makine ve cihazlarda, haberleşme cihazlarında, televizyon ve radyo imalatında, tıbbi aletlerde, hassas optik araçlarda bu yüzde 113'ten de daha yüksek bir orandır. Yükseler ve Türkan arkadaşlarımız buna sanayide ithalatlaşma adını vermişler ve bu bir ithal girdi bağımlılığına, bu sanayi üretimi modelini bir ithal girdi bağımlılığına götürüyor.

Başta dünya için bahsettiğim, yani bir üretim sürecinin sen bir parçasını üret politikası o bir parçayı üretmek için sen ithal etle iç içedir.

Bu çeşitli teşvikler buraya getiriyor, emir komuta zinciri içinde olmuyor. Rekabeti körükleyen her şey sizi bu mecburiyete götürüyor. Kısacası buna endüstri içi ticaret diyoruz. Olan budur, yani 2000'li yıllarda sanayinin gelişmesinde olan budur. Katma değer ve istihdam yurtdışına gitmektedir ve yurtdışında kalmaktadır. Son 30 yılın geldiği nokta bu yolu tuttuğumuz için, budur.

Gayrisafi yurtiçi hasıla içinde imalat sanayi katma değeri 1996-2000 yılları arasında yüzde 24'müş, 2000-2007 arasında bu yüzde 25 olmuş. Gayrisafi yurtiçi hasıla içinde imalat sanayi katma değeri 1/4'lik payını 10 yıl önceki payını bugün de muhafaza ediyor, artmamıştır. İstihdama gelince imalat sanayi istihdamı tarım dışı tüm istihdamın içindeki payı 10-15 yıl önce yüzde 27'ymiş, 2002-2007 arasında yüzde 26'ya inmiştir. Demek ki istihdam da yurtdışına gitmektedir. Değerli meslektaşım, dostum Esfender Beyin yükselen işsizlik platoları dediği şey budur.

Burada, sahneye son 30 yıldır çıkmamış olan bir aktör acaba çıkar mı çıkmaz mı diye soru sorarak, yani hariçten gazel okuyarak bir not düşeyim: Bütün sanayileşme deneyimlerinden; 1700'lerin sonlarındaki İngiltere'den başlamak Çin'i de hesaba katarsak oralarda sahneye çıkan ama bizde ortaya çıkmamış aktör bilim ve teknolojidir. Son 30 yılda Türkiye'de sahneye çıkmamış, muhtemelen tozlu kulislerde arkada bir yerde bekliyor. Ve imalat sanayinin ihracat bakımından önemi gitgide artarken içinde bulunduğumuz senaryoda o aktör orada beklemeye devam ediyor.

İstihdam hiç mi artmıyor? İstihdam artıyor, ama hizmet sektörlerinde artıyor, yani sanayide artmayan istihdam hizmet sektörlerine kayıyor. Hizmet sektörlerinde istihdamdan memnunuz, yeni işyerleri açılıyor irili ufaklı, bundan memnunuz. Fakat hizmet sektörleri, gene o sahneye çıkmayan aktör bakımından düşünürsek bilim ve teknolojiyle bir toplumun, hele genç nüfusa sahip olan bir toplumun yoğrulma şansının en az olduğu yerdir. Dolayısıyla toplam faktör verimliliği Türkiye'nin niye artmıyor, niye düşük kalıyor dediğimiz zaman buna bakmalıyız.

Efendim, bu dünya senaryosu içinde bir de Asyalılaştırma var, yani üretim üssü Çin'de Asya'da kurulduğuna göre burada bir de Asyalılaştırma var. Bunun üzerinde ben uzun uzun durmayayım, şunu söyleyeyim yalnızca; sanayimiz dış ticaretleşiyor. Dış ticaret olmazsa, bu dünya senaryosu olmazsa Türkiye'de son 10 yıl içinde sanayiye çeken motorların sürekli olarak çalışması mümkün olmaz. Dolayısıyla sanayici dostlarım beni bağışlasınlar, aynı senaryoya dönüş düşüncesi, yani 2008 krizinden önceki dünya senaryoya dönüş düşüncesi bana kısır bir senaryo gibi geliyor. Kısır ve sanayiye de fazla geliştiremeyecek, bağımlılığını artırabilecek, Türkiye'nin imalat sanayi katma değerindeki payını sabit tutacak, rekabet gücünü zayıflatacak, rekabet gücü zayıfladıkça verimlilik artışı için ithal girdiyi artıracak ve sürekli olarak ücret düşüklüğüne mecbur kılacak bir senaryo bu. Büyük olasılıkla da, Türkiye'nin özellikle toplum yapısı, toplumun

beklentileri ve sanayinin kendinden gelen teknik bilgi özlemiyle pek bağdaşmayacaktır.

Bunları ölçebiliyoruz, yani dünya imalat sanayi katma değerinin ne kadar arttığı, payların ne kadar olduğunu bunları ölçebiliyoruz. Rekabet gücünü düşürmemek için ekonominin büyüme temposunu hızlandırmayı görebiliyoruz, ölçebiliyoruz ve katma değer artışlarından ve istihdamdan dünyaya Asya başta olmak üzere dünyaya pay vermek zorunluluğunda bir politika çizgisine daha fazla girdiğimizi görebiliyoruz ve bu didişmenin dönüşümünü, taşlar yerinden oynuyorsa bu didişmenin oynattığı taşlar bunlar, bunun dönüşümünü yaşayan Türkiye ekonomisini görebiliyoruz. Buradaki etkileşimleri ölçebiliyoruz ve her şeyin bir maliyeti vardır düşüncesiyle belki de içimize sindiriyoruz ama işin bir de ölçülemez tarafı var.

İstatistiklerde olmayan ve asıl bizim ölçmemiz gereken tarafı; Türkiye'nin bilimden ve teknolojiden başlamak üzere dünyayı bilen, bunu daha çok öğrenmek ve daha çok yaratmak isteyen iyi yetişmiş insan gibi bir davanın sahibi olmadığını görüyoruz ama bunun mertebesini ölçemiyoruz. Bunu ciddi olarak düşünme aşamasına gelmediğimizi de görebiliyoruz. Fen bilimlerinden başlamak üzere bilimde ve teknolojide Türkiye'nin sistemik bir gelişme kaydedemediğini dünyadan nispi olarak geri kaldığını hissediyoruz. Burada kurumlaşma şansından yoksun kaldığını, toplumun bundan yoksun kaldığını görebiliyoruz.

İşin bu ayağını dikkate alıyorsak fen bilimlerinden başlamak üzere teknoloji, yani bütün sanayileşme deneyimlerinin bize önce öğrettiği şey, bunu dikkate alıyorsak o zaman karşımızdaki tablo bir sanayileşme tablosu değil, bir yarı sanayileşmişlik tablosudur. Türkiye'nin meselesi krizden çıkış değil, yarı sanayileşmişlikten çıkıştır.

Burada ilginç bir durumla karşı karşıya kaldık. Bu son 10 yılı yaşamadan büyük olasılıkla bunun da farkına varmadık, o da şudur: Bu iyi yetişmiş insan davasıyla, yani bir toplumun asli yaşam alanlarındaki gerilemeyle başta

bilsay kuruç

Bütün sanayileşme deneyimlerinden; sahneye çıkan ama bizde ortaya çıkmamış aktör bilim ve teknolojidir

bilsay kuruç

Karşımızdaki tablo bir sanayileşme tablosu değil, bir yarı sanayileşmişlik tablosudur. Türkiye'nin meselesi krizden çıkış değil, yarı sanayileşmişlikten çıkıştır

harcanan genç nüfus olmak üzere, yani bizim 70 milyonluk ülkemizin esas potansiyeli olan harcanan genç nüfusla takas edilen bir ekonomik büyüme var, bir ekonomik büyüme performansı var. Bu ekonomik büyüme mümkündür, yani son 10 yılda bunu gördük. Hızlı büyüebilirsiniz, bu davayla, iyi yetişmiş insan davasıyla takas ederek hızlı büyüebilirsiniz. Bu da ilginç bir paradokstur, son 10 yılı yaşamadan bunu bu gerçeğin farkına herhalde varamazdık. Yani daha önce böyle sezgiyle böyle olacak filan derdik, ama bunun farkına varamazdık.

Bu noktada mademki İktisatçılar Haftasında, iktisatçının davranışı ne olmalı? İktisatçı diyebilir ki, sadece "what you export matters?" ihracat yeter, gerisi zaten gelir diyebilir ama demeyebilir de...

50 yıl önce mezun olanlar kağıtlarla, çok kağıtlarla konuşmak zorundalar. Yani Türkiye'nin sanayileşme diye bir davası varsa, çünkü son 10 yılın senaryosu bazı sanayilerde gelişmedir, hızlı gelişmedir ama sanayileşme değildir.

Biz geçmişimizi biliyoruz, 70 milyonluk bir ülkeyiz, belli mertebelere gelmişiz ve nasıl 1930'da Sovyetler 'zamanım geldi' diye sahneye çıkmışsa sanayide ve Çin 4000 yıllık akılla uzun uzun beklemeden sonra 'zamanım geldi' diye sahneye çıkıyorsa, acaba Türkiye'nin 'zamanım geldi' diye dünya sahnesine çıkması mümkün değil midir? Sanayileşme davası bir dava olacaksa ki, en önemli yüksek teknoloji ürünü iyi yetişmiş insandır, böyle bir davayla ortaya çıkması mümkün müdür, değil midir? Bu davadan geri düşmek bizi hep bu senaryoda bırakacak. Hızlı büyümenin zayıtı bu. Çünkü yarı sanayileşmişlik kendi kendine kilitlenen bir kısır döngü modelidir. Daha yeni ürünler yapabiliyormuş gibi görünürsünüz, fakat aslında dünya payınız hep aynı yerde durur.

Bir bakıma toplumsal olarak kendimizi aldatabiliriz ama sistemik bir dava, yani sanayileşme yerin yerinden oynamasıdır, sadece taşların değil, yerin yerinden oynamasıdır. Acaba

yerin yerinden oynaması mümkün müdür? Tabii burada bilim ve teknoloji dedim, yani fen bilimlerinden başlamak üzere bilim ve teknoloji dedim, bu işin bir numarası... Bunun bir hayalperestlik olduğunu sanmıyorum, bundan sonra dünyada böyle ülkelerin artmaya başladığını göreceğiz.

Yalnız iki koşul daha var. Türkiye'de toplumun ve siyaset sınıfının belli bir mertebede belli bir kıvama, bir olgunlaşma kıvamına erişmesi mümkün olmadan Türkiye'nin 'zamanım geldi' diye dünya sahnesine çıkabilmesi herhalde pek mümkün değildir. O da tabii ki insanlarımızdan geçiyor. Yani sadece fen bilimleri, bilim teknoloji değil, önce insanların hak arama mücadelesini bilmelerinden geçiyor. Çalışma hakları ve yükümlülükleri olduğunu bilmelerinden geçiyor. Çünkü bu bir olgunlaşma mertebesidir.

İkincisi, insanlarımızın siyaset sınıfından sosyal güvenlik isteme olgunluğuna erişmelerinden geçiyor. Dolayısıyla bu Türkiye'de çalışan sınıfların olgunlaşmasından geçiyor. Yani demokrasi anlaşılıyor ki, bundan sonra ancak çalışan sınıfların olgunlaşmasıyla erişilebilecek bir şeydir. Bu da bir mertebedir ve tabii bugünün siyaset sınıfı bunu yapabilir mi? Sanayileşmeye oturacak olan bir olgunlaşmayı bugünün siyaset sınıfı sağlayabilir mi? Bu soruyu her birimiz teker teker düşünmeliyiz. Ben henüz karamsar olduğum için sizleri bu konuda etkilemek istemiyorum, ama yeni bir siyaset sınıfının bunu yapacağına inanmanın daha gerçekçi olacağını düşünüyorum.

Fen bilimlerinden ve teknolojiden başlayan iddialı bir strateji, bir sanayileşme stratejisi bugünkü üzerinde bulunduğumuz platforma benzemiyor ama bu platformu, yani bu sanayi performansına angaje olmuş kesimleri başta sanayici olmak üzere bu kesimleri dışlamak mümkün değildir. Bugün yürüyen bir sanayi çerçevesi var. Bu son derece ağır kısıtlar altında, dış dünyaya verilen taahhütlerin kısıtları altında, Avrupa Birliğine, Dünya Ticaret Örgütüne ve çeşitli taahhütlerin kısıtları altında ancak yürüyebiliyor. Teşvik politikaları eskiden anladığımız şekilde bugün rahatlıkla uy-

gulanamayabilir, ancak bu tek vitesli bir politikadır. Sanayileşme demek mutlaka bugünün ortamından bir başka ortama geçmek istiyorsak bir ikinci vites demektir. Yani Türkiye bir ikinci vitesi düşünebilmelidir ve mutlaka en azından iki vitesli bir sanayileşme stratejisiyle ancak yürüyebilmelidir. Bu mücadeleli bir sanayileşme çizgisidir. Mücadeleli ama mücadele olmadan, yani dış dünyayla pay mücadelesi olmadan da, dünyaya 'zamanım geldi' diye çıkabilme şansı olabildiğini sanmıyorum. Efendim, hepinize teşekkür ediyorum.

şeref eren - Değerli Hocamız Bilsay Kuruç'a teşekkür ediyoruz. Toplantının bu bölümünde ilk tur konuşmacılar 15'er dakikalık sunum yapacak, sonra salondan aldığımız yorum, katkı ve sorularına göre de toplantının kalan bölümünü tamamlayacağız. Konuşma sırası soldan sağa buyurun Ömer Bey.

ömer bolat - Teşekkür ediyorum. Sayın Milletvekilim, Sayın Dekanım, Sayın Müsteşarım, kıymetli hocalarım, değerli hazirun, değerli basın mensupları, ben de sizi saygıyla selamlıyorum. Köklü bir kuruluşumuz olan İFMC'yi tebrik ediyorum bu güzel program dolayısıyla, bizi de davet ettikleri için ayrıca hassaten teşekkür ediyorum. Şimdi 28 yıllık iş hayatımın tamamını sivil toplum kuruluşlarında, ekonomi dünyasının içinde İktisadi Kalkınma Vakfı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, MÜSİAD olmak üzere geçirmiş bir kardeşinizim. Yaklaşık 52 şehrimizi gezdim, 120 organize sanayi bölgemizi gezdim. En son söyleyeceğimi en baştan söylemek istiyorum, lütfen karamsar olmayalım, Türkiye sanayileşme sürecine devam ediyor. Tabii ki dünyanın gidişatı Türkiye'nin gidişatı içinde çok eleştirdiğimiz konular var ama dünya ve Türkiye öyle hızlı değişiyor ki, bu değişime ayak uydurabilmek gerçekten büyük bir hüner, maharet istiyor.

Türkiye'nin sanayileşme serüveni de bunu göstermekte. '30'larda kamu iktisadi teşebbüsleriyle başlayan sanayileşme sürecimiz doğru bir adımdı. 1950'den itibaren özel sektörün devreye girmeye başlaması ve devlet teşvikleriyle entegre az sayıda özel sektör işletmelerinin kurulması, bunun yanında tarım

kesiminin ekonomiye katılmaya başlaması ve küçük esnaf kesiminin ortaya çıkması süreci, 1960'tan sonra planlı iktisat dönemiyle Türkiye'nin ithal ikameci bir ekonomik modelle özellikle yerli sanayiye geliştirme politikası izlemesi, bu da doğrudu o zaman için ve küçük esnaf kesiminin, küçük sanayi sitelerinin gelişmesi süreci devam etti. KİT'ler büyümeye devam etti. 1980'le beraber 24 Ocak Kararlarından sonra Türkiye dışa açık büyüme modelini benimsedi. Bu büyüme modeliyle ihracata dayalı bir büyüme anlayışı ortaya çıkmaya başladı. İçeride kartel yapıların, tekelci yapıların kırılması, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi süreci başladı. Yabancı yatırım ve yabancı sermayenin girişi ve bu arada Türkiye sanayileşmede ve ekonomide yeni bir kavram ve yeni bir akımla karşılaştı; bu da KOBİ'ler, Anadolu sermayesi dediğimiz KOBİ'ler ve Türkiye'de özellikle baktığımızda ekonomi ve sanayinin hinterlandlarında da önemli değişimler oldu.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin ağırlıkta olduğu Samsun, Erzurum, Elazığ ve Eskişehir, Kütahya gibi şehirlerimiz güçlü şehirlerimizdi. İzmir güçlü bir şehrimizdi, ama baktığımızda 1980 sonrası ekonomisindeyse Denizli, Kahramanmaraş, Kayseri, Konya, Malatya, Çorum, Antalya, Çerkezköy, Çorlu, Sakarya, Kocaeli gibi değişik yeni şehirlerimizin Türkiye ekonomisinde ağırlığının arttığını gördük. Yani kamu iktisadi ekonomisine dayanan şehirlerimizde nispi bir gerileme oldu, oradaki sanayilerin gerilemesi ve devreden çıkmasıyla beraber orada ciddi sancılar yaşandı, göç olgusu oldu, işsizlik artışı oldu. Buna karşılık özel müteşebbisin güçlendiği ve öz sermayeye dayanan ve ihracata dayalı büyüme modeline dayanan şehirlerimizdeyse Türkiye ekonomisi içinde ağırlıklarının arttığı, sanayileşme modelimizde ağırlığının arttığını gözlemledik.

Özetle 1980 sonrası dönem Türkiye için tabii en çok konuşmamız gereken dönem, 30 yıllık bir süreçten başlıyoruz ama bu süreci konuşurken dünyadaki gelişmeden ayrı tutmamız mümkün değil. Dünya ekonomisine baktığımızda İkinci Dünya Savaşından sonra 1975'e

ömer bolat

Dünya ve türkiye öyle hızlı değişiyor ki, bu değişime ayak uydurabilmek gerçekten büyük bir hüner, maharet istiyor

ömer bolat

Öyle bir küreselleşme süreci, öyle bir trenddeyiz ki, bu trendin anahtar kelimesi rekabet

22

kadar çok hızlı bir sanayileşme ve büyüme dönemi gördük. Daha sonra hizmetler sektörünün büyüdüğünü görüyoruz 1990'lara kadar. Özellikle büyük kârlar sanayi üretiminden elde edilirken Petrol krizinden sonra satın almalar ve birleşmeler dediğimiz rakiplerin ve onların pazar paylarının devralınması suretiyle, satın alınması suretiyle kârların artırıldığı bir dönem yaşandı.

1990 yine bir kırılma dönemidir, çünkü sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi dünyadaki sermaye kontrollerinin kaldırılmasıyla kapitalist sürecin yüksek kârlılığı sermaye hareketleriyle sağlamaya çalıştığı bir dönem oldu. Şöyle bir örnek vereyim size: 2008'den bahsederek günde 3 trilyon dolar para ticareti yapılırken günde 35 milyar dolar ancak ihracat yapılabiliyordu. Yani 1'e 100. 2008 yılında dünyadaki üretimin değeri 50 trilyon dolarken mali varlıkların değeri ise 170 trilyon dolardı. Yani 'uçkâğıt ekonomisi' dediğimiz bir dönemdi.

Sanayileşme bunun neresindeydi? Şurasındaydı: Gelişmiş Batılı ülkeler savaşın galipleri sanayi sürecine hâkimdiler, dünyanın başlıca ihracatçılarıydılar ama 1970'lerden itibaren önce Japonya, 1990'lardan itibaren de Çin ve gelişmekte olan ülkeler sanayileşme sürecine ortak oldular ve gelişmiş ülkelerin ürettiği ürünleri üretmeye ve ihracat yapmaya başladılar. Gelişmiş ülkeler ise bunun üzerine katma değeri yüksek, bilgi ekonomisi yüksek, teknolojisi yüksek ürünlerle rekabet güçlerini sürdürmeye devam ettiler, değişik sekmenlere çıktılar ve paradan para kazanmaya, hizmetlerden para kazanmaya çalıştılar. Gelişmekte olan ülkeler 1990'lardan itibaren hizmet sektöründe de gelişmiş ülkeleri yakalamaya ve onlara ihracat yapmaya başladılar. Bu sefer paradan para kazanma ekonomisi karşısında gelişmekte olan ülkelere üstünlük sağladı gelişmiş ülkeler. Nereye kadar? 2008 krizine kadar olan süreç ve dikkat edelim 2008 krizi batıda çıktı, gelişmiş ülkelerde çıktı, dünya ekonomisinin motorunda çıktı.

Gelişmekte olan ülkeler, kapalı ekonomiler, Afrika ekonomileri bu krizden gelişmiş ülkeler gibi olumsuz etkilenmediler. Dolayısıyla dün-

yadaki bu rekabet yarışında kozlar aşağı-yukarı paylar dengelenmeye başladı. Doğunun ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik üretimdeki payı yüzde 50'ye ulaştı, ihracattaki payları da yüzde 40'a ulaştı, ama öyle bir küreselleşme süreci, öyle bir trenddeyiz ki, bu trendin anahtar kelimesi rekabet. Eskiden sanayileşme sürecinde dededen toruna bir sanayicilik kültürü vardı. Bugün bırakın dededen toruna, babadan çocuğa bile o sanayiciliğin kalabilmesi eğer siz doğru kararları, doğru uygulamaları yapamazsanız mümkün değil. Bir örnek vereyim: 1999'da dünyanın en büyük 25 şirketi sıralamasında yer alan şirketlerden 2009 sıralamasında sadece 7 tane kalmış, 18 tanesi o listenin dışına düşmüş, rekabette geriye düşmüş. Dolayısıyla bugünün dünyasında 'rekabet' anahtar kelime, müşteri, vatan- daş, alıcı kral, satıcı, üretici alıcı ne istiyorsa, trendler, rekabet neyi öngörüyorsa, hangi ürünleri tercih ediyorsa onu üretmek zorunda. Eski sanayicilik anlayışı şuydu: Ben ne üretirim almak zorunda, patron benim anlayışı vardı. Şimdi o anlayış ortadan kalktı.

Bunlar eleştirilebilir, yani insanların böylesine acımasız bir rekabet süreci içinde yoğrulması, acımasızca mengene içinde sıkıştırılması tabii ki eleştirilebilir ama teknolojinin, iletişimin, ulaştırmanın, finans sektörünün geldiği bu boyutlar karşısında bunu ne bizim her birimizin, ne de devlet olarak ülkemizin, ne de ABD'nin bile tek başına kendisinin dönüştürme, değiştirme şansı yok, o gücü yok.

Türkiye'deki sanayi sürecine baktığımızda '80'lerden sonra sanayinin böyle bir evrim geçirdiğine işaret ettik. Bu evrime gelindiğinde 1980'le 2010 arasında size 4 tane mukayese yapacağım. Türkiye'de 1980'de milli gelir 64 milyar dolar, bugün 617 milyar dolar. Üstelik krizden çıkmamıza rağmen. 1980'de işletme sayısı 25 bin, bugün 2 milyon. 1980'de ihracatçı sayısı 1000, bugün 50 bin, nüfus 1980'de 41-42 milyon, bugün 73 milyon. Eğer Türkiye üretmeseydi, gelişmeseydi artan 30 milyon nüfusuna nerede iş bulacaktı? Sadece 7 yılda 4 milyon Türkiye'de yeni istihdam meydana geldi ama Türkiye'nin nüfusu çok

genç, nüfusun yarısı 28 yaşın altında. Bunun anlamı şu: Her yıl 700 bin kişi işgücü piyasasına giriyor, benim çocuklarım, yeğenlerim 17-18 yaşına geldi ve iş istiyorlar. 700 bin kişiye iş bulmak zorundayız. Bunun için de ekonominin her yıl yüzde 6-7 büyümesi gerekiyor. Türk sanayinin bir swot analizini yapalım. Yani zaaflarımız neler, avantajlarımız neler? Baktığımızda Türk sanayine bir kere her şeyden önce sanayimiz ithalata bağımlılık faktörü var. Çünkü ithalatımızın yüzde 71'i ara malları, hammaddeler ve enerji ürünleri. Türkiye enerjide petrol, doğalgaz başta olmak üzere sıkıntılı bir ülke, üretim problemi var, kaynakları yok. Su kaynakları var, hepsini kullansak 130 milyar kw/saat elektrik üretiyoruz. 2023'te Türkiye'nin enerji tüketimi 450 milyar kw/saat arkadaşlar, dolayısıyla su kaynaklarımız bunu tek başına karşılamaya yetmiyor. Ara malları üretiminde ithalata bağımlı olduğumuz içinde böyle bir sıkıntımız var. İkincisi, Türkiye'de tasarruf yatırım dengesizliği büyük, yani Türkiye olarak biz tasarruf edemiyoruz. Daha çok harcıyoruz ve yatırımlarımızı borçlanmayla içeride bankalara, dışarıda IMF'ye veya uluslararası diğer ülkelere, kuruluşlara ancak borçlanmayla karşılayabiliyoruz. Bu borçlanmada da özel sektör ağırlıklı oluyor. Üçüncüsü Türk sanayicisinin ferdiyetçi bir anlayışı var. Kolektif çalışma işletmelerin büyüyerek verimlilik ekonomisinden, ölçek ekonomisinden yararlanması mümkün olmuyor. Yani birim maliyet yüksekliği, buna karşılık ölçek ekonomisinden yararlanamama sorunumuz var. Dördüncüsü sermaye yetersizliği problemi yaşıyoruz. İşletmelerimiz büyüebilmek için sürekli borç içinde çevrilme gayreti içindeler. Bu noktada beşincisi ise kâr yetersizliği var. 1973-2005 arasında Türkiye'de 30-32 sene çift ve üç haneli enflasyon ekonomisi yaşadık. Bu süreç satıcının üreticinin lehineydi, tüketicinin, alıcının aleyhineydi. Ne üretirseniz yüzde 7 vade farkıyla satabiliyorsunuz, tüketici de bir an önce bir ay sonra zam gelmesin diye malı almak istiyordu. Böyle bir yapı vardı. Şimdi düşük enflasyonlu süreçteyiz 5 senedir, bu süreç bizim gibi üreticilerin, satıcıların aleyhine tüketicile-

rin lehine. Ben 5-6 sene öncesinin fiyatlarıyla mal, hizmet, ürün satabiliyorum. Buna karşılık alıcı kârda, 5-6 sene önce başkan olurken aldığım takım elbisenin yarı fiyatına elbise alabiliyorum, bugün 12 taksitle alabiliyorum. Bu işletmelerimiz için kâr problemi meydana getirdi, kârsızlık da sermaye yetersizliğini beraberinde getirdi. Bunlar zafiyetlerimizdir.

Avantajlarımız neler? O da şu: Bir kere hakikaten insanımız çok müteşebbis, teşebbüs gücü çok yüksek, bir fırsat elde ederse, bir şey yakalarsa sanayicilik kapasitesini gösterebiliyor. Size bazı sanayici tipleri örnek göstereyim. Bir mobilyacıımız vardı. 1994'te Almanya'da Köln Mobilya Fuarına gitti. Bir Alman firması 1500 m2 standı varken bizim üyemizin 15 m2 standı vardı ve 'ezildim' dedi o dev karşısında. Ama 2008 senesinde mobilya fuarı artık Almanya'da değil İstanbul'da düzenleniyor ve bizim arkadaşımızın 1500 m2 yeri varken Alman firmasının 25 m2 dibinde yeri vardı. Alman firması acaba kendini nasıl hissetti? Bizim üyemiz geldiği noktadan dolayı gururluydu. Yine atölyelerde olup yabancı dil bilmeyen, hayatında uçağa binmemiş müteşebbis tipleri vardı. 5 yıldızlı otellere girmemiş, toplantı, panel nedir görmeyen müteşebbisler vardı. Bunlar şimdi dünyayı dolaşıyorlar, 35 ülkeye ihracat yapanlar var. Dil bilmediği halde yanına bir tercüman alıp ayın 29 günü dolaşan, ihracat yapan üyeler var. Karısı biraz İngilizce biliyor diye karısıyla ihracat fuarlarına giden müteşebbis tiplerimiz de var, dolayısıyla çok da karamsar olmayalım.

Bunun yanında artık tabii kurumsallaşma boyutuna gelen, profesyonelleşen, danışma hizmetleri alan, eğitim çalışmalarına önem veren bir müteşebbis kitle oluşuyor Türkiye'de de, sadece bunu Türkiye'nin ihracat potansiyeli olarak görmemek lazım. Bakın, ithalat da artmakta... Hans, George, Piye, Chang hepsi Türkiye pazarına da gelebiliyor. Yani rekabet hem onların hem bizlerin pazarında... Dolayısıyla bunun yanında genç ve yetişmiş nüfusumuz bizim için bir avantaj, bu nüfusa biz iyi eğitim, iyi donanım, vasıf kazandırdığımız takdirde büyük bir avantaj.

ömer bolat

Türkiye enerjide petrol, doğalgaz başta olmak üzere sıkıntılı bir ülke, üretim problemi var, kaynakları yok

Ömer Bolat

Yabancılarla rekabet edebilmek için katma değeri yüksek, bilgi ekonomisi yüksek ürünlerin üretimine de yavaş yavaş geçmek zorundayız

3 milyon memurumuz var, 9 milyon emeklimiz var. Yani bu kamu ekonomisini de çevirebilmek için Türkiye'nin özel sektörünün, sanayinin, insan gücünün çalışması, üretmesi, ihracat yapması, döviz kazandırması, istihdam meydana getirmesi lazım. Çokça önemli, bakın, 120 tane organize sanayi bölgemiz var tam kapasite çalışan ve bunun yanında da Bilsay hocamız doğru bir şey söyledi; sanayimizin ara malları üretimine geçmesi lazım, teşviklerin, yatırım politikalarının buna doğru yönlendirilmesi lazım, bilgi ekonomisine doğru geçmemiz lazım.

Son yıllarda TÜBİTAK 800 milyon TL bütçeyle hem üniversite camiasına, hem biz sanayici kuruluşlara önemli teşvikler veriyor, Ar-Ge destekleri veriyor. Bu hemen bir günde, bir yılda olabilecek sonuçlarını ortaya koyabilecek bir şey değil, ama gelecek açısından ümitliyiz. Çünkü Türkiye'deki teknoloji merkezlerinin sayısı da 25'e çıktı ve bu anlamda biz makine üretimine, yazılım sektörüne, bilgi teknolojileri sektörüne yönelerek, emek yoğun olan tarımda, konfeksiyon sektöründe, madencilikteki üretimlerimizi artırarak, uç ürünlere, işlenmiş ürünlere doğru üretimlerimizi teşvik ederek hem istihdam problemini bir yandan çözmek zorundayız hem dünyayla rekabet edebilmek için bırakın ihracat meydanlarında, kendi kapımızda bile yabancılarla rekabet edebilmek için katma değeri yüksek, bilgi ekonomisi yüksek ürünlerin üretimine de yavaş yavaş geçmek zorundayız.

Bakın, 1980'de 2.9 milyar dolar ihracatımız 4 tane tarım ürününe dayanıyordu; incir, fındık, kuru üzüm, tütün. Bugün ihracatımızın yüzde 91'i sanayi ürünleri ve bunun içinde 20 milyar dolarlık otomotiv ve yedek parça, 25 milyar dolarlık konfeksiyon ve tekstil, 20 milyar dolar civarında demir-çelik sektörümüz, 10 milyar dolar civarında hem makine, hem kimya ürünleri sektörlerimiz de yer alabilmektedir. Dolayısıyla bu sanayinin değişen yüzü panelinde benim son mesajım ağırbaşlı sorunlarımız var, düşük kur, artan Uzakdoğu rekabeti, Türkiye'nin ihracatının tüketim ürünleri ağırlıklı olması, ara mallar üretimine ve katma değer

yüksek ürünlere geçme zorunluluğumuz gibi sıkıntılarımız var ama rakiplerimiz 200-300 yıllık sanayi devrimiyle beraber 200-300 yıllık tecrübelerle karşımızdalar. Bizse 86-87 yıllık cumhuriyet döneminde bu noktalara gelebildik, ama geldiğimiz yer yeterli mi? Değil, daha ileri noktalara gitmek zorundayız ki, hem genç nüfusumuza istihdam sağlamak, hem rekabetçi ürünler ve hizmetler üreterek Türkiye ekonomisini dünya ekonomisiyle yarıştırmak zorundayız.

Yanımda Şeref Bey var, kendisinin temsilcisi olduğu firma Türkiye'nin yüz akı olan hizmetler sektöründe havalimanı işletmeciliğinde çok önemli başarılar imza atmış bir grup, Türkiye sanayileşmek zorunda, ama hizmetler sektöründe de dünyada rekabetçi güçlü bir ekonomi yolunda ilerliyor. Finansı, sigortacılığı, taşımacılık, lojistik, havayolu, karayolu nakliyeciliği gibi ve turizmiyle dünyada 8. olan turizmiyle dünya ekonomisinde hizmetler sektöründe de varız. İnşallah gelecek için tabii ki çok çalışır üretmek zorundayız, ama iyimser olmak zorundayız.

Burası İktisat Fakültesi, iktisadın bir prensibi var: Yüzde 50'si rakamlarsa, teoriye yüzde 50'si de psikolojidir. Yani beklentileri yönetmektir. Eğer beklentileri iyimsere yönlendirebilirsek ülke ekonomisini güçlendirebiliriz, kalkındırabiliriz, beklentilerimiz hep kırılabilir ve kötümser olduğu takdirde hepimiz dükkânı kapatıp kabristanda yerimizi almak zorunda kalırız. O yüzden ben iyimser cephedeyim. Hepinize teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Şeref Eren - Sayın Bolat'a teşekkür ediyoruz. Buyurun Tanyılmaz.

Kurtar Tanyılmaz - Değerli Milletvekili, değerli İktisat Fakültesi idarecileri, değerli öğretim üyeleri, dinleyiciler; hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Ömer Bey 'karamsar olmayalım' dedi ama ben biraz gerçekçi olmaktan yanayım. Bu da yaklaşık 15-20 senelik sanayinin geldiği nokta, Türk sanayisinin geldiği noktanın bir fotoğrafını çekmeye çalışarak olacak.

Burada öncelikle şunu vurgulamak istiyorum:

Bir kere küresel krizin Türkiye ekonomisini, özellikle de reel sektörü, üretim alanını oldukça derinden etkilediği açık. Rakamlara bakarsak tarihi küçülmelerin yaşandığını görürüz. Dolayısıyla da bu konu reel sektörün gelişme dinamiklerini anlamak bakımından oldukça önemli.

Son 25 senelik Türkiye sanayinin gelişme dinamiklerine, Türkiye kapitalizminin gelişme dinamiklerine baktığımız takdirde birkaç tespiti yapmak mümkün diye düşünüyorum. Bir kere giderek daha kırılmalı hale gelen, giderek daha fazla dış şoklara duyarlı hale gelen bir ekonomi ve sanayiyle karşı karşıyayız. Şöyle hatırlayacak olursak, Türkiye ekonomisinin dış dünyayla bütünleştiği '80'li, '90'lı yıllardan itibaren giderek derinleşen birtakım krizler ortaya çıktı 1994'te, 1998'de ve 2001'de, şimdiki 2008 kriziyse dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan bir kriz olmakla beraber Türkiye sanayini oldukça dediğim gibi derinden etkiledi.

Ben bunun arkasında şu şeyi ortaya koymanın önemli olduğunu düşünüyorum: Bir kere ihracata dayalı sanayileşme stratejisi üzerinden hep '80'lerden itibaren bu strateji vurgulanıyor. Bunun sanayileşme amaçlarına, kalkınma amaçlarına hizmet edileceğinin özellikle altı çizildi ve bunun aslında birtakım sanayileşme, birtakım kalkınma amaçlarına hizmet edeceği vurgulandı. Nedir mesela bunlar? İstihdamın yaratılmasını, artık istihdam artışlarının sağlanacağı, sosyal gelişmede birtakım ilerlemelerin söz konusu olacağı, ücret artışlarının olacağı, gelir dağılımının düzelteceği gibi, yani ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin benimsenmesinin bu sanayileşme hedefleriyle pekala örtüşebileceği vurgulandı.

Gelinen nokta itibarıyla, bunun oldukça ağır toplumsal bedelleri olduğu konusunu tartışmak istiyorum. Buna bir-iki örnek vermek mümkün. Nedir bu örnekler? Biraz evvel Ömer Bey de değindi, hakikaten Anadolu kaplanları denildi, şu denildi bu denildi, yani ihracata dayalı sanayileşmenin böyle örnek kentleri olarak gösteriliyordu. Denizli mesela verilebilir, İzmir yakınlarında Torbalı, Manisa ör-

neklerini pekala vermek mümkün.

Bunlardan, zamanı tasarruflu kullanabilmek açısından ben bir tanesi üzerine yoğunlaşacağım. Kriz sonrasındaki rakamlar ki, bunlar çoğu gazetelerden takip edilebilir, Denizli kenti olsun, İzmir Torbalı kenti olsun iflas etmiş durumdadır. Bir dizi firma kapanmış durumda, işsizlik hat safhada, benim takip edebildiğim kadarıyla gazete haberlerinden intiharlar almış başı gidiyor. Bu kentlerin ihracatta ne kadar ileri, satış düzeylerinin ne kadar arttığı aşıkardı. Öte yandan burada gerek yerli, gerek yabancı bir dizi büyük firmanın yerleşik olduğunu da biliyoruz. Hem yurtiçi pazar hem yurtdışına ihracat yapılıyor, üretim yapılıyor, dolayısıyla da ciddi birtakım toplumsal bedellerle karşı karşıya kaldılar. Fakat bu kriz sonrası için özellikle altını çizmek istemişim.

Krizden öncesine bakacak olursak, bu ihracata dayalı sanayileşmenin toplumsal bedellerine bakacak olursak ben somut olarak Manisa'dan örnek vermek istiyorum. 2005 yılı itibarıyla Avrupa'nın en cazip yatırım kenti seçiliyor. Maliyet etkenliği açısından Avrupa'nın en cazip yatırım kenti, burada tabii bir dizi önemli büyük firmalar var. Türkiye'deki yerli ya da yabancı bir dizi firma burada, özellikle bu Manisa'daki organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteriyor. Peki, bu ihracatın bir de öbür yüzüne bakacak olursak, toplumsal boyutuyla bakacak olursak organize bölgesinde çalışan 25 bin kişiden 20 bini asgari ücret düzeyinde gelir sağlıyor. Yılda 3,5 milyar dolar 2005 yılı rakamlarıyla ihracat gerçekleştiren Manisa'da istihdamın yüzde 40'ı SSK kayıtlarında yer almıyor, ihracatın temel lokomotifi kayıtdışı. Bu Avrupa'nın en cazip yatırım kenti olarak seçilen Manisa örneğidir.

Şimdi buradan hareketle şu görüşü ileri sürmek istiyorum. Ancak bunu yaparken, 'birtakım kısmi hamleler olmuyor', 'sanayi ilerlemiyor' demiyorum. Ben, gerçekleşen birtakım kısmi hamlelerin, birtakım atılımların dünya ekonomisinin mevcut koşulları içerisinde Türk sermayesinin görece geriliğini, zayıflığını, bağımlı konumunu aşmaya yetmediğinin tespitini yapmak istiyorum. Bu tamamen zayıf, ta-

kurtar tanyılmaz

Giderek daha kırılmalı hale gelen, giderek daha fazla dış şoklara duyarlı hale gelen bir ekonomi ve sanayiyle karşı karşıyayız

kurtar tanyılmaz

**Sorun
yarı sanayileşmiş bir
ülkenin, uluslararası
rekabet gücü sınırlı
bir ülkenin, Türkiye
ekonomisinin
korunmasız
bir biçimde, yani bir
dizi gardını indirerek
dünyayla rekabete
girmek zorunda
kalması**

mamen bağımlı anlamına gelmemektedir, dolayısıyla 'görelî' kelimesinin altını çiziyorum.

Bunun temelini Türkiye kapitalizminin dünya kapitalizmiyle bütünleşme biçiminde aramak lazım. Ne tür bir bütünleşme söz konusu oluyor? Buna özellikle 1980'li yıllardan itibaren ihracata dayalı sanayileşme denildi, ben buna daha ziyade 'dış pazara dayalı sermaye birikimi stratejisi' demeyi tercih ediyorum. Buradaki sorun yarı sanayileşmiş bir ülkenin -ki, Bilsay Bey de değindi- uluslararası rekabet gücü sınırlı bir ülkenin, Türkiye ekonomisinin korunmasız bir biçimde, yani bir dizi gardını indirerek dünyayla rekabete girmek zorunda kalması. Bunun ciddi sorunları var.

Bu öyle bir rekabet süreci ki, birtakım benzetmelerle vereceğim. Daha evvel, yani paradigmaların değişmesi anlamında söylüyorum, 1980 öncesinde, 1940'lardan, 1950'lerden 1980'li yıllara kadarki süreçte dünya kapitalizminde şu şiar geçerliydi: 'General Motors için iyi olan ABD için de iyidir'. Bunun Türkiye'ye versiyonu şey olabilir; 'Sabancı için iyi olan Türkiye için de iyidir'. Şimdi 1980'lerden sonra, özellikle 1990'lardan sonra bu paradigma değişiyor, bunu görmemiz gerekiyor. Bunun arkasında dünya ekonomisinin derin krizi var, yeniden yapılanma süreçleri var, vesaire.

Şimdiki şiar, hâlâ başkanı mıdır bilmiyorum ama Renault'un Başkanının ifadesidir: 'Renault için iyi olan, doğru olan Türkiye için de iyidir ya da doğrudur.' Üretim zincirleri mantığının gayet güzel bir ifadesi... Dolayısıyla burada yarı sanayileşmiş uluslararası rekabet gücü sınırlı bir Türkiye sermayesinin bir yandan dışa açılma zorunluluğu var, bir yandan da bunu aynı zamanda tercih etme çabası var. '90'lardan günümüze kadarki geçen süreç budur. Bunu gene güzel bir ifade olduğu için köşe yazarı Ege Cansen'in ifadesiyle söylemek istiyorum: Türk sanayinin kendisini takaya benzetiyor ve diyor ki, Türk sanayi takayla okyanusa açılmak zorunda kalıyor. Türkiye ekonomisinin 80-90'lardan sonraki gerçeğinin bence güzel bir fotoğrafıdır bu. Dolayısıyla okyanusu aşacak transatlantiği nasıl inşa ederiz sorusu Türkiye sanayileşme tartışmasıyla

bağlantılı bir şey, önemli bir soru. Tabii bu yapılabilir mi? Bu oldukça zor bir durum, mevcut bütünleşme koşulları içerisinde oldukça zor bir durum, çünkü ben bunun mantığı üzerine düşünürken aklıma hep şey örneği gelmiştir: Murat 124'le Ferrari yarışabilir mi örneği gelmişti, daha sonra Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu ve Türkiye sanayinin içinde bulunduğu durumu güzelce ortaya koyması bakımından şöyle bir fıkrayla karşılaşınca 'hah' dedim, tamam, ben de zaten tam buna benzer düşünüyorum. Fıkra anlatan kişi TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu, izninize çok kısaca bahsetmek istiyorum: Ankara-İstanbul otoyolunda bir Porsche yola çıkmış gidiyor. Porsche bu, bastıkça gaza basıyor, arabanın sahibi bir bakıyor ki ileride Murat 124 sağa çekmiş, şoförü de 'dur' diye el kaldırıyor. Porsche sahibi duruyor, Murat 124'ün sahibi diyor ki: "Arabam arıza yaptı, senin arabanın arkasına halatla bağlasak benzinciye kadar çeker misin?" Porsche sahibi lüks arabasına yakıştıramıyor ama yardım da etmek istiyor. Neyse halatla bağlıyorlar. 124'ün sahibi ikaz ediyor: "Aman sakın hızlı kullanma, 120'yi geçme, yoksa benim 124 dağılır" diyor. Porsche sahibi de: "Dalgınlığıma düşer hızlanırsam sen arkadan selektör yap" diyor. Yola çıkıyorlar, soldan bir Ferrari son sürat geliyor. Malum Porsche'yle Ferrari karşılaştığında yarışıyorlar. Bizim Porsche dayanmıyor, başlıyor Ferrari'yle yarışmaya, arkadaki 124'de dağıldı dağılacak, şoföre can hıraş selektör yakıyor derken devriye gezen polis arabaları görüyor ama son sürat giden arabaları durduramıyor. Anons yapıyor diğer devriye polis araçlarına: "Bir Ferrari'yle Porsche 200 km süratli geçtiler, bir Murat 124 de hemen arkalarında onları sollamak için selektör yakıyor" Türkiye sanayinin, ekonomisinin bel kemiği olan Türkiye sanayinin geldiği noktayı bence güzel özetlediğini düşünüyorum.

Bunun nedenlerini çok kısaca özetlemeye çalışacağım. Birincisi, birtakım dışsal faktörler var, tamamıyla sizin kontrol edemediğiniz nesnel şeyler var. Bahsedeceğim bu tamamıyla Türk sanayisini ve Türkiye'deki sermaye

yedarların beceriksizliğiyle, vizyonsuzluğuyla açıklanacak bir şey değil, arkasında bir dizi nesnel faktör var, onların altını çizmek istiyorum. Bunlardan bir tanesi dünya ekonomisinin ciddi bir şekilde 20-30 senedir devam eden uzun bir krizi var, bu kriz giderek derinleşiyor. Oldukça zor koşullar içerisinde siz dünya ekonomisine rekabetin giderek arttığı, yukarıdaki belli bir hiyerarşi var ülkeler arasında, sermayedarlar arasında belli bir hiyerarşi var, hem yukarıda rekabet artıyor, hem belki Erol Bey de değindiler, kısaca ben de bahsedeceğim, Türkiye'nin özellikle uzmanlaştığı, yoğunlaştığı sektörlerde de korkunç bir rekabet var. Çin'den tutun başka birçok ülkeye kadar rekabet kızışmış durumda. Bu bir şekilde dünya ekonomisinin uzun kriziyle bağlantılı.

İkincisi, tamamıyla korunmasız bir biçimde bütünleşiyorsunuz. Birtakım örnekler verilebilir. Niye biz sadece finansa bakıyoruz onu anlamıyorum bankalarımız çok sağlamdır, vesaire şeklinde. Sanayi açısından baktığımız takdirde ve benzer ülkelerle karşılaştığımızda, Türkiye'yle aynı kategoride yer alan gelişmekte olan bazı ülkelerle Brezilya, Meksika, Arjantin'le karşılaştırıldığı takdirde Türkiye'nin sanayiden etkilenmesi, krizden etkilenmesi çok daha derin olmuş vaziyette reel üretim boyutuyla, dolayısıyla da bunun arkasındaki mantığı anlamamız gerekiyor.

Bir diğer önemli bir ayağa dolanan, yani Türkiye'deki sermayenin bu geriliği, zayıflığı aşması bakımından ayağına dolanan bir diğer faktör sermayenin iki farklı kanadı arasında da ciddi bir bölünmüşlük, bir gerilimin söz konusu olması, bir de buna belki bir dizi politik sorunları eklemek gerekir. Kürt sorunundan tutun, bölgedeki bir dizi politik sorunlar, bunlar ileriye doğru bir hamleyi gerçekleştirmeyi mümkün kılmıyor, ayağına dolanıyor. Yoksa ileri hamlede bulunmak için bir çaba yok değil, ben bunu şöyle özetliyorum: Bir ileri iki geri. Türkiye ekonomisinin, Türkiye kapitalizminin gidişi bu şekilde oluyor. Bunun en önemli sonucu şu: Dünya ekonomisiyle mevcut koşullar içerisinde bütünleşme çabası daha ileri düzeyde bir bütünleşme çabası ki, bu konuda

Türkiye ekonomisinin ve sanayinin daha ileriye gittiği aşık, ancak daha fazla bağımlılıkla mümkün olabilir. Burada böylesi bir diyalektik ilişki söz konusu, siz mevcut koşullar içerisinde dünya ekonomisiyle bu şekilde bütünleşmeye kalktığınız takdirde bu biraz daha fazla bütünleşme, daha fazla içten içe bağımlılıkla birlikte ortaya çıkıyor. Dolayısıyla ben sanayisizleşme görüşüne tam katılmıyorum.

Türkiye'de bir sanayileşme var, bu yarı sanayileşmedir, devam etmektedir. Bu kendisini bir şekilde yeniden üretmektedir. Bir bağımlı sanayileşme devam etmektedir. Bu yerli sermayenin özellikle uluslararası sermaye karşısındaki görece -altını çiziyorum tekrar- özelliğinin azalması şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun altındaki temel unsur nedir? Biraz evvel bahsettim Renault için doğru olan Türkiye için de doğrudur. Küresel üretim zincirlerinin eklenme çabasını hem görüyoruz, hem bunların ağırlığı artıyor. Asimetrik büyüme tartışmalarını tutun son 5-10 seneye kadar, Türkiye sanayi bu anlamda bir değişim geçiriyor. Bu açıktır ama bu değişim içinde görece daha ileri teknoloji, ama yine de emek yoğunluğu fazla olan sektörlerde teknoloji düzeyi orta yoğunlukta olan sektörlerle bir geçiş var. Bu sektörlerin ithalat bağımlılığı çok daha fazla artmış durumda, dolayısıyla böyle bir bağımlılığın arkasında sadece ve sadece politikaları aramak doğru değil. 32 sayılı kararı örnek olarak verecek olursak döviz kuru politikasını, yani döviz kurunun aşırı değerli olması politikasını buradan sorumlu tutmak yeterli değil. Geçenlerde mesela ben Merkez Bankasının yaptığı araştırmanın önemli olduğu kanaatindeyim. Burada bir dizi kalite ve başka faktörün de önemli rol oynadığı kanaatindeyim.

Neden bu böyle oluyor? Çünkü siz belli bir üretim zincirine eklenmişseniz ister istemez o firmalarla birlikte birtakım makine alımlarından tutun, başka bir dizi faktörü kadar aradıkların temini, vesaire konusunda birtakım anlaşmalara giriyorsunuz, orada yapılan birtakım anlaşmalar var. Buralarda kimin söz söyleme hakkı daha fazla var? Bunu iyicene kavramak gerekir, dolayısıyla bağımlılıktan be-

kurtar tanyılmaz

Dünya ekonomisiyle bu şekilde bütünleşmeye kalktığınız takdirde bu biraz daha fazla bütünleşme, daha fazla içten içe bağımlılıkla birlikte ortaya çıkıyor

kurtar tanyılmaz

Türkiye sanayinin daha düşük ve orta teknoloji ürünlerde yoğunlaştığı 15-20 senelik bir bilanço çıkartacak olursak görülmektedir ve ithalat bağımlılığı devam etmektedir

nim anladığım, yani bağımlılığın arttığını söylüyorum, mutlak olarak bağımlıdır filan demiyorum Türkiye sermayesi. Üç alanda bu bağımlılık derinleşmektedir. Birincisi, mali dış borçlar anlamında olsun, dış kaynaklara bağımlılık anlamında olsun işin mali boyutu önemlidir. İkincisi, teknolojik açıdan hiç kuşku yok ara girdi ithalatının giderek arttığını, Türkiye sanayinin daha düşük ve orta teknoloji ürünlerde yoğunlaştığı 15-20 senelik bir bilanço çıkartacak olursak görülmektedir ve ithalat bağımlılığı devam etmektedir. Bu teknolojik bağımlılığın giderek derinleştiği anlamına gelmektedir ve en önemlisi pazara bağımlılık. Bunun somut örneğini krizde yaşadık. Türkiye ekonomisi Avrupa Birliği pazarına olan bağımlılığı o kadar ileri düzeydedir ki, 15 senedir yaklaşık yüzde 50 civarında bir oranla dış ticaret yaptığımız Avrupa Birliği ülkeleriyle birden talep düşüyor. Dünya ekonomisindeki krizle birlikte talep düşüyor, Türkiye sanayinin ne şekilde sallandığını görmüş durumdayız.

Öte yandan bakıyoruz kriz öncesi dış ticaret açığı 44 milyar dolar, kriz sonrasındaki süreçte, bu talebin düşmesine bağlı olarak dış ticaret açığı 11 milyar dolar. Avrupa Birliğiyle ticaret yapmanın bedeli, bu anlamda bütünleşmenin bedeli 30 milyar dolar olarak görülmesi gerekir. Demek ki, bunun birtakım sonuçları var. Burada iki görüş ileri sürülebilir itiraz anlamında; birincisi bunun dışarıdan dayatıldığı, yani IMF, Dünya Bankasının bunlar bize bunu dayatıyorlar şeklinde denilebilir. Ben aynı kanıda değilim. Daha dediğim gibi küresel üretim zincirlerine eklemlenme mantığı içerisinde aynı zamanda Türkiye'deki sermayenin de ihtiyacı olduğu kanısındayım. İkincisi denilebilir ki, bu süreç kötü yönetiliyor. Yani biz dünya ekonomisiyle bütünleşiyoruz, daha fazla bütünleşme çabası, ama bu süreç iyi yönetilemiyor. Siyasilerin bu işte sorumluluğu var, bu süreç kötü yönetiliyor. Ben orada da aynı kanıda değilim, manevra alanı çok dar, yani küresel üretim zincirlerine eklemlenmenin alternatifi olabilecek yukarıda biraz evvel bahsettiğim çelişkiler nedeniyle Türkiye sermayesinin hareket alanı, manevra alanı oldukça dardır. Dış pa-

zara bağımlılık, vesaire biraz evvel bahsettiğim bağımlılıklar içerisinde.

İleri kapitalist ülkelerdeki sermayenin, yani üretim zincirlerine eklemlenmek ne demek? İleri kapitalist ülkelerdeki sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yatırımların gerçekleştirilmesi, ürünlerin üretilmesi, vesaire bu demektir. Dolayısıyla da burada hiyerarşik bir eklemlenme söz konusudur. Burada sizin sanayi politikası uygulayabilmeniz oldukça ciddi sınırları var. Birçok başka neden söylenebilir, en temeli çıkarlar farklı. Yani burada Türkiye'deki farklı sermaye kesimleri arasında farklı çıkarlar var. Somut birkaç örnek vereyim: Sadece ve sadece ihracat yapan firmalar var, sadece ve sadece ithalat yapan firmalar var, hem ihracat hem ithalat yapan firmalar var, bütün bunların yanı sıra hem ihracat hem ithalat yapıp bir de bankası olan firmalar ya da onlara biz holdingler diyelim, holdingler var. Bunların çıkarlarının birbiriyle örtüşmesi mümkün değil. Her gün gazetelerde okuyoruz nasıl birbirlerine girdiklerini, TİM'i düşünelim mesela Türkiye İhracatçılar Meclisini, TÜSİAD olsun, MÜSİAD olsun çok farklı çıkarlar var, çünkü farklı beklentiler var. Burada siz nasıl ortak bir sanayi politikası oluşturacaksınız mümkün değil.

Bunu aynı zamanda bu artan dışarıya bağımlılığın, görece bağımlılığın da etkisini Oktar Türel Hocanın şu örneğiyle vermek isterim: Sanayi politikalarının bizim gibi ülkelerde ve günümüz koşullarında uygulanabilirliğinin sınırları üzerine yapılan konuştuğumuz bir toplantıda kendisi şöyle dedi: "Hakemin taraflı olduğu bir sahada ofsayttan gol atmamız lazım, başka çaresi yok" Bu mevcut sanayi politikalarının gerçekleştirilebilirlik koşullarını ve sınırlarını bence açıkça ortaya koyuyor.

Çözüm olarak neler söylenebilir? Burada eğer bu tarz bir bütünleşme süreci üretim zincirlerine eklemlenen bu tarz bir bütünleşme sürecinin bir dizi toplumsal bedeli var. Vaktim olmadığı için ayrıntılsa giremedim. İşsizlik artışlarından tutun burada bahsedildi, gelir dağılımının bozulması, ücretlerin düşmesi, vesaire. Ben Manisa'yı örnek olarak verdim, bunu kriz

sonrası Denizli ve Torbalı örneklerini de isteyen olursa veririm. Yani bu tarz bir bütünleşmenin çok ağır toplumsal bedelleri var, dolayısıyla çözümü uluslararası sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda değil, toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda bir sanayileşme strateji oluşturmak üzerine inşa etmek gerekir.

Manisa örneğiyle başladık, Manisa örneğiyle de bitirmek isterim. Şimdi bakın, Tekelde yaşanan bir dizi sorunlar da oldu, o bakımdan da oldukça güncel bir konu. Manisa'nın Akhisar ilçesinde temeli 33 yıl önce atılan ve bugüne kadar 230 milyon dolar harcanan Tekel sigara fabrikası, 59.8 milyon TL'lik vergi borcu nedeniyle Maliye Bakanlığı'na devredildi. Temeli Süleyman Demirel'in başbakanlık yaptığı 1975 yılında atılan fabrika 230 milyon dolar yatırıma rağmen bir türlü bitirilemedi. Fabrikanın yapımının başladığı yıllarda tütün kenti olarak bilinen Akhisar'da 33 yıl sonra tütüncülük bitme noktasına geldi, tütünün yerini zeytinlikler almaya başladı. Özelleştirme kapsamında İngiliz British American Tobacco firması burayı satın almak istiyor, Tekel'in ortak üretim yapmasına karar veriliyor. Yine İngiliz Imperial Tabacco firması Türkiye'de yatırımı düşündüğünde -önemli burası- ilk incelediği tesislerden birisi Akhisar sigara fabrikasıydı, ancak firma burada üretimi rantabl bulmadı, yani kârlı bulmadı. Daha sonra Celal Bayar Üniversitesi fabrikayı eğitim yerleşkesi olarak değerlendirmek istedi. 33 yıl önce başlayan sigara fabrikasının öyküsü açık cezaevi olma kaderiyle sonuçlandı.

Türkiye sanayinin ve Türkiye ekonomisinin açık cezaevi olmaması için yapılması gereken bir-iki şey var. Bunlardan bir tanesi Bilsay Bey de söyledi, çalışan sınıfların çok daha fazla burada müdahaleci olması gerekiyor. Nereye müdahaleci? Ekonomiye... Ben ona şey diyorum; ekonomide demokrasi gerekiyor. Yani sadece siyaset alanında birtakım demokratik hak ve özgürlükleri talep etmek değil, Avrupa Birliği kapsamında demokratik özgürlükler beklemekten çok fabrika kapısında birtakım demokratik özgürlükleri aramak gerekiyor. Üretim, yatırımların toplumsal ihtiyaçlar doğru-

sunda nereye yönlendirileceğine bu anlamda karar vermek gerekiyor. Burada da çalışan sınıfların mücadelesi, ekonomide demokrasi için mücadelesi önemlidir. Teşekkür ederim.

şeref eren - Teşekkür ederiz Tanyılmaz. Söz sırası Sayın Taymaz'da.

erol taymaz - Öncelikle bu toplantıyı düzenleyen İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine çok teşekkür ediyorum. Gerçekten sanayileşme konusu Türkiye açısından çok önemli bir konu, bu konuyu gündemde tuttukları için çok önemli katkıda bulunuyorlar. Biraz vakit azaldı zannediyorum, o yüzden mümkün olduğu kadar hızlı geçmeye çalışacağım, ama uzatırsam kusura bakmayın.

Şimdi Türkiye'deki sanayileşme performansını ya da sanayinin dönüşümünü iyice anlayabilmek için aslında iki düzeyde karşılaştırma yapmak gerekiyor. Bir tanesi uzun dönemde Türkiye'nin kendi içindeki performansına bakmak, yani Türkiye'nin performansı zaman içinde nasıl değişiyor? İkincisi de Türkiye'yi diğer ülkelerle karşılaştırmak gerekiyor, çünkü Türkiye'yi diğer ülkelerle karşılaştırmazsak o zaman kendi gelişimimiz yanıltıcı bazı sonuçlara yol açabilir.

İlk önce Türkiye'deki uzun dönemli performansına bakarsak, Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda büyüme hızları yüksek ve çok dalgalanıyor. Bu da Bilsay Hocanın bahsettiği gibi bir tarım toplumu olduğu için o yıllarda bir dönüşüm yılları, bu yüzden büyüme hızlarının dalgalanması ve yüksek olması beklenen bir durum. Burada özellikle karşılaştırmamız gereken belki 1960 sonrası dönem, 1960'dan 1980'e kadar bu planlı kalkınma diyebileceğimiz dönemdeki büyüme oranları fena değil, yüzde 5-6 civarında yıllık, fakat 1980'deki kriz çok net bir şekilde görülüyor. 1980'lerin başından itibaren büyüme hızı artırılıyor. Fakat özellikle 1990'lı yıllarda düşen ve dalgalanan bir büyüme performansı var. 2001 krizi de yine net, 2001 krizinden sonra bu son yıla kadar tekrar yeni bir büyüme hamlesi başlamış görünüyor.

Son 7 yılda Türkiye ekonomisi gerçekten iyi

kurtar tanyılmaz

Çözümü uluslararası sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda değil, toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda bir sanayileşme strateji oluşturmak üzerine inşa etmek gerekir

bir büyüme performansı gösterdi ama önemli olan bu büyüme performansının sürdürülebilir olup olmaması, yani bunu ne kadar süre devam ettirdiğiniz: Sadece 10 yıllık bir büyüme performansı genellikle istediğiniz büyük başarıyı sağlayamayabiliyor.

Uluslararası karşılaştırmaya bakarsak burada da Türkiye'deki kişi başına milli geliri ABD ile karşılaştırmak istiyorum. Türkiye'deki kişi başına milli gelir, son 50 yıla baktığımızda ABD'dekinin yaklaşık yüzde 20'si düzeyinde kalmış. Bazı ufak tefek dalgalanmalar var, fakat ciddi bir değişiklik görünmüyor. Bu da Kurtar Beyin biraz önceki konuşmasında bahsettiği Türkiye'nin aslında uluslararası ekonomi içindeki yerinin değişmemesinin büyük gös-

tergesi ya da uluslararası ekonomi içindeki konumunun değişmemiş olmasının göstergesi. ABD'yi tabii dünyadaki en büyük ülke olduğu için seçtim, en büyük ekonomi olduğu için seçtim. Aynı karşılaştırmayı Avrupa ülkeleriyle yaparsak aslında durum daha olumsuz, çünkü Avrupa ülkelerine göre oran olarak Türkiye'nin performansı bu dönemde geriliyor.

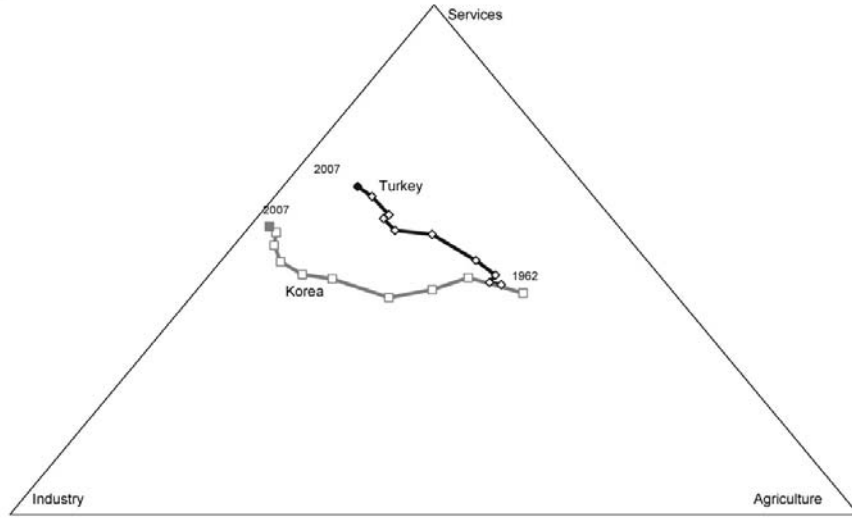
Yine Güney Kore'ye bakarsak, '50'lerde, '60'larda Kore'deki kişi başına milli gelir Türkiye'dekinin yarısı kadar ama günümüzde Kore'deki milli gelir Türkiye'dekinin 2.5 katına ulaşmış durumda. Tabii Kore dünyadaki en başarılı ülkelerden bir tanesi bilim açısından, bu yüzden böyle bir çarpıcı farklılık var. Diğer ülkelerle karşılaştırırsanız o kadar ciddi bir farklılık olmayabilir ama başarılı bir ülke, sanayileşen ülke olarak Kore'yle Türkiye'yi karşılaştırmak aslında eğitici olabiliyor.

Üretkenliğe bakarsak belki konumuz açısından daha önemli. '80'lerin başına kadar Türkiye ve Kore'deki üretkenlik artışı birbirine çok paralel gidiyor. Bu '60'lardan '80'lerin ortasına kadar üretkenlik artış hızı hemen hemen aynı ama özellikle '80'lerin sonundan itibaren Türkiye'deki üretkenliğin hemen hemen artmadığını görüyorsunuz. '90'lı yıllar bu açıdan gerçekten bir kayıp dönem, hiçbir üretkenlik artışı yok. Kore ekonomisi devam ettiği için büyümeye, üretkenlik artırmaya aradaki fark çok ciddi bir şekilde bu dönemde açılıyor.

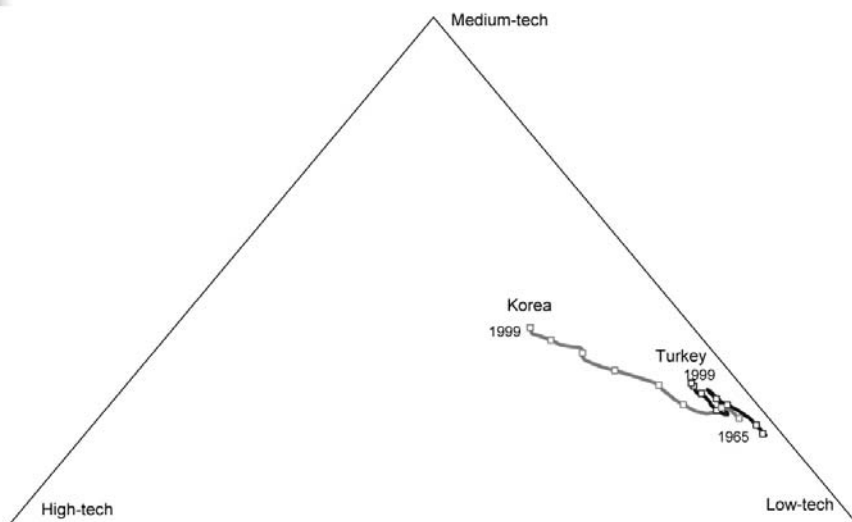
Bir de çalışılan saat başına üretime bakalım. Bu açıdan baktığımızda üretkenlik artıyor ve Kore'yle karşılaştırdığımız zaman da '80'lerin sonuna kadar aslında çok kötü değil Türkiye'nin konumu. Bu iki veri arasındaki farklılık nereden çıkıyor? Yine daha önceki konuşmacıların bahsettiği istihdam sorunu... Türkiye ekonomisi yeteri kadar istihdam yaratamadığı için kişi başına milli gelirini artıramıyor. Yani '60 - 70'lerde üretkenlik arttığı halde kişi başına milli gelirin görece olarak artmamasının temel nedeni Türkiye'deki istihdamın yeteri kadar artmaması...

İstihdamın artmamasının temel nedenlerinden bir tanesi de tabii yatırım olayı, Türki-

Ekonomide yapısal değişme

Sanayide yapısal değişme

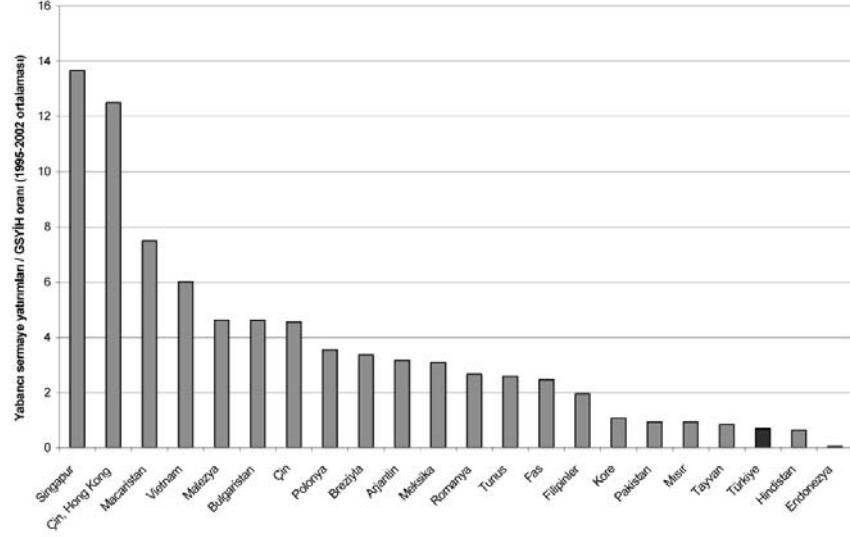

ye'deki yatırım oranının düşük olması. Kore'yle Türkiye'yi karşılaştırsak Türkiye'de milli gelir içinde yatırımların payı yüzde 20-25 civarındayken Kore'de ve şu anda Çin'de yüzde 40'lar düzeyinde. Yatırıma eğiliminin bu kadar farklı olması da bu ekonomiler arasındaki istihdam yaratma kapasitesinin farklılığını açıklayan en önemli faktörlerden bir tanesi. Peki, bir de bu dönemde Türkiye ve G. Kore'de yapısal dönüşümün nasıl olduğuna bakalım. Üçgenimizde üç tane sektör var. Sağ alt köşe tarım, üst köşe hizmetler, sol alt köşede sanayi. Bir ülke bu noktalardan hangisine yakınsa o sektörün ekonomi içindeki payı yüksek demek. 1960'larda her iki ülkenin konumu yaklaşık aynı, Kore ve Türkiye 1960'larda tarımın özellikle payının yüksek olduğu ekonomiler, fakat 1960'lardan sonra Kore çok hızlı bir şekilde sanayiye doğru gidiyor. Türkiye ise hizmetlerin payının arttığı, sanayinin payının artmadığı bir yörünge izliyor. Bu hizmetlerin en önemli kısmı aslında üretkenliği çok yüksek değil. Sanayiye bakarken tabii sanayinin kendi içindeki yapıya da bakmamız lazım. Bu şekilde de sanayinin yapısını görüyoruz.

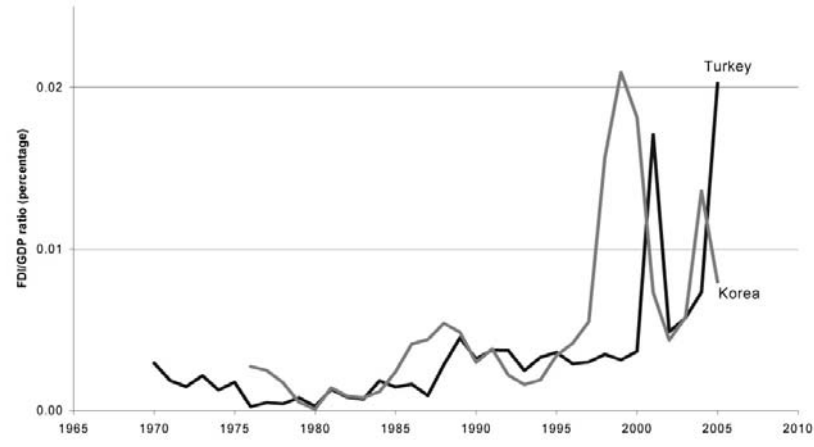
Yine benzer bir üçgen; sağ alt köşe düşük teknoloji sektörler, sol alt köşe yüksek teknoloji sektörler, üst köşe de orta teknoloji sektörler. Yine 1960'lardan başlıyor, 2000'lere kadar devam ediyor. 1960'larda Türkiye ve Kore'nin sanayi yapısı birbirine benzer, her iki ülkede de düşük teknoloji sektörlerin payı yüksek. Türkiye çok yavaş bir şekilde yukarı doğru, yani orta teknolojiye doğru giderken Kore hızlı bir şekilde yüksek ve orta teknolojilere doğru bir gidiş gösteriyor. Yani Kore'de hızlı bir şekilde orta ve yüksek teknoloji sanayinin payı artıyor. Türkiye'de ise bir geri dönüş var. 1980'den sonra Türkiye ekonomisindeki yapısal dönüşüm geri gidiyor, yani düşük teknolojiye doğru gidiyor. Bunun nedeni de 1980'lerdeki ihracat artışının daha çok düşük teknoloji sektörler tarafından gerçekleştirilmiş olması, 1990'lardan sonra tekrar yavaşça yukarı doğru gidiyor.

Neden: Yabancı sermaye yatırımları?

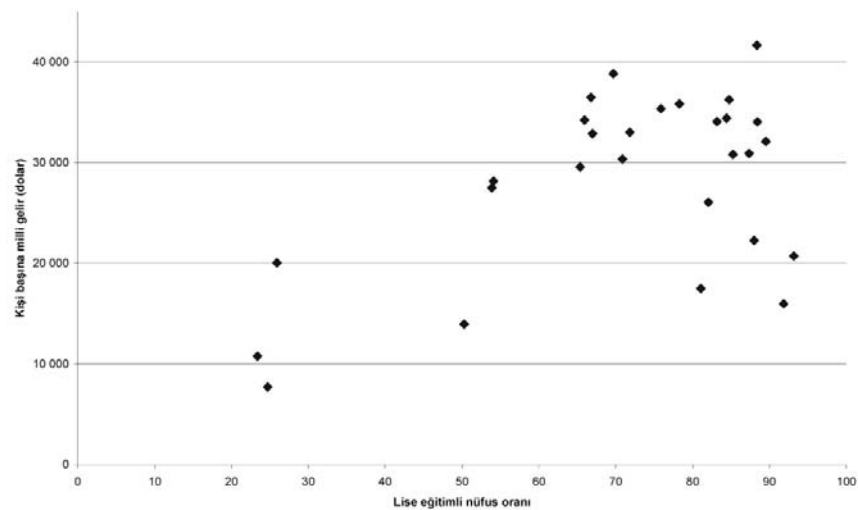
Doğrudan yabancı sermaye yatırımları / GSYİH oranı, 1995-2002 ortalaması

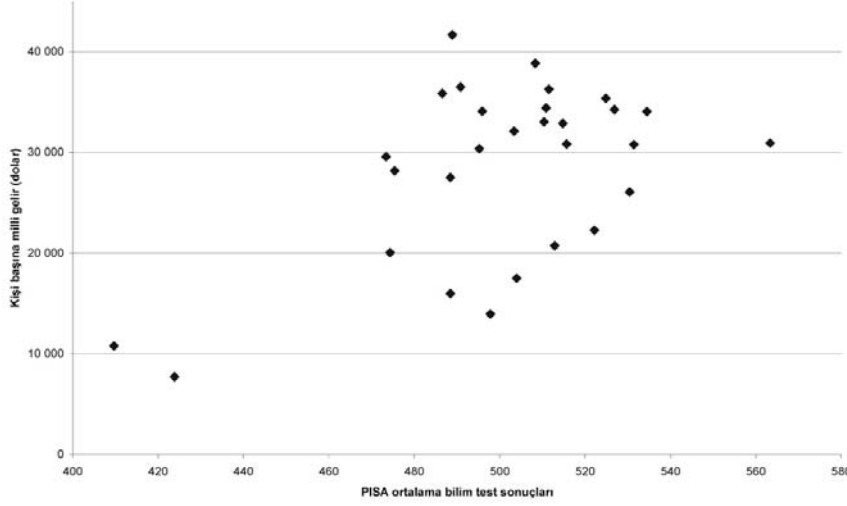
Neden: Yabancı sermaye yatırımları?

Neden: Eğitim düzeyi?

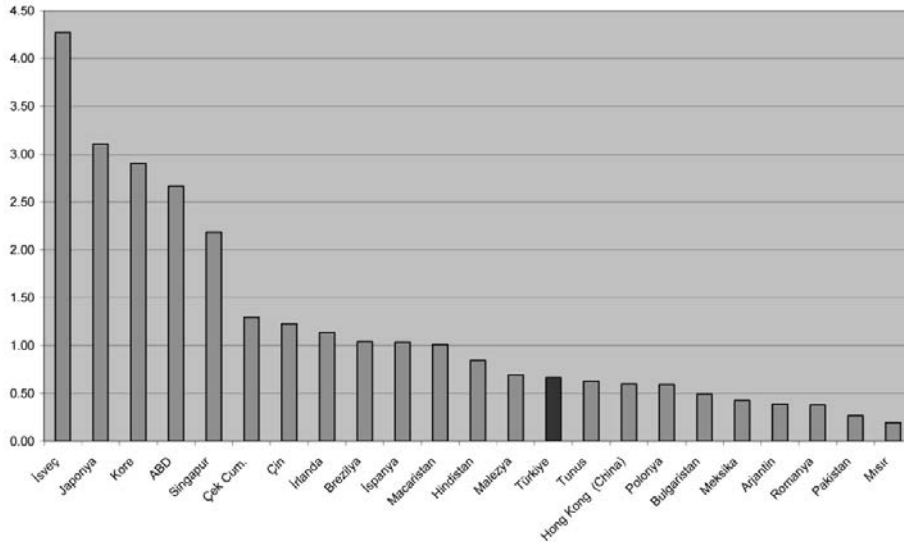

Neden: Eğitim kalitesi?

Neden: AR-GE yatırımları?

ARGE harcamalarının GSYİH içerisindeki payı, 2002

Burada Çin yok. Çin'i koysaydık 1980'den sonra nasıl bir yörünge beklerdiniz? Çin, Türkiye'nin 1990'lardaki noktasına biraz yakın bir yerden başlıyor ve dümdüz yüksek teknolojiye doğru giden bir yörüngesi var. Yani Çin'in aslında bugün düşük teknolojilerde rekabet gücüne sahip olması bundan sonraki yıllardaki aynı şekilde devam etmeyeceğini gösteriyor. Bundan sonraki yıllarda herhalde belki '70'lerde '80'lerde Japonya'da gördüğümüz gibi çok farklı bir Çin göreceğiz.

Peki, bunun nedenleri ne? Türkiye'yle Kore arasındaki bu farklılık, bu kadar çarpıcı bir gelişme farklılığı var, bunun nedenleri ne diye düşünürsek bir tanesinin yatırım olduğunu

söylemişim. Kore'de yatırım alanları çok yüksek, Türkiye'de düşük...

Tabii yatırım derken yabancı sermaye yatırımları özellikle çok vurgulanıyor, o yüzden yabancı sermaye yatırımlarına bakmakta fayda var. Bu grafikte son 5 yılda yabancı sermaye yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı görülüyor. En soldaki ülkeler Singapur, Hong Kong gibi şehir ülkeleri var, onları saymamak lazım belki ama Çin, Vietnam gibi bazı ülkeler de grafiğin sol tarafında yer alıyor. Türkiye maalesef en sağda. Kore'nin konumu da Türkiye'ye çok yakın. Kore ve Türkiye'nin aslında yabancı sermaye yatırımları çok çok düşük.

Bu grafikte de zaman içinde Kore ve Türkiye'deki değişim görülüyor. 1990'ların sonuna kadar Türkiye ve Kore'de yabancı sermaye yatırımlarının payı hemen hemen aynı, yani yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'de olmaması bu iki ülke arasındaki farklılığı açıklamıyor. 1997 yılında Kore'de çok ciddi bir artış var. Bunun nedeni de biliyorsunuz 1997'de kriz olduğu için varlıkların değeri çok düştü, varlıkların değeri düştüğü için de yabancılar Kore'deki firmaları o yıllarda satın aldılar. Onun için 1997'de bir artış var Kore'de, benzer şekilde Türkiye'de 2000'li yıllarda yine özelleştirme sonucu bir artış görülüyor. Her iki ülkede de yabancı sermaye yatırımlarının artmasının temel nedeni aslında bir anlamda özelleştirme.

İkinci bir faktör olabilecek olan şey eğitim, bu grafikte OECD ülkeleri için eğitim ve milli gelir arasındaki ilişkiyi görüyoruz. Yatay ekseninde lise mezunu nüfusun oranı, dikey ekseninde de kişi başına milli gelir görülüyor. Görüldüğü gibi eğitim ve milli gelir arasındaki ilişki güçlü, ama tabii tersine nedensellik de olabilir. Yani milli geliri yüksek olanların eğitim durumları yüksek olabilir. Burada sol alt köşedeki ülke Türkiye. Üzerindeki de Meksika. Türkiye'deki eğitim durumu çok düşük, Türkiye'de biz her zaman genç nüfusun oranının yüksek olduğunu, bunda büyük bir potansiyel olduğunu söylüyoruz. Bu doğrudur ama tabii ki genç nüfusun eğitim düzeyi düşükse bu potansiyelin de

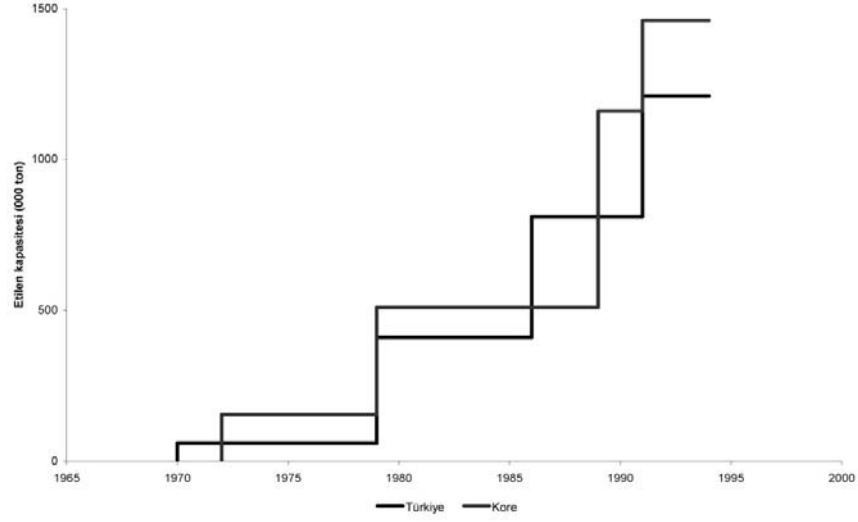

bu koşullarda çok fazla bir önemi olmayabiliyor. Eğitimin kalitesi de önemli, bildiğiniz gibi OECD ülkelerinde PISA testi denilen eğitimin kalitesini, düzeyini, niteliğini ölçen ortak testler yapılıyor. Lise öğrencilerini, değişik ülkelerdeki öğrencilere aynı sorular soruluyor ve fen bilgisi, sosyal bilgisi ne kadar o ölçülüyor. Ona bakarsak da böyle bir ilişki çıkıyor.

Burada yatay eksendeki fen testindeki öğrencilerin ortalama başarı düzeyi, dikey eksendeki yine milli gelir, Türkiye'nin konumu yine sol alt köşede Meksika'yla birlikte. Yani Türkiye'de eğitilmiş nüfus oranı çok düşük, eğitilmiş olanların da aslında bilgi düzeyi çok düşük. Bu temel fen bilgileri bu öğrencilerin oldukça düşük. Buna benzer bir test Avrupa Birliği'nin yapmış olduğu yetişkinler için bir test var fen bilgisi ne kadar diye, Türkiye bu testte de çok düşük çıkıyor. Burada sorulan sorular mesela kıtalar hareket eder mi, dünya mı ayın etrafında dönüyor, ay mı dünyanın etrafında dönüyor gibi temel sorular. Bu testlerde Türkiye'deki oranlar çok düşük çıkıyor doğru cevap alanları, ama Avrupa ülkeleri arasında da bilim ve teknolojiye en çok medet uman insanlar da Türkiye'deki insanlar, yani bütün toplumsal sorunlarımızı, ekonomik sorunlarımızı bilim ve teknoloji çözer sorusuna en olumlu cevabı teknolojiyi o kadar bilmedikleri halde Türkiye'deki insanlar veriyorlar.

Bir faktör Kore'yle Türkiye'nin performansını açıklamak için kullanabileceğimiz araştırma, geliştirme ya da teknolojik yatırımlar. Bu grafikte araştırma, geliştirme yatırımlarının toplam milli gelir içindeki payı görülüyor. Türkiye'de bu çok düşük, binde 6-7 civarında ve Türkiye'deki bu yatırımların da aslında büyük bir kısmı üniversitelerin bütçeleri, çünkü üniversitelerin bütçelerinin yaklaşık yüzde 60'ı Ar-Ge sayıldığı için bu oranı artırıyor. Kore burada en baştaki ülkelerden, Ar-Ge yoğunluğu en yüksek olan ülkelerden, Çin'in oranı yüzde 1 civarında. Dünyada Ar-Ge harcamaları en hızlı artan ülkelerden bir tanesi de şu anda Çin, büyük bir ihtimalle önümüzdeki yıllarda Çin'in de bu oranının çok artacağını göreceğiz. Bir faktör belki bu olabilir, Ar-Ge ya

Petro-kimya sanayii

da teknolojik yatırımlar farklı Türkiye'yle Kore arasında.

Bir başka farklılık da sanayi politikaları. Bu da arşive konabilecek DPT'den bir grafik. Bu grafikte mavi çizgili olan Türkiye'de 1970'lerin ortalarında 5 yıllık planlardaki petrokimya sanayinde yapılacak yatırımların düzeyi. Bunlar etilen kapasitesi olarak görülüyor grafikte, çünkü etilen petrokimyanın temel girdisi olduğu için etilen kapasitesi sektörün düzeyini gösteren, işte 1970'lerin ortasında Türkiye'de bir tesis kurulması planlanıyor. İlk tesis bu Yarımca Tesisi kuruldu zaten, ikinci tesis 1970'lerin sonunda kurulması planlanan Aliağa Tesisi biliyorsunuz 1985 yılında kuruldu. Daha sonra üçüncü tesis 1980'lerin başında ve dördüncü tesis gelecek, bu şekilde bir gelişme öngörülüyordu. Siyah çizgili olan da Kore'deki planlardaki petrokimya sanayinin gelişimi, tabii tahmin edeceğimiz gibi Kore'deki planlardaki yatırımlar üç aşağı beş yukarı bir iki yıllık kaymayla devam etti ve daha sonraki yıllarda da devam etti. Şu anda Kore dünyada petrokimya tesisi kuran en önemli ülkelerden bir tanesi haline geldi. Yani sadece kendisi kendi ülkesinde kurmadı, Ortadoğu'daki petrokimya tesislerinin mesela önemli bir kısmını Koreli firmalar kurdu.

Türkiye'deki gelişim nasıl oldu dersiniz, ilk Yarımca tesisi kuruldu. Şu anda faaliyette değil etilen kısmı, Aliağa 4-5 sene gecikmeyle kuruldu, üçüncü tesis hâlâ kurulamadı. Bu

erol taymaz

Dünyada Ar-Ge harcamaları en hızlı artan ülkelere bir tanesi de şu anda Çin, büyük bir ihtimalle önümüzdeki yıllarda Çin'in de bu oranının çok artacağını göreceğiz

erol taymaz

Ekonomik büyümenin dört önemli kaynağı var: Yatırım, yaygın eğitim, yapısal dönüşüm ve yenilik

bence iki ülke arasındaki çarpıcı farklardan bir tanesi, aslında Türkiye’de düşünce anlamında, planlama anlamında belki çok büyük bir sorun yok. İki ülkedeki plancılar da benzer mantıklarla benzer gelişimler öngörmüşler, ama Türkiye’deki uygulama olmamış, Kore bunu uygulayabildiği için gelişmesini çok hızlı bir tempoda devam ettirebilmiş. Türkiye de bu tempoda devam edebilseydi belki şu anda farklı bir konumda olabilirdi.

Petrokimya sektörü bu konuda çarpıcı bir örnek, çünkü bu sektörde yatırım miktarı çok yüksek olduğu için, gelişmekte olan ülkelerin tamamında kamu girişimciliği çok önemli. Bu Kore’de de, Türkiye’de de aynı şeydi, fakat bu yatırımları nasıl yaptığınız ve devam ettirip ettirmemeniz sürdürülebilirlik gerçekten önemli.

Sonuç olarak toparlarsak iktisat literatüründe artık herkesin kabul ettiği bir şey ekonomik büyümenin dört önemli kaynağı var: Yatırım, yaygın eğitim, yapısal dönüşüm ve yenilik. Özellikle bu son iki faktörde, yapısal dönüşüm ve yenilik konusunda sanayi ve teknoloji politikaları çok belirleyici, yani ülkenin sanayide yapısal dönüşümü nasıl gerçekleştireceğini ya da teknolojik yatırımlarını hangi düzeyde yapacağını, nerede yapacağını aslında sanayi ve teknoloji politikaları belirliyor. Bunu yapamadığınız zaman çok başarılı olma şansınız yok.

Çok kabaca söylersek sanayi politikalarında iki alternatif var: Bir tanesi rekabet gücünün önemi hep vurgulanıyor, rekabet gücünü düşük maliyetler temelinde sağlamaya yönelik bir politika izlenebilir ki, bu Türkiye’nin aslında yıllardır izlediği bir politika. Düşük maliyet derken ucuz girdi, enerji maliyetlerini düşürelim, diğer maliyetleri düşürelim, düşük ücret Türkiye’de en çok vurgulanan ücretler çok yüksektir deniliyor, hatta asgari ücretin bile yüksek olduğu Türkiye’de söyleniyor. Fakat ücret düşük olduğu zaman da işgücü doğal olarak kalitesiz işgücü oluyor, yani kaliteli işgücünün o ücretlerde var olması mümkün değil. Bunun temelinde, düşük maliyetler temelinde bir rekabet gücü kazanmaya çalışan politikalar var ve bu politikaların uzantısı da iş-

gücü üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi ki, bunun emeklilik ve sağlık sigortası üzerindeki yükü hiç tartışılmıyor Türkiye’de ve esnek işgücü piyasalarına dayanan bir yaklaşım izleniyor. Çünkü işgücü piyasaları ne kadar esnek olursa ücretlerin o kadar düşürülmesi mümkün olabilecek ama böyle bir politikanın getirdiği nokta belli, çok fazla bir değişim gerçekleştiriyor.

İkinci alternatif de bir ölçüde Kore’de gerçekleştirilen daha kaliteli ürünler üretmen, ürün farklılaştırması yapmak ve daha ürün yenilikleri yapmak temelinde bir sanayi politikası takip edilebilir, ama böyle bir politikayı izleyecekse de ücretlerin yükselmesi, işgücü niteliğinin yükselmesi zorunlu, çünkü düşük ücretler temelinde işgücünün eğitilmiş olmadığı bir durumda böyle bir politika izlemeniz söz konusu değil. Tabii burada ben de yine son sözü Oktar Hocaya getirerek bitireyim, Kurtar Bey de Oktar Hocayla bitirmişti: Dediğim gibi bütün bunlar aslında herkesin bildiği şeyler, burada çok bilinmeyenleri ifşa etmiyoruz. Bu belki 1960’lardan beri bilinen şeyler, ama Kore’yle Türkiye karşılaştırmasının gösterdiği bunun uygulama iradesi, bunu uygularsanız başarılı olabiliyorsunuz, uygulamazsanız başarılı olamıyorsunuz. Tabii uygulamak da biraz ekonomi dışında siyaseti belki daha farklı konuları ilgilendiren bir şey, belki öğleden sonra siyasetçi arkadaşlarımız bu konuda daha ayrıntılı bilgiler verirler. Sağ olun.

şeref eren- Hocam, teşekkür ederiz. Değerli konuklar, konuşmalar hacimli ve kapsamlıydı, doyurucuydu. Kuruç Hocamız bir şey eklemek istiyor. Buyrun Hocam....

bilsay kuruç - Vaktinizi fazla almadan küçük bir şey ekleyeyim: Ömer Bey dostumuzun izni olursa sanayicinin işadamı şapkasını çıkarıp bir de işadamı şapkası olmayan sanayici tipini düşünebilir miyiz diye şöyle bir şey okuyayım: “İnsanlar belleğe muhtaçlar bazen, özellikle değerli basın mensuplarının da ilgisi- ni çekebilir. 1932’de Kırıkkale’de askeri fabrikalar dışında sadece 13 ev vardı. Meyhane, kahvehane ve kasap dükkanı aynı yerdeydi. Yol yoktu, haftada iki tren geçirdi, gazete gel-

mezdi. İşçi tamamen oranın köylüsüydü, 2-3 saatte köyünden eşekle veya yaya gelirdi. Fabrikada eşeklere ayrı yer vardı. Başlangıçta hepimiz acemiydik. Kırıkkale Askeri Fabrikalar sonra Makine Kimya oldu biliyorsunuz. Doğru-dürüst kitle halinde öğretim yapamıyorduk, Harlas isminde bir ustabaşı Skoda firmasından geldi, çelik imalatında bu adamın çok büyük yardımı ve tesiri oldu. Ray imalatını ondan öğrendik. İlk defa ray 1932'nin 4 Haziranında Kırıkkale Çelik Fabrikasında yapıldı ve sonra bizimkiler Alman raylarından 4 kat daha dayanıklı çıktı. Ray imalatı 1940'a kadar Kırıkkale'de devam etti, sonra Karabük'e geçti. 1938'de tanksavar toplarının yapımı başladı. Bu üstün teknik bilgi isteyen bir şeydir. Lisans alınamadı, top ebadı bilerek takriben yapıldı. Savaş başlayınca dışarıdan artık bir şey gelmedi. Umum Müdür Eyüp Paşa krom nikelli çelik gerektiren ileri top namlusu istedi. Guleman'dan kromu getirdim, Maliye Bakanlığının nikelli bozuk paralarına da el koyuyorum dedi, böylece 1939-1945 arasında önce 3.7'lik, sonra 5.7'lik tanksavar topu için 500 namluluk çelik çıkardık. 1946'da kendi girişimimizde tank yaptık, bunun sadece Ford motoru dışarıdan geldi, dizaynı bizimkilerindir. Tipi kendimize mahsustur, Kamil, Necati filan yaptılar. Zırh levhası topu, paleti, aktarma organları hepsi bizim üretimimizdir. Tank 1946 Cumhuriyet Bayramı töreninde geçti, ancak sipariş gelmedi ve bu tek tank olarak kaldı Amerikan yardımından ötürü. Dizaynı bize ait olan kesik kanatlı uğur tipi talim uçaklarının imalatı da böyledir. Motoru İngiliz Hawilland'dır. Motor gövdesi gelir, Çiftlik'teki uçak motor fabrikasında işlenir, uçağın montajı Etimesgut'ta yapılırdı. Uçuş tecrübeleri iyi sonuç verdi, bu fabrika 1951'de Makine Kimya'ya intikal etti. Orada 54 uçak yaptık, motorlarını işledik, dördünü törenle Türk pilotlarıyla uçurarak 1954'te Ürdün'e gönderdik. Gerisini Milli Savunma'ya verdik. Sonra Milli Savunma'nın siparişi kesildi, uçağı artık Amerikan askeri yardımından alacaklarını söylediler. Böylece uçaktan vazgeçerek bu tesislerde kuluçka makinesi yapmaya başladık”

Bu bir hazin sanayileşme macerasıdır. Anlatılan Türkiye'nin ilk metalürji mühendisi eski Makine Kimya Genel Müdürü ve Türkiye'nin ilk sanayici kuşaklarından, Cumhuriyetin ilk sanayi kuşaklarından 88 yaşında bir delikanlıyken trafik kazasında ölen Selahattin Şanbaşıoğlu'dur. Onu özlemle anıyoruz.

şeref eren- Teşekkür ediyoruz. Değerli konuklar, saat ilerledi. Öğleden sonraki Oturumu başlatabilmek için bu tatminkar tartışmayı burada bitiriyorum, sabrınız için teşekkür ederim.

erol taymaz

İşgücü niteliğinin yükselmesi zorunlu, çünkü düşük ücretler temelinde işgücünün eğitilmiş olmadığı bir durumda böyle bir politika izlemeniz söz konusu değil

siyasetin değişen yapısı

Prof. Dr. İsmet Mucuk'a armağan

1.Gün

14 Nisan 2010 Çarşamba

İkinci Oturum

Sunuş	: Prof. Dr. Nermin Abadan Unat
Oturum Başkanı	: Osman Saffet Arolat
Tebliğ	: Dr. Galip Yalman
Konuşmacılar	: Doç. Dr. Yücel Demirer Yrd. Doç. Dr. Cenk Saraçoğlu Yrd. Doç. Dr. Kıvaç Ulusoy

aylin altınay- Sayın konuklar, İktisatçılar Haftamızın öğleden sonra oturumuna hoşgeldiniz. "Siyasetin Değişen Yapısı" başlıklı bu oturumun sunuşunu yapmak üzere sosyolog ve siyaset bilimci Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'ı kürsüye davet ediyorum.

nermin abadan unat - İktisat Fakültesi Mezunları Derneğinin Başkanı, Yönetim Kurulu ve değerli mezunları, meslektaşlarım ve öğrencilerim; beni buraya davet etmekle hakikaten çok şereflendirdiniz. Benim için çok özel bir

gün, çünkü tam 69 sene önce 1. sınıf öğrencisi olarak bu sütunlara dayanarak gelen öğrencileri, arkadaşları seyrediyordum.

Çok teşekkür ederim, sağ olun. Bana vermiş olduğunuz konu başlığını kim düşünmüşse onu özel olarak kutlamak isterim. Şimdi bu kadar arayış içinde olan bir Türkiye, anayasasıyla insan haklarına saygılı, demokratik ve laik bir devlet olarak ne gibi sorunlarla karşılaşılıyor? Bu soruya cevap verebilmek için evvela bizim toplumu kamplara ayıran olaylara bir

bakmak lazım. Ve bunu ancak makro gözüyle yapmak mümkün olduğundan çok değerli meslektaşım Bilsay'ın (Kuruç) da hep işaret ettiği üzere küreselleşmeye başvurmadıkça bu soruları yanıtlamak imkansız. Çünkü artık hiçbir ülke sadece ulusal sınırları içinde sorunlarını çözemiyor. Bu karşılıklı bağımlılık veya asimetrik bağımlılık onların kaderini belirliyor.

Peki, günümüzde küreselleşme olgusu neden herkesi bu kadar çok ilgilendiriyor ve niye bu kadar şiddetli sarsıntılar yaratıyor? Çünkü 1989'da Berlin duvarı yıkıldığı zaman, Japon kökenli Amerikalı olan tanınmış sosyal bilimci Fukuyama tarihin sonunun geldiğini iddia eden bir kitap yazdı. Buna göre her çeşit ideolojinin sonu geldi; ortada ekonomik sistem olarak kapitalizm, siyasi sistem olarak ise demokrasi kaldı. Her ne kadar duvar tekrar inşa edilmediyse de ideolojiler ortadan kalkmadı ve yer yer de yerleşmeye çalışıyor. Fakat bir an için bu tespiti doğru farzedelim, o zaman bu şeye bakmamız gerekiyor; kapitalizmin büyük zaferiyle birlikte gelen demokrasi acaba o demokrasi her yerde aynı anlama mı geliyor? Hemen görüyoruz ki, demokrasiyle birlikte büyük harflerle yazılan "insan hakları" da yine farklı yorumlarla ortaya çıkıyor. Eskiden siyasetle ekonomi birlikte ele alınmaya çalışılırken, günümüzde ekonomi çok hızlı bir şekilde bütün inisiyatifi eline aldı ve kurduğu küresel ekonomi sistemiyle beş kıta üzerinde yayılıyor. En ucuz işgücünü nerede buluyorsa, en elverişli toprakları nerede tespit ediyorsa, en uygun mevsimlerde en fazla kâr getiren yatırım imkanları nerdeyse orada egemenlik kuruyor. Bu egemenlikte en önemli unsur zaman ve mekânın artık rol oynamaması. Eskiden borsalar belli saatlerde kapanırdı ve finans alemi bir duraklamaya uğradı. Bugün böyle bir şey yok, New York Borsası açıldığı zaman Tokyo açılıyor, Tokyo kapandığı zaman Hong Kong açılıyor; finans alemi 24 saat çalışmaya devam ediyor.

Ulusal sınırların da artık önemi kalmadı. Tabii bu 24 saat boyunca çalışan sistemde uluslararası anlaşmaların gereği olarak yapılan iş-

ATCI

lemlerin kontrolü de güçleşmektedir ve küresel çaptaki aktörler devlet olarak egemenlik haklarının sınırlandığını, hatta kısmen ortadan kalktığının farkına varmaya başlıyor. Bu içten oyulma o kadar süratle oluyor ki, farkına varılıncaya kadar yeni bir anlaşma onun üzerine biniyor. Bu süreci böylesine hızlandıran teknolojik gelişmedir; teknolojik gelişme de iletişim ve ulaşımı bir numaralı güç haline getiriyor. Artık siyasi olayları izlemek de son derece güçleşmektedir. Şimdi bu durum ister anlaşılabilir ister anlaşılmasın, her toplumsal olay kişilerin oturma odasına getiriyor. Olaylar dünyanın gözü önünde cereyan ediyor ve dolayısıyla farklı yorumlara yol açıyor. Görsel bombardıman duygusal bir reaksiyon uyandırmak suretiyle rasyonel düşüncüyü belli ölçüde dışlamaktadır.

Alışılmamış böyle bir bombardıman karşısında, ortalama vatandaş büyük bir şoka uğramaktadır. Küreselleşmenin yaratmış olduğu asimetrik ilişki, yani ekonomik bakımdan en güçlü olan devletlerin diğerleri üzerinde kurmaya çalıştıkları sulta aynı zamanda bir şey daha gerektiriyor; o da var olan belleğin bir ölçüde silinmesi. Bu durumu en çarpıcı biçimde ortaya koyan Kanadalı bir gazeteci, Naomi

nermin abadan unat

Artık hiçbir ülke sadece ulusal sınırları içinde sorunlarını çözemiyor. Bu karşılıklı bağımlılık veya asimetrik bağımlılık onların kaderini belirliyor

nermin abadan unat

**Şokun yıkımı
derinleştikçe,
toplumsal yapı
kutuplaştıkça
toplumsal bilinç de
giderek yok oluyor**

Clein, Türkiye'ye de geçen sene geldi. Kitabının adı "Şok Doktrini" ve bu kitabında küreselleşmenin güçlendirmiş olduğu ekonomilerin, giremedikleri bir ülkeye -örneğin devletçilik prensibine fazlasıyla bağlı olan bir ülkeye- girmek istediği zaman tıbbın kullanmakta olduğu yöntemleri başka bir şekilde kullandığını, yani şok elektroşok tedavisiyle belleği silerek, onun yerine yeni birtakım anılarla o belliği bir şekilde yeniden şekillendirdiğini yazar. İşte küreselleşme sürecinin karşısındaki 'normal vatandaş' bir taraftan geleneklerinin ve yaşam tarzlarının ürünü olan alışkanlıklarının bir kısmını kaybetmek durumundadır. Bir kısmında özenmek suretiyle davranışlarını değiştirmek ihtiyacını da duyuyor. Şimdi bu köklü ve geriye döndürülmez toplumsal dönüşüm karşısında düne kadar bir ölçüde gelişen iki temel güç, siyaset ve ekonomi, birbirinden ayrılıyor. Küresel ekonomi en kudretli aktör olarak çok uluslu şirketler yardımıyla her kıtaya yayılıyor, tüm okyanusları aşıyor.

Birleşmiş Milletler gibi devletlerin üye olduğu supra-nasyonal kuruluşlar da olayların zorlamasıyla belli birtakım kararlar almaya çalışıyorlar. Fakat bu kararları eşit saydıkları devletlerin direnişi karşısında da geçirememekte, barış gücü olarak ortaya koyduğu askeri güçler de sınırlı kalmaktadır. Yugoslavya'da, Bosna Hersek'te cereyan etmiş olan elim olayları hatırlarsak bu barış gücünün ne kadar sınırlı bir yaptırım olanağı olduğu ortaya çıkıyor. Kaldı ki, Birleşmiş Milletler'de büyük devletlere verilen veto hakkıyla onlara zaten prim verilmiş oluyor.

O zaman bu durum karşısında siyaset alanı sınırlı kaldı. Fakat vahşi kapitalizm Gülten Kazgan'ın yazmış olduğu bir kitabında belirttiği üzere isteklerini dilediği sürat ve etkinlikle gerçekleştirebiliyor ve gerçekleştiremediği zaman yeni yeni yöntemler yaratmakta da hiç gecikmiyor. Bu yeni yöntemler de biraz evvel Fukuyama'nın ortaya koyduğu "Bize demokrasiyi benimsemekten başka bir şey kalmıyor" sözünden kalkarak demokrasiyi yeniden yorumlamaya başlıyor. Demokrasinin iki ana unsuru var; eşitlik ve özgürlük, her iki temel un-

suru yeniden yorumlamak suretiyle bizi başka düşüncelere doğru sevk ediyor. Toplumların varlıklarını sürdürme hakkı olan toplumsal özgürlük yerine, rakip değilse bile bireyin özgürlük hakkını getiriyor ve böylece iki alanda özgürlükler karşı karşıya kalıyorlar. Aynı şey eşitlik ilkesi için de geçerli. Çünkü orada da Orwell'ın "Hayvanlar Çiftliği" adlı romanındaki demokrasinin uygulaması isteniyor. Çiftlikteki bütün hayvanlar isyan ediyorlar, en kalabalık olan grup da domuzlar olduğu için iktidara onlar geçiyorlar ve önce bir paylaşım oluyor. Herkes her yerde yatabiliyor, fakat bir-iki gün geçtikten sonra çiftliğin eski sahiplerinin villasında da yatmak isteyenler oluyor. Tabii herkes yatamıyor, en güçlü olanlar oraya yerleşiyorlar, sonra da kapının önüne şöyle bir yazı koyuyorlar: "Herkes eşittir, fakat biz daha eşitiz." Aynı yöntem küreselleşme yoluyla da yapılıyor. Bireysel bağımsızlığı sağlamak için toplumsal bağımsızlık sınırlandırılıyor. Eşitlikte ise farklılık önem kazanıyor.

Şimdi bu gelişmelere paralel olarak bir de küreselleşmenin kurmuş olduğu iletişim ağı sayesinde etkinliğini artırmış olan terörist saldırıları ve çeşit çeşit doğal afetleri de hesaba katarsak, vatandaşa kala kala kendi ilgi alanını oluşturan bir yere kaçmak, merkezkaç sığınaklara çekilmek kalıyor. Bu sığınakta yerleşebileceği köşeler bulunuyor. Bunlar dini inanç olabilir, etnik topluluklar olabilir, cinsel bir grubun örgütü olabilir, siyasi partiler vb... olabilir.

Şokun yıkımı derinleştikçe, toplumsal yapı kutuplaştıkça uzlaşma, hoşgörü, bir arada yaşama, tasada ve sevinçte beraber olma, yani toplumsal bilinç de giderek yok oluyor. Durumu görsel olarak tasvir edecek olursak; toplum vahşi kapitalizmin yarattığı güçlü rüzgârla sürekli dönen, durulamayan bir rüzgâr gülüne benziyor.

Merak ediyorum, küreselleşme karşısında Türkiye'deki genç kuşaklar acaba nasıl bir reaksiyon gösteriyor? Güzel bir tesadüf olarak da bundan 2 hafta önce Boğaziçi Üniversitesi'nde Türkiye'de sosyal bilimler alanında doktora tezi hazırlayan Türkiye'nin vakıf ve dev-

let üniversitelerinden gençler geldi ve araştırmalarını anlattı. Dolayısıyla yarının elitini oluşturacak bir kısmın neyle uğraştığını öğrenme fırsatına kavuştum. Her şeyden önce hak ve özgürlükler çok önemli bir yer tutuyor bu gençlerin kafasında, kafasında değil de çalışmalarında. Bu hak ve özgürlükler mücadelesinde, etnik ve mesleki çatışmalar ölçeğinde olmasa da mesela homoseksüalitenin Türkiye'de normal bir cinsel tercih olduğu kabul edilmemesine karşın gay kimliğinin ithal edildiğini, bunun askerlikten muafiyet için yeterli olmasının demokratik hakların çok büyük bir ihlali olduğuna işaret etmektedirler. Tabii bununla birlikte nefret suçlarının da bu cinsel eğilimi benimseyenlere yöneldiğinin altını çiziyor ve bunu önleyecek yasal tedbirlerin bir an önce alınmasını istiyorlar.

Küreselleşme - ulus devlet ilişkileri konusunda yine bu gençler İslamcı hareket ve Kürt hareketinin Kemalizm'in hegemonik yapısında ciddi bir kırılma yarattığını ileri sürüyorlar. Bu kırılmada statükocu Kemalistler, ordu, yargı ve CHP ile değişimden yana olan güçler, İslamcı hareket, Kürt hareketi, liberal aydınlar, neo Kemalistlerin bir çatışma içinde olduklarını söylüyorlar. Ve tabii gençlik icabı statükonun yanında olmayan, daima değişimden taraf bir tutum sergiliyorlar. Şimdi iki kampı böyle belli şeylerin içine hapsedtikten sonra bir hareket sahası bulmak çok zor, yani kamplaşmayı nasıl çözeceğimizden ziyade kamplaş-

mayı saptamak başlı başına yumuşamayı önleyen bir engel oluyor.

Toplumun İslam'la ilişkisine gelince; laikliği devletin benimseyeceği bir norm olarak kabul etmiyorlar ve bunun yerine toplumun zaman içinde sekülerleştikçe bu fikir ve inanç akımının yaratma ihtimali olan sakıncalı durumları yumuşatacağını söylüyorlar. Özellikle bu tez üzerinde çalışan delikanlı da Yale Üniversitesi'nde doktorasını bu alanda yapmaktadır. Yani tezin anafikrini "devletin karakterinin belirtilmesinde laiklik ilkesinin kaldırılması gerektiği" oluşturuyor. Nüfus kağıtlarında din hanesinin boş bırakılmasının hak olarak ancak mahkeme kararıyla elde edilebilmesini de bir zorlama unsuru olarak görüyorlar. Demokratikleşme sürecini ele alırken bunun hızlı olduğu, fakat ancak zaman zaman, o da isim belirtilerek Menderes ve Özal döneminde sivil diktaya bir temayül olduğu, onun dışında demokratikleşme sürecinin devam ettiği görüşündeler. Hükümete güven meselesine gelince 1991'den bu yana 4 defa yapılan dünya çapında dünya değerleri araştırmalarının gösterdiği üzere Refah Partisi, Doğru Yol Partisi, DSP, ANAP, MHP koalisyon hükümetleri döneminde hükümete karşı güvenin düşmüş olduğunu, buna karşı Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde hükümet yerine partiye olan güvenin yükselmekte olduğunu ileri sürmektedirler. Dinsel pratikler ve etnik kimliklerin bireysel düzeyde ifade edilmesi, laikliğin ve ulusalcılı-

nermin abadan unat

Nüfus kağıtlarında din hanesinin boş bırakılmasının hak olarak ancak mahkeme kararıyla elde edilebilmesini de bir zorlama unsuru olarak görüyorlar

nermin abadan unat

Kapitalizm küresel transnasyonal endüstri sonrası iletişimsel, tüketici, neoliberal bir yeni hüviyete bürünmüş ulus devletinin altını oymuştur

ğın hâlâ Türkiye'nin en keskin ayırıcı fikir unsurları olduğu da anlaştıkları bir husustur.

Bir bilanço çıkartırsak, akademik araştırmaların Türkiye'de yapıldıkları halde dışa bağımlı olarak sürdürüldükleri görülür. Çünkü Türkiye'yi çok rahatsız eden bir sürü konunun ele alınmadığı göze çarpıyor: Fakirlik, işsizlik, toplumsal eşitsizlik, bu durumları giderecek kamusal yaptırımlar vb... Sosyolog Ulrich Beck'in işaret ettiği gibi kriz toplumunu yaratabilecek olan çevre sorunlarına da değinen yok. Biz güneş ve rüzgâr enerjisinden faydalanabilecek bir ülkeyken nükleer enerjiye yöneliyoruz; bunu da sorana pek rastlamadım. Böylece görülüyor ki; küreselleşme, gerek ekonomik alanda, gerekse siyasi ve toplumsal alanda, Türkiye açısından asimetric ilişkinin en açık bir şekilde doğrulamasıdır.

Bu ilişkiyi ulus devletiyle ilgili olarak gözden geçirirsek ortaya şöyle bir şey çıkıyor: Kapitalizm küresel transnasyonal endüstri sonrası iletişimsel, tüketici, neoliberal bir yeni hüviyete bürünmüş ulus devletinin altını oymuştur. Yurttaş küresel programın içinde yerini almakta, çevre ve nüfus artışıyla ilgili küresel girişimler yeni bir riziko toplumu yaratmaktadır. Bu riziko toplumu sadece doğal afetler anlamında değil, aynı zamanda kişinin yaşam boyunca hiçbir zaman daimi, sürekli bir iş sahibi olup olamayacağı konusuyla da ilgilidir. Yani riziko toplumu kişinin istikbalini planlayamayacağı, ilerisini göremeyeceği bir düzen ortaya koyuyor ve küreselleşme belirli ülkeleri böyle bir riziko topluma doğru itmektedir.

Düne kadar siyasi güç ulusal sınırlar içinde iktidar sahibi partiler tarafından kullanılırken, küreselleşme nedeniyle bu güç değişik istikametlere doğru paylaşılmak zorundadır. Mesele yerel yönetimler ön plana geçiyor, sonra bölgesel birimler, sonra ulusal devlet, ulusal devletten sonra uluslararası kuruluşlar, ondan sonra transnasyonalizm dediğimiz ulus ötesi bütünlükler ve nihayet sivil toplumlar. İktidar bütün bu değişik alanlarda paylaşmak zorunda kaldığı için vatandaşın denetim gücü o nispette azalıyor ve denetim gücü azalınca da kendi güçsüzlüğünü hissediyor. Buna bir de

postnükleer devleti de katarsak, o zaman herhangi bir ülkenin jeopolitik konumu da belirleyici bir rol oynuyor.

Bütün bunların karşısında bunlara bir şey daha eklemek lazım, o da kültürel boyut. Yasaların uygulanabilmesi için siyasi kültüre de bakmamız gerekiyor. Örneğin plebisit, yani siyasi gücü elinde tutanın bir karar almasından sonra halkın tasvibine sunması, ancak diktatörlüklerde uygulanan bir sistemdir; bu, 3. Napolyon'un çok rağbet ettiği bir usul. Siyasi kültür bu açıdan son derece önemli. Çünkü bireysel veya siyasi rekabet, barışçı ve hoşgörülü bir el değiştirme anlamına geliyorsa bu hususta herhangi bir kuşkunun olması lazım. Fakat iktidar mücadelesi bu siyasi kültür gereği bir aile, bir kabile, bir etnisite, bir mezhebe bağlılık nedeniyle gayet yoğun bir hırsıyla tek bir nokta üzerinde birleşiyorsa ve o mücadele uğruna göze alınmayacak her türlü hareket de mazur görülürse o zaman tabii demokrasi model olarak kendisinden beklenen sonucu vermeyecek. Dünkü koşullar altında uygulanan demokratik sistemin günümüzün ekonomik güçlerinin etkisiyle nasıl bir paylaşım durumuna geldiğini belirtmeye çalıştım. Ortada olumlu anlamda bir siyasi kültür de yoksa o zaman mesele daha da güçleşir. Bunun en açık örneklerinden biri 8 Mart tarihinde Irak'ta yapılan genel seçimlerdir. Bu seçimlerin özgür olup olmaması meselesi hiç önemli değil, orada tabii ki işgal kuvvetleri var. Fakat bence önemli olan şu: Toplam 400 parti seçime katılmış. Böyle bir seçim, yani siyasi kültürün doğurduğu böyle bir siyasi yapılaşmayla bir demokratik sistemin ortaya çıkabilmesi mümkün değildir. Bu da bize küreselleşmenin yarattığı büyük güçlükleri bir kere daha göz önüne getiriyor.

Türkiye örneğine dönelim... Bugünkü şartlar altında bir seçmen kitlesi olarak siyasi tercihlerimizi bir oyla belirtmek mecburiyetinde kaldığımız zaman tek bir tercihle karşı karşıya kalmıyoruz. Türkiye ister seçim sürecinde olsun, ister yetkili siyasi kurumlardaki müzakereler, pazarlıklar, danışmalar yoluyla olsun, en azından beş kavşak noktasında bir yol ter-

cih etmek zorundadır. Bunların birincisi; 'tek bir ulusal kimliğe karşılık etnik kimliğe dayalı multi-etnik bir yurttaşlık benimseyelim mi, benimsemeyelim mi?' sorusu ile ilgilidir. Yani Türkiye anayasal düzenin içinde etnik grupların siyasal temsiline izin verecek mi, yoksa bunu bir alt kimlik ve üst kimlik olarak mı telakki edecek? İkinci büyük tercih konusu 'insan haklarına saygılı laik ve nötr bir kimlik anlayışı mı sürdürmeye çalışacağız, yoksa İslam dini ve ümmet kavramını ön planda tutan bir kimlik mi benimseyeceğiz?' konusudur. Üçüncüsü 'üniter bir devlet anlayışına dayalı bir kamu yönetimi sistemi mi sürdürmeye devam edeceğiz, yoksa değişik dozlarda özerklik fikrine dayalı bir idare sistemi, yani federasyon mu, yoksa üniter devlet mi?' Yurttaş olarak üzerinde düşünmemiz gereken bir başka şey 'kuvvetler ayrılığını esas tutan demokratik parlamenter bir anayasal rejimini devam ettireceğiz, yoksa mutlak kuvvetler ayrılığına dayalı bir başkanlık sistemine mi geçeceğiz?' sorusudur. Bu başkanlık sistemi tabii çok güçlü bir liderlik sistemi anlamına geliyor. Beşinci yol kavşağımız ekonomik, siyasal ve stratejik hedefler açısından bir ulus üstü kuruluş olan Avrupa Birliği (AB) üyeliği için mücadeleyi sürdürüp sürdürmeyeceğimiz üzerine. Yani AB'nin savunmayı esas tutmuş olduğu ve insan hakları katalogunu içeren bütün değerlere ulaşmayı kendimize hedef mi alacağız? Bu iki şekilde olabilir; birisi AB'ye üye olduğumuz takdirde bu değerlerin tümüne uyma şeklinde bir taahhüt verebiliriz ya da bu adaylığımızı gerçekleştirmezsek, kendiliğimizden bütün bu değerleri benimseyecek mi yoksa onu bir kenara bırakıp kültürel benzerlikler ve coğrafi kaynaklar açısından birbirine çok yakın olan bir Ortadoğu birliği için önderlik mi yükleneceğiz? Yani dış politikamızda eksen kaymasını bir sisteme mi dönüştüreceğiz ve böylece farklı bir bölgesel güç olmak mı isteyeceğiz? Bu güç olma istememiz halinde insan haklarının katalogunda yer alan bir sürü temel değerler ki, bunların başında kadın-erkek eşitliği gelmektedir, bunlar tabii arka plana geçmek zorunda. Yani Avrupa ve Asya arasında bir

bütün müyüz, yoksa bir köprü müyüz? Medyanın rolünü de konuşmak lazım. Medya günümüz Türkiye'sinde yurttaşla simgeler yoluyla sonsuz mesajlar göndermektedir ve 20 yıldır oynamayan tiraj sayılarının gösterdiği üzere gazeteye fazla iltifat etmeyen bir toplumuz. Kitap tüketimimiz de aynı durumda, iyi ki internet var. Televizyon ekranlarında tatil evlerinin rüyasını süsleyen reklamlar, sonra kişisel yetersizlikleri gidermek için astroloji, münecimlik, grafoloji, alternatif tıp, akupunktur, diyetetik terapiler, oryantal mistik dinler, telepati, homeopati gibi her türlü reçete sunulmaktadır. Yani medya yurttaşı öyle bir yakalamış ve reklamcılar da bu medyanın sepetini o kadar zenginleştiriyorlar ki, bunun karşısında artık temel sorunlar üzerinde kafa yormayı geçin, hakikaten çok güçlü bir irade lazım. Çünkü küreselleşmenin ortaya çıkarttığı bu saymakla bitmeyen sorunlara bir çözüm bulmak için her şeyden evvel rasyonel düşüncenin galip gelmesi lazım. Rasyonel düşüncenin galip gelmesi o kadar kolay değil, geçmiş yüzyıllarda filozoflar rasyonel düşüncenin sonunda galip geleceğini söylemişlerdir, ama şimdi Amerikalı bazı sosyal bilimcilerimiz rasyonel düşünceye dayalı zekânın yanında duygusala dayalı bir zekânın da olduğunu ve duygulara da bir o kadar yer vermek gerektiğini söylüyor. Sözlerime son verirken şunu söylemek istiyorum: Ankara'da bir eğitim müessesesinin girişinde bir hitabe vardı. Bu hitabede diyor ki: "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir". Bunu söyleyen Mustafa Kemal ne ileri sürüldüğü gibi belli bir ırka atıf yapan bir övünme ne de başka bir değer getiren bir düşünceyle bunu söylemedi, sadece kişinin yaşamış olduğu toplumda kendisi ve kendisiyle birlikte düşünen insanların çıkarlarını, beklentilerini ve ümitlerini gerçekleştirmek için çıkar tek yolun mantığa dayalı düşünce olduğunu söyledi. Küreselleşme önümüze çok engel koyuyor, rasyonel düşünceden vazgeçmeyelim.

aylin altınay- Sayın Unat'a sunuşu için teşekkür ediyoruz. "Siyasetin Değişen Yapısı" başlıklı oturumumuzu açmak üzere Oturum Başkanı Sayın Osman Arolat'ı davet ediyorum.

nermin abadan unat

Küreselleşme önümüze çok engel koyuyor, rasyonel düşünceden vazgeçmeyelim

galip yalman

Siyaset ve iktisat ya da toplum bilimlerinin disiplinleri birbirinden kopuk, bağımsız, kendi içinde çalışılabilecek alanlar mıdır?

osman saffet arolat- Saygıdeğer hocalarım, sevgili iktisatlı dostlar, bu oturumda Dr. Galip Yalman'ın sunumunu alacağız ve sonra Sayın Yücel Demirer, Kıvanç Ulusoy ve Cenk Saraçoğlu değerlendirme yapacaklar. Buyurun Sayın Yalman.

galip yalman- Çok teşekkür ederim. Önce bu toplantıyı düzenleyen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyetine özellikle teşekkür ediyorum. Ben iktisat fakülteli değilim ama bu fakültenin ilk mezunlarından birinin oğlu olmakla da olarak bugün burada olduğum için ayrıca gurur duyuyorum.

İkinci teşekkür Nermin Abadan Unat Hocamıza. Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişmesine kendi çapında çok önemli katkılar yapan ve yapmaya da devam etmesi için uğraştığımız Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin uzun yıllar başkanlığını yapan, özellikle de 12 Eylül yıllarında bunu olağanüstü olumsuz koşullarda sürdüren, 1980'de 12 Eylül'e 5 kala ilk defa Türkiye'de Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'ni gerçekleştiren bir derneğin o zamanki Yönetim Kurulu Başkanı olarak saygıyla selamlıyorum. Hem çok doyurucu konuşmaların yapıldığı başta Sayın Bilsay Kuruç hocamız olmak üzere sabahki oturum, hem de yine Nermin Hocamızın ufuk turu niteliğindeki konuşması sunum açısından işimizi kolaylaştırıyor. Onlar kadar yetkin olduğumu hiçbir şekilde düşünmüyorum ama satır başlarıyla değindikleri birtakım konularda bazı noktaları açmaya çalışacağım.

Taşlar gerçekten yerinden oynuyor mu ya da hangi taşlar oynuyor, hangi taşlar sabit bir şekilde varlığını sürdürüyor ve sabit olmaları bizi hoşnut edecek bir şey mi, değil mi, bunu tartışarak başlama gereğini duyuyorum.

Yaşanmakta olan süreç, özellikle son birkaç yıldır, sadece anayasa değişikliği tartışmalarıyla sınırlı değil; Türkiye'nin gündemindeki değişimin olmazsa olmazı olarak karşımızda duran demokratikleşme projesinin geçirilmesi zorunlu aşamaları olarak sunulan bir söylem söz konusu. Bunun medyada, akademide, siyaset alanında taşıyıcıları, sözcüleri Türki-

ye'nin siyasal tartışma gündeminin belirleyicileri oluyorlar. Biz de kendi aramızdaki bu tartışmaları büyük ölçüde onların belirledikleri parametreler içinde yapmaya devam ediyoruz.

Kısa bir açıklama yapayım: Siyaset ve iktisat ya da toplum bilimlerinin disiplinleri birbirinden kopuk, bağımsız, kendi içinde çalışılabilecek alanlar mıdır? Bu açıdan bilimsel uğraşının nasıl verilmesi gerektiği konusunda da belli parametreler koyan bir yaklaşımın terimleriyle tartışmak zorunda kaldığımızı belirtmek gerek. Söz konusu pozitivist gelenek içinde baktığınız zaman; kendisinden önceki yaklaşık 100 yıllık geleneği belli ölçülerde yok sayan ama Adam Smith, David Ricardo'dan gelerek siyasal iktisadın temel varsayımlarını da özellikle iktisat alanının temel taşları olarak gören ve onu bir pozitivist çerçevede kendince yorumlayan bu bakış açısı, neticede zaman içinde toplumsal gerçekliğin âdeta parçalanması olarak eleştirilen bir durumla bizi karşı karşıya bırakıyor. İktisatçı iktisatla uğraşırken, siyaset bilimci siyasetle uğraşırken, sosyolog sosyolojiyle. Bu parçalanma birtakım soruların bu disiplinlerin belirlediği dar çerçeveler içinde tartışılmasına neden oluyor. Dolayısıyla da siyasetle iktisadın ilişkisinin nasıl olması gerektiği üzerine çeşitli yeni akımlar, yeni ekoller çıkıyor.

İlginç bir durum; 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren siyasal iktisadın yeniden keşfedilmesi diye ifade edilebilecek "yeni siyasal iktisat" akımları çıkıyor. Yalnız onların ortak özelliği siyaset, iktisat ve benzeri alanların aralarındaki âdeta görünmez duvarları ortadan kaldırmak değil, onları daha sağlamlaştırmak için her alana iktisadın yöntemiyle, yani neoklasik iktisadın birey temelli yöntemiyle yaklaşmak. Halbuki gerek klasik siyasal iktisatçılar diye ifade edilen, gerekse ona felsefi temelde bir eleştiri getiren eleştirel siyasal iktisat diye bilinen yaklaşımları hesaba katmadığınız ölçüde de bu kopukluklardan kurtulamıyoruz.

Dolayısıyla siyasal iktisat anlayışının özellikle de eleştirel geleneğin Türkiye'nin de, dünyanın da günümüzdeki sorunlarına çok daha ufuk açıcı açılımlar getirmesinin önemli olduğunu bir kez daha hatırlamakta yarar var.

Bunu söyledikten sonra meseleye girmek gerektiğini düşünüyorum: 80 sonrası dönem, bir şeylerin bittiği bir şeylerin başladığı bir dönem olarak alınıyor. Dünya kapitalist sisteminin gelişme dinamikleri açısından da böyle; devletin ekonominin düzenleyicisi olduğu ya da "Keynesgil" diye ifade edilen bir anlayıştan daha piyasa temelli bir ekonomik düzenlemeye geçişin de dönemi. Bu açıdan bakıldığında ortaya çıkan sonuç sadece belli bir iktisat politikaları ya da sosyal politikaların çerçevesini oluşturan bir yaklaşım olmakla kalmıyor, akademik dünyanın da temel doğrularını belirliyor. Vazgeçilmez, "bilimsel", rasyonel, ekonominin gerekleri olarak kurgulanan birtakım savları tartışma gündemine getirdiğiniz ölçüde de sizi 'dinozorlukla', yani modası geçmiş anlayışlarla toplumsal gerçeklikleri açıklamakla eleştirmek, o günlerden kalan, bugün bile uzantılarını gördüğümüz bir durumdur.

Türkiye'nin siyasetine gelince, 1980'den itibaren yeniden yapılanma sürecinde öne çıkan iki temel özellik var: Bir yandan devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması söz konusu. Buna bağlı olarak, Türkiye burjuvazisinin 1980 öncesinde uzun süren ve iktisadi krizle de iyice pekişen, bir egemen sınıf olmasının krizi olarak ifade edilebilecek hegemonya bunalımına uzun vadeli bir çözüm getirmeye yönelik olarak, çalışan sınıfların 1961 Anayasası çerçevesindeki kısıtlı özgürlüklerinin de anayasal bir çerçevede kısıtlanması yoluna gidiliyor. 1982 Anayasası'nın en temel çarpıcı özelliklerinden ve bugün de ne yazık ki, bütün bu Anayasa değişikliği tartışması çerçevesinde gündem dışı bırakılan temel noktalardan bir tanesi budur.

Bu bağlamda 1980 sonrasında oluşan yapıyı otoriter bir devlet biçimi çerçevesinde devletin yeniden yapılandırılmasına eşlik edecek yeni bir hegemonya stratejisi, bunun esasını da "sınıf temelli siyasete son vermek" şeklinde tanımlamak kanımca anlamlı olacak. Dolayısıyla temel parametrenin bu olduğunu 1980 sonrasında oluşturulan bu yapının bugün de hâlâ ana hatları itibarıyla geçerli olduğunu hatırlamak, otoriter devlet biçiminden demokra-

tik bir devlet biçimine nasıl geçileceğini sorgulamak durumundayız. Bir başka deyişle, hala yerinden oynamayan temel taşlardan biri bu, dolayısıyla bu taşı nasıl yerinden oynatacağımızı düşünmek gerekiyor.

Neoliberal perspektifin gerek ekonomik, gerek toplumsal önerileri, gerekse kurduğu kuramsal evren açısından, devletin hem küçültülmesi, piyasayla olan ilişkilerinin belli bir biçimde yeniden kavramsallaştırılması, piyasa modeline uygun bir devletin gündeme getirilmesi bu ideolojik hegemonyanın sürdürülmesi açısından önem taşıyor. Çünkü, 1980 sonrasında deyimleriyle söylersek, "yapısal uyum projeleri" ya da stratejilerinin siyasal ve toplumsal maliyetini asgari düzeye indirmeye yönelik bir dizi düzenleme söz konusuydu ve bunlar sadece bizde değil, Latin Amerika'da ve birçok başka yerde de seçimle gelen siyasal iktidarların yıpranmasına ve seçim sandığında başarılı sonuçlar alamamasına yol açtı. Dolayısıyla siyasal iktidarın değişiminden bağımsız, âdeta onlardan etkilenmeyecek biçimde, devletlerin neoliberal piyasa reformlarının taşıyıcısı olması, reformların devlet projesi niteliğini kazanması diye bir durum ortaya çıkıyor. Diğer bir deyişle; iktidara aday olan partilerin de kendilerini buna uyarlamaları, bu söylemleri belli ölçülerde benimseyerek siyasal iktidar mücadelesi yapmaları söz konusudur.

Günümüze gelirse, peki mevcut iktidarın şu ana kadar kendisine şiar edindiği devlet anlayışı nasıl bir devlet anlayışı? AK Parti'nin kendi web sitesinde yer alan "AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi" başlıklı sayfalara baktığınız zaman özetle şu ifade ediliyor: "AK Parti kendisine hizmet devleti diye bir anlayışı şiar edinmiş" Neymiş bu? "Devlet asli fonksiyonlarına çekilmiş küçük, ama dinamik ve etkili bir devlet olmalı, vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren -bunun altını çizim- ona tercihler dayatan değil, vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlet olarak hizmet etmek durumundadır."

Aynı sayfada bu metne önsöz yazan Parti Genel Başkanı, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ifadesini de okuyacağım: "Dini ve din-

galip yalman

1980 sonrasında oluşan yapıyı otoriter bir devlet biçimi çerçevesinde devletin yeniden yapılandırılmasına eşlik edecek yeni bir hegemonya stratejisi, bunun esasını da "sınıf temelli siyasete son vermek" şeklinde tanımlamak kanımca anlamlı olacak

galip yalman

İslam geleneklerinin batının liberal ve demokratik değerleri temelinde özellikle de AB katılım süreci içinde özdeşleştirilen ve Türkiye'nin de benimsemesi gerektiği söylenen "yönetişim" modelleriyle bir sentezini ifade etmek için başka bir kavramın kullanılmaya başlandığını görüyoruz: "Erdoganlaşma"

darları önemsemek, dini değerlerin sosyal fonksiyonlarını kabul eden bir parti olmakla, dini bir ideoloji haline getirerek devlet aygıtı marifetiyle ve zorla toplumu dönüştürmeyi amaçlayan bir parti olmak arasında çok ciddi bir fark vardır". İlginç olan bu anlayışın egemen olduğu bir partinin İslamcı bir gelenekten gelse de artık siyasal İslam'la özdeşleştirilmesinin mümkün olmadığı ileri sürülmesidir.

İlk bakışta neoliberal hegemonyanın önemli bir kurucu unsuru olan ve temelinde aydınlanma karşıtı olduğunu açıkça ifade eden, batıda 1980'lerden itibaren ortaya çıkan siyasi pozisyonu, yeni sağ düşüncesinin devlet anlayışını hatırlarsak bu söylenen şey, yani devletin tercihler dayatan değil, vatandaşa hizmet eden, onun şekillendirdiği bir devlet olması meselesi tam da bu yeni sağ anlayışına uyumludur. Ancak böyle bir tanıımı benimseyen parti tarafından İslami kuralların geçerli olduğu ya da herhangi bir toplumsal düzenin topluma dayatılması tutarlı bir davranış da olmayacaktır. Dolayısıyla Tayyip Erdoğan'ın bu sözleri de bu anlayışa uygun. Nitekim ilgili yazına baktığınız zaman gerek Türkiye kökenli, gerek yabancı akademisyenlerin sadece Türkiye'yle ilgili de olmaksızın geliştirdikleri de bir kavram var: siyasal İslam. Bu açıdan da bakıldığı zaman sadece Adalet ve Kalkınma Partisi değil, Refah Partisi'nden başlayarak gelen sürecin bu şekilde tanımlandığını görüyoruz. Ve 80'lerin moda ifadesiyle post-İslamist deniliyor. Yani artık siyasal İslam'dan belli ölçülerde bağıni koparmış, kendisini yenilemiş, dönüştürmüş bir parti. Bu tanımlamanın bildiğiniz gibi Türkiye'deki siyasal tartışma ortamında ifade ediliş biçimi daha çok iktidar partisinin milli görüş hareketinden bir kopuşu simgelemekte olması şeklindeydi.

AKP'nin yönetici kadrolarının benimsemedikleri, ancak batı kamuoyunda sıkça kullanılan ifadesi ise "ılımlı İslam" betimlemesiydi. Siyasal İslam'ın bu liberal yorumunda, İslamın dünya kapitalist düzeniyle uyum göstermesi anlamında kullanılıyor. Ama İslam geleneklerinin batının liberal ve demokratik değerleri temelinde özellikle de AB katılım süreci içinde

özdeşleştirilen ve Türkiye'nin de benimsemesi gerektiği söylenen "yönetişim" modelleriyle bir sentezini ifade etmek için başka bir kavramın kullanılmaya başlandığını görüyoruz. Türkiye'ye nedense tercüme edilmedi ama ilgili metinlerde bulmak mümkün. Bir bakıma taşıyıcısının ismiyle ifade ediliyor: Benim "Erdoganlaşma" diye Türkçeleştirdiğim, İngilizceyle "Erdoganization" kavramı.

Şimdi özellikle ilk iktidar döneminde ve 2005'te müzakere sürecinin başlaması kararı alınana kadar AKP iktidarının yurtiçinde ve dışında özellikle kendisini liberal olarak tanımlayan aydın kesimde destek bulması da tam da bu açıdan anlam kazanıyor. Müzakere sürecinin İslamcı kimliğin geçirdiği ileri sürülen dönüşümde işlevsel olduğu, İslam'la demokrasi-nin bağdaştırılabildiğini göstererek hayata geçirildiği, başarıya ulaştığı ölçüde söz konusu modelin Türkiye sınırlarının çok ötesinde de olumlu çağrışımları olacağı da sık sık dile getirildi. Fakat bunun Türkiye'den ya da Türkiye'deki gelişmelerden bağımsız felsefi temelleri olduğunu, batılı liberal düşünce geleneği içindeki tartışmalarda da belli bir desteği olduğunu da söylemek lazım. Bu yeni sağ düşüncesi diye ifade edilen düşünce sisteminin ya da liberalizmin yeni yorumunun önemli temsilcilerinden, İngiliz siyaset teorisyeni John Gray gibi yine önemli bir liberal düşünür olan Isaiah Berlin'in çalışmalarını temel alan, literatürdeki adıyla "agonistik" bir liberalizmin yeni savunucularının ortaya çıktığını da görüyoruz. Biraz sonra değineceğim ama şu an bir hatırlatma yaparak geçelim. Hiç de liberal gelenekten olmadığı düşünülen Frankfurt ekolünün günümüzdeki temsilcilerinden sayılan Jurgen Habermas'a geldiğiniz zaman çok paralel şeyler söylemeye başladığını görüyorsunuz. Dolayısıyla Türkiye'de de bu tartışmalar bu şekilde yavaş yavaş nüfuz ederken Türkiye'de devlet-toplum ilişkilerinde çok boyutlu bir yeniden yapılanma gerektiği konusunda yerli ve yabancı liberal aydınlar arasında AKP yandaşı olsunlar ya da olmasınlar bir görüş birliği olduğunu söylemek mümkün.

Türkiye'nin tarihsel gelişme sürecini belli bi-

çimde yorumlayan, benim ifademle "devlet merkezli", ancak anti-devletçi olarak anılan bir perspektifin oldukça etkin olduğunu da görüyoruz. Şerif Mardin'in merkez çevre modellemesinden yola çıkarak onun güncel uyarlamalarının epey çeşitlendirildiğini de görüyoruz. Bütün bunları ben kendimce bir süredir "muhalif ama hegemonik" bir bakış açısı ve söylem olarak ifade ediyorum. Çünkü kendi doğrularını, daha doğrusu kurgularını toplumsal gerçekliğin kendisi gibi göstermekte çok başarılı olduklarını kabul etmemiz gerekir. Türkiye'de tartışma gündemi, o doğrular, o kurguların belirlediği çerçeveler içinde gidiyor. Dolayısıyla Türkiye toplumunun siyasal ufku belirlen, meslektaşım Necmi Erdoğan'ın deyimiyle "hegemonik bir dil" oluşurken laik devletin korunmasıyla demokratik rejimin sürdürülmesi arasında bir karşıtlığın olması, âdeti siyasal mücadelenin temel eksenlerinden biri olarak karşımıza çıkıyor ve AKP iktidarının Türkiye'de liberal demokrasi, barış ve hukukun üstünlüğü temellerinde tanımlanan tırnak içinde söz bana ait değil "bir devrimle özdeşleştirilmesi" bu söylemin oldukça tanımlayıcı klişelerinden biri haline geliyor. Ancak hatırlamamız gereken birkaç nokta var: Birincisi, neoliberal devlet anlayışının AKP'nin siyasal stratejisi açısından kazandığı ideolojik işlev; bu aynı zamanda demin sözünü ettiğim devlet merkezli, ancak anti-devletçi bakış açısıyla AKP'nin buluşma noktalarından da bir tanesi. Daha da önemlisi liberalizmle İslamiyet arasında kurulmaya çalışılan bir koşutluk, buna bağlı olarak da gündeme getirilen devletin laik niteliğinin tartışma konusu yapılması.

Türkiye'de özellikle son dönemde egemen olan yeni sağ diye ifade ettiğim düşünce sistemiyle büyük ölçüde örtüşen liberal devlet anlayışı, devletin bireylerin önüne ulvi amaçlar koymaması gerektiğini, bireylerin benimseyeceği farklı amaçlar karşısında da tarafsız olması, ideolojisinin olmaması gerektiğini sıkça vurguladı. Böylelikle tüm toplumsal alanı kapsayan, normatif bir projesi olmadığı ileri sürülen liberalizmle, özünde bir ideoloji değil, bir din olduğunun altı çizilen İslam'ın bağdaşma-

ması için de bir neden kalmayacaktır. Bu konuda da yine Türkiye'de epey bir akademik literatürün oluştuğunu hatırlatmak isterim. Dolayısıyla iktidar partisinin kendisini tanımlarken Tayyip Erdoğan'ın ifadesiyle "ideoloji dayatan bir parti olmayacağı" nı vurgulaması tam da bunun altını çizmektedir.

Çarpıcı olan; kendini daha baştan bu şekilde tanımlayan AKP'ye hizmet üretmekle sınırlı kalmaması öğütlenerek, Türkiye'yi 12 Eylül rejiminden çıkarma misyonunun yüklenmesidir ve bu zannetmeyin ki son Anayasa değişikliği tartışmalarıyla gündeme gelen bir şeydir. İktidara gelmeden bile 2001'de parti kurulduktan itibaren kendini solda sayan ve Türkiye'de saygın akademik ya da entelektüel pozisyonları olan çok sayıda insandan bu şekilde çıkışlar, bu şekilde yazılar olduğunu saptamak mümkündür. Ancak AKP, son Anayasa değişikliğine bir madde ekleme meselesini bir yana bırakırsanız, Türkiye'yi 12 Eylül rejiminden çıkarma misyonunu üstlenmeye hiç niyeti olmadığını, 7,5 yıllık iktidar döneminde sanırım açık bir şekilde ortaya koydu.

Hiç uzağa gitmeden 1-2 Nisan 2010 günlerinde Ankara'da Tekel işçilerine reva görülen şiddetin bu konuda sanırım hiçbir başka kanıtta gerek olmadan mevcut iktidarın ne tür bir misyonun taşıyıcısı ya da ne tür bir değişiklik projesine karşı olduğunu yeterince gösterdiği kanısındayım. Dolayısıyla Tekel işçilerine dayatılmak istenen 4/C'den son Anayasa değişikliği önerilerine kadar uzanan bir dizi uygulamayla yukarıda belirtilen tanımlamanın, yani AKP'nin tercih dayatan bir parti olmayacağı tanımlamasının aksine tercih dayatan bir devlet anlayışına sahip olduğu konusunda sanırım yeterli kanıt var, ancak bu tartışmanın daha önemli bir boyutu var: En az bu sözünü ettiğim tartışma kadar toplumsal ilişkilerden soyutlanmış bir devlet-toplum zıtlaşmasını kurgulayan ve Türkiye'ye getirildiği biçimiyle Şerif Mardin'le özdeşleştirilen merkez-çevre sorunlarından yola çıkarak Türkiye'deki liberal aydınların çok benimsediği bu yaklaşım Türkiye'de yeni bir terminoloji geliştirdi. Benim "muhalif ama hegemonik" dediğim söylemin yeni

galip yalman

Türkiye'nin tarihsel gelişme sürecini belli biçimde yorumlayan, "devlet merkezli", ancak anti-devletçi olarak anılan bir perspektifin oldukça etkin olduğunu da görüyoruz

galip yalman

Türk siyasal yaşamı bürokratik, son günlerdeki ifadesiyle askeri ve/veya yargı vesayetinden kurtarılmak durumundadır

bir unsur ortaya çıktı. Bugünlerde de çok duyuyoruz bunu, o da şu: Türk siyasal yaşamı bürokratik, son günlerdeki ifadesiyle askeri ve/veya yargı vesayetinden kurtarılmak durumundadır. Bunun bir başka ifadesi daha var, gene son 7-8 yıla baktığınız zaman, Türkiye’de "siyasetin normalleştirilmesi" gerektiği söylenmektedir.

Bu söylemin iktidar partisi tarafından benimsendiğinin ve mevcut Anayasa değişiklik tartışmalarına kendince bir meşruiyet veya toplumsal bir destek kazandırmak için kullanıldığının da herhalde eklenecek bir yanı yok. Son birkaç haftalık gazete, dergi tartışmalarına, televizyona baktığınız zaman şunu görüyorsunuz: Darbe tartışmaları söylemi bağlamında askeri vesayet rejiminin sona ermekte olduğunu şimdiden kutlamaya başlayan bir kesim var. Öte yandan Anayasa Mahkemesi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu gibi kurumları “Güçlü devlet deneyinin vesayet kurumları olduğu için ve bunlar devleti topluma karşı güçlü ve bağımsız kıldıkları için reforma tabi olmaları gerekir” görüşünü ileri süren yine liberal demokrat diye kendini tanımlayan aydınlarımız da var.

Öte yandan, AKP’nin sadece kendine demokrat olduğu konusunda hemfikir gözükkenlerin ortaya attığı “sivil darbe” ya da “sivil otorite” gibi ifadelerle özetlenebilecek olan yaklaşımın bir açıdan muhalif bir konumu yansıttığı gözükmeyle birlikte, aslında yöntemsel açıdan hatalı olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik Türkiye’de siyasetin gerçekten değişmesi için "yeni açılımlar" gerekiyorsa, tartışmanın 1990’ların başındaki Birinci Cumhuriyet, İkinci Cumhuriyet tartışmalarının yeni versiyonları olarak "demokratikleşme mi, cumhuriyet rejimini koruma mı?" ikilemine kısırılmaması gerekiyordu. Dolayısıyla mesele bir rejim tartışmasına indirgenmediği ölçüde, emekçilerin ekonomik ve sosyal haklarını yeniden kazanması açısından ortadan kaldırılması gereken anayasal ve yasal çerçevelerin büyük ölçüde tartışma gündeminin dışında kalması söz konusudur. Öte yandan, bunlar AB müzakere sürecinde tartışma gündemine gelecek inşallah diye umut

beslemek de mümkün. Bu çerçevede oldukça samimi olarak görüşlerini savunan arkadaşlar da var ama asıl üzerinde durulması gereken AKP’ye böylesi bir demokratikleşme misyonu atfedenerin ya da eleştirel de olsa deminki söylemleri benimseyenlerin; devleti, sınıfsal çelişkilerinden tamamen soyutlanabilen, siyasete hükmeden ancak siyaset dışına itilebilecek bir özne olarak algılar gözükmeleri. Bu aynı zamanda devletin sermaye birikimi sürecinin sürdürülmesi, yani kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi sürecinde oynadığı vazgeçilmez bir dizi rolünün yadsınması veya önemsizleştirilmesi sonucunu doğurduğu ölçüde de neoliberal diye ifade ettiğimiz hegemonik konumun pekiştirilmesinde de önemli bir işlev görmektedir.

"Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi" diye ifade edilen özellikle de 1989 yılındaki 32 sayılı karardan sonra Türkiye’nin gündemine gelen ve finansal serbestleşmenin son evresi olarak nitelenen bu süreçte ortaya çıkan bir duruma dikkatinizi çekmek isterim. Bir bakıma sermaye hareketlerinin liberalizasyonunun yolu 2001 krizi sonrasında Türkiye’de sıkça adını duyduğumuz o zamanki IMF Başkan Yardımcısı Prof. Stanley Fischer’in ifadesiyle "Türkiye gibi yükselmekte olan piyasa ekonomilerinin uluslararası sermaye piyasaları ile bütünleşmesi" hedefi doğrultusunda belirlendi. Böylelikle, demin sözünü ettiğim bu çerçevede gündeme gelen "reformların" devlet projesi olarak sürdürülmesi de kaçınılmaz oluyor. Dolayısıyla piyasa reformları ve küreselleşme sürecinde "tu kaka" edilen devlet, aslında en temel reform ajanı, unsuru, önderi! Çünkü devlet ister yerel, ister küresel, farklı ölçeklerde kapitalist üretim süreci açısından da merkezi bir konumdadır.

Diğer yandan Türkiye’deki krizlerin ve yanısıra bizdeki gibi IMF’yle birlikte olan ya da IMF’nin doğrudan doğruya gündemde olmadığı bir sürü ülkede -1989 sonrasında periyodik olarak yaşanan Asya krizi, Rusya krizi, Latin krizlerini hatırlarsanız- ilginç bir şey oluyor; krizler bu reform sürecinin taşıyıcıları, itici güçleri haline geliyorlar. Her krizden sonra

“reform süreci” pekişerek devam ediyor.

Bunun net örneği Türkiye’de 2001 krizi ve Kemal Derviş’in “15 günde 15 reform” söylemi ile başlayan süreç. Mevcut iktidarın bütün kalbiyle buna sahip çıkıp bu politikayı bugüne kadar sürdürdüğü de ortada. 1980’den itibaren gündeme getirilen yapısal uyum kavramının “kuruca babalarından” olan, Türkiye’yi de o zamanlar iyi bilen toprağı bol olsun diyeceğimiz Béla Balassa’nın ifadesiyle yapısal uyum tam da o gün yapıldığı gibi dış şokların yol açtığı krizleri ortadan kaldırıp, dış şok öncesi büyüme patikalarına o ülke ekonomilerini oturtmayı gerektiriyor. Hâlbuki sürekli olarak kırılmanın yeniden üretildiği bir yapı ile karşı karşıyayız. Dolayısıyla siyaset ve iktisat ilişkisini sadece siyasetçilerin burnunu soktuğu ölçüde bozulan ekonomik bir modelin yol açtığı olumsuzluklar olarak da okumamak gerekiyor. Sonuç olarak siyasal İslam’ın Türkiye’yi küreselleşme sürecinde neoliberal yeniden yapılanma projesiyle nasıl bir uyum içinde olduğunun bir örneği olarak tartışmak, bu anlamda da Türkiye’deki siyasal yapıların hangi ölçülerde ne yönde dönüştürüldüğü ya da dönüştürülmediği meselesine gelmek çok daha önemlidir.

Türkiye’de 1982 Anayasasıyla başlayan süreçte sınıf temelli siyasetlerin gündemden kalkmasıyla, 1990’lardan itibaren yine batıdaki birtakım entelektüel modalara uygun bir biçimde kimlik temelli siyasetler ağırlık kazandı. Bunu olumsuzlamak için de söylemiyorum illa ki, ama şunu da saptamamız lazım: Bu açıdan bakıldığı zaman demokrasi, özgürlük, eşitlik gibi geçmişte sadece bizde değil, dünyada da sol siyasetler açısından emeğin hak kazanımları açısından çok önemli olarak görülen kavramlar ve ilkeler büyük ölçüde içleri boşaltılarak kimlik temelli siyasetlerin amaçları doğrultusunda kullanılmaya başlandılar. Bir başka deyişle bu yeni siyasetlerin hegemonya araçları olarak işlevlik kazandırılmaya çalışıldı bu kavramlara.

Böyle baktığınız zaman şu çok net bir biçimde ortaya çıkıyor: AKP, çevre-merkez terminolojisiyle ifade edilen biçimiyle, öncelikle çevreden merkeze doğru hareket eden bir partiy-

ken; özellikle 2007 seçimlerinden sonra -Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı’nın (SETAV) tam da geçen seneki yerel yönetim seçimlerinden önce yayınlanan bir çalışmasında ortaya konulduğu gibi- artık merkezi de dönüştürmeyi hedeflediğini örtük bir biçimde de olsa ortaya koymaya çalışan bir aktör olarak varlık bulmuş bir partidir. Dolayısıyla artık bu merkezi dönüştürmeyi hedeflemek denilen şeyin içeriğinin ne olduğu da ayrıca tartışılmak durumundadır. Bir yanda laiklik ekseninde tartışma devam ederken, bir yanda da bu vesayet rejimi tartışması çerçevesinde olayın geldiği boyutlar ortadadır. Merkezin dönüştürülmesi denilen şey devlet-toplum ilişkisinin daha emek-sermaye ilişkilerini de temel alan biçimde dönüştürülmesi, demokratikleştirilmesi anlamına ne yazık ki gelmiyor. Başbakanlık Başdanışmanı olan İbrahim Kalın 2009 senesinde Today’s Zaman Gazetesinde “How to engage political İslam” diye Alman düşünür Habermas’a atıfta bulunarak bir dizi yazı kaleme almış. Bu yazılarda, artık İslam toplumlarının geleneklerine ve tarihine zaten uygun olmayan modern, laik devlet yapısına özgü katı anlayışların yerini süreç içerisinde İslam toplumlarına özgü “postseküler” bir anlayışa bırakmasının zamanı gelmiştir görüşü savunulmaktaydı.

Merkezin, yani devletin, dönüştürülmesi diye ifade edilen -vazgeçtim Habermas’tan alıntılarını size okumaya, gerekirse tartışmada döneriz- artık aydınlanma geleneğinin devamı niteliğinde bireyi temel alan, onun temel hak ve özgürlüklerini gözetilen bir devlet anlayışını yetersiz bulan bir anlayışa betimlemekte. Bunun yerine vatandaşın dini ve diğer kültürel hakları temelinde tanımlanacak, ona uygun olduğu varsayılan bir kamusal alan tanımı geçirilmek istenmekte. Dolayısıyla da katı, topluma empoze edilen, topluma dayatılan bir seküler devletten uzaklaşma anlamında bir postseküler döneme geçiş. Buna paralel olarak, “ne tür bir değişim gündeme geliyor?” dersiniz, Refah’tan AKP’ye miras kalan tarikat kökenli olan ya da olmayan taban örgütlenmeleri vs... ile birlikte, toplumun deyim yerindeyse aşağı-

galip yalman

Merkezin dönüştürülmesi denilen şey devlet-toplum ilişkisinin daha emek-sermaye ilişkilerini de temel alan biçimde dönüştürülmesi, anlamına gelmiyor

kıvanç ulusoy

Artık modernizmi dünyaya dayatan bir merkez ve batı ve emperyal dünya yok, şimdiki dünya daha farklı modernliklere imkân tanıyor. AK Parti kendisini bunun içerisinde çok rahat bir şekilde kamufle ediyor

dan yukarıya İslamlaştırılması sözkonusu.

Yaşanılan süreci Antonio Gramsci'nin son dönemde çok popüler olmuş bir deyimıyla, bir "pasif devrim" süreci olarak nitelemek epeyce yaygın. Diğer bir deyişle, mevcut yapının içinde büyük bir kopuşa yol açmadan, hatta bir kopuşu gerektirmeden bir dönüşüm sürecinin gerçekleştirilmesi. Buzdolabından kömür dağıtımına vs... süreci hatırlarsanız, dolayısıyla şu an yeni siyaset sınıfının nereden çıkacağından çok, siyasal yapının tartışma gündemini yeniden belirleyecek taşıyıcı unsurların kimler olacağı sorusunu sormak bence çok daha anlamlı. Sabrınız için çok teşekkür ediyorum.

osman saffet arolat- Sayın Yalman'a teşekkür ediyoruz. Söz sırası Sayın Kıvanç Ulusoy'da. Sayın Ulusoy konuşmasından sonra ayrılacağı için şimdiden onu söylemek durumundayım.

kıvanç ulusoy- Teşekkürler.

Öncelikle hem organizasyon için, hem de bu organizasyona beni de dahil ettiği için İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyetine gerçekten çok teşekkür ederim.

Galip Hoca aslına bakarsanız bize her şeyden önce AK Partiyi anlatıyor, ama AK Parti'yi 1980'de kurulan siyasal rejimin ve bu rejimin hem iktisadi siyasetinin, hem de siyasetinin söyleminin içerisinde oturtmaya çalışıyor.

AK Parti'yle ilgili mesele tabii hem Türkiye'de hem Türkiye'nin ötesinde çok tartışılan bir mesele. Çünkü AK Partinin hem tanım, hem strateji, hem dünyadaki yeni entelektüel tartışmalar içerisinde nerede oturduğu ciddi bir tartışma konusu.

Şimdi "AK Parti nedir?" sorusuna "post-islamist" cevabı veriliyor. Bu postislamizm çerçevesinde AK Parti eski İslamcı partiler gibi dayatmacı değil, tam tersine daha liberal, daha çoğulcu ve ardından postseküler bir parti olarak tanımlıyor kendini. Buradaki tanımın gitmek istediği yer aslında AK Parti'nin merkezi hedefleyen bir parti olduğu.

Ardından, altını çizmeyi unuttu Galip Hoca, sivil toplum-siyasal toplum ayrımına değinelim. Galip Hocanın ortaya koyduğu şekliyle, AK

Parti'ye bağlı sivil toplum örgütlerinin partiyle organik ilişkisinden dolayı aslında sivil toplum-siyasal toplum da belirgin bir ayrım içerisinde değil. AK Parti bütün bu tanımlar çerçevesinde global bir entelektüel tartışma içerisine oturuyor aslında; agnostik liberalizmin, yani liberal ama aynı zamanda çoğulcu ve özündeki modernizm karşıtı akımlara da kendine gösterme şansı tanıyan bir liberalizmin bir parçası aynı zamanda. Alternatif modernlikleri de kabul eden yeni global entelektüel tartışmaya da oturuyor AK Parti. Yani artık modernizmi dünyaya dayatan bir merkez ve batı ve emperyal dünya yok, şimdiki dünya daha farklı modernliklere imkân tanıyor. AK Parti kendini bunun içerisinde çok rahat bir şekilde kamufle ediyor. Strateji olarak da AK Parti muhalif ama hegemonik, siyasal stratejisinin de özünde bu oturuyor. Fakat buna karşı olanlar da aslında hoş bir teşhisle -biraz önce Galip Hocanın belirttiği gibi- Gramsci'nin "tarihsel blok" kavramını kullanıyorlar ve şimdi bu tarihsel blok içinde birbirine karşıymış gibi görünen İslamcıyla liberal arasındaki -ama bence Locke'tan beri liberalizmin tanımında olan dinsel özgürlükler meselesiyle hiç de o kadar karşı olmayan bir karşıtlık- çözülmüş oluyor. Diğer yandan sivil toplumla da bağlantılı olarak açıkladıkları pasif devrim kavramının yanısıra, özellikle 2007'deki yerel seçimlerden sonra AK Partinin seçimleri kazanmasını sessiz devrim olarak niteleyen çok saygın Türk akademisyenler de vardı; Çağlar Keyder, Ahmet İnsel bunlardan sadece iki tanesi.

Sonuç olarak AK Partinin misyonu ne? Türkiye'yi 12 Eylül rejiminden çıkartmak. Bu misyon tabii sadece AK Partinin yapacağı bir iş değil; Türkiye'nin demokratikleşmesi, yani 12 Eylül rejiminden çıkması AB çipasıyla beraber gerçekleşecek bir süreç ve buna herkes de inanıyor. Çok ilginç bir şey var; şu aralar tam bunları Galip Hocanın teşhis ettiği şekliyle savunan Heper Özbudun, Ahmet Emin Kalay, Ersin Kalaycıoğlu gibi oldukça üst düzey akademisyenlerin 1980'de kurulan rejimin demokrasinin önünü açacak bir rejim olarak yazdıklarını çok rahatlıkla teşhis edebiliriz. 80

sonrasında, 1980 öncesinden farklı olarak, siyasi iktidarın elini bağlayan yüksek yargı, seçim sistemi, aşırı siyasal bölünme, parçalanma gibi temel meseleler halledilmiş durumdaydı. Dolayısıyla bu 12 Eylül rejiminden çıkma meselesi bence çok paradoksal bir şekilde duruyor ve çıkılacak gibi de görülüyor.

Fakat burada tabii önemli bir benim katkı olarak altını çizmek istediğim iki konu var; birincisi AB meselesi. Burada bu çıpanın aslına bakarsanız son yıllarda çok da olumlu işlediğini söylememiz çok doğru değil. Çünkü AB'den gelen mesajlar tam tersine Türkiye'deki demokratikleşme sürecini iki anlamda tehlikeye sokuyor: Birincisi, süreci doğrudan AB'yle ilişkilere bağlamaları dolayısıyla, AB içinde herhangi bir sarsıntı olursa Türkiye'deki demokratikleşme meselesi geriye gitme tehlikesi içine düşüyor. İkincisi de, AB'den gelen mesajların Türkiye'nin 19. yüzyıldan gelen bu bölünme korkusu çerçevesinde çok daha reaksiyoner devletçi ve merkezîyetçi yaklaşımları güçlendirmesi. Biz yine bir reform sürecine girmişiz ama bunu yine "dışarının" isteğiyle yapıyoruz. AK Parti tabii demokratikleşme sürecini Türkiye'nin bir iç süreci olarak tanımlıyor. "Ankara kriterleri haline getirdik Kopenhag kriterlerini" diye. Ama bunu gerçekleştirme sürecinde içerideki durumdan değil, aslında bu ilişki-den kaynaklanan ciddi sorunlar var. Bu ilişki Türkiye'deki iç demokratikleşme mücadelesini dışarıdaki bir ödüle endeksliyor. Türkiye'de çok laik, demokrat, çağdaş, Atatürkçü gibi görülen insanların birden bire AB'ye veya AK Parti'ye -çünkü ikisini birbiriyle özdeşleştiriyorlar son zamanlarda- karşı çıkmasının temel sebebi de biraz bu AB stratejisinin veya AB'ye endekslenen reform stratejisinin kendi içerisinde ciddi sorunları beraberinde getirmesi.

Diğer bir mesele son dönemde bu 12 Eylül rejiminden çıkma tartışmalarıyla beraber gündeme gelen bu son Anayasa paketi. Aslına bakarsanız biraz siyasi bir tartışma gibi görüyor, fakat çok ciddi bir ekonomik boyutu olan bir tartışma olduğunu düşünüyorum. Şöyle özetleyeyim: En son Suudi Arabistan'da Tayyip Erdoğan'ın aynı zamanda bir nişan da al-

dığı ziyaretinde Suudi Arabistan ve Arap sermayesi Türkiye'yi öncelikli bir yatırım merkezi olarak karşımıza çıkardılar. Fakat biliyorsunuz ki, geçtiğimiz 8 senelik AK Parti iktidarı sürecinde çok ciddi kamu arazilerinin özel sektöre devredilmesi ve birçok başka şey Daniştay tarafından iptal edilmiş durumda. Dolayısıyla aslına bakarsanız belki Deniz Baykal haklı olabilir, aslında seçimi kaybedecekler, dolayısıyla yargıçların ellerine düşmek istemiyorlar gibi bir yorum söz konusu olabilir. Ama bence seçimi kazanabilirler, dolayısıyla Türkiye'ye gelecek sermayenin önünü açmanın önündeki tek engel olan yargının bertaraf edilmesi şeklinde yorumlanabilir diyorum. Teşekkür ederim.

osman saffet arolat- Efendim, Sayın Ulusoy'a teşekkür ediyoruz. Konuşma sırası Sayın Yücel Demirel'in, buyurun efendim.

yücel demirel- İyi günler dilerim efendim. Şu anda en çok alkış almama neden olacak şeyin konuşmamı kısa tutmak olduğunun farkındayım. Uzun bir gün geçirdik, bu alkış hak etmeye çalışacağım.

Siyasal iktisadın bugün çok emin ellerde olduğunu gördüğüm için siyasal iktisada hiç bulaşmayan bir konuşma yapacağım. Şöyle olacak; çünkü sabah kıymetli hocalarımız çok aydınlattılar, Nermin Hoca pırıl pırıl zihniyle devam etti, Galip Yalman siyasal iktisat açısından baktı ve bizi aydınlattı. Ben bugün ne yapacağım peki?

Caz sevenler bilirler jam session derler; üstat çalar, daha sonra bencileyin çıraklar ya da sonra çıkanlar azıcık doğaçlama çalarlar ya da âşık geleneğinden söylersek "atışma" yaparlar. Ben azıcık onu yapacağım.

Türkiye'de sahiden taşların yerinden oynamaya başladığını düşünüyorum. Bunu ama bir iktisatçı gibi -tereciye tere satmayacağım, iktisatçı değilim- değil, törenleri, kültürel değişimi ve özellikle de bu siyasal İslam'ın yükselişini biraz anlamaya çaba gösteren biri olarak bu taşların diğer bir açıdan nasıl oynadığını söylemeye çalışacağım.

Önce "değişim" kavramıyla başlamak istiyoy-

kıvanç ulusoy

AB'den gelen mesajlar Türkiye'deki demokratikleşme sürecini tehlikeye sokuyor

yücel demirer

Değişimle çok özel ilişkisi olan bir toplumda yaşıyoruz; bir kere çok çabuk değişiyoruz, çok çabuk değişirken bu çok çabuk değişmenin getirdiği bir körleşmeyi de yaşıyoruz

rum. Herhangi bir köşe yazarının tiryakisi olanlar bilirler, köşe yazarları tatil sonrasında hep şöyle başlarlar: "Ya ben izindeyken ülke de nasıl değişmiş, vallahi hiç yetişemedim, her şey çok değişti" ya da tahsil ya da iş için uzunca bir süre memleket dışında olanlar "yahuh geldim, sokağımı bile bulamadım, öyle değişmişti ki ülke" derler ve bunun üzerinden bir tartışma gider. Şimdi sahiden değişimle çok özel ilişkisi olan bir toplumda yaşıyoruz; bir kere çok çabuk değişiyoruz, çok çabuk değişirken bu çok çabuk değişmenin getirdiği bir körleşmeyi de yaşıyoruz. Çok peşin değişiyoruz, yani değişmeyi mutlaklaştıran ve her türden değişimi mutlaka çok hayırlı bir biçimde yorumlayan hayırhah yorumların çok sık olduğuna rastlıyoruz, ki Galip Yalman bunu son derece velud bir biçimde AK Parti söylemi için dile getirdi. Bu benim "enfilyonist değişim söylemi" dediğim şey karşısında çok dikkatli olmayı öneriyorum. Bu değişim sözüyle ulaşmaya çalıştığım noktaya geçmeden önce hoşgörünüze sığınıp hemen bir minik özet ihtiyacım var, o da şu: Bir kere sevinerek söylüyorum, sağ olsun, Galip Yalman bu değişimi herhangi bir akademik terbiyeden, nosyondan yoksun bir biçimde ifade edenlere uzağından, kıyısından yaklaşmadı; son derece sistematik bir biçimde bu değişim kavramının ne demeye geldiğini bize söyledi. Sahiden ülkemizin ve toplumumuzun tarihi de bir değişim tarihi. Sabah Bilsay Hoca ne güzel söyledi: 14 milyonluk bir köylü toplumundan bir modern ülke yaratılması hikayemiz aslında, bir yanıyla çok basit, bir yanıyla çok kompleks bir hikaye ama bu süreçle ilgili olarak bazı yerleri atlamak ve çok kısa geçmek istiyorum. Cumhuriyetin tarihini burada özetlememe gerek yok; o meşhur ve artık azıcık da eskimiş "ne kadar Osmanlı'nın devamıyız, ne kadar ondan koştuk" tartışmaları içerisinde, Cumhuriyet tarihinde kısa dönemde model olarak alınan, batı uygarlığı ekseninde bir toplum oluşturulması hikâyesiyile karşı karşıyayız.

Herkesin bildiği öyküyü anımsatmamın çok önemli bir gerekçesi var: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş özelliklerinden bugüne miras ka-

lan ikili bir ayrım var. Bunlardan birisine göre devletçiliğin çeşitli algıları ve versiyonlarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli tarihlerinde bir vesayet rejiminin hep bizimle olduğu, otoriter bir rejimin ve bunun sivil ya da asker kurmaylığının hep bir şeyleri dayattığı. Bunu vurgulamamın en önemli nedeni, cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana entelektüel hayatımızda, bundan da önemlisi siyasal hayatımızda ve hatta sosyal hayatımızda çok temel şemsiye gibi örten ve kapsayan bir şemsiye gibi bunun üzerimizde olması. Bu söylem üzerinden hemen arada geçen 30-40 yıllık dönemi atlayarak 1980 ve 1990'lara gelmek istiyorum.

1980'ler ve 1990'larda iktisadi alandan kaynaklanan, 24 Ocak kararlarının 12 Eylül'le hayata geçirilmesi ile başlayan süreçte, 1990'lara gelindiğinde Türkiye kendisini yapısal bir krizle karşı karşıya buldu. Burada tekrar etmeme gerek yok, ama fikir vermesi için Erişçi Yeldan'ın bir cümlesini iletelim: "Mali disiplin sağlanmadan uygulanan liberalleştirme programları piyasa güçlerinin miyop ve düzensiz rüzgarlarına ekonomimizi açıp krizleri doğurdu". 1990'ların krizlerinin en temel özelliği politik alana çok önemli bir miras bırakması. Bu dönemi her şeyden önce "bu siyasal yapısallaşmayla bu işler olmayacak, artık ülkenin değişik bir siyasal konjonktüre, siyasal aktörlere, bu siyasal aktörler arasında farklı bir türden uyum ve formülasyona ihtiyacı var" mesajını göndermesiyle önemsiyorum.

Zaman kaygısıyla hızlı geçtiysem şöyle açayım: Nuray Ergüneş'in yazdığı doktora tezinde öğrendiğimiz gibi, bankalar krizinin 1990'larda uluslararası ya da yerleşmiş muhasebe sistemlerine uymayan, bankaların uluslararası ortamda görmeyeceğimiz türden keyfi yönetimi şeklinde ortaya çıkan ciddi bir kuralsızlık döneminin hemen arkasından karşılaşılan bu siyasal alana çeki-düzen verilmesi ihtiyacında, AK Parti'nin hegemonik var oluşunu çok önemsiyorum. Ve biraz olsun orijinal ve yeni bir şey söyleyeceksem şu noktadan itibaren söylüyor olacağım.

O dönemde AK Parti'nin bir önceki koalisyon hükümetinin çatırdaması ekseninde dağılıp

gitmesi arkasından çok önemli, çok verimli bir şanslı bir dönemde iktidara doğru yaklaştığını biliyorduk ve bu dönemde AK Parti'nin gerektiği yerde dindar, gerektiği yerde liberal, gerektiği yerde devletin varlığını ve önemini vurgulayan, gerektiği yerde vurgulamayan şeklinde ikili bir karakterde ikili bir söyleme girdiğini düşünüyorum. Kendi ilgi alanımdan birkaç cümleyle söylediklerimi beslemeye şöyle çalışabilirim; bildiğiniz gibi AK Parti milli görüş geleneğinin son versiyonu, benim bazı meslektaşlarım AK Partinin milli görüşten ayrı olduğunu düşünüyorlar. Ben buna şiddetle karşı çıkıyorum, bence AK Parti milli görüşün son versiyonu, son modeli. Diğerlerinden çok folklorlu olabilir, biz milli görüş geleneğinde hegemonik söylem ve söylem üzerinden siyaset ve kimlik üretme geleneğine çok alıştık, bu AK Partiyle başlayan bir şey değil. Milli görüş geleneğinin ilk yasal partisi olan Milli Nizam Partisi kurulduğunda son derece radikal, toplum içerisinde kabul görmeyen söylemleriyle kısa bir süre sonra kapatıldıktan sonra örneğin, Necmettin Erbakan'ın İsviçre'de dinlenmeye çekilerek yeni bir partinin nasıl kurulması gerektiğini düşündüğü, birtakım çabalarından medet umarak onu izleyen Milli Selamet Partisi'nin oluşturulduğunu görüyoruz. Milli görüş geleneğinden gelen partilerin isimlerinin, yan yana getirildiğinde bile müthiş anlam içerdiğini biliyoruz. Amblemleri için de aynı şey geçerli.

Yani milli görüş geleneği AK Parti'nden önce de son derece tutarsız bir söylemsel siyasete açık bir duruş sergiliyor. Özellikle de 1990'larda siyasal alanda boşluk meydana geldiği zaman AK Parti'nin var olan verili boşluğa kendisini uygun tarif etmek üzerinden bir söylem geliştirdiğini düşünüyoruz. Fikir vermesi açısından kendimi temellendirdiğim zemini söyleyeyim: Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın 1960'ların sonunda geliştirdikleri "gerçekliğin kurgusal inşası" şeklindeki kavramlarının bu gündemi açıklamada çok etkili buluyorum. Şöyle ki; mesela -Yalman'dan örneklerin hepsini almak istiyorum, benim örneklerimden daha güzel- bu dönemde AK

Parti'nin toplumsal gerçeğin parçalanması konusundaki söylemini çok önemsiyorum. Bir dinazorluk eleştirisini çok anlamlı buluyorum. Örneğin, merkez ve çevre gelişmelerini çok önemsedim. Şerif Mardin, daha sonra Hasan Bülent Kahraman yetkinlikle tartıştılar, diğer yandan AK Parti'nin aslında merkezdeyken çevrede gibi yapması konusunda süreç yeterli ve önemli örneklerle dolu. Popüler söylemde ve gazete dilinde bu bir "takıyye yapıyorlar" söylemiyle karşılandı. Bence henüz hak ettiği ilgiyi göremedi. Bir-iki tane de kendi örneklerimden vermek istiyorum. Mesela bugün, yaşadığım kentten buraya doğru gelirken Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun neden Arapça kanalı kurulduğunu ya da sağlık reformunu dillendirilme biçimi, Atatürk Havalimanı'nın deve kurban ederek kullanıma açılması; yani gerektiğinde gerektiği kadar batılılık, gerektiğinde gerektiği kadar doğruluk ya da dindarlık şeklinde son derece kaygan bu ikili hal üzerine düşündüm.

Burada söylemeye çalıştığım şu saygıdeğer konuklar; ben 1990'larda iktisadi alandaki krizin siyasi alanda bir değişiklik sinyali vermesi üzerinden milli görüş geleneğinin o dönemdeki son versiyonu olan AK Parti'nin kendini kurgulama biçiminin ikili olduğunu iddia ediyorum. İngilizcede "double talk, double speak" şeklindeki bu ifadeyi çevirdiğim zaman söyleyenin aslında durum ve ortama göre söyleminde kaymalar ve değiştirmeler yapmasına anlamına geliyor. Bir siyasi parti ve bir siyasi gelenek için bu türde bir iddiada bulunmanın zor olduğunu ya da bu türde bir iddiada bulunmanın temellendirilmesi gereken bir iddia olduğunun farkındayım. Şunu söylemeye çalışıyorum: Dönem itibarıyla 1990'lardan hemen sonra siyasal alana doğru gelen sinyali iktidara gelmek için değerlendirme çabasıdaki AK Parti, o dönemdeki tabanında bir noktaya kadar anlayışla karşılanacak ikili sinyaller gönderdi. Nedir bu? Örneğin, hepimizin bildiği gibi AK Parti tabanının bütün zamanlarda en yakıcı problemlerden bir tanesi bir başörtüsü meselesi. Buna benzer pek çok konuda da AK Parti'nin, kendi tabanına "susun ve sabedin,

yücel demirer

AK Parti'nin gerektiği yerde dindar, gerektiği yerde liberal, gerektiği yerde devletin varlığını ve önemini vurgulayan, gerektiği yerde vurgulamayan şeklinde ikili bir karakterde ikili bir söyleme girdiğini düşünüyorum

yücel demirer

AK Parti'nin şu ana kadar son derece anlamlı sonuçlar almak için kullandığı söylemin artık kendi aleyhine doğru işlemeye başladığı bir konjonktüre doğru girdiğimizi düşünüyorum

uygun zaman gelince bunlar hallolacak" şeklindeki ikili görüşlerini ifade ederek bir umut verdiğini görüyoruz. Yalnız, içinde bulunduğumuz dönemde AK Parti'nin 1990'larda kendisini iktidara doğru iten ikili söylemini kabul etmeye hazır iktidara susamış hazır bir seçmen kitlesinin varlığından haberdar olsak da, taşlar evet yerinden oynuyor ve AK Parti'nin hedef kitlesinde bu sürecin sonunda gelindiğini düşünüyorum.

Şimdi seçmen kitlesinde hemen seçim sonucuna yansiyacak iddialılıkta bilgilerim, araştırma sonuçlarım yok. İlgi duyduğum alan, sabah konuşan sevgili hocalarım gibi tablolar göstermeme imkân tanımıyor. Çok kısa konuştuğum için kendimden bahsetme imkanım olmadı; Türkiye'de ana akım siyasal İslam içerisindeki marjinal grupları da izlemeye çalışan birisi olarak, özellikle AK Parti, Saadet Partisi (SP) gibi ana akım dindar muhafazakâr söylemin daha kenarında kalan marjinal gruplarda çok önemli bir kırıldanma ve hoşnutsuzluk olduğunu ifade ederek konuşmamın sonuna doğru yaklaşıyorum.

Şöyle bir şey söyleyelim; örneğin, Türkiye'deki İslamcıların en radikallerinden sayılan bir çevrenin Baran Dergisi'nde AK Partililer için "Allahsız İslamcılar" diyorlar ya da İslami çevrelerde sosyalist İslamcı diye bilinen İhsan Eliaçık "İslamcı kapitalistler" diyor AK Parti'ye. Bunu şunun için söylüyorum; artık 1990'larda "durun, susun, sabredin iktidara gidiyoruz" şeklinde kitleye doğru gönderilen mesajların etkinlik alanının giderek daraldığını ve kırıldığını düşünüyorum. Henüz kitle tabanında anketlere dayandırılmış bir verim yok ama özellikle sürecin nabzını tutmamızda bize bir dereceye kadar fikir verecek ilgi alanım bağlamında bu çevreden 20'ye yakın dergiyi izlemeye çalışan bir kişi olarak bu alanda bir kırıldanmadan haberdar edebilirim.

Son olarak bambaşka bir yerden örnek vermek isterim. Bilmiyorum söyleme şansım oldu mu Kocaeli Üniversitesi'nde çalışıyorum ve geçtiğimiz aylarda Türkiye'nin gündemine oturan Tekel direnişine üniversitemden bir grup öğretim üyesi, öğretim görevlisi ve idari

emekçi birkaç otobüse doluşarak Tekel alanını ziyarete ve desteğe gittik. Orada İzmir grubu çok geniş olduğu için üç çadırda barınıyorlardı. Biz gidip onlara desteğimizi belirttikten sonra çadırlara dağıldık. İzmir çadırında Manisa Akhisar'dan bir Tekel işçisi kadının bir cümlesiyle bitirmek istiyorum: "Ben günde beş vakit namaz kılan bir komünistim". Bunu şunun için söylüyorum: Özellikle iktisadi makro ekonomik tahlillerin yanı sıra AK Parti'nin şu ana kadar son derece anlamlı sonuçlar almak için kullandığı, istihdam ettiği söylemin artık kendi aleyhine doğru işlemeye başladığı bir konjonktüre doğru girdiğimizi düşünüyorum.

osman saffet arolat- Sayın Demirer'e çok teşekkür ediyoruz. Aslında örneklediğinize çok benzeri bir söylemi iki gün önce Antalya'daki toplantıda Turizm Bakanı Ertuğrul Günay yaptı. Ben kendisine bir proje verdim, projeyi yapan arkadaşın da İşçi Partisi Eski Merkez Komitesi üyelerinden Bekir Yenigün'ün kardeşi olduğunu söyledim, "Oh iyi, solcularla yaptığım iş doğru dürüst gidiyor, yoksa diğerleriyle gitmiyor" dedi.

Evet efendim, şimdi söz sırası Sayın Cenk Saraçoğlu'nda, buyurun efendim.

cenk saraçoğlu- Ben de Galip Yalman'ın çizdiği çerçevenin belli hususlarını temel alarak Türkiye'deki Kürt meselesinin bazı güncel dinamiklerine dair birtakım şeyler söylemek istiyorum. Şimdi Galip Yalman devlet merkezli, ancak antidevletçi olarak tarif ettiği bir anlayıştan söz etti ve bu anlayışın hegemonik ama aynı zamanda muhalif olduğundan bahsetti. Bunu kısaca özetlersek -Galip Hoca özetledi ama benim kendi bağlamım içinde bu vurguyu yapmanın önemli olduğunu düşünüyorum- bu anlayış kısaca hepimizin bildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hatta bunu daha da genelleştirerek Türkiye toplumlarının tarihinde bir otoriter devlet geleneği olduğunu iddia eden, bu devlet geleneğinin halkla yönetenler arasında bir yabancılaşma sürecini başlattığını ve bunun Türkiye tarihi boyunca sürekli yeniden üretildiğini söyleyen ve bunun asla Türkiye Cumhuriyeti tarihinden eksik olmadığını, sanki bunun bir genetik kodmuş gi-

bi Türkiye toplumunun yapısında olan bir şey olduğunu ifade eden tezler var. Bu kimi zaman çevre-merkez ikiliği üzerinden, kimi zaman güçlü devlet geleneği üzerinden, kimi zaman da "otoriteriyenizmin sürekliliği" gibi kavramlar üzerinden üretilen bir anlayış biçimi.

Bu aynı anlayışın Kürt meselesi tartışmalarında da kendisini çok fazla gösterdiğini ve özellikle 1990'lardan sonra hegemonikleşmeye başladığını, 2000'lerden sonra da bu alandaki tartışmalarda hegemonyasını iyice pekiştirdiğini söyleyebiliriz. Bu bakış açısı Kürt meselesine bakarken ne diyor? Şöyle ki; Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğundan beri devlet Türkiye'deki Kürtlerin haklarını ve özgürlüklerini yok sayarak onları ayrı bir etnik grup olarak görmeyi reddederek otoriter yüzünü göstermiştir ve eğer Türkiye'de Kürt meselesi çözülmek isteniyorsa meselenin en merkezi noktası budur, öncelikle bu otoriter devlet geleneğinden ve demokratik olmayan yapıdan kurtulmamız gerekir ve Kürtlerle olan devletin ilişkisinde ciddi, köklü değişimlere gitmek gerekir. Bu tez Galip Hoca'nın bahsettiği devlet merkezli ama antidevletçi bakış açısının Kürt meselesindeki cisimleşmiş halidir diyebiliriz.

Ben konuşmamda şöyle bir fikir geliştirmek istiyorum: Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu devlet merkezli ve antidevletçi tezin 2000'lere kadar kendisini en rahat hissettiği, kendisini en ikna edici kıldığı alanlardan bir tanesi Kürt meselesi. Bu tezin en muhalif olduğu alanlardan bir tanesi de Kürt meselesi. Fakat 2000'lerden sonra bu tezin hem ikna ediciliği açısından, hem açıklayıcılığı açısından, hem de muhalifliği açısından çok büyük bir aşınma sürecinin başladığını söyleyebiliriz ve bu aşınma sürecinde, bizim sempozyumun başlığı olan Türkiye'de 2000 sonrasında birtakım taşları yerinden oynatan dönüşümlerin rol oynadığını söylemek istiyorum.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 2000'lere kadar Kürtlerle ilişkisinde hiç vazgeçilmeyen bir strateji var; o da müstakbel Kürtlerin müstakbel bir Türk olarak inşa edilebileceği, müstakbel bir Türk statüsüne dahil edilebileceği düşüncesi, yani Kürtlerin Türkleştirilebileceği dü-

şüncesi ya da Kürt kimliğinin gözden uzak tutulmasıyla sorunun halledilebileceği düşüncesi. Bu süreklilik arz eden politikayla başta bahsettiğimiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin baştan beri hep otoriter eğilimler içinde olduğu tez belli bir örtüşme içerisinde oluyor ve belki de bu bahsettiğimiz hem devlet merkezli, hem de antidevletçi olan tezler kendisini meşrulaştırırken ihtiyaç duydukları en ikna edici argümanları Kürt meselesi başlığında buluyorlar.

İkincisi, bu argüman 2000'lere kadar hep muhalif olmuş bir argüman, gerçekten de baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtlere yönelik politikası devlet katında, devlet kademele- rindeki pek çok unsur tarafından yekpare bir şekilde sahiplenilmiş, bu konuda hiçbir ihtilaf oluşmamış, bu konudaki herhangi bir muhalefetin siyasetin dışına itildiği bir dönem 2000'lere kadarki dönem, yani bu Kürt meselesini başka türlü bir tartışmanın tabu olduğu bir dönem 2000'lere kadarki dönem ve o yüzden Kürt meselesini bu antidevletçi ve devlet merkezli tezlerde ya da -adını koyalım- liberal tezlerde ele alan yaklaşımların hepsi mutlaka karşılıklarına devleti ve iktidar bloğunu almak zorunda kalmışlardır ve bu tezin muhalifliği en fazla Kürt meselesini tartışırken kendini göstermiştir. Fakat başta da söylediğim gibi, 2000'lerde şöyle bir çelişkili süreç yaşandığını söylemek istiyorum; bir yandan Kürt meselesine bu bakış biçimi iyice hegemonyasını pekiştirirken, diğer yandan hem ikna ediciliğini ve açıklayıcılığını, hem de muhalifliğini yitirmeye başlıyor ve bu, söylemin önümüzdeki dönemlerde çok büyük bir krizle karşılaşacağına dair bir işaret olarak algılanabilir.

Peki, neden 2000'lerden sonra söylem, bu bakış açısı, Kürt meselesine bakış açısı bir kriz yaşıyor? 2000'lerden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde, Türkiye toplumunda öyle dönüşümler oldu ki, özellikle Kürt meselesi konusunda artık mesele sadece bir devletle Kürtler arasındaki toplumsal haklar, özgürlükler meselesi içerisinde değerlendirilebilecek çerçevenin dışına çıktı. 2000'lerden sonra dört gelişmenin bu bahsettiğim tezin hem muhalifliğini,

cenk saraçoğlu

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu devlet merkezli ve antidevletçi tezin 2000'lere kadar kendisini en rahat hissettiği, kendisini en ikna edici kıldığı alanlardan bir tanesi Kürt meselesi

cenk saraçoğlu

2000'lerden sonra Türkiye toplumunda öyle dönüşümler oldu ki, özellikle Kürt meselesi konusunda artık mesele sadece bir devletle Kürtler arasındaki toplumsal haklar, özgürlükler meselesi içerisinde değerlendirilebilecek çerçevenin dışına çıktı

hem de açıklayıcılığını aşındırdığını düşünüyorum.

Birincisi, belki biraz ters gelebilir ama AB süreci. Özellikle AB'ye entegrasyon sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt meselesini çözmesinin veya bu başlıktaki demokratikleşmenin AB'ye entegrasyonun ön koşulu olduğu açıkça ifade edildi ve özellikle 1990'ların sonundan itibaren iktidar bloğu içerisinde artık eski Kürt meselesine yönelik eski geleneksel yaklaşımın işlerliğinin kalmadığına inanan ve bu yönde yeni demokratikleşmecî adımların atılması gerektiğine inanan bir zümre ortaya çıkmaya başladı. Bu noktada bu bahsettiğimiz hep muhalif kalmış devlet merkezci ama anti-devletçi tezler bizzat hükümet içerisinde ya da başka bürokratlar içerisinde karşılık bulmaya başladılar ve iktidar bloğuyla bu tezin arasındaki mesafe gitgide daralmaya başladı. Bu tezin müzmin muhalifliğinin, mutlak muhalifliğinde bir aşınma sürecini işaret ettim.

İkincisiyse, birinci noktayla belki ilişkili olacak, yine dış dinamikle ilgili; 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Irak'ı işgali. Bu işgalin en önemli sonuçlarından bir tanesi Kuzey Irak'ta iktidarı paylaşan bir hareket olarak bir Kürt milliyetçi oluşumun ortaya çıkması. Bu, Türkiye'deki Kürt meselesinin Amerika'nın oradaki varlığından bağımsız düşünülmemeyecek bir sorun haline getirdi. Yani AB süreci eğer bu tezin muhalifliğinde bir aşınma yaratıyorsa, Amerikan işgali de bu tezin meselesinin her boyutunu açıklamaktaki yetersizliğini ortaya koymaya başladı.

Taşları oynatan üçüncü gelişme 2000'lerin ortalarından itibaren AKP'nin kendi hegemonyasının, kendi varlığının ve dış aktörler nezdindeki meşruiyetinin sürdürülebilmesi için Kürt meselesini çözmeyi zorunlu olarak görmeye başlaması ve bu yönde fiili adımlar atmaya başlaması; yani bildiğimiz şu ana kadar devreden Kürt açılımı meselesi. Bu noktada 1990'ların sonunda AB'yle başlayan süreç artık bir hükümetin devlet projesi olarak sunulmaya başlandı ve böyle bir süreçte artık o bildiğimiz, her şeyin temelindeki problem olarak Kemalist otoriteriyenizmi gören devlet merkezci antidevletçi

tezler bizzat AKP'nin, hatta bir nevi devletin tezleri haline gelmeye başladı.

Bu noktada AKP'nin açılımının bu tezin açıklayıcılığında da bir aşınma yarattığını söyleyebiliriz. Şöyle ki; bahsedilen tez şunu söylüyordu: Biz ne kadar demokratikleşirsek Kürt meselesi de o kadar çözülecek, bu bahsettiğimiz PKK meselesi aslında devletin otoriter politikalarına reaksiyon olarak ortaya çıkmış bir problemdir ve eğer Türkiye'de demokratikleşme süreci yaşanır PKK da kendiliğinden sönmümlenir. AKP'nin yaptığı açılımla görüldü ki, Türkiye'de kangrenleşmiş Kürt meselesi PKK'yı sadece bir reaksiyon örgütü olarak değil, ayrı bir siyasi aktör olarak devreye soktu. Artık PKK bu tezin iddia ettiği gibi bu koşullara bir reaksiyon olarak ortaya çıkmış bir örgüt değil, bugün kendi siyasi projesi olan, iktidarı hedefleyen ve tasfiye olma endişesi içerisinde olan bir örgüt konumuna geldi. Bu noktada "demokratikleşirsek PKK da kendinden tasfiye olur" şeklindeki o liberal tezde yeni bir aşınma süreci başladı. Çünkü PKK meselesini Kürt meselesinin demokratik haklar ve özgürlüklere dair boyutları birbirinden yavaş yavaş ayırmaya başladı.

Dördüncü taşları yerinden oynatan süreçse benim asıl araştırmalarımın yoğunlaştığı süreç, o da Türkiye'deki her zaman devletle Kürtler arasındaki bir mesele olarak görülen Kürt meselesinin artık gündelik hayatta sokaktaki vatandaşın bir meselesi, bir problemi haline dönüşmeye başlaması. Bunu söylerken şunu kastediyorum; artık sadece devletin Kürtlere yönelik milliyetçi bakış açısından bahsetmiyoruz, bundan ayrı ve özerk olarak bir de vatandaşın Kürtlere yönelik ayrımcı, dışlayıcı birtakım söylemler üzerinden geliştirdiği hissiyattan bahsediyoruz ve bu hissiyat gitgide büyüyor. Kendi araştırmamı İzmir'de yaptığım bir çalışma üzerinden geliştirmiştik. Orada dar gelirli orta sınıf olarak tabir ettiğim insanlarla yaptığım görüşmelerde Türkiye Cumhuriyeti tarihinde belki hiç görünmeyecek homojenlikte ve düzeyde bir Kürt karşıtı hissiyatın ortaya çıktığını gördüm. Ben bu hissiyatın bildiğimiz o geleneksel devlet merkezci an-

tidevletçi tezlerle açıklanabileceğini zannetmiyorum. Şöyle ki; bu hissiyat bu tezlerle açıklanamayacak derecede bu son süreçlere özgü. Ben bu hissiyatı yeni yeni ortaya çıkan o Kürt karşıtı hissiyatı "tanıyarak dışlama" kavramıyla ifade ediyordum.

"Tanıyarak dışlama" kavramını kullanmanın nedeni, belli bir Kürt algısına sahip vatandaşların geleneksel devlet politikalarından farklı olarak Kürtleri ayrı bir halk olarak tanıyıp tanımadığı. Onları önce bir ayrı halk olarak, kategori olarak tanıyıp ve kendisinden ayrı bir etnik grup olarak görüyor; bu 2000'lere kadarki asimilasyoncu devlet politikalarına zıt bir kavrayış biçimidir. Tanımanın ikinci anlamıysa şu; Kürtleri ayrı bir etnik grup olarak görme süreci, kentlerdeki Kürtlerle kentin geri kalanı arasındaki karşılaşmalar neticesinde, yani bu gündelik hayattaki tanıma süreçleri içerisinde gerçekleşiyor. Yani bu Kürtlere yönelik algı hayali bir öteki yaratan algı değil, bizzat kentsel, toplumsal süreçler içerisindeki deneyimler üzerinden, bu karşılaşmalar üzerinden kurulan bir algı. O yüzden tanıyarak dışlıyorlar. Üçüncüsüyse bu tanıma sürecinde, Kürtleri bir halk olarak tanıma sürecinde Kürtlüğün ne olduğu ve kim olduğu sorusuna verilen yanıtlarda bu Kürtlük kategorisinin içi şimdiye kadar Türkiye toplumunda çok sık kullanılmış olan belirli klişeler, stereotipler üzerinden anlamlandırılıyor. Mesela; cahillik, gelip buraları mahvetme, haksız kazanç sağlama, bölücülük gibi bir Kürtlük kurgusunun geliştirildiğine tanık oluyoruz. Yani bir yanda 2000'lere kadar devletin tanımadığı bir Kürtlük var, 2000'lerden sonra onu tanıyıp hak bahsetmeye çalıştığı bir anlayış biçimi var, bir yanda da sokakta tanıyarak dışlayan bir algılayış biçimi var. Bu "tanıyarak dışlama" dediğim olguyu biz tarihsel, geleneksel Türk milliyetçiliğine indirgeyemeyiz.

Peki, o zemini kuran süreçler neler? Birincisi, hepimizin bahsettiği ve yakındığı neoliberalleşme süreçleri; kentlerdeki toplumsal eşitsizliklerin artması, derinleşmesi ve bunların özellikle en fazla 1980 sonrasında özellikle Mersin, Adana, İzmir, Antalya gibi kentlere göç

eden Kürtleri vurması ve onları hem sosyo-ekonomik açıdan, hem de mekânsal olarak ayrıştırmayı, yoksullaştırması. Özetle, kentteki yoksulun en uç biçimlerinin Kürtler tarafından temsil edilmesi. Bahsettiğimiz o söylemler hep vardı; 60'larda, 70'lerde gelen bütün göçmenler için söylenen şeylerdi bunlar, ama 90'lardan sonra bu dışlayıcı söylemlerin işaret ettiği pratikler en uç biçimleriyle Kürtler tarafından temsil edilmeye başlandı ve her zaman var olan göçmen karşıtı söylem etnikleşmeye başladı, Kürtleri hedef almaya başladı. Örneğin "Gelip buraları işgal ediyorlar" söylemi 60'lı, 70'li yıllarda taşradan gelen herkese işaret eden bir söylemdi ama 90'lardan sonra kitlesel halde göç etmek Kürtlere mahsus bir olgu olarak ortaya çıktı. Benzer şekilde "haksız kazanç sağlıyorlar" söylemi eğer enformel sektörlerde yoğunlaşmayı, gecekonducularda oturmayı ya da oralardan bir rant elde etmeyi ifade ediyorsa, artık şehrin en izbe gecekonduklarına Kürtler yoğunlaştılar ve o söylemin doğrudan taşıyıcısı haline geldiler. Demek istediğim şey şu: 90 sonrasındaki süreçte Kürtler şimdiye kadar yoksul göçmenleri, mahrum bırakılmışlıkları dışlamakta kullanılan bu orta sınıf anlam dünyasına dair klişeleri en uç biçimleriyle sergilemeye başladıkları anda Kürtlere yönelmeye başladı. Peki kentin en cahilleştirilmiş, en eğitimsiz bırakılmış, en kötü enformel sektörlerinde yoğunlaştırılmış, en büyük mahrumiyeti iletilmiş bir kitlesinin var olduğu bir ortamda demokratikleşme bu dışlayıcı söylemlerin ve pratiklerin bir ilacı olabilir mi? Bu bahsettiğimiz en baştaki bu demokratikleşme perspektifinin ve antidevletçi, fakat devlet merkezci anlayışların Kürt meselesinde gelip tıkanıdığı noktadır. Bu mesele yaygınlaştığı ölçüde bu söylemin hegemonyası da aşınmaya uğrayacaktır. Ama bu liberal perspektifin yerini bildiğimiz o eski romantik asimilasyoncu söylem almamalıdır tabii ki.

Onun yerini neyin alacağını Tekel işçilerinin biraradaki Diyarbakır çadırıyla Tokat çadırı göstermiştir. Yani çözüm Kürtlerin bilindiği, tanındığı ama Kürt ve Türk'ün memleket sorunlarının çözümünde bir arada mücadele ettiği bir

cenk saraçoğlu

Kürtlere yönelik algı hayali bir öteki yaratan algı değil, bizzat kentsel, toplumsal süreçler içerisindeki deneyimler üzerinden, bu karşılaşmalar üzerinden kurulan bir algı. O yüzden tanıyarak dışlıyorlar

cenk saraçoğlu

Liberal perspektifin yerini bildiğimiz o eski romantik asimilasyoncu söylem almamalıdır

ortak proje içerisinde yer almasıdır. O yüzden bir yandan yağmurdan kaçarken öbür yandan doluya tutulmamak pahasına yüzümüzü Ankara çadırlarına çevirmemizi öneriyorum.

osman saffet arolat- Sayın Saraçoğlu'na teşekkür ediyoruz. Soru-cevap bölümüne geçiyoruz.

özen göksel- Ben Cenk Bey hariç diğer üç konuşmacıya çok basit bir soru soracağım ve teker teker rica ediyorum. Her üç konuşmacı da, çetere tutmadım ama, konuşmalarında yüz defa İslam kelimesini kullandılar. Dolayısıyla soru aynen şöyle: Ülkemizde, yani Türkiye'mizde İslam siyasallaşıyor mu? Lütfen evet veya hayır deyin ve de bunun tutarını söyleyin, yüzdesini söyleyin. Nereye geldik, neredeyiz? Bunu lütfen rica ediyorum.

osman saffet arolat- Bir bankacı gibi siyasallaşma oranı istiyorsunuz galiba. Evet başlayalım, Galip buyurun.

galip yalman- Belli şeyler ölçülebilir tabii; çeşitli kamuoyu araştırmaları var vs... Örneğin, son zamanlarda Prof. Dr. Binnaz Toprak ve Prof. Dr. Ali Çarkoğlu'nun yaptığı bir dizi araştırma var. Üstelik de bu araştırmaların sonuçlarının birbirleriyle pek de örtüşmediğinden kaynaklanan tartışmalar basına da yansıdı. Dolayısıyla bunun ölçütü nedir? "Başörtülü sayısının artması mıdır ya da bunların görünürlüğünün artması mıdır?" gibi tartışmalar da devam edip gidiyor. Bu konuda yeterli kanıt henüz yok ya da oluşumu beklemek durumundayız.

Ben böyle bakmıyorum; İslam'ın siyasallaşması denilen şeyden çok bence devlet-toplum ilişkilerinin hangi mekanizmalarla, hangi araçlarla, hangi söylemlerle ne şekilde değiştirilip değiştirilemediğine ilişkin tartışmalar ya da öyle söylersek stratejiler, projeler gündeme geliyor. Bunlar toplumda yaygınlaştığı, kitleselleştiği oranda da bizleri yeniden bunların terimleriyle düşünmeye zorluyor ve biz de bunu konuşmaya başlıyoruz. Bir başka konuşmada yakın zamanda şu örneği verdim: Türkiye'yle ilgili çalışmaları olan bir tarihçi olan Prof. Dr. Feroz Ahmad 1988 yılında İngilizce

olarak yayınladığı bir makalesinde "reassertion of Islamic identity" ifadesini kullanıyor Türkiye bağlamında, "İslamcı kimliğin başkaldırması" gibi çevirebiliriz belki.

O yıllarda 163.madde gündemde olduğu için DGM'lerde davalar görülüyor, üniversitelerde türban tartışmaları o zamanın da sorunları. Ama yazara göre bu bir "kültürel kimlik" meselesi. "Türkiye nereye gidiyor? Laik devlete ne oluyor?" tartışmalarının batı basınında yer aldığını belirttiğinden sonra, o kadar da endişeye kapılmaya gerek yoktur şeklinde bir değerlendirme yapıyor. Çünkü, yazara göre, İslam bir siyasi proje haline geldiği ölçüde neyi ifade edecektir ki? Ancak kendisine ya da çocuklarına ilişkin beklentisi kalmamış kitlelere bir mesaj verebilir, onlara bir şey ifade edebilir. Makalede o yıllarda 65. yılını kutlayan cumhuriyetin geldiği kapitalist gelişme süreci içinde oldukça gelişmiş bir burjuvazisi, 12 Eylül darbesini yese de oldukça gelişmiş bir işçi sınıfının olduğu belirtiliyor. Dolayısıyla, üstelik 1980 sonrasında tüketim toplumu normlarına açılan Türkiye'sinde İslamın siyasi bir proje olmasının maddi temelleri olmadığı şeklinde bir değerlendirme yapılıyor.

Sorunun cevabı, hangi bağlama ve nelere baktığınıza göre değişiyor, onun için bunları söylüyorum. 20 yıl sonra son 10 yılın tartışmalarına baktığınız zaman Türkiye'de taban örgütlenmeleri, sivil toplumun gelişmesi diye ifade edilip yüceltilen süreçte, mesele "demokratikleşme yukarıdan dayatılacak bir şey midir?"e geliyor. Siz ne yapıyorsunuz ya da ne yapmaya çalışıyorsunuz? Demokratikleşme ancak, otoriter devlet biçiminin, 1961 Anayasası'ndan da ileri koşullarda değişimini gündeme getirebilecek bir durum oluşursa ve bu da demokratik mücadelenin bir parçası olarak, siyasi partilerin tartışabileceği, gündeme getirebileceği bir şey olarak kabullenilebilirse gerçekleşebilir diye düşünüyorum. Bu olmadığı ölçüde otoriter bir devlet biçiminin devlet-toplum ilişkilerini kendince yeniden biçimlendirmesi, siyasi İslam'ın küreselleşme vs...'den dersler çıkararak farklı bir görüntüyle ortaya çıkması mümkündür. Dolayısıyla İ-

lam'ı zaten kişinin kendi inanç dünyası ile sınırlı bir şey olmaktan çıkardığınız ölçüde siyasallaşmaya başlıyor.

özen göksel- Bence İslam'ı bize dayatıyorlar. Örneğin İstanbul'da belediyenin sosyal tesisleri var ve hiçbirinde içki yok.

kıvanç ulusoy- "Politikacılar İslam'ı kullanıyor mu?" diye soruyorsanız, bence evet, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) bile kullandığından bahsediyorlar. Sizin sorunuz bence daha gündelik hayatın ve siyasetin İslam'ı kullanması yönündeydi. Ama siyasal İslam'la alakalı olarak da bir şey söyleyebilirim size, çünkü bu tartışma ilginç bir tartışma, özellikle 1980'ler itibarıyla çok ciddi bir şekilde ilk önce Amerika'da gündeme gelen bir tartışma. Hani İran'da devrim olduktan sonra ilk önce siyasi bir ideoloji olarak İslam öcü olarak gösterildi; İslam yayılacak, İran atom bombasına sahip olacak dendi. Fakat daha sonradan çok ilginç 1990'larda siyasal İslam tartışmalarında bu John Esposito, Fukuyama, Huntington gibi adamların tamamı siyasal İslam'ı daha ılımlı bir yapıya sokmaya çalıştılar; İslam'ı Müslüman toplumların tamamında siyasetin içerisinde dışlanan, ötekilenen bir akım değil de, siyasetin içerisine çekilmesinin bir yolu, demokratikleşmenin bir parçası olarak gördüler. Bu günlük hayata ve siyasetçilerin aleni bir şekilde İslam'ı kullanması şeklinde yansıyor.

yücel demirer- Richard Falk diye birisi var "Küreselleşme ve Din" diye bir kitabı var bilmiyorum gördünüz mü? Folk o kitabının girişinde Dışişleri Bakanımız Ahmet Davutoğlu'na teşekkür ediyor. Yani Türkiye'yi tanıyan bilen birisi. Folk "Dünya üzerindeki bütün semavi dinler siyasallaşıyor" diyor. Geride bıraktığımız 20 yılda sadece İslam'a inanılan coğrafyalarda değil, dünyanın dört bir tarafında sosyal ve siyasal alanın dindarlaşması söz konusu. Bu işlere ilgisi olanlar din sosyolojisinin önemli ismi Peter Berger'i bilirler sanıyorum, Berger "Modern toplumda dinin etkisi giderek azalıyor, azalıyor, kalmayacak" diyordu. Mesela, Peter Berger, ki benim yaptığım işi yapanların gurusudur, "son 10-15 yıldır yanıltılmışım" diyor. Şunu söylemeye çalışıyorum: Sa-

dece ülkemizde ya da sadece İslam'a inanılan coğrafyalarda değil, genelde bir siyasallaşma var.

Ek olarak, bu meselenin siyasal alanın meselesi olmaktan çok, sosyal ve iktisadi alanın meselesi olduğu bir yaklaşıma ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Çünkü mesela, benim naçizane fikrimi sorarsanız siyasal alandan çok sosyal alanın dindarlaşması beni daha çok ilgilendiriyor. Mesela, ben AK Parti'yi İslamcı bir parti olarak görmüyorum, bence Türkiye'nin gelmiş geçmiş en neoliberal partisi. Diğer yandan, AK Parti'nin kurmakta olduğu TRT'ye, üniversitelere baktığınızda, AK Parti'nin kurumsal, yapısal edimlerine baktığınız zaman 30 yıl sonra nasıl bir Türkiye'nin tohumunu atıyor bunu bilemiyorum.

bahri ovalı- Merhabalar. Sayın Yalman'a kısa bir sorum var: Özellikle Telekom gibi, TÜPRAŞ gibi büyük çaplı özelleştirme uygulamaları hakkında bir şeyler söyleyebilecek misiniz? Teşekkür ederim.

galip yalman- Özelleştirmenin 1980 sonrası dönüşüm içinde önemli bir işlevi var. Devletin ekonomideki konumuyla ilgili neyi değiştiriyor, neyi değiştirmiyor meselesi de önemli. Şöyle bir şey var: 1980'lerin ilk yarısında Türkiye gibi ülkelere yapısal uyum diye bir strateji uygulandı, hatta Türkiye bunun öncüsü, daha kavram oluşturulmadan bu işe başladığıyla övünüyordu Turgut Özal zamanında. Türkiye dünyanın en büyük 15 borçlu ülkesinin listesine girmemişti; çünkü meselesini çözmüştü(!), borç erteleme anlaşmalarını yapmıştı, 1985'ler geldiğinde. Özal'ın gündeminde, 24 Ocak'ın gündeminde de özelleştirme yoktu. Ne vardı biliyor musunuz? Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) piyasa ekonomisi koşullarına göre çalışır hale getirilmesi. 1980'lerin ilk yarısının söylemi genelde budur.

Margaret Thatcher'le anılan, sonradan daha çok ideolojik bir boyut kazanan bu dönemin toplumsal yapının, insan tipinin değiştirilmesi açısından, sınıf temelli siyasetin devre dışı bırakılması açısından çok önemli bir işlevi daha oldu; "halk kapitalizmi" diye bir şeyi ifade etti-

yücel demirer

Geride bıraktığımız 20 yılda sadece İslam'a inanılan coğrafyalarda değil, dünyanın dört bir tarafında sosyal ve siyasal alanın dindarlaşması söz konusu

galip yalman

Neoliberal hegemonyanın "ya komuta ekonomisi ya piyasa ekonomisi" ikiliği üstünden sunulduğu ölçüde özelleştirmenin böyle bir ideolojik işlevsel savunması oldu

ler, "hisse senedi sahipleri demokrasisi" dediler. Sonuçları çok da parlak olmadı ama ideolojik olarak devletin ekonomiden elini çekmesiyle beraber toplumu oluşturan bireylerin sadece emeğinin karşılığıyla ya da devletten alacağı sosyal yardımlardan değil, bu kapitalist düzenden yararlanabileceği, bu yönden piyasa ekonomisiyle entegre olacağı üstüne bir ideoloji geliştirdi. Türkiye'nin bu anlamda geride kaldığı, hatta son sosyalist devlet olduğu üstüne Başbakan düzeyinde söylemleri de dinledi Türkiye. 2001 krizi sonrasında hızlanan özelleştirme "kamu borcunun dönüştürülmesi" söylemiyle beraber geldiği için tamamen bütçe açıklarını kapatmak üstünden meşrulaştırıldı, 1980'lerin söylemine pek ihtiyaç duyulmadı. Yani Türkiye'de ekonomik açıdan zaten oturmuş olan o neoliberal hegemonyanın, piyasa mı devlet mi üstünden ya da bazı saygın iktisatçıların Türkiye'ye kazandırdığı deyimlerle çok da yanıltıcı bir biçimde, "ya komuta ekonomisi ya piyasa ekonomisi" ikiliği üstünden sunulduğu ölçüde özelleştirmenin böyle bir ideolojik işlevsel savunması oldu, Türkiye'ye gecikerek de olsa gelmesinin kaçınılmaz olduğu söylendi. Dolayısıyla özelleştirme meselesinin bence bu boyutu da önemli, ama bazı KİT'lerin hâlâ çok da başarılı olduğu biliniyor. Örneğin Star Alliance üyesi Türk Hava Yollarının özelleştirilmesini gündemin birinci maddesi haline filan getiren yok. Şimdi demek ki 1980'lerin başı itibarıyla bakarsanız piyasa ekonomisi koşullarında KİT'lerin de bir işlevi olduğunun da güzel bir kanıtı. KİT'ler çok iyi mi çalıştırılıyor, kendi ücretli kesimiyle olan ilişkileri nasıl, sendika var-yok onlar ayrı meseleler ama bugün küreselleştiği iddia edilen dünyada da hâlâ kamu sahipliğinin, kamu mülkiyetinin belli bir rasyonalitesi olduğunun da güzel bir örneği diye düşünüyorum.

bilsay kuruç- Arkadaşlarımızın açıklamaları bir-iki soruyu canlandırıyor. Kıvanç Bey dostumuzun işaret ettiği bir noktadan şöyle sorayım: 1990'lar başlarken 1991 seçiminde Refah Partisi'nin Mecliste sandalyelerin yarısı kadar bir yeri vardı. Milliyetçi Halk Partisi'yle (MHP) paylaştığı yarım sandalye vardı. O ta-

rihe kadar Milli Nizam'dan başlayan parti çizgisi bir zenginleşme partisi değildi, ancak 1990'lar, yani yüksek enflasyon ve yüksek reel faiz dönemi -İslam'da faiz haramdır malum- AK Parti'yi yarattı. Ve zengin bir parti olarak 2002 seçimlerine girdiler, yani Nermin Hanımın terminolojisiyle söyleyelim, "küreselleşmenin asimetric çalışması sonunda işleyen ticaret ve finans kanallarının" partisi olarak seçime girdiler ve o tarihten sonra da zenginleşmeye ve güçlenmeye devam ettiler.

Zenginleşme ve güçlenme Kıvanç Bey'in işaret ettiği kompo olmayan noktaları akla getiriyor. O da AK Parti'nin Anadolu kaplanlarının partisi olmaktan önce uluslararası sermayenin çeşitli noktalarıyla sürekli flört etmeyi öncelikli sayan parti olmasıdır. Bunun içinde Anglo Amerikan sermayesi de var, AB sermayesi de var ve Arapların sermayesi de var. Zaman zaman bazıları öne geçiyor ve Anayasa gibi çok önemli köklü üstyapı değişimlerini bile bu tür filizlenmelerin izini sürersek açıklayabiliriz.

Buradan yola çıkarak arkadaşlara sorayım: Bundan sonra Türkiye'nin siyasetini dünya sermayesinin çeşitli katmanlarıyla flört etmeyi bilen partiler tanzim edecektir. Buna katılıyor musunuz? Çünkü küreselleşmenin ekonomisi Türkiye'yi yarı sanayileşmeye kilitledi. Burada bir sorun yok, Meclisteki öteki partiler de âdetta bir tür yatıştırma politikası izliyorlar. Esas gündem hakkında radikal itirazları yok, dolayısıyla diyelim ki cenabı hak AK Parti'yi aldı, bir gecede AK Parti Türkiye'nin siyaset gündeminden kalktı, acaba sermaye enternasyonalizminin Türkiye gibi yarı sanayileşmiş bir ülkede yansması olan bir partinin tanzim ettiği siyaset gündemi de ortadan kalkacak mı? Yani filancanın başbakan olması, falancanın cumhurbaşkanı olmasından veya hatta türbanlı kızların ortalıkta dolaşmasından ibaret bir mesele ile mi, yoksa daha ağır bir mesele karşısında mıyız? Birinci sorum bu.

İkinci bir sorum daha var. Türkiye'de demokrasi sosyal bazlıdır, sosyal bazlı olmazsa, biz bu ülkenin geleceği için bir demokrasi inşa edemeyiz düşüncesini verecek başka bir gelişim

var mı? Tekel işçileri hareketi bunu vaat ediyor. Çalışan sınıfların dikkat edersek tarihlerinde nadir görülen bir olgunluk var; 78 gün disiplin ve olgunlukla bunu ortaya koydular. Dolayısıyla eğer demokrasi Türkiye’de bundan sonra çalışan sınıflara düşen bir görevse acaba buradan bir filizlenme bekleyebilecek miyiz ve bu filizlenme öteki gündemin, yani küreselleşmenin bütün asimetrisiyle, dünya sermayesinin çeşitli katmanlarıyla yapılan flörtlerle oluşan bir siyaset gündeminin dışında olabilecek mi? Olabilecekse bundan sonra siyaset mücadelesi bu iki eksen arasında mı olacak? Uluslararası hukuk özellikle 2000’li yıllarda dünya halklarına güvence veren bir nizamdan yoksun şekilde tahrip edildiği için ve 2008’in krizinden sonra kapitalizm dünyaya gelecekte bir uluslararası hukuk vaat etmediği için acaba dünyanın namusunu ileride - bugünün siyaset sınıfıyla değil, ama ileride- Türkiye gibi ülkeleri kurtarma şansı var mı?

kıvanç ulusoy- Hocam sorunuzla bana son bir şey söyleme imkânı da verdiniz. 2008 yılında Tayyip Erdoğan yine gazetecilere kızarak Danıştay’ın yeni bir ihaleyi iptali üzerine: “Yahu Galataportu da zaten veremedik, bak şimdi kriz oldu, şimdi oradakilerle biz fiyatın 1/5’ine veremeyiz farkında mısınız?” demişti. Aslına bakarsanız çok ciddi bir sosyal adalet mücadelesi biraz hukuksal boyutta gündeme gelmekte. Hatırlarsanız özellikle Doğan Medya Grubuyla çok ciddi medyatik tartışmalara girmeden önce AK Parti ve Başbakan özellikle bu grupların iktidara getirdiği bir parti olarak nitelenmişti hatırlarsanız ve şimdi yüksek yargının da dönüşümünü öngören Anayasa paketine TÜSİAD birtakım çekinceler koydu.

Yine teorilerine düşmemek amacıyla şöyle bir akıl yürütüyorum. 2002’den itibaren özellikle İstanbul merkezli büyük sermaye ve AB vizyonu ile beraber o gücü de arkasına alan bir parti zaman içerisinde özellikle bu dağıtım mekanizmalarını Anadolu sermayesi yönünde de daha ciddi bir şekilde kullanarak aslında ülke içerisinde birbiriyle mücadele eden hem dış kaynakların ülkeye transferinde, hem de iç kaynakların yeniden dağıtımında mücadele

eden ikili bir ekonomik sınıf, daha doğrusu iki fraksiyonlu ekonomik sınıf yaratmış durumdadır. Sorunuzun biri "Türkiye’nin ekonomik vizyonunu bunlardan hangisi yönetecek?" şeklinde bir soruysa, bu şu an gerçekten ciddi bir konu olarak tartışılıyor ve bence Anayasa paketi üzerinden tartışılıyor.

Burada Türkiye’deki büyük sermaye, dışarıdan gelecek sermayenin de açıkçası ağına düşmemek için hiç de belki de hazzetmeyeceği bir tehlikeyi görmüş durumda ve geri dönüp 1980 Anayasasının aslına bakarsanız hem içerideki Anadolu sermayesine karşı bu yapıyı tutmak için, hem de dışarıya karşı kendilerini korumak bu kapalı devresine geri dönme-yi daha anlamlı ve kendisi açısından da korunma imkanı sağlayan bir şemsiye olarak görme niyetindedir. Bu tartışmanın kısa zamanda sonuçlanacağını zannetmiyorum, ama tabii buna başkalarının da uyanması lazım. Dediğiniz o toplumsal güçlerin, yani, bütün bu tartışma içerisinde ciddi ekonomik zafiyetler çekecek olan ekonomik sınıfların da bu işe bu açıdan bir strateji olarak sahip çıkmaları gerekiyor. "Bizi nasıl bir Türkiye bekliyor?" konusunda ben yine Anayasanın değiştirilemez maddelerinden birine dönmek istiyorum: "Türkiye Cumhuriyeti laik, demokrat, sosyal bir hukuk devletidir". Biz hiçbir zaman bu tanımlar üzerinde ciddi bir şekilde düşünmedik. Ben Danıştayın ihaleleri ne için iptal ettiğine de üç aşağı beş yukarı baktım. Bunların hiçbirinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin sosyal bir devlet olduğuna yönelik bu genel ifadeye bir atıf yok, tamamen düzenlemelere veya usulden gelen hatalara karşı bir şeyler var. Dolayısıyla dediğiniz anlamda toplumsal refleks kendini bu değişmez maddelerden başka yerde tutamıyor diye düşünüyorum. Eğer bu üst yargı değişmezse orada düğümlenecek; değişirse, AK Parti büyük sermayenin, Anadolu sermayesinin ve dışarıdan geleni içeriye hangi yolla sokacağını veya kime ne dağıtarak sokacağını mücadelelerini vermek durumundadır.

osman saffet arolat- Hocam, biraz benim alanıma girdiği için ben bir-iki şey söylemek isti-

kıvanç ulusoy

2002’den itibaren özellikle İstanbul merkezli büyük sermaye ve AB vizyonu ile beraber o gücü de arkasına alan bir parti iki fraksiyonlu ekonomik sınıf yaratmış durumdadır

osman saffet arolat

Cumhurbaşkanı Gül tekrar başkan olma talebinde bulunursa TUSKON desteğini alacaktır ve buna karşı çıktığı anda Erdoğan onlarla ciddi bir çatışmaya girecektir

yorum. Anadolu sermayesi bildiğimiz gibi esas itibariyle iktidar yanlısı sağ politikaları izleyen partilerin güdümü altında geldi bugüne kadar. Fakat son dönemde üçlü bir yapı var. Bunlardan biri ASKON'cular (Anadolu Aslanları İşadamları Derneği) dediğimiz Erbakan'ın doğrudan doğruya denetimi altındaki grup. Bunlar daha dar bir grup. AK Parti'nin esas dayandığı MÜSİAD kadrosu da ikinci bir grup, ama onlar da daraldılar. Şu anda Anadolu'da sermayeye en hâkim olan grup TUSKON'cular (Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu), yani doğrudan doğruya Fethullah Gülen'in örgütlediği model; o yüzden önümüzdeki dönemde burada çok ciddi bir çatışmanın beklendiğini söylemek yanlış değildir. Bugüne kadar doğrudan doğruya AK Parti politikalarını destekleyenler bundan sonra hem iktidara sahip olmak açısından, hem de nemalanmayı daha üst düzeye getirmek açısından bir çatışmaya gireceklerdir. Bu önümüzdeki dönemin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kendini göstereceği çok önemli bir siyasal gelişmedir. Çünkü Cumhurbaşkanı Gül tekrar başkan olma talebinde bulunursa TUSKON desteğini alacaktır ve buna karşı çıktığı anda Erdoğan onlarla ciddi bir çatışmaya girecektir ve bir kopma dönemine girecektir.

galip yalman- Dünyada kaç tane ülke var ki, kaç tane iktidar var ki dünya kapitalizmiyle, sizin deyiminizle dünya sermayesiyle flört etmeyi reddederek iktidarını uzun süreli -özellikle 1989 ve sonrasında- sürdürebiliyor? Bence öyle bakmak lazım.

osman saffet arolat- Son dönemde milli rezervler koyanlar var Brezilya gibi.

galip yalman- Hem onlar var, hem 2000'li yıllar Güney Amerika'sına baktığınız zaman bir tarafta Chavez, Eva Morales, Rafael Correa iktidarlara var.

Bir taraftan da IMF'yle vs... illa ki çok içli-dışlı olmanız gerekmiyor; kendi haklarınızı belli ölçülerde talep eden, örneğin Arjantin'de, Kirscner örneğinde olduğu gibi IMF'yle ilişkilerinizi bir açıdan kesip dünya finans piyasalarına kafa tutan, aldığınız borçları ödemedi de

ekonomik olarak büyümenin 2000'li yıllar koşullarında mümkün olduğunu gösteren, ama içeride baktığınız zaman da toplumsal dönüşümlerin filan destekçisi olmayan bir tavır da sergileniyor. Lula'yı sıfır açlık stratejisi dolayısıyla destekleyen belli bir toplumsal kesim var, iki kere iktidarını sürdürebiliyor, ama öbür yandan da soldan "niçin belli konularda uyum gösterdin? (Sizin deyiminizle) Flörtü sürdürdün?" diye ciddi eleştiriler alıyor. Buradan baktığımız zaman hepsine birden özenmek mümkün değil ama kendi içinde de ciddi farklılıklar taşıyor.

Dünyadaki kuramsal tartışmalara bakarsanız devletlerin niteliğinin dönüşmesi diye bir şeyi tartışıyorlar. Değişik terminolojiler var; devletin uluslararasılaşması ya da ulus ötesileşmesi diye çevirebileceğimiz devlet kavramsallaştırmaları ve bunların yansımaları var. Dolayısıyla karar alma mekanizmaları artık ulus devlet düzeyinde belirlenmediği için - dünya kapitalist sisteminin en global düzeyinde bir devletten, Amerika'dan falan bahsetmiyoruz- dünya kapitalist sisteminin yönetiminin nasıl olacağı ve bunun aşağıya doğru nasıl yansıyacağı hep bu çerçevede değerlendirilmek durumunda. Böyle devlet üstü bir devlet âdeti. Türkiye'ye özgü olmaksızın, dünya düzeyinde de hiç de anti-devletçi olmayan bir perspektif var; son 25 yıla baktığımız zaman Dünya Bankası da dahil herkes piyasa dostu devlet istiyor. Dolayısıyla piyasa dostu devletin sınırları da sadece ulus devlet düzeyi değil, AB boyutu var, yerel boyutu var. Yani ulus-devlet-altı diye ifade edilen boyutları var ve bu bütünselliği içinde iktidarlar oluşuyor. Bunları hesaba katarak siyasal strateji ve mücadele geliştirmek gerekiyor.

Tekel işçileri örneği üzerine konuşacak olursak; bence olay bizler için öğreticiydi ama benim için en çarpıcı yönü, onlar için esas öğretici olmasıydı, bir dizi farkındalık yaşandı. Birincisi, kendilerini bir işçi sınıfının üyesi olarak görmeye başladılar. Müslüman'ı da, başı açığı da, Alevi'si de, Kürdü de, Alevisi, Sünnisi de orada birlikteydi. İkincisi, kendini sosyalist, komünist sayan gençlerin kendileriyle nasıl bir dayanışma içinde olduğunu gö-

rüp de “Biz de 1 Mayıs’ta bundan sonra yürüyeceğiz”i açıkça söyleyebilen bir sürü insan vardı orada. Bir şey daha söylüyorlardı: “Yüzde 70-80’inimiz bugüne kadar sadece AK Parti’ye oy verdi” Aralarında AKP için “ben bu adama inandım ve onun için çalıştım” diyen sayısı az olmayan bir kitle de vardı. Toplumsal temelli bir mücadelenin kazanımının en azından ses getirebileceğini göstermeleri açısından önemli bu farkındalıklar, ve bence AKP iktidarının o kadar bundan hoşnutsuz olmasının temel nedeni de bu.

osman saffet arolat- Değişimin çok zorluğunu anlatan bir ufak örnek vereceğim: Brezilya Maliye Bakanı diyor ki “Ben üniversite döneminde solcu bir genç olarak IMF’yi nasıl ortadan kaldırırız mücadelesiyle hayatıma başladım, siyasetim boyunca da sürekli olarak bunu yaptım ama şimdi IMF’den kurtulduğumuz bir dönemde IMF nasıl ayakta durur diye onlara borç veren bir ülkenin maliye bakanı durumundayım.” Yani olay o kadar kolay değil, çok karmaşık ve çok şaşırtıcı bir durumdadır. Sayın Demirer, ekleyeceğimiz bir şey var mı bu son tartışmalara?

yücel demirer- Bu geleceğe yönelik çıkarsamalar konusunda Galip Hoca benim de altına imza atacağım şeyler söyledi. Daha detaylı bir önermede bulunabilecek durumda değiliz ama ben emek-sermaye çelişkisi konusunda doğru bir yere doğru gidildiğini düşünüyorum, belki de umuyorum

Belki son cümle hakkımı şöyle kullanabilirim: Bir önce yanıt verirken dinleyicilerden çok kıymetli arkadaşlar AK Parti ve Ak Parti söylemi arasında gidip geldi. Biliyorsunuz bu konudaki söylem artık Türkiye’de başka duruş temsil eder hale geldi. Niye Ak Parti diyorum?

osman saffet arolat- PKK da öyle. P(e)K(a)K(a) ya da P(e)K(e)K(e) diyebiliyorsunuz.

yücel demirer- Ben PKK’ya da ‘PKK’ diyorum. Gerekçem şu: Bir siyasi parti kendisine AK Parti denilmesini istiyor, çünkü ben açıkçası bir akademisyen ve hayatımda hiç da AK Parti’ye oy vermemiş ve vermeye niyeti olmayan birisi olarak o tartışmayı o bağlamda yapmayı istemiyorum. Bu bana neyi hatırlatıyor biliyor

musunuz? 1977-1978’lerde Adalet Partisi’ne faşist diyen arkadaşlarımı hatırlıyorum. Biz daha sonra çok büyük bedeller ödeyerek 1980’lerde Adalet Partisi’nin aslında faşist olmadığını gerçek faşistleri gördüğümüz zaman tanıdık ve anladık. Onun için bu akademisyenler de hep metodolojiye lafı getirmeden susmuyorlar diyeceksiniz ama metodolojik bir ayıklanmayı çok önemsiyorum. Yani bugün içimizi, birilerinin içini rahatlatırsa da o günü kurtaracak ve sistematik bir nitelikten yoksun isimlendirmeler ve kategorizasyonları tehlikeli buluyorum. Örneğin AK Parti’li birinin canını acıtmak isteyen birinin ona İslamcı demesinden neoliberal demesi gerektiğini düşünüyorum, kapitalist demesi gerektiğini düşünüyorum.

cenk saraçoğlu- Ben Yücel Hoca’nın söylediğine katıldığımı ifade edeyim. Yani AKP’nin yapmaya çalıştığı bu yasal düzenlemeler söz konusu olduğunda bugün muhalefette olan parti şunu ifade ediyordu: Biz bunlara karşıyız, çünkü AKP Anayasa Mahkemesi tarafından İslamcı eylemlerin odağı olarak tarif edilmiş bir parti. "Biz aslında bunlara prensipte karşı değiliz ama AKP yaptığı için karşıyız" gibi bir hat belirlemiş durumda ve pek çok muhalif, AKP’ye olan muhalif de onlara karşı olan pozisyonunu geliştirirken sürekli bu İslamcı kimliğine yaptığı vurgu üzerinden kendilerini konumluyorlar. Bunun uzun vadeli bir strateji geliştirmeye yönelik uygun olmayan bir konumlanma olduğunu düşünüyorum. Eğer biz gerçekten Türkiye’de AKP’nin gerçekleştirmeye çalıştığı projeye dair bir söz söylemek istiyorsak onun İslamcı örtüsünün altındaki neoliberal hegemonya projesini yüz üstüne çıkar-mamız gerekiyor, ki yarın bir gün başka bir parti geldiğinde, başka bir parti başka koldaki işçileri 4/C statüsüne geçirmeye çalıştığında ona itiraz etmemizin bir dayanağı olsun.

osman saffet arolat- Bize bu platformu hazırlayan İFMC’ye teşekkür ediyoruz. Görüşleriyle bizi aydınlatan, sorularıyla katkıda bulunan ve uzun bir süredir bizimle beraber olan dostlarımıza teşekkür ediyoruz.

galip yalman

Dünya düzeyinde hiç de anti-devletçi olmayan bir perspektif var; son 25 yıla baktığımız zaman Dünya Bankası da dahil herkes piyasa dostu devlet istiyor

İktisatçılar Haftasının ikinci günü değerli hocamız Nuri Karacan'a armağan edilmiştir

Prof. Dr. Nuri Karacan

Nihat Falay

Nuri Karacan

Prof. Dr. Nuri Karacan 1934 yılında İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Davutpaşa Ortaokulu, ortaöğretimini Vefa Lisesinde tamamladı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesini bitiren Karacan 1958 yılında asistanlık görevine başladı. Umumi iktisat ve maliye teorisi kürsüsünde 1961'de doktora derecesini alan Karacan 1966'da doçent,

1972'de profesör oldu. Sonra 12 Eylül 1980'in acımasız siyasal, ekonomik ve özellikle üniversiter kısıyımıyla Şubat 1983'te 1402 sayılı Kanunla görevine son verildi. Bölge İdare Mahkemesinin ve Danıştayın Eylül 1987'de yürütmeyi durdurma kararıyla üniversiteye döndü, fakat daha sonra kendi isteğiyle emekli oldu.

kurumların değişen yapısı

Prof. Dr. Nuri Karacan'a armağan

2. Gün

15 Nisan 2010 Perşembe

Birinci Oturum

Sunuş	: Prof. Dr. İzzettin Önder
Oturum Başkanı	: Prof. Dr. Sami Selçuk
Tebliğ	: Yrd. Doç. Dr. Selime Güzelsarı
Konuşmacılar	: Doç. Dr. Osman Can Prof. Dr. İştar Gözaydın Doç. Dr. Ali Murat Özdemir

34. İKTİSATÇILAR HAFTASI TAŞLAR YERİNDEN OYNARKEN...

ferda karagöz- Sayın konuklar, değerli öğretim üyeleri, sevgili öğrenciler; hepiniz 34. İktisatçılar Haftasına hoş geldiniz. 1974 yılında "Sanayileşmenin Neresindeyiz" üst başlığıyla başlayan ve 1980 yılı olağanüstü dönemi ve 2001 krizi dönemi hariç 34 yıldır aralıksız devam eden İktisatçılar Haftasının bu seneki üst başlığı "Taşlar Yerinden Oynarken 2010 Türkiye'sinde Siyaset, Ekonomi, Kurumlar".

Sayın konuklar, bildiğiniz gibi İktisatçılar Haftasının önemli bir diğer özelliği de etkinliğin her bir gününün fakülteye büyük hizmetler vermiş öğretim üyelerine armağan edilmesidir. Bu yıl İktisatçılar Haftasının 2. günü Prof. Dr. Nuri Karacan'a armağan edilmiştir. Şimdi Sayın Karacan'a plaketini takdim etmek üzere Sayın Nihat Falay'ı ve plaketini almak üzere Sayın Nuri Karacan'ı kürsüye davet ediyorum.

izzettin önder

Kazan dairesinde olan ya da mutfakta olan müthiş dönüşümlerin üstyapıyı zorlamalarını yansıtabiliriz, ama bu bir bilgi olur, bilim olmaz. Bilim olabilmesi için bunun diyalektik bir yapıya büründürülmesi gerekir

nihat falay- Şimdi sağımda bulunan bazı arkadaşlarımız Nuri Ağabeyi çok iyi tanımayabilirler. Ben 1961'de Fakülteye girdiğimde üç kişi vardı ki, iktisatı beynimizin içine çivi gibi çaktı. Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer dersleri yaparlardı, Sayın Nuri Karacan Hocamız da gelip söylenen şeyleri çok daha açık, nezih ve anlaşılabilir hale getirirdi. Ben mesela milli gelir hesabını Nuri Ağabeyin çizdiği havuçla öğrendim. Nuri Ağabeyle bir ortak noktamız var, ben de Vefa Lisesi mezunuyum, dolayısıyla bir ağabeyime plaket vermek benim için bir şeref. Tabii Nuri Ağabeyin bir başka özelliği biraz evvel monografi niteliğinde eserlerden bahsetti. Gerçekten Nuri Karacan Hocamızın öyle çok satan kitapları yoktur, fakat insanı etkileyen, delen makale niteliğinde çalışmaları vardır. Dolayısıyla kendisine hem hocalığı, hem de ağabeyliği için teşekkür etmek istiyorum.

ferda karagöz- Şimdi "Kurumların Değişen Yapısı" başlıklı oturumun sunuşunu yapmak üzere Fakültemiz 1963 mezunlarından İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi emekli öğretim üyesi Prof. Dr. İzzettin Önder'i kürsüye çağırıyorum.

izzettin önder- Çok değerli konuklarımız, fakültemizin değerli mezunları, hepiniz hoş geldiniz, hepinize saygılar sunuyorum. Bu şerefli görevi bana verdikleri için cemiyetimize gerçekten minnettarım.

Benden sonra tebliğ sunacak olan çok değerli meslektaşım Selime Güzelsarı bu konunun ustası, ben kendisini Türk literatürüne yapmış olduğu katkıdan dolayı huzurunuzda kutluyorum ve minnet duygularımı ona da belirtmek istiyorum. Çünkü ben de çok şey öğrendim o güzel kitaptan, hatta buradaki fikirlerim kendi katkılarımla birlikte bir miktar kitabın çok kısa özeti niteliğinde de olabilir. Ben bazı farklı alanlara savrularak belki biraz felsefi, belki biraz eğitim alanındaki değişimlerle ilgili fikirlerimi sizlerle paylaşmak istiyorum.

Önce nedir bu değişim dediğimiz şey? Ben bu kavramı hep tereddütle karşılıyorum değerli konuklar. Çünkü 1648'lerde Vestfalya Anlaşmasından sonra veya onunla birlikte ulus-devlet kurulurken, yani kapitalizm yerleşme

aşamasına geçerken bir değişimdi. Kapitalizm kendi kronik krizlerini akut hale gelmeden yenmek için sosyal devleti icat ettiğinde Keynes'in çok ünlü 1936'daki teorik eserinin üzerine kurulu sosyalliği inşa ederken mesela, bütçe denklighinden bütçe açığına geçerken bir değişimdi o. Küreselleşme ortaya çıktığında bir değişimdi veya neo liberal politikalar ortaya çıktığında bir değişimdi. Güzel de değişimi bir üstyapı kurumu olarak açıklayabiliriz. Altta olan, kazan dairesinde olan ya da mutfakta olan müthiş dönüşümlerin üstyapıyı zorlamalarını yansıtabiliriz, ama bu bir bilgi olur, bilim olmaz. Bilim olabilmesi için bunun diyalektik bir yapıya büründürülmesi, sebep-sonuç ilişkilerinin ortaya konulması gerektiği kanaatini taşıyorum. Daha başka bir ifadeyle neden ve nasıl oluyor da bu mutfakta oluşan olgular veya müthiş bir değişim diyelim, üstyapılarda yasama organında olsun, diğer kurumlarda olsun, üniversitelerde olsun meydana getirdiği değişikliklere yön veriyor, yol açıyor. Tabii, buradan hemen temel belirleyicinin ne olduğuna gidiyoruz.

Temel belirleyici gerçekten alttaki ekonomik yapı ve üretim ilişkileridir. Üretim ilişkileri bütün bu dokuları kendi çıkarı doğrultusunda değiştirmeye başlıyor, zaman zaman değiştiriyor. Küreselleşme çağındayız, neoliberal politikalar uygulanmakta, dolayısıyla neoliberal politikaları acaba insan mı istemiştir, yoksa kapitalist dokunun özüne hâkim olan sermaye mi istemiştir diye bakmamız lazım. Yani bu değişim var, ama bu değişime yol açan şey nedir öyleyse? Bu altyapıda, mutfakta neler oluyor diye baktığımızda çok da zor bir durumla karşı karşıya değiliz anladığımız kadarıyla. Eğer sistemin bir hücrecini alıp da bunu patoloji laboratuvarına gönderirsek bize patolojiden gelen rapor şu olacak: Diyecek ki, bunun niteliği adını koyacak önce, kapitaldir bu, sermayedir bu. Siz bana emeği göndermemişsiniz, çünkü feodal dönemde kapitalizm evrilirken güç ilişkisi böyle olmuş.

Peki güzel de, bu kapitalin işleyiş dinamiği ve bütün toplumu, insanlığı sürükleyici mekanizması nedir diye baktığımızda bunun insanla

bir alakası yok, bu kendi içinde durmadan büyümeye çalışıyor. Aynen bir onkolojik doku gibi, hücre gibi büyümeye çalışıyor bu, belki büyürken kendisiyle beraber bütün dokuyu mezara sürükleyecek aynen kanser olaylarında olduğu gibi, ama kendisi büyümeye çalışıyor, hiçbir şey dinlemiyor. Peki neden büyümeye çalışıyor? Bunu halka biraz daha kibar bir lisanla siz sermaye birikimi diye anlatıyorsunuz, Allah bizim hocaların günahlarını affetsin tabiatıyla, biz bunları sermaye birikimi diye anlatıyoruz biraz güzel olsun diye. Dolayısıyla bu birikim yapılırken sermayenin karşısına çıkan en büyük düşmanı ne emektir, ne devlettir, ne tüketicidir. En büyük düşmanı aslında karşı sermayedir bunun, çünkü sermaye büyürken üretici faktörler piyasasında monopol olma, yani tek alıcı olmaya çalışır, ürünlerini satarken de tek satıcı olmaya, monopol olmaya çalışır. Şimdi bu şekilde yürümenin yoluya karşı sermayeyi tahrip etmektir, mahvetmektir veya bir diğer ifadeyle karşı sermayeyi değersizleştirmektir. Onun için sermayenin en büyük düşmanı karşı sermayedir.

Peki güzel de, karşı sermayeyle nasıl mücadele ediyor, kural tanımıyor mu? Belirli zamanlarda kanunları kendi istediği şekilde yaptırıyor bu doğrudur, ama bu mücadelede en önemli aracı teknoloji geliştirmedir. Teknolojiyi geliştirdiği zaman iki olay aynı anda cereyan ediyor. Biraz farklı yönlerde cereyan ediyor bunlar, bir tanesi ürün miktarı şiddetle artmaya başlıyor, ikincisi emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçtikçe daha az insanla üretim yapmaya başladıkça piyasaların artış hızı küçülmeye başlıyor. Yani piyasaların artış hızının birinci türevi ürünlerin artış hızının birinci türevinden veya artış hızından daha düşük kalıyor. Peki, bu nasıl yorumlanır? Bunun bilimsel yorumunu saçlı sakallı bir insan yapmış diyorlar. Hatta o saçlı sakallı insan bunun bilimsel yorumunu yaparken bu kadar da şey yoktu aslında. Neden o bunu yapabildi? Çünkü sistemin genetik yapısını görebildi.

Vakti zamanında açık denizlerde uluslararası sularda bir büyük gemiyle küçük gemi giderken küçük gemi gitmiş büyük gemiye çarpmış.

Bu fen tarihinde gerçek bir olaymış. Sonradan mahkeme kurulmuş, yüksek yakalı adamlar gelmişler, yüksek yerlerde karar vermişler. Verdikleri kararda küçük gemiye demişler ki tabiatıyla: “Ne işin var senin gidip adama çarptın?” Neyse ceza da kesmişler küçük gemiye, ama sonradan bu siviların ve gazların akışkanlık kuralları bulunduktan sonra anlamışız ki, bir borunun içinde bir sıvı veya gaz akışı belirli bir hıza ulaşırken iç çeper basıncı düşmeye başlıyor. İç çeper basıncı düşünce dış basınç artmaya başlıyor, gemi ikisi aynı yönde gidiyorken bir boru gibi düşünün; sanki su aşağı doğru akıyor veya ters yönde akıyor, belirli bir hıza ulaştınca iç basınç düşünce dıştaki basınç gemileri birbirine itiyor, tabii koca geminin gelip küçük gemiye çarpması biraz züldür, ayıp da olur, küçük gemi gitmiş büyük gemiye çarpmış. Onun için iktisadın esasını bilmek çok önemlidir gibi geliyor.

Bu teknoloji savaşıysa müthiş bir dönüştürme yaratıyor. Örneğin tüketim alışkanlıklarını dönüştürmeyi yaratıyor. Mesela, Lichtman diye çok ünlü bir yazarın ünlü bir kitabı vardır “The Production of Desire” diye, yani bizim isteklerimizin veya taleplerimizin üretilmesi. Yine Allah bizim hocaların günahlarını affetsin, biz iktisadı okuturken tüketici hâkimiyeti var diye okuturuz, hâlbuki tüketici hâkimiyeti diye bir şey yoktur, tamamıyla üretici firmalar hâkim, reklamlarla bütün bunları bizim kafamıza çakıyorlar, her sene bir yeni cep telefonu aldırıyorlar. Biz utanmadan kalkıp tüketici hâkimiyeti var diye anlatıyoruz sınıflarda. Yok böyle bir şey tabiatıyla.

Şimdi piyasaların daralması meselesinde Marks demiştir ki: “aşırı üretim artışı” Keynes bakmıştır ki bu saçlı sakallı adamın dediği doğru, bir de 1917 devrimi oldu, 1929 krizi oldu, tonla işsizlik var ortada, biz garip bir yere gidiyoruz, dolayısıyla buna başka türlü bir yorum getirmemiz lazım. Buna biz de tüketim piyasalarının daralması veya genişlememesi diye bir isim verelim, dolayısıyla eğer arayı devlet doldurursa sistem yürür, sosyal devlet de buradan çıktı.

Sevgili dostlarım, ne demek istiyorum? Şunu demek istiyorum ki, kriz denilen şey bir anda

izzettin önder

Sermayenin karşısına çıkan en büyük düşmanı ne emektir, ne devlettir, ne tüketicidir. En büyük düşmanı aslında karşı sermayedir

izzettin önder

Kapitalist sistem kendi işleyiş mekanizması sürecinde devamlı olarak kriz yaşar. Bunlar kronik krizlerdir, bu krizler baskılanır, semptomik olarak baskılanır ya da ötelenir

ortaya çıkmaz. Kapitalist sistem kendi işleyiş mekanizması sürecinde devamlı olarak kriz yaşar. Bunlar kronik krizlerdir, bu krizler baskılanır, semptomik olarak baskılanır ya da ötelenir. Mesela, reklâmlar bunun bir ajanıdır, finans kesimi bunun bir ajanıdır. Nedir finans kesimi? Artık değerlerin yeniden piyasaları canlandırmak ve yeni bir sömürü mekanizması oluşturmak için tekrardan işleme sokulma mekanizmasıdır, finans kesiminin özünde mantık budur. Sonra küreselleşme gündeme gelir, bütün dünyaya yayıyoruz. Tabii küreselleşme gündeme geldikten sonra artık sosyal devlet politikaları da yatar tabiatıyla. Çünkü sosyal devlet politikaları üç önemli nedenden ortaya çıktı. Bir tanesi Fordist üretim sürecindeki müthiş emekçi mücadelesidir, saygıyla anıyorum doğrusu, ama o emekçilere biraz da kızıyorum. Sadece getirilerinin artması için mücadele verip üretim araçları mülkiyetine girme mücadelesi vermemekle savaşı kaybedecekleri belliydi. Çünkü emekçiler sistemin genetik yapısını irdelemediler. Dolayısıyla bu mekanizmayla savaşı kaybettiler.

İkinci sebep komünist beyannamede belirtildiği gibi kapitalistlerin kafasında bir Marksist hayal, komünist hayal dolaşıyordu, korktular, ürktüler. 1917 devrimi olmuş, hele İkinci Dünya Savaşında Kızıl Çin de ortaya çıkmış, korktular tabiatıyla. En önemlisi arkadaşlar, sosyal demokrasiden emekçiler yararlanmamıştır, sermaye yararlanmıştır. Nasıl yararlanmıştır? Emekçileri köreltme, bilinçlerini çelme ve bizzat sosyal devlet politikalarıyla piyasayı genişletme şeklinde yararlanmışlardır. Sosyal politikaların bir amacı piyasayı genişletmektir, gelir dağılımı düzeldikçe nispi olarak piyasanın genişleme şiddeti de artar.

Şimdi böyle baktığımızda bir şey görüyoruz; müthiş bir dönüşümdü bu ve biz bu dönüşümü o zaman da algılamadık, bunu kapitalizmin refah dönemi zannettik. Kapitalizmin aldatmaca dönemidir bu aslında, ona göre yaptık yasalarımızı, yani denk bütçe mantığındaki klasiklerin ve neoklasiklerin söylediklerinden açık bütçe mantığına savrulduk hiç tereddüt etmeden, çünkü bizim de işimize geldi. Sonra ne oldu?

Bu sermayelerin krizi veya yarışı geldi bütün dünyaya açılmaya başladı. Çünkü artık ulus devletinin içine sığmamaya başladı ve bütün dünyaya açılmaya başladı. Soruyorum ben size değerli konuklarımız; bugün işçi mücadelesi yoksa, komünizm korkusu yoksa niye sosyal demokrasi olsun ki? Yararlanma ilkesine göre bir insan vergi veriyorsa sonucunu bir şekilde almak ister. Sosyal demokrasi döneminde yararlanma ilkesine göre vergi verdiler, sonucunu da aldılar. Nasıl aldılar? Sistemi kazandılar, illa sonuç onlara et, süt olarak gelmedi, o et, süt başkalarına gitti, ama sistemi kazandılar. Aynı bugün tarikatların yaptığı gibi, sistemi kazandılar ve bugüne geldiler. Bugün artık güçlüler.

Şimdi güzel de, bunu bir de halklara anlatmamız lazım olduğu ortaya çıktı. Bunu tırnak içinde söylüyorum ama biraz ahlâktan yoksun akademisyenler hiç utanmadan tarihin sonu geldi diyebildiler, ideolojilerin sonu geldi diyebildiler. Hiç düşünmediler ki, bundan 100 sene sonra bir sosyal antropolog ortaya çıkıp da retrospektif olarak bugünü incelediğinde bu koskoca Harvard'ın hocaları bunları nasıl yazabilmiş diyebilirler. Öyle bir iştiyakla saldırdılar ki bu bir menfaat midir veya hakikaten sevgi midir onu da bilemiyorum ben doğrusu, bunu utanmadan söyleyebildiler. Neydi bu? Kafamızdan tarih bilincini silmeye yönelikti bu, sosyal demokrasiyi anlamamaya yönelikti bu, sermayenin dönüşüm mekanizmalarını, dinamiklerini anlamamaya yönelikti bu, bütün üst-yapı kurumlarını ona göre değiştirirken anlamamaya yönelikti. Sanki üstyapı kurumları kendi başına değişiyor, hukuk kendi başına değişiyor, üniversite kendi başına değişiyor, siyaset kendi başına değişiyor sanki ki, Selime meslektaşım bunları çok güzel anlatacak.

Toplumsallığa karşı bireyselliği ortaya koymaya çalıştılar. Bunu niçin yaptılar? Yoksulluğu önlemek ve ortadan kaldırmak mümkün değildir. Çünkü yoksulluğu önlemek, ortadan kaldırmak demek sistemin genetik yapısını değiştirmek demektir. Buna müsaade etmez sermaye, ama yoksulluğu sürdürülebilir bir hale getirmek, devletlerin veya ideolojilerin temel göre-

vidir. Yani sistem devam ederken bunu sürdürülebilir hale getirebilerseniz eğer, o takdirde de sisteme karşı çok fazla bir itiraz ortaya çıkmaz. Çünkü sürdürüyorsunuz bunu, sanki önlem alıyorsunuz gibi gözükebilir. Utanmadan çıktı bizim gazeteciler de, aile başına şu kadar para verin dediler, tarikatlar ortaya çıktılar. İnsanları bir vatandaş haysiyeti içinde anlamlı bir şekilde devletle ilişkiye sokmak yerine cemaat ilişkileri ortaya çıkmaya başladı. Hiç rastlantısal değil bunlar, bu ahlaksızlık rastlantısal olan bir şey değildir tabii. Mesela, Fransız devriminden sonra ortaya konulmuş çok temel ilke eşitlik ve dayanışma ortadan kalktı. Bireyselleşimde artık dayanışma yoktur, eşitlik yoktur.

Peki, vatandaşlık ilkesi çerçevesinde eşitliği nasıl olur da anlatabiliriz? Gelir düzeyi düşüğe nasıl kullanacak haklarını? Bizim fakülte-deki odacılarımız kurban bayramında köyüne gidemiyor. Otobüs parası yok. Seyahat hürriyeti var, yazılı bir yerlerde, ama gidemiyor. Tabii bunu geliştirebiliriz. Merkezi yönetime karşı çıkmak gerekiyor, ulus devlet kapitalizmin bir sistemidir, ama ona rağmen onu dahi daraltmak gerekiyor. Çünkü merkezi yönetime karşı çıktığınız zaman yerel yönetimler oluşturduğunuz zaman şikayetler parçalanarak gidiyor, yani sağlık hizmetini devlet iyi yapmıyorsa, merkezi bir hücum gelmeyecek artık, örneğin Marmara Bölgesi yönetimine hücum gelecek, bunu Marmara Bölgesi iyi yapmadı olacak, Karadeniz Bölgesi iyi yapmadı olacak. Yani şikayetleri parçalamış olacaksınız, dolayısıyla sisteme yönelik olumsuz görüşler veya muhalefetler parçalanmış olacak.

Kamusallığa karşı, sanki çok verimliymiş gibi özel sektör geliştirilmeye çalışıldı. Oysa Brodin'in ünlü teoremiyle piyasa rekabeti öldüren bir mekanizmadır. Rekabet ilk anda güzeldir ama sermayeler birbirlerini yedikten sonra hem üretim faktörü hem de tüketici olarak beni alacak karşısına. Beni aldığımda da ben çaresiz bir şekilde onun karşısına geçmiş olacağım. Bugünkü rekabet sistemi geçici bir rekabet sistemidir, ama tabii ekonomik sistemler çok hızlı hareket etmez, bunlar 30-40 sene süren mekanizmalardır.

Ekonomik bilince karşı da tabiatıyla kimlikler geliştirildi. Bugün bütün özgürlükleri demokrasi, kimlikler ve alt kimlikler babında tartışıyoruz. Mesela, yeni Anayasa taslağına baktığınızda, güneydoğudan gelen herhangi bir milletvekilinin veya bizzat güneydoğuya özgü olduğunu düşündüğümüz parti mensuplarının ekonomik talepleri var mı? Yok böyle bir talepleri, böyle bir talep, rica olamaz. Çünkü böyle bir talep batıdan doğuya kaynak aktarımını gerektirir. Batı da bunu istememekte. Mevlana'nın Mesnevisinden "dinle neyden kim hikayet etmede ayrılıklardan şikâyet etmede" misali söyleyen kim, söyleten kim aslında? Demek ki sermaye söyletiyor bunu, siz orada aşiret düzeni olarak kalın, alt kimliklerinizi kazanın, bununla yetinin ki, alt kimlik bir insan hakkı olmaktadır, temel haktır bence, insan hakkı ondan sonra başlar. İnsan hakkı, yani eğitim, sağlık, istihdam, iş bulma, örgütlenme, çevredir, barışçıl bir dünyada yaşama vesaire. Dolayısıyla onların temel haklarını vermeye hakkımız bile yok, çünkü almaya da hakkımız yok aslında. Onu verirken insan haklarını yerine getirmiş olduğumuz varsayılıyor. O da neden? Sermaye bunu istemiyor.

Üretim alanına geldiğimizde burası çok vahim, bunun biraz üzerinde durmak istiyorum müsaadenizle. Özellikle sosyal alana baktığımızda sosyal dokunun incelenmesinde aktarma bilimi olmaz. Bu küreselleşmede uluslararası sermayenin yani büyük ulusların büyük holdinglerinin yeryüzüne yayılması ve insanların özgürlüklerine, demokratik davranışlarına müdahale etmesinin rayının oluşturulması sürecinin suhuletle işletilebilmesi için çok önemli bir araç eğitimidir. Eğitim insanları kafasından yakalar, kafadan yakalanmak çok önemlidir. İmam Hatipten ne bekliyoruz? İnsanları küçük yaşta yakalamak istiyoruz, çünkü insanları tarikatlara yönlendirmek için o yaşta yakalamak lazım.

Dolayısıyla eğitim dediğimizde bu çok önemlidir. Aktarma sosyal bilgiler bunlardan bir tanesidir, ampirik olarak teorik bir yaklaşımla ortaya konulan bir varsayımı veya bir hipotezi test edebilirsiniz, ama ampirik yöntemden başla-

izzettin önder

Yoksulluğu sürdürülebilir bir hale getirmek, devletlerin veya ideolojilerin temel görevidir

izzettin önder

Bugün bütün özgürlükleri demokrasi, kimlikler ve alt kimlikler babında tartışıyoruz

68

arak bir teori ortaya çıkartamazsınız.

Ne demektir ampirik yöntemden başlamak, neden Amerikancı sosyolojide bu çok öne çıkmıştır? Çünkü ampirizm şu demektir: Bir sosyal rölyef oluşturuldu ki, sermaye yapmıştır tabiatıyla bunu, insanların davranış biçimleri şekillendi, tercihleri şekillendi. Sanki o tercihler bir fanusta oluşuyormuş gibi düşüneceksiniz, öyle bir şey yok hâlbuki hiç fanusta oluşmuyor düşüncelerimiz, o da bir ideolojidir tabiatıyla. Fanusta oluşmuş gibi düşüneceksiniz, o zaman da soracaksınız insanlara, sonuçta çıkacak nüfusun yüzde 60'ı şunu istiyor. Bu neye benzer arkadaşlar? Bir şey anlatayım gene, biraz kafa jimnastiği yapalım isterseniz: Bir yerde sanırım bir Karadeniz yaylasında iki yaşlı ihtiyar oturuyormuş. Adam kahvaltı yaptıktan sonra karısına "git bana gazete al" diye emrediyor. Kadın aşağı iniyor. Kadın da yaşlı zaten, gidiyor gazete alıyor geliyor. Kadının kafasına dank ediyor, ben bu adama beş tane gazete alayım, her istediğinde her gün veririm gazeteyi. Şimdi adam yine gazete istiyor, beşinci günün sonunda adam diyor ki: "Hanım, bu bizim millet ne kadar aptal, nasıl oluyor aynı adam aynı yerde 5 defa kaza yapıyor?" Fikirler böyle oluşuyor gayet tabii, bu fikirle sorarsanız siz sorduğunuzda da genel bir temayül ortaya çıkar.

Bugün mesela Türkiye'de tarikatların yaptığı şey bir demokratik davranış biçimi değildir. Sosyal devletin çökertilmiş olmasından yararlanılarak o alanı doldurmuştur. İnsanları parayla veya diğer imtiyazlarla kandırarak benim dediğimi yapacaksın ve böyle bir siyaseti oluşturacağız burada denilmesi demokrasi değildir, bu bir faşizmdir. Hatta ben bu kürsüyü bana veren arkadaşların affına sığınarak daha da ileri gideyim, bunları zorla oradan almak, gerekirse polis zoruyla almak lazım, demokrasi budur. Kendi kararını bir vatandaş olarak karar ver, emperyalistlerin, ulus ötesi yerleşerek Türkiye'ye emir veren oluşumların kararıyla, cemaat başkanıyla karar veremezsiniz. Devletin bunu demesi lazım, bunu demeyen devlet o emre girmiş demektir ve bu büyük bir felakettir. Bunun demokrasiyle, öz-

gürlükle bir alakası yoktur.

Şimdi eğitime geldiğimizde, eğitimin şekil değiştirmesi küreselleşmeyle emrediliyor. Çünkü bütün dünya tek tiplendiriliyor. Tek tiplendirilirken bir kere siyaset bütün kurumlarda önce yapı bozuculuk uygulamalıdır. Türkiye'de bu yapılıyor şu anda, yani psikolojik muayeneye gittiğinizde, bir şahsiyet bozukluğu varsa doktorun ilk yaptığı şey o şahsiyeti çökertmektir. Askerde de biliyorsunuz, önce kafasını tıraş ederler, garip elbiseler giydirirler, çünkü o şahsın önce ezilmesi lazım ki, orada emir-kumandayı öyle alacaksınız. Kendi şahsiyetinize gittiğinizde, böyle kravatlı gittiğinizde bunu kabul edip emir alamazsınız. Çünkü burada başka bir şahsiyet var, önce o şahsiyetin ezilmesi lazım. Tarikatların yaptığı şey bu, eğitim bugün aynı şeyi yapmaktadır.

Bakın değerli arkadaşlarım, türban dediğimiz olay bir başörtüsü değildir, türban dediğimiz olay bunu belki bir hanımefendi süs olarak takabilir, aile geleneği olarak takabilir hatta inancı olarak takabilir benim ona da bir itirazım yok, ama türban denilen şey, beyinin önündeki düşünce engellemeleridir ki, o da gözükmez. O erkekte de vardır, kadında da vardır, eğitimle bizim bunu yapabilmemiz için bugün birtakım projeler uygulanmaktadır. Mesela, bu projelerin en önemlilerinden biri de biliyorsunuz Bologna projesidir. Bologna projesi aslında sosyolojik alanda -diğer alanlarda da olabilir- insanları aynı tip düşünmeye itmektir, aynı tip piyasa yapıları, aynı tip insan oluşturmaya yöneliktir aslında. Bu aynı düşünme yapılarını oluşturabilmek için Bologna projesi yavaş yavaş bütün buradaki oluşumları, yani Türkiye verisinden bir bilgi oluşturarak, bunu gençlerimizle paylaşmak yerine bir kapitalist, ağırlıklı kapitalist merkezden bilgi oluşturup, onu gençlerimize bizim buraya da vererek, gençlerimizle paylaşma yöntemi seçilmektedir ve çok ciddi tehlikeli bir projedir bu, esas türban burada başlamaktadır.

Bugün vakıf üniversitelerinin açılması burada başlamaktadır. Bugün vakıf üniversiteleri Türkiye'deki tarikatçılığın yayılmasından da daha tehlikelidir aslında, çünkü onlar da beynin

önüne bir şey koyuyorlar. Bugün hiçbir vakıf üniversitesinde sol politikaları tartışamazsınız. Demokrasi, özgürlük ne demektir tartışamazsınız. Küreselleşmeyi, sermayenin bu yapılanmasını tartışamazsınız. Çünkü içi boşalan bir kavramla özgürlük var. Bugün Marks'ın bundan 200-250 sene evvel dediği gibi kapitalizm bir dünya sistemi oluyor ki, Marks, olguların genetik yapısını incelediği için bunu diyebilmiştir. "Kapitalizm bir dünya sistemi olacaktır" demiştir, oldu işte bakın. Çevreden başlayarak insanları yoksullaştıracak, proleterleştirecektir. Sosyal alanlarda kontrollü deney yapamayız tabii, ama 40-50 sene oluyor neredeyse, az-çok sonucu görebiliyoruz. Gördüğümüz sonuç evet, sermaye belli bir şekilde büyüyor, ama yoksulluk da artıyor. Bunun açıklanabilir bir izahının olması lazım genetik olarak, tesadüf diye bırakamayız bunu ve bu ortamda biz özgürlüğü ve demokrasiyi genetik yapıyı tartışmadan tartışamayız. Kanunla da sağlayamayız bunu, söylemle de sağlayamayız bunu, dolayısıyla bu mekanizmasının genetik yapısını bilmemiz lazım.

Üniversitede çok ciddi sorunlarımız var tabii, üniversitelerin YÖK'le beraber oluşturulması ki, o da bir tesadüf değildir. 1980'lerde dünya emperyalizmine iyice monte olan Türkiye'de artık ekonomi dediğimizde borsa olacak, döviz olacak, faiz olacak. Hangisi yükseldi, hangisi indi, hangisi çıktı bu olacak. İstihdammış, yatırımmış artık böyle şeyler olmayacak. Bunun olmaması için ne yapmak lazım? Birinci operasyon Nuri Karacan Hocamızın başına gelen 1402, sadece üniversite hocalarına değil, bütün memurlara uygulandı. Bu bir operasyondur, cerrahi operasyondur. İkincisi, üniversitelerin bir üzüm salkımı gibi rektörü bağlamak, rektörleri de tavuğun yukarı bakması gibi YÖK'e bakarcasına YÖK'e bağlamak onları da, işte bugün yukarıdan yönetiliyor. Üniversite kurullarının hiçbir söz hakkı yok ve hiçbir katkısı söz konusu değildir.

Bu nasıl bir modeldir? Bu tek tipleştirme modelidir. Mesele bununla bitmedi tabii, çok sayıda üniversite açılarak sulandırılır üniversiteler, bu kadar hızlı sayıda üniversite açarken aynı

hızla akademisyen, kifayetli akademisyen, kâğıt üzerinde akademisyen yetiştiremediğin sürece tabiiyle sulandırılmış olur. Bu sulandırma içinde bütün üniversiteler sulanır tabiiyle, köklü üniversiteler nedense hep sulanır, çünkü üniversite bir binayla olmaz ki, sadece kütüphaneyle de olmaz. Bugün bir sürü kütüphaneyi insanlar vakfederler, kitapla da doldurursunuz. Başka bir şeydir üniversite, bir oluşumdur, bir dönüşümdür üniversite. O dönüşümde algılama genetik yapıyı açıklıyor, üniversitenin tarafsız olması lazım. Üniversite çünkü her şeyden bağımsız, yani sermayeden bağımsız, ticaretten bağımsız, siyasetten bağımsız, dincilikten bağımsız olması lazım ki, üniversite hocası bir yerde konuştuğunda halk "bunu profesör söyledi" diyor. O zaman profesörün söylediğinin halkın yanında olması lazım, sermayenin yanında olmaması lazım. Onun zaten sözcüleri var, dolayısıyla üniversiteler ciddi olarak dönüştürüldü aslında.

Peki biraz yine mutfağa gidelim isterseniz. Ne oluyor mutfağa gittiğimizde? Uluslararası rekabet denilen şey ortaya çıkıyor. Nedir bu uluslararası rekabet? Büyüyen sermaye kendisine karşı gelen daha küçük sermayeyi değersizleştiriyor, satın alıyor. Bakın, krizden sonra Türk sermayesi el değiştirmeye başladı. Bu bir yayılma operasyonu, el değiştiriyor tabiiyle. Sistem çünkü böyle çalışıyor. Sermayenin el değiştirmesi için siyasetçilerin izole edilmiş olması lazım, siyasi erkin halkın yanında olmaması lazım. Bunun yapılabilmesi için eski sisteme göre kurulmuş hukuk sistemlerinin zedelenmesi, ortadan kaldırılması lazım ki, itiraz etmesinler.

"Siyasiler bizim bütün kararlarımıza engel oluyorlar" diyorlar ya, olurlar tabii. Çünkü onlar eski yapıya göre kurulmuş konseptler. Mesele, size özelleştirme ile ilgili örnek vereyim, 5 tane çimento fabrikasının özelleştirilmesine karşı çıkmıştır, burada Danıştayın kararı vardır. Bu satışın yanlış olduğu söylenmiştir, ama Bakanlar Kurulu kararıyla uygulanmıştır. Bakanlar Kurulu o zaman Başbakan Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'dür ve 3 maddelik bir metindir o. Di-

izzettin önder

Eğitime geldiğimizde, eğitimin şekil değiştirmesi küreselleşmeyle emrediliyor. Çünkü bütün dünya tek tipleştiriliyor

izzettin önder

Hukuk bir üstyapıdır, hukuk uyum sağlamaya başlar. Güçlüye uyum sağlamaya başlar. İşte; bağımsız kurullar oluşturulur

yor ki, böyle bir satış yapılmıştır, bu satış iptal edilmiştir, bunun uygulama yeri Bakanlar Kurulu'dur, ama biz bunu iptal ediyoruz, çünkü uluslararası kurala göre ticaret yapıldı. Hani yerli kanunlarınız, hani uluslararası kural?

Anayasada kamulaştırma maddesini değiştirebilirler, kamu yararını değiştirebilirler. Mümtaz Soysal Hocamızın Anayasaya da açtığı dava tabansız kaldı, bugün artık öyle dava açamazsınız, yok çünkü böyle bir şey. Çünkü hukuk bir üstyapıdır, hukuk uyum sağlamaya başlar. Güçlüye uyum sağlamaya başlar. İşte; bağımsız kurullar oluşturulur. Siyaseti ekonomiden ayırırsanız, bugün sadece siyasi meseleler konuşulur. Demokrasi, kimlik, işte mahkemeleri nasıl düzenleyeyim, ama ekonomi denilen bir şey yoktur bugün, ne yatırım vardır, ne şu ne bu. Güneydoğuya açılım projesi yapılacaktı, bir tane yatırım projesi gördünüz mü siz? Yoktur, yalan demiyorum ben buna, çünkü olamaz bu sistemde. Güneydoğu maden yatağıdır, petrol yatağıdır, su yatağıdır Ortadoğu için, yarın oraya Alman veya Fransız Şirketi bir proje verecek ya da kredi verecek, o krediyi ödemediği zaman o yerel idare oraya gelip yerleşecek, oranın hâkimiyetini ele geçirecek. Merkezi devletle olmuş olsa bu olmazdı tabiatıyla, TÜPRAŞ'ın satışını aklımız alabiliyor mu değerli arkadaşlarım? Shell'in uluslararası bir ra-

finaj ve satış politikası var, ama Shell ne yaptı? Bir gazetenin ulusal dediği bir sermayeyle birleşerek aldı, mesele bitti. Çünkü devletle uğraşmak daha zordur ama özel sektörle uğraşırsınız. Sektöre verirsın biraz parayı alırsınız onu. Fakat ne olacak? Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi yarın onların kâr transferleri Türkiye'yi daha da fakirleştirecek. Bugün biraz para girdi, ama yarın kâr transferleri yoksullaştıracak. Ben size şimdiyle ilgili de açıkça bir şey söyleyeyim: Basından edindiğimiz bilgiye göre geçen sene kâr transferini bırakmış olsaydı Çin cari açık verecekmiş.

Son bir şey söyleyeyim; ben bu sivil toplum kuruluşu kavramını reddediyorum arkadaşlar, sivil toplum kavramı bence sistemin temel kuruluşlarıdır, hatta bir hocamızın dediği gibi sermayenin temel kuruluşlarıdır. Hiç siz yoksullardan, işsizlerden veya emeklilerden veya düşük gelir gruplarından sivil toplum kuruluşu kurulduğunu gördünüz mü? Böyle bir şey yoktur, devlet de zaten bunlarla görüşmez. Yani bugün bir Vergi Yasası çıktığında iş çevreleriyle mi görüşür devlet, yoksa sendikalarla mı görüşür? Dolayısıyla bu dönüşüm alttaki bir mekanizmadan kaynaklanır. Ben üstteki mekanizmayı çok da anlıyorum doğrusu. Yani bugünkü iktidarın hukuk bize engel oluyor demesini üzümlere anlıyorum doğrusu ve bunun

anlamı şu ki, aslında dünya sermayesine hizmet etmeme engel olunuyor demektir bu.

Son bir örnek vereyim ve ayrılalım. Biz tarımda dekar başına destekleme uyguluyoruz, Avrupa da aynı şeyi yapıyor. Şimdi akıllı bir insan Avrupa da aynı şeyi yapıyor diye uygular mı bunu? Avrupa niye yapıyor, biz niye yapıyoruz diye bakmamız lazım. Eğer Avrupa'da tereyağı dağları, ürün dağları varsa ve bunu Avrupa hükümeti bir şekilde beslemişse amacı nedir onun? Amacı bu dağları azaltmaktır. İki şekilde azaltabilir bu dağları: 1. Bizzat kendi içinde üretimi azaltır, 2. Ona rağmen fazla üretimde bizim gibi ülkelere satmak için azaltır. Dolayısıyla Avrupa bunu uygular ve bu amaçla uygular, çok da doğrudur o. Peki, biz niye uyguluyoruz? Onu ekmeylim, oradaki dağları biz tüketelim diye uyguluyoruz. Bakın aynı uygulamaya farklı sonuç veriyor. Bakın, Türkiye'de sigara içme azalıyor mu, artıyor mu sizin takdirinize bırakıyorum, ama Türkiye'de ekim sahaları azalıyor, fabrikalar elden çıkıyor, yani Philip Moris geliyor, fabrika alıyor, kendi akıllı halklarına sigara içirmiyorlar, ama bize içiriyorlar. Yarın biz de kanser olunca tabii radyoterapi makineleri satacaklar, ilaç satacaklar. Bunun akılla açıklanabilir bir tarafı var mı değerli arkadaşlar? Çok zamanınızı aldım, saygılar sunuyorum, teşekkür ederim efendim.

ferda karagöz- Şimdi "Kurumların Değişen Yapısı" Oturumunu yönetecek olan Sayın Prof. Dr. Sami Selçuk'u kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. Sami Selçuk kürsüye gelirken ben "Kurumların Değişen Yapısı" Oturumunda tebliğ sunacak olan Yrd. Doç. Dr. Selime Güzelsarı'yı ve Oturum konuşmacıları Prof. Dr. İhtar Gözaydın, Doç. Dr. Ali Murat Özdemir ve Doç. Dr. Osman Can'ı da kürsüye davet etmek istiyorum, buyurun.

sami selçuk- Sayın konuklar, bugün ilginç bir toplantı yapıyoruz. Ve ben ilk kez iktisatçıların bulunduğu bir toplantıyı yönetiyorum. İktisatla fazla ilgili olduğumu söyleyemem. Çünkü cebimdeki paranın ne olduğunu bile bilmiyorum ben, belki benim eşim burayı yönetseydi daha iyi yönetirdi, çünkü evimin mali işleriyle o uğ-

raşıyor. Ama bugünkü toplantının konusu buna ilginç geldi. Kurumların değişen yapısı. Kurumlar derken sadece devlet kurumları değil elbette. Toplumun ürettiği kimi kurumlar da var. Buna onlar da dahil mi onu bilemiyorum. Konuşmacıların konuşmasından bazı sonuçlar belki çıkaracağız.

Ben sunuşunu yapmak üzere, Sayın Güzelsarı'ya sözü veriyorum. Konuşmacılar 20'şer dakika konuşacaklar. Daha sonra bir ara vereceğiz 10 dakika kahve molasından sonra tekrar sizlerin sorularınızı alacağız, konuşmacılar onlara yanıt verecekler. Buyurun Güzelsarı söz sizin, zamanımız 20 dakikayla sınırlı.

selime güzelsarı- Teşekkür ederim. İzzettin Hocamın övgü dolu sözlerinden sonra omuzlarımdaki yükün çok daha fazla arttığını hissettim. Öncelikle Cemiyete beni bu toplantıya davet ettiği için teşekkür ediyorum.

İzzettin Hocamın bıraktığı yerden devam edecek olursam 1980'lerden bu yana Türkiye'de neoliberal küreselleşme dünya kapitalizmine eklenmenin ana yolu olarak görülüyor. Ve küreselleşme süreci devletlerin rolünü yeniden tanımlayarak ilerliyor. Bu süreçte sermaye egemenliğinin hâkim hale gelmesi, hem toplumsal üretim ilişkilerinin hem de devlet aygıtının yeniden örgütlenmesini gündeme getirdi. Bu doğrultuda devlet aygıtının iç hiyerarşisi, örgütsel yapısı, idari süreçleri ve hizmet sunma biçimleri yeniden düzenlenmekte. Bir yandan devlet-sermaye ve devlet-toplum ilişkileri dönüşürken bir yandan da devlet örgütlenmesi içerisinde siyaset-bürokrasi dengesi de değişiyor.

Tarih sahnesine çıktığından bu yana kapitalist devlet, maddi ilişkilerin somutlaştığı kurumsal bir gerçeklik olarak sınıf/siyaset ilişkilerinin odağında yer alıyor. Devletler bu nedenle sınıf mücadelelerinin yoğunlaşma biçimlerine bağlı olarak yeniden yapılanmakta. Ama her yeniden biçimlenme ve yeniden örgütlenme, devletin geleneksel işlevlerini sonlandırmıyor elbette. Aksine devlet bir yandan otorite, para, vergi, adalet işlevlerini sürekli kılmak için eski siyasal yapılara uyum sağlarken bir yandan da mevcut yapılara içeriden müdahale ederek ve-

izzettin önder

Sivil toplum kavramı bence sistemin temel kuruluşlarıdır, hatta bir hocamızın dediği gibi sermayenin temel kuruluşlarıdır

selime güzelsarı

Devletin yeniden yapılanması sabit ve tamamlanmış değil aksine devingen bir sürece işaret ediyor

ya yeni kavram, kurum ve ilkelerini dayatarak yeniden inşa olmakta. Bu nedenle devletin yeniden yapılanması sabit ve tamamlanmış değil aksine devingen bir sürece işaret ediyor.

Kapitalist devlet sistemi çeşitli kurumlardan ve aygıtlardan oluşuyor. Devletin bu şekilde parçalı bir yapıya sahip olması da sermayenin devlet içinde bir iktidar bloğu olarak örgütlenmesini mümkün hale getiriyor. Dolayısıyla sınıf mücadelesi ve devlet aygıtları arasında karmaşık bir ilişki söz konusu. Ancak kapitalist devlet çözümlemesinde devleti bir sınıfın aracı konumuna indirgemek kadar devletin kurumlarına bağımsız güç atfetmek de aynı derecede yanıltıcı olacaktır. Kendilerinden menkul bir güce sahip olmayan kurumlar sınıf ilişkilerini ve sınıf iktidarını bünyelerinde taşırlar. Öte yandan devletin rolündeki değişimle devlet örgütlenmesindeki değişim arasında birebir bir koşutluğun olduğundan söz edebilirim. Serriye Sezen hocamız bir çalışmada Türkiye’de yönetsel yapılanmanın kurumsal evrimini oldukça derinlemesine incelemiştir. Bu evrimi anlatırken onun çalışmasından hareket ettim. En basitinden ulus devlet projesinin gerçekleştiği 20’li ve 30’lu yıllara kısaca bakacak olursak hemen ilk etapta göze çarpan şey şu olur: Ulus devlet temel olarak hukuk kurallarını ve bunları uygulayacak kurumları gözden geçirmiş ve örgütlenme süreci buradan başlamıştır. Osmanlı’da, Cumhuriyetin ilanından önce, adalet, eğitim, sağlık, içişleri, dışişleri, milli savunma gibi aslında kamu hizmetlerini yürütecek olan temel kurumlar, kuruluşlarını tamamlamışlardı. 1923-1930 arasındaysa ulusal güvenliğin, toplumsal düzenin sağlanması ve ulusal sermaye birikiminin oluşturulmasına yönelik kurumların arttığını ve oluşturulduğunu görüyoruz. Örnek vermek gerekirse Yargıtay, Sayıştay ve Danıştay gibi yargı kuruluşları yeniden düzenlenmiştir bu tarihsel aralıkta. İlk etapta Genelkurmay Başkanlığı, Yüksek Askeri Şura, Milli İstihbarat Teşkilatı ve güvenlik kuruluşları oluşturulmuştur. Öte yandan yine bu dönemde sermaye birikiminin oluşturulmasına yönelik kurumların, bankaların ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin, Türkiye Sa-

nayi ve Maadin Bankası, Türkiye İş Bankası, o zamanki ismiyle Emlak ve Eytam Bankası, yani Türkiye Emlak Bankası ki, ilk ipotek bankasıdır; ulusal sermayeyi oluşturma girişimlerinin ilk adımları olarak karşımıza çıkıyor.

1930’lu yıllara baktığımızda genel olarak daha çok devlet örgütlenmesindeki iktisadi örgütlenmenin temel yapılarının ortaya çıktığı bir dönemle karşılaşıyoruz. Yine bu dönemi ilk İktisadi teşekküllerinin kurulduğu dönem olarak biliyoruz ve Tekelden başlamak üzere Sümerbank, Türkiye Halk Bankası, Etibank, Toprak Mahsulleri Ofisi ve demir-çelik işletmeleri gibi. Ayrıca ulus devlet oluşumunun önemli bir unsuru olan yerele ve en uzak mecraaya ulaşmanın birincil koşulu olarak Ulaştırma Bakanlığının ortaya çıkması, Havayolları devlet işletmesinin kurulması da bu döneme özgü kuruluşlardır. Yine bu dönemde doğal kaynakların yönetimi ile ilgili iki örgütlenme ortaya çıkmıştır. Maden Tetkik Arama genel müdürlüğü ve Elektrik İşleri Etüd İdaresi genel müdürlüğü. 1940’ların ilk yarısı örgütlenme açısından durağan geçer. Savaş sonrasında kurumlaşmanın yeniden hızlandığını görüyoruz. Sosyal güvenlik kurumları olarak SSK, Emekli Sandığı kuruluyor. Devletin emek piyasasına müdahalesinde önemli bir yere sahip olacak olan İş ve İşçi Bulma Kurumu da bu dönemin kurumlarından. Ayrıca belediyelere mali destek sağlamak için Belediye Bankası da (İller Bankası) bu dönemde kuruldu.

1950’li yıllara baktığımızda dış yardımlara dayalı bir kalkınma anlayışı var ve bu anlayışın getirdiği bir kurumsal yapı karşımıza çıkıyor. Tarımsal alanda etkinlik bakımından önemli görülen hizmetleri üretmek üzere Devlet Su İşleri ve Karayolları genel müdürlüğü bu dönemde kuruluyor.. Ayrıca modern kamu yönetimi aygıtını kurmak, ithal ikameci sanayileşme ve dışarıdan alınan kredilerin nasıl planlanacağını, nereye kullanılacağını öğretisini oluşturmak üzere TODAİE, ekonomide verimliliği sağlamaya dönük etkinlikte bulunacak Milli Prodüktivite Merkezi, Türk Standartları Enstitüsü kuruldu. Aynı şekilde yine bu dönemde KİT’lerin sayısının arttığını görüyoruz. 1960’ta

askeri darbenin ardından devletin temel örgütlenmesinde bir yeniden yapılanma sürecine giriliyor. Bu yapılanmada asıl göze çarpan ise yasama organının denetim altına alınması yönündeki girişimlerdir. Millet meclisinin aldığı kararları denetleyecek bir Senato kurularak çift meclis sistemine geçiliyor. Ayrıca yeni bir yüksek yargı organı olarak Anayasa Mahkemesi kuruldu ve yasama organının işlemlerinin yargı yoluyla denetiminin yolu açıldı. Yönetel yapıya ise DPT ve Devlet Personel Başkanlığı eklendi. Bunlar müdahaleci, kalkınmacı devlet anlayışının kurumsal ürünleriydi.

Bu dönemde devlet planlar aracılığıyla sosyo-ekonomik sürece müdahale ederken aynı zamanda kalkınmanın temelini oluşturan araştırma-geliştirme etkinliklerini de bu müdahale alanına dahil ediyor ve bu amaçla TÜBİTAK kuruluyor. Devletin toplumu sosyo-kültürel açıdan yönlendirmesinin en kritik aracı olarak da TRT genel müdürlüğü kuruluyor. Ayrıca dönemin diğer kurumları arasında Milli Güvenlik Kurulu, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Arsa Ofisi genel müdürlüğünü sayabiliriz. 1970'lere geldiğimizde sadece dönemin ilk yarısında kurumsallaşmanın geliştiğini görüyoruz. Özellikle bağımsız çalışanların sosyal güvenlik kuruluşu olarak bağ-kur genel müdürlüğü, Kültür Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkezleri Birliği ve Tarım Reformu genel müdürlüğü kurulmuştur.

Her dönemin kendine özgü yapısal dinamikleri var, ama ben zaman sınırı açısından 1980'den günümüze kurumsal açıdan değişimler neler, bu konuda biraz daha ayrıntılı konuşmak istiyorum. 1980'lerde başlayan neoliberal dönüşüm sürecinde devletin kurumsal dönüşümünü üç ana eksen üzerinden irdelemeye çalışacağım. Birincisi yürütme organının yasama karşısında, yürütme içinde de Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, Merkez Bankası ekonominin kilit organları olarak öne çıktığını görüyoruz. İkincisi, kurumlara dayalı yönetim anlayışının yerini giderek kurullara dayalı bir yönetim anlayışı almıştır. Özelleştirme Yüksek Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu,

Para-Kredi Koordinasyon Kurulu, GAP Yüksek Kurulu, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Yeniden Yapılandırma Kurulu, Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu vb. ekonomik işlevli ve ekonomi yönetimiyle ilgili kurullardır. Üçüncüsü ise 1990'ların sonunda bağımsız düzenleyici kurullarla birlikte kurulma eğilimi yeni bir evreye girmiş, Türkiye'de devlet örgütlenmesinde ve hizmetlerin yerine getirilmesinde kurullar dönemi başlamıştır. Devletin toplumsal ve ekonomik yaşama doğrudan müdahalesinin sınırlandırılması ve düzenleyici rolünün ön plana çıkarılmasıyla birlikte, devlet aygıtının örgütlenme şeması da değişmiştir. Bir kere piyasaya açılan her sektör için, bir bağımsız düzenleyici kurul kurulmasının artık bir gelenek haline geldiğini biliyoruz. 1981'deki SPK'nın oluşumunu 1990'da RTÜK, Rekabet Kurumu ve BDDK izledi, 2000'lerde ise Telekomünikasyon Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Şeker Kurumu, Kamu İhale Kurumu gibi kurullar peşpeşe kuruldu.

Şimdi bakıyoruz neoliberal politikalar geç kapitalistleşmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 1980'den bu yana hâkim hale geldi ve süreç kendi kurumlarını da yaratmaya devam ediyor. Ancak 1980'lerden bu yana neo-liberal politikalar çelişkisiz, kesintisiz ve istikrarlı bir süreç içerisinde uygulama alanı bulmamıştır. Yani bu süreç çelişkisiz bir şekilde ilerlemiyor. Bu çelişkinin devletin kurumları içerisinde bürokrasi arasında, yasama, yürütme, yargı organları arasında nasıl çözüldüğünü biraz daha ayrıntılı görmek, irdelemek gerekiyor. Sürem yeterse bunlara da yer vermeye çalışacağım.

1980 sonrasında hem devlet-sermaye, hem devlet-toplum arasındaki ilişkiler, hem de devlet içerisindeki kurumlar arasındaki ilişkiler köklü bir şekilde yeniden düzenlendi ve devletin iç mimarisinde ve kurumsal örgütlenişinde birtakım temel eğilimler açığa çıktı. En başta yürütme hem topluma karşı, hem de devlet içindeki diğer organlara karşı, özellikle yasama erkine karşı güçlendirildi. Bu durum, neoliberalizme, neoliberal politikaların yarattığı toplumsal yıkımlara muhalefet eden kesimle-

selime güzelsarı

1930'lu yıllara baktığımızda devlet örgütlenmesindeki iktisadi örgütlenmenin temel yapılarının ortaya çıktığı bir dönemle karşılaşyoruz

selime güzelsarı

1980'lere damgasını vuran bir süreçte devletin değil ortadan kalkmak, ideolojik işlevlerinin çok daha baskın bir şekilde öne çıktığını görüyoruz

rin tepkilerini etkisizleştirmeyi hedefleyen bir amacı da barındırıyor elbette. Bu aynı zamanda devlet-içi muhalefetin de etkisizleştirilmesine yarıyor. Yine bu dönemde siyasal kararlar giderek dar kurullarda ve yürütmenin üst kadrolarında alınmaya başlandı. Bütün bunların yanı sıra yönetimde bir merkezleşmeden ve kişiselleşmeden söz etmek gerekiyor. Yönetimde bu yaşanırken kurumlarda ise bir dağılmanın olduğunu belirtmeliyim. Ayrıca bir siyasi temsil ve müdahale kurumu olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurumsallığı ve etkinliği de azalıyor. Rejimin üzerindeki askeri vesayet daha da artırıldı. Devletin değil ortadan kalkmak, işlevini tamamlamak, baskıcı ve ideolojik işlevlerinin çok daha önemli ve çok daha baskın bir şekilde öne çıktığını görüyoruz. Bürokraside kişiselleşme ve siyasallaşma aşırı ölçülere varıyor. Dolayısıyla devletin hem toplumla ilişkilerinde, hem de iç örgütleniş ve işleyişinde otoriter yönetim ve biçimlerin hâkim olmaya başladığını söylemeliyim.

1980'li yıllara kadar genişleyen bir kamusal alandan söz etmek mümkün. 1980 öncesinin üç temel özelliği daha var. Kamu hizmetlerinin örgütlenmesinde kurumlar, kamu hizmetlerinin görülmesindeyse devlet memurluğu esas geçerli. Bunların doğal sonucu olarak da kamu yönetimine uygulanan hukuk dalı, temel olarak kamu hukuku olmuştur. Fakat 1980 sonrasında kamu yönetiminin dayandığı bu temel unsurlar değişmiş ve giderek kamu yönetimini tanımlayıcı unsur olmaktan da çıkmışlardır. Kısaca ifade edersem memurluğa dayalı istihdam, kamu hukukuna dayalı yönetim ve kurum tipi örgütlenme kamu hizmetlerinin yürütülmesi sürecindeki rollerini, egemenliklerini yitirmeye başlamışlardır. Bu egemenliği farklı istihdam türleriyle, farklı örgütlenme biçimleriyle ve farklı hukuk kurallarıyla paylaşmaya başladılar. Yani şunu söylemeye çalışıyorum: Memurluğa dayalı istihdam biçiminden geçici personel, sözleşmeli personel ve işçi statüsüne doğru bir kayma gerçekleşmektedir. Kamu hukukuna dayalı yönetim anlayışının yanı sıra özel hukuk anlayışı ve özel hukuk sözleşmeleri devlet içerisinde etkin hale

gelmeye başlamıştır ve de kurumlara ilişkin yönetim anlayışının yerini kurullar almaya başlamıştır. Yani kurullar dönemi başlamıştır.

Ben asıl olarak kurumlara dayalı yönetimden kurullara dayalı bir yönetime ve 1990'ların sonundan itibaren de düzenleyici kurullara, üst-kurullar, dayalı bir yönetime geçiş evrelerini ayırtılandıracağım. Esasen hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemi boyunca yönetime yardımcı olma vasfıyla kurullar kurulmuştur. Örneğin, 1927 de kurulan ve 1935'te kapatılan Ali İktisat Meclisi. Bugünkü anlamıyla bir tür think thank işlevi gören bu meclisin karar yetkisi yoktu; danışma ve araştırma işlevlerini üstlenen mecliste hükümet ve ordunun belirlediği üyelerin yanı sıra ekonomik sektörlerin temsilcileri de yer alıyordu. 1980 sonrasında bu kurulların hem sayısal olarak arttığı; işlevlerinin danışma ve öneri sunmadan karar vermeye, düzenlemeye ve denetlemeye kaydığı görülmektedir.

1980'lere kadar Türkiye'de kurumlara dayalı bir yönetim anlayışı egemendi. Türkiye'de aslında geleneksel kamu hizmetleri, özerklik derecesi en az olan ve dolayısıyla siyasi iktidarların etki alanına görece daha açık olan, katı hiyerarşi kurallarının geçerli olduğu bakanlık biçiminde örgütlenmektedir. Fakat 1980 sonrasında bakanlıkların aksine kurulların sayısı giderek artmaya başladı ve bakanlıklar yasayla kurulurken kurullar kanun hükmünde kararnameyle, Bakanlar Kurulu kararıyla ve genelgelerle hızlı bir şekilde kurulmaya başladılar. Zaten 1980'den bu yana siyasi iktidarlar yasa çıkarma ve Meclisin ikna edilmesi sürecinin yerine diğer hukuki araçlara yönelmekte. Milli Güvenlik Kurulu'nun özgün durumu bir yana bırakılırsa, diğer kurullar içinde ekonomi yönetimiyle ilgili kurullar çoğunluğu oluşturmaktadır. Kurulların hem siyasi hem de kamu yönetiminin işleyişindeki rolleri son yirmi yılda hızla arttı.

Ekonomi yönetimiyle ilgili kurulların en başta gelenleri Yüksek Planlama Kurulu, Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Para Kredi Koordinasyon Kuruludur. Bu kurulların 1980 sonrasında ekonomi yönetiminin yürütme aygıtı içerisinde öne çıktığını görüyoruz. Yasama karşısında yürütme güçlenirken, yürütmenin içerisinde

de belirli kurumlar daha öncelikli hale gelmişlerdir ve bu kurumlar aslında sermayenin hegemonik kesiminin çıkarlarını temsil etmektedirler. Dolayısıyla neoliberal ilkeleri benimseyen bu kurullarda kararlar hızlı ve etkin bir şekilde alınmaya başlamıştır. 1990'lı yıllara kadar aslında özelleştirmelere ilişkin hukuksal bir boşluk vardı, bu boşluğu doldurmak üzere Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kuruldu. Neoliberal dönemin yeni kurumsallaşma eğilimlerinden bir tanesiydi bu, dolayısıyla özelleştirme sürecinin hukuki belirleyicisi de Özelleştirme Yüksek Kurulu oldu ve hangi KİT'in ne zaman hangi süreçte nasıl özelleştirileceği, yani devletin üretici ve girişimci olarak hangi alanlardan geriye çekileceğini belirleyen bir organ olarak kilit bir noktada yer almaya başladı. Öte yandan Yüksek Planlama Kurulu 1980'lere kadar aslında yarı siyasal ve yarı teknik bir tartışma platformu olma niteliğindedi. Devlet Planlama Teşkilatı ile Bakanlar Kurulu arasında eşgüdüm sağlayacak bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. 1980 sonrasındaki görev alanı planlamadan ekonominin genel konularına doğru genişletildi. İşlevi danışmanlıktan doğrudan karar almaya doğru yön değiştirdi. 1990'lı yıllarda Yüksek Planlama Kurulunun işlevleri hızlı bir şekilde yeni kanun hükmünde kararnamelerle genişletildi.

Bugün baktığımızda Yüksek Planlama Kurulunun üyelerini belirleme yetkisi bütünüyle Başbakan'a bırakılmış durumda, dolayısıyla Başbakanın başkanlığında ve onun belirleyeceği sayıda bakanlarla DPT müsteşarı kurulunun bileşenini oluşturuyor. Bu düzenlemenin önemi şu aslında; yasamanın üyeleri belirleme yetkisinin doğrudan yürütmenin başına, yani Başbakan'a bırakılmasıdır. Bu da bize, kuramsal düzeyde gücün merkezleştirilmesini önleyecek bir mekanizma olarak görülen kurulların, gerçekte bunun tam tersi bir işlev gördüklerini gösteriyor. Buradan şu sonuca varabiliyoruz: Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin yürütmeye tanınmasıyla yasama devre dışı bırakılmıştır, artı Bakanlar Kurulu'nda alınacak olan kararlar Yüksek Planlama Kurulu gibi, Özelleştirme Yüksek

Kurulu gibi, Para Koordinasyon Kurulu gibi kurullarda, Bakanlar Kurulu atlanarak doğrudan hızlı bir şekilde alınmıştır. Yani dar kurullarda ekonomi politikaları belirlenmeye başlanmıştır. Dolayısıyla yasama karşısında yürütmenin giderek güçlenmesi ile otoriter bir devlet biçiminin 1980'li yıllardan itibaren ayaklarının oluşmaya başladığını söyleyebiliriz.

1980'lerden günümüze her siyasal iktidar kurullara müdahale etmiştir ve dönüşümler genellikle doğrudan kurulların bileşenlerinde olmuştur. Bakanlar Kuruluna yardımcı olma vasfından çıkarılarak bütün kurullar giderek ekonominin en önemli karar merkezlerine dönüştürülmüşlerdir. Siyasi iktidarların mevcut örgütlenmeleri devre dışı bırakarak ekonomi politikalarını kısa yoldan hayata geçirmede Yüksek Planlama Kurulu da, Özelleştirme Yüksek Kurulu da, Para Koordinasyon Kredi Kurulu da önemli bir iş görmüştür. Şimdi aslında 1990'lı yıllara geldiğimizde devlet içerisinde neoliberal ilkelerin gerek Başbakanlığa bağlı bir dizi örgütlenmenin giderek artırılması ve Başbakanlığın güçlendirilmesiyle, gerek Maliye Bakanlığı'ndan ayrılan Hazine Müsteşarlığı'nın ekonomi yönetiminin temel kurumu haline getirilmesiyle güçlendiğini görüyoruz. Uluslararası sermayeyle eklemlenmede, uluslararası ilişkilerin kurulmasında ve yerel sermayenin hegemonik çıkarlarının temsilinde Hazine önemli bir yere yerleşmiştir. 1980'lerde ve 1990'lı yıllarda neoliberal ilkelerin gerek devlet düzleminde, gerek toplumsal düzlemde içselleştirilmesi tamamlanmamıştı Türkiye'de. Bu süreçte bir tarafta küreselleşmeye onay veren neoliberal politikalara ve temel ilkelerine onay veren bir bürokrat tipi, onun yanında geçmişten gelen geleneksel bürokrasinin varlığı, bu iki farklı bürokrasi kesimi arasında kararların çelişkili hale gelmesine yol açtı. Öte yandan şöyle bir şeyden söz etmek mümkün; 1990'lara kadar kurumlarda bir dağılma yaşanırken, kararlarda merkezleşme vardı. Bu dağınıklık aslında 2000'li yıllarda hem kararın alıcısı, hem uygulayıcısı olarak üst kurullarla giderilmeye çalışılmakta. Üst kurullar yasama, yürütme ve yargı işlevlerini bünyesinde toplu-

selime güzelsarı

Yasama karşısında yürütmenin giderek güçlenmesi ile otoriter bir devlet biçiminin 1980'li yıllardan itibaren ayaklarının oluşmaya başladığını söyleyebiliriz

selime güzelsarı

Bağımsız düzenleyici kurullar politik kurumlardır. Bunlar yasamaya doğrudan etki edebiliyorlar, yani kamu politikasının oluşumunda merkezi rol oynuyorlar

dı ve daralan siyaset alanının önemli aktörleri olarak devreye girdiler. Böylelikle devlet katında, devlet iktidarında, devlet aygıtı içerisindeki çelişkiler görece 1980-1990'lı yıllara göre kısmen daha fazla çözülmeye başlandı. Fakat bu sefer de şunu gördük. Siyasal iktidarlar kurulların özerkliği meselesindeki rahatsızlıklarını dile getirmeye başladılar.

2000'lerde gerçekleştirilen yapısal reformlar, neoliberal hegemonyayı hem toplumsal alanda hem de devlet aygıtı içinde yeniden ve daha köklü bir biçimde kurma yönünde ilerliyor. Asıl mesele devlet-piyasa ilişkilerinin ve aralarındaki sınırların yeniden belirlenmesidir. Böylece daha önce siyasetin konusu olan pek çok sorun siyaset alanından dışlanmakta ve piyasanın konusu haline getirilmekte.

2000'ler Türkiye'sinde devletin dönüşümü iki düzeyde gerçekleşiyor. Birincisi, il ilçe ve belediye yönetimlerinde değişikliğe yol açan yerel yönetim reformları ve devlet örgütlenmesinin temel ilkelerini, memuriyet sistemini ve bürokratik esasları değiştiren kamu yönetimi reformlarıdır. Kamu yönetimi reformu kapsamında merkezden yönetimin merkez örgütlenmesini değiştirmeye yönelik hükümler yer almaktadır. Bunlar genel olarak bakanlık yapısı, bakanlıkların bağlı ve ilgili kuruluşları, bağımsız düzenleyici kurumlar sistemi, merkezden yönetimin taşra-bölge, il ve ilçe örgütlenmesine ilişkin değişiklikler ile bu parçalar arasında yetki dağılımı ve kamu yönetiminin denetim sistemine yönelik düzenlemelerden oluşmaktadır. Parlamento'nun yetkisini ve gücünü sınırlandırarak kamu yönetimi alanının piyasanın gerekliliklerine göre yeniden düzenlenmesi anlamında kamu yönetimi reformunun en önemli ayağını kamu personel sistemini, kamu harcama sistemini, bütçe yapısını ve devlet gelirleri yönetimini, yerel yönetimleri düzenleyen yasal/kurumsal düzenlemeler oluşturmaktadır.

İkincisi de merkezi devlet teşkilatının yeniden tanımlanması ve örgütlenmesini ifade eden düzenleyici reform politikalarıdır. Merkezi siyasal iktidar yapısının yeniden düzenlenmesini kapsayan bu politikalar, yasama karşısında yürütmenin giderek güçlenmesine ve bazı

alanlarda yürütmenin tümüyle parlamentonun etkisinden kurtulmasına yol açmıştır. Siyasal partiler ve parlamento işlev değiştirirken, sermaye sınıfının temel aktör olduğu yeni bir siyasal alanın inşa süreci, düzenleyici reformlarla sağlanıyor artık. Bunun en açık örnekleri bağımsız düzenleyici kurullar, yatırım ajansı ve kalkınma ajanslarıdır.

Bağımsız düzenleyici kurullar politik kurumlardır. Bunlar yasamaya doğrudan etki edebiliyorlar, yani kamu politikasının oluşumunda merkezi rol oynuyorlar. Kamu politikasının oluşumunda hükümetten sonraki en merkezi kurumlar bunlar. Bürokrasi kadrolarını ve bazı sektörlerin işleyişini siyasi müdahalelerden arındırma iddiasıyla başlatılan üst kurullaşma sürecinde bunların "piyasa disiplinine" uygun işlemelerinin koşulları yaratılmaya çalışıldı. Bu kurumlar uluslar arası sermayenin ve onunla eklemlenenlerin siyasal alanı olarak tanımlanabilir. Asıl mesele devletle piyasanın sınırlarının yeniden çizilmesi ve daha önce siyasetin konusu olan pek çok sorunun "siyasetdışılaştırılarak" piyasanın konusu haline getirilmesidir.

Devlet-sermaye ilişkilerindeki bu içe içe geçmişlik durumu ayrıca AKP döneminde 2004'ten bu yana her yıl toplanan Yatırım Danışma Konseyleri, Aralık 2001 de kurulan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu ile kurumsallaşmasını giderek perçinlemekte. Örneğin AKP yeni oluşturulan üst-kurullara kendisine yakın kişileri atıyor; bu durum ise siyasi bir müdahale olarak değil, devletin Kemalist-laik yapısını dönüştürmeye dönük siyasi adımlar olarak açıklanıyor.

Bunların yanında 2006 yılında Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı kuruldu. Kuruluş çalışmalarına DB, IMF, ÇUŞ'ler, TOBB, TÜSİAD, uluslararası yatırım derneği katıldılar. Yatırım politikalarını belirlemek ve yatırım stratejileri geliştirmek amaçları arasında sayılabilir. Ajans kamu kurumları, özel sektör kuruluşları ve kalkına ajanslarıyla eşgüdümlü çalışmak zorundadır. Aslında yatırım ajansları, uluslar arası sermaye birikim sürecinin yeniden üretiminin, ulus-devletler tarafından içselleştirilerek yapıldığını gösteriyor bize.

Kısaca parlamenter sistemin zayıflamasına koşturarak artık düzenleyici kurumların ve piyasa aktörlerinin doğrudan katılımına açık yeni bir siyasal iktidar alanı oluşuyor. Artık, geleneksel bürokratik yapılanmanın sermaye ile meşru ilişkiye izin vermeyen yapısından büyük bir kopuş söz konusudur. Burada vurgulamak istediğim bir başka şey de şu: günümüzün üst-kurullarında en çok temsil edilen kesim hala kamu bürokrasisidir. Önümüzdeki süreçte temsiliyetteki bu dengenin sermaye lehine değişeceğinin altını çizmek istiyorum. Bunun emareleri de görünmeye başladı, eğer başta büyük sermayenin üst kurullara ilişkin son değerlendirmelerini izleyecek olursak bunu görebiliriz. Bankacılık, enerji, tarım, telekomünikasyon sektörleri ile rekabet ve ihale alanlarını düzenleme amacıyla, parlamento ve hükümetten bağımsız, mali açıdan özerk; yasama, yürütme erkinin işlevlerini kendi bünyesinde birleştiren yeni tip kamu kurumları doğuyor. Önümüzdeki süreçte bürokrasi ile burjuvaziyi yönetsel, siyasal ortaklık zemininde yasal olarak ilişkili kılan özerk bağımsız kurumların devlet örgütlenmesinin bütününe hakim olacak şekilde her hizmet alanında kurulacağını söyleyebilirim. Teşekkür ederim. Sürem dolduğundan burada bitiriyorum

sami selçuk- Ben önümdeki izleneye göre sözü hemen Sayın Can'a bırakıyorum.

osman can- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Benim için de çok sıkıntılı bir durum iktisatçılar karşısında kurumları konuşmak, ama sanırım öyle bir noktadayız ki, siyasal süreçlere, hukuksal, yargısal süreçlere, ekonomik süreçlere bakmadığımız zaman toplumsal değişimleri, dönüşümleri açıklayabilme, anlayabilme imkânına çok fazla sahip olamayacağız. Bu nedenle böyle bir imkânı sundukları için İstanbul İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin yöneticilerine içten teşekkürlerimi sunuyorum. Benim sanırım burada yapacağım şey az önceki değerli sunum karşısında, bir değerlendirme yapmaya çalışmak. Değerlendirmenin ekonomik ekseninde ve kurumlar ekseninde yapıldığını gözlemliyoruz, ama bu değerlendirmeler içerisinde benim katılmadığım bazı nok-

talar var. Özellikle 1980 sonrasında otoriter bir niteliğin olduğuna yönelik bir ifadeyle belki katılabılırım ama 1980 öncesinde otoriterliğin olmadığına yönelik bir ifadeyi sanırım kullanmadı, ama bu otoriterliğin kökeninin 1980 öncesinde, 1960 öncesinde de aynı zamanda yerleşik olarak, güçlü olarak devlet aygıtında temsil edildiğini, topluma egemen kılınmaya çalışıldığını söyleyebilme imkânına sahibiz.

1980'e bakıldığı zaman, 1980 hareketinin uluslararası gelişimlerle, uluslararası ekonomik etkileşimlere ve siyasal dönüşümlere paralellik sağlayan bir hareket olduğunu ve bu harekete uygun olarak da neoliberal bir politikaya geçiş yapıldığını, ekonomik liberalizasyonun anayasal bir unsur haline dönüştürüldüğünü ve bunun üzerine de etkin bir yürütme organı oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Etkin bir yürütme organı oluşturulurken aynı zamanda etkin bir yasama da oluşturulmuştur. Ben bu nedenle yasamanın etkisizleştirildiği düşüncesine çok fazla katılmıyorum. Kanun hükmünde kararnamelerle yürütme çok etkin kılındı, burası çok doğru, ama yasama da etkin kılındı. Nasıl etkin kılındı? Yasamanın karar alma süreçleri kolaylaştırıldı. Daha önce salt çoğunlukla, daha doğrusu toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar alma imkânı getirilirken parlamento açısından 1980'den sonra sadece katılanların salt çoğunluğuyla ve onayıyla kararların alınabildiği bir sürece geçtik. Dolayısıyla yasama biçimsel anlamda da aslında etkinlik kazanmış durumda, onu net olarak söyleyebiliriz. Hatta şöyle de bir ifade kullansak, Türkiye'de 1961'le 1980 arasındaki çıkarılmış olan yasaların sayısına bakıldığı zaman 19 yıl içerisinde çıkartılan yasaların sayısı 2000'lerde, neredeyse 2-3 yıl içerisinde çıkarılan yasaların sayısına ulaşamıyor. Yani bu çerçevede bakıldığı zaman yasamanın etkin olmadığından söz etmek çok fazla mümkün değil, ama yasamanın bu etkinliğini mutlak bir pozitif değer olarak algılamak da çok fazla mümkün olmayabiliyor. Çünkü parti içi demokrasinin olmamasıyla birlikte liderin parti içerisinde etkin hale gelmesiyle birlikte bu etkinliğin aslında belli ölçülerde yürütmeye etkinliği,

osman can

Otoriterliğin kökeninin 1980 öncesinde güçlü olarak devlet aygıtında temsil edildiğini, topluma egemen kılınmaya çalışıldığını söyleyebilme imkânına sahibiz

osman can

Çoğulculuk kavramı getirilmiştir özellikle 1961 Anayasasıyla birlikte, ama bu çoğulculuk kavramı toplumsal bir kavram değildir

ama yine yasamanın içerisinde çıkmış bir yürütmenin etkinliğini, bir parti politikasının etkinliği olarak da okumak pekala mümkün.

Bu yanlış mı, bu doğru mu? Bu farklı perspektiflere göre farklı şekillerde değerlendirilebilir, ama ben sadece bu etkinliğin özellikle 1975'lerden sonra uluslararası konjonktürde ortaya çıkmış olan siyasal öncüllere ve siyasal tercihlere uygun bir tercih olduğunu söylemek durumunda kalacağım. 1980'le 1994 yılları arasında yargıda, neoliberal ekonomik gelişimlere ve girişimlere paralellik sağlayan, buna imkân sağlayan, hatta buna engel oluşturmayan bir yapı oluşturuldu. 1989'dan sonra Yargının özellikle sosyal yapı ve sosyal gelişimlere bakış açısı 1980 öncesine dönüyor, 1994'ten itibaren ise Yargının ekonomiye bakış açısı devletin ve devletçiliğin çok ciddi bir şekilde egemen ve hâkim olduğu 1980 öncesiyile çok ciddi bir şekilde bağlantı kuruyor. 1994'te Telekom'un özelleştirilmesi konusunda Mümtaz Hocanın da özel gayretleriyle Telekom'un özelleştirilmesine yönelik kanun hükmünde kararnamenin yürürlüğünün durdurulması, ardından iptaller sürecinin başlaması Anayasa Mahkemesinin bu konudaki 10 yıl boyunca özelleştirmeleri frenlemesi gibi bir sonuç yaratıyor. 2005 yılındaysa bu frenleme sona eriyor. 2005 yılındaki Telekom'un özelleştirilmesi ve limanların özelleştirilmesine Anayasa Mahkemesinin izin vermesiyle birlikte 1994-2005, yani 11 yıllık bir parantez sürecinin ardından neoliberal çizgiyle yeniden bir uzlaşa sağlanıyor.

Şimdi yürütmenin bir etkinlik sağladığından pekala söz edebiliriz. Yasama da belli ölçülerde etkinlik sağlamıştır, ama bunun üzerine herhangi bir değer yargısında bulunmadan bunu söylüyorum, iyi ya da kötü bir yargıyı eklemiyorum. Yürütme etkin kılınmışken 1994 yılından itibaren yine yargının müdahalesiyle Bakanlar Kurulu'nun elindeki kanun hükmünde kararname çok ciddi bir şekilde zayıflamış durumda, artık son 7-8 yıl içerisinde neredeyse hiç kanun hükmünde kararname çıkarılmadı. 1980 darbesini ortaya koyan temel güçlerin ve dinamiklerin toplumsal liberalizmi bir hedef olarak belirsiz bir dönem içerisinde bel-

ki arzuladıklarından söz edebiliriz, ama 1980'de bunu yaratırken bunu çok da arzuladıklarından söz etme imkânımız yok.

Ekonomik liberalizme yargının müdahalesizliği yargısal denetim imkânlarının önemli ölçülerde ortadan kaldırılması ya da sınırlandırılmasıyla gerçekleşmiş olan bir durum, fakat bu 1980 sonrasına yönelik bir değerlendirme. Bir de 1980 öncesine yönelik bir değerlendirmeyi de bunun içerisine koymak gerekir. Çünkü 1980 öncesini çok fazla bilmeden 1980 sonrasını değerlendirmek çok doğru olmayabilir. 1980 sonrasında bir otoriterleşme vardır ya da 1980 otoriterdir, 12 Eylül hareketi otoriter bir harekettir, yürütmeyi güçlendirmiştir, vesaire, ama 1980 öncesine bakıldığı zaman hiç çalışmayan bir yasama organı vardır ya da çalıştırılmamak üzere, işletilmemek üzere kurulmuş olan bir yasama organı vardır. Yürütme organı çok fazla etkin değildir.

Şimdi bir çoğulculuk kavramı getirilmiştir özellikle 1961 Anayasasıyla birlikte, ama bu çoğulculuk kavramı toplumsal bir kavram değildir, parlamentonun karşısında çeşitli bürokratik mekanizmaları, askeri, Anayasa Mahkemesini, senatoyu da aslında bunun karşısında bir bürokratik unsur olarak da koyabiliriz. Bütün bunları bir araya getirmek suretiyle çoğulculuktan söz ediliyor. Bu çoğulculuk değil, buna belki sadece kurumlar çoğulculuğu diyebiliriz. Yani 1960 biraz kurumlar hegemonyasıdır ya da bürokrasi hegemonyasıdır aslında. Buraya bakmakta yarar vardır, böyle bir değerlendirmeye geçiş yaptığımız andan itibaren 1980 öncesi kesinlikle anti otoriter değildir, tam tersi tam devletçidir, tam milliyetçidir, militarist özellikleri vardır, romantik, hatta epik bir özelliği dahi bu sürecin içerisine koyabiliriz pekala. 1960'la 1950 arasındaki durumu arkadaşımız çok net ve güzel bir şekilde ifade etti, 1950'den önceki sürece baktığımız zaman, toplumsal dinamiklere baktığımız zaman bu süreci de geleneksel Avrupa'daki gelişim süreciyle çok fazla ilişkilendirebilmek mümkün değil, belki Çin'le ilişkilendirebiliriz onu da çok fazla bilemiyorum. Ulus devletin inşası, batıdaki ulus devletin inşasına paralel dinamikler-

le açıklanabilir bir şey değil, bir sermaye yoktur, aydınlanmacı bir bürokrasi devletin kadere hâkim olmaya çalışmıştır. Yani sadece yüzde 16 civarında kentleşmiş olan bir yapıda ulus devletin inşası dinamikleri sermayeyle açıklanabilir mi? Ben çok fazla zannetmiyorum, hele hele toplumsal dinamiklerle çok fazla açıklanamaz, bambaşka bir yapı vardır.

Türkiye'nin aslına bakarsanız 1789 dinamikleriyle ve gelişim çizgisiyle paralellik kurduğu dönem 1980 ve sonrasındaki neoliberal politikalar ve Anayasanın da buna izin vermesidir ki, 1980 darbesinin hazırlayıcılarına bakıldığı zaman burada sadece 5 tane generali görmüyoruz, burada çok ciddi bir şekilde TÜSİAD sermayesi, uluslararası sermaye çevrelerini de görebiliyoruz.

Şimdi kurumlar derken ben hızlı bir şekilde bir de yargısal kurumlara bakmak durumundayım. Türkiye'de yargıya ilişkin kurumların toplumsal ihtiyaçların bir yanıtı olarak oluşturulduğunu söyleyebilmek çok fazla mümkün değildir. Türkiye'de yargıya ilişkin kurumsal yapıların Türkiye'de toplumsal dinamiklerin ürettiği, toplumsal ihtiyaçların, soruların cevaplandırıldığı yapılar olması çok fazla mümkün değil, böyle bir iddia yapamıyoruz. Danıştay, Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesinden söz ettik, Anayasa Mahkemesinin yapılmasından söz ettik. Özellikle yargısal kurumsal hiçbir şekilde ne 1960 dönemindeki kısmi demokratik temsile imkân veren parlamentoların ürünüdür, ne de 1980'den sonra ortaya çıkmış olan parlamentoların ürünüdür, tamamen bürokratik yapıların, tamamen askeri darbelerin ürünü olarak nitelendirebiliriz. Yine yargısal sistemin inşasına ilişkin bir değerlendirme yaptığımız an bütün yargısal sistem yasalarının da aynı dönemde üretildiğini, çıkarıldığını söyleyebilme imkânımız vardır. Bürokratik bakanlıkların yapısına bakıldığı zaman mesela, devlet başkanlığının teşkilat yasası daha önce bir kanun hükmünde kararnameyle çıkarılıyor, sonra yasaya dönüştürülüyor.

1980 öncesini görmeksizin bu değerlendirmeleri yapmak çok fazla açıklayıcı olmayabilir. 1980 sonrası belli ölçülerde otoriter, ama

1980 öncesinde otoriterliği dahi pozitif olarak algılayabileceğimiz bir sistem vardır. Bu sistemin toplumsal ve ulusal iradeyle çok ciddi bir bağlantısı olduğundan da söz etme imkânımız yok. 1980 sonrası etkin yürütme anlayışının Türkiye'ye getirilmesinde paradoksal bir yapı olduğunu da söylemek gerekiyor, o da şu: Şimdi biz yargıçlar olarak, hukukçular olarak biraz daha hukuk, temel hak ve özgürlükler ekseninde de bakmak zorunda kalıyoruz. 1961 Anayasasının daima özgürlükçü bir niteliği bulunduğundan söz edilir, ama 1961 Anayasasının özgürlükleri hayata geçirebilecek etkin bir yürütme yok. Yürütmenin etkinliği temel hak ve özgürlüklerin hayata geçmesi açısından da önemlidir. Yani yürütme her zaman negatif bir aktör değildir, pozitif bir aktör olarak da çalışabilir. Ekonomi politikalarını düzgün bir şekilde hayata geçirdiği zaman, ekonomi politikaları toplumsal refahı hedefleyecek şekilde hayata geçirildiği zaman, adam düzgün bir şekilde seyahat etme özgürlüğünü kullanabilir, sanat yapma özgürlüğünü kullanabilir, bilim yapma özgürlüğünü çok iyi bir şekilde kullanabilir. Bunlara yönelik ekonomi politikalarının hayata geçmemesi durumunda temel hak ve özgürlüklerin hayata geçmesi de çok fazla mümkün değildir. 1980 öncesindeki yapılanmaya bakıldığı zaman ikili bir meclis sistemimiz vardır; bir Millet Meclisi, ikincisi Cumhuriyet Senatosu. Cumhuriyet Senatosuna bakıldığı zaman bunun önemli bir kısmının Milli Birlik Komitecileri tarafından işgal edildiğini görüyoruz. Hepsi doğal senatörler, sadece bir kısmı seçilmiştir. Seçilmiş olan kesimin ön şartlarına bakıldığı zaman şöyle bir şey; 40 yaşını doldurmuş olacak ve aynı zamanda yükseköğrenim sahibi olmuş olacak.

1960'ın Türkiye'sinde 40 yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim görmüş olanların hangi toplumsal arka plana sahip olduklarını göz önünde bulduğumuz zaman bunun yasamanın etkin bir şekilde çalışmasından daha çok yasamanın yine geleneksel 30'larda, 40'larda inşa edilmiş olan bir devlet algısı tarafından kontrol edilmesi amacına yönelik olduğunu da görürsünüz. Çalıştırılmayacak olan bir yasa-

osman can

1961 Anayasasının daima özgürlükçü bir niteliği bulunduğundan söz edilir, ama 1961 Anayasasının özgürlükleri hayata geçirebilecek etkin bir yürütme yok

İştar Gözaydın

Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay yapı olarak bu kurumlar siyasal düzenin bir tür devamlılığını sağlamaya, varlığını sürdürmeye yönelik kurumlardır

ma ve etkin olmayan bir yürütme organının temel hak ve özgürlükleri hayata geçirebilmesi de çok fazla mümkün değildir. Bu açıdan da bakıldığı zaman 1980'in aynı zamanda biraz daha farklı eksenlerde de, 1980 sonrasında biraz daha farklı eksenlerde de değerlendirilmesinin yararlı olduğunu düşünüyorum. Eğer daha sonra sorular olursa bu konuları biraz daha geniş bir şekilde değerlendirme imkânı vardır. Teşekkür ediyorum.

sami selçuk- Sözü Sayın Gözaydın'a bırakıyorum.

İştar Gözaydın- Çok teşekkürler Sayın Başkan. Ben akademik yaşamıma idare hukuku anabilim dalında başladım, dolayısıyla idare hukuku alanındaki değerlendirmeleri yapabiliyim diye düşünüyorum, ama ağırlıklı olarak da bütün akademik yaşamım boyunca din ve devlet ilişkileri üzerinde özellikle de Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinde çalıştım. Ancak kurum olarak bu yapıların değerlendirilmesinin bizlerden beklendiğini zannetmiyorum, çünkü yarınki toplantının öğleden sonraki bölümünde değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları değerlendirilecek. Sanıyorum onlar o bölüme daha uygun olacak, dolayısıyla ben devletin kurumsal dönüşümü çerçevesinde konuşma yapmayı tercih edeceğim.

1980 gerçekten önemli bir dönüm noktası, bir kilometre taşı, neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı bir dönem olarak ve özellikle de yasama, yürütme, yargı ilişkileri bakımından baktığımızda birtakım yapılanmaların gerçekleştirildiği bir dönem. Yasama açısından baktığımızda önemli bir durumla karşılaşıyoruz. 1980'ler sonrasında seçim sistemi çerçevesinde birtakım düzenlemelerin sağlandığını görüyoruz, dolayısıyla bir temsil aracı olan yasama meclisinde çeşitli yeni düzenlemelerin, mesela yüzde 10'luk barajın, vesairenin söz konusu olduğunu görüyoruz ki, bu zaten belirli bir sistemi kurmanın yeni bir yapılandırılmasının aracıdır.

Yürütmeye baktığımızda gerçekten özellikle 1980'ler ve 1990'larda kanun hükmünde kararnamele ilgili önemli olduğunu görüyoruz. Mesela, benim üzerinde çalıştığım kuruma ba-

karsak Diyanet İşleri Başkanlığının bütün yapılandırılmasının aşağı-yukarı kanun hükmünde kararnamelerle olduğunu, bunun dışında da çok yoğun bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Dolayısıyla yürütmenin gerçekten güçlendirildiği bir dönem 80 sonrası, 80'ler ve 90'lar. Evet, tamamıyla Sayın Can'a katılıyorum, 2000'lerde kanun hükmünde kararname bir düzenleyici işlem olarak artık kullanılmaktadır, ancak onun da farklı mekanizmaları olduğunu da belirtmem gerek. Ancak yasama, yürütme, yargı arasındaki dengelere baktığımızda; son zamanlarda çok tartışma konusu olan ve biz hukukçuların 80'lerden beri ilgi alanı olan Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna baktığımızda aslında bu kurumlar arasındaki veya güçler arasındaki ayrışımın nasıl yansıdığı çok daha açık bir şekilde görüyoruz. Neden? Evet 60 düzeninde de Hâkimler Kurulu, Savcılar Yüksek Kurulu var, ancak 1982 Anayasası çerçevesinde getirilen yapıyla değil, yoğunlukla bunun üzerinde durmak istiyorum. Dolayısıyla da sanıyorum dönüşümleri bir şekilde açıklayıcı nitelikte olacak.

Her şeyden önce Yüksek Yargı Kurullarına baktığımızda evet, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay yapı olarak bu kurumlar siyasal düzenin bir tür devamlılığını sağlamaya, varlığını sürdürmeye yönelik kurumlardır ağırlıklı olarak. Ancak Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna baktığımızda burada yargının bir idaresinden öte nasıl yargının içine bir şekilde yürütmenin de katıldığını görüyoruz. Anayasanın 159. maddesine göre bildiğiniz gibi Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun içinde mevcut olan en önemli üyelerden bir tanesi Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanı yürütme organının en önemli unsurlarından bir tanesi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ne yapar? Görevlerine baktığımızda meslek üzerindeki en önemli etkileyici kurumlardan, hatta en önemli etkileyici kurum olduğu açıkça ortaya çıkıyor. Mesleğe kabul etme, atama, nakletme, geçici yetki verme, yükseltme, birinci sınıfa meslekte ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalması uygun görülmeyenler hakkında karar verme, görevden uzaklaştırma. Yargı işlevini yürüten

elemanlarla ilgili bu kadar önemli kararları alabilen bir yapıda yürütmenin en önemli unsurlarından birinin olması 1980'lerden itibaren biz hukukçuların en fazla karşı çıktığı noktalardan bir tanesiydi yakın tarihte, ancak Türkiye'de birtakım vakalar, birtakım kurumları etkileyince ses çıkmaya başlıyor. Dolayısıyla son zamanlarda bu ses getirmeye başladı, ancak baştan itibaren problemliydi. Çünkü bakacak olursak erklerin ayrılması ilkesi, yani yasamanın, yürütmenin, yargının ayrılması ve yargının bağımsızlığını çok ciddi bir şekilde etkileyen bir yapıdan bahsediyoruz.

Yeniden yapılandırma söz konusu olduğunda şu anda birtakım görüşler olduğunu görüyoruz, yine Anayasa yapılandırması çerçevesinde de mesela, içine yasamadan birtakım üyelerin katılması gerektiği gibi fikirler olduğunu görüyoruz. İtiraf edeyim, ben yargının ne yasamadan, ne yürütmeden unsur almadan kendi idaresini yapması gerektiğini düşünüyorum. Bu kurum nasıl oluşturulur diye düşünecek olursak, şu andaki mevcut haliyle Yargıtay ve Danıştay'dan gelen üyeler kalabilir, ama onun dışında üye sayısının gerçekten de artırılması gerektiğini düşünüyorum. 21 olmazsa 15 olur, bu 10 üye de meslekte birinci sınıfa ayrılmış bütün yargı üyeleri arasından bir aday gösterilme ve bunun üzerine onların bütün yargı mercileri tarafından -yalnızca yüksek yargıdan bahsetmiyorum, ilk derece yargı mercilerinin katılımıyla bir oylama sonucunda diyelim ki, en fazla oy alan 30 kişi sıralanır. Tabii ki bir sistem içinde yürütmenin siyasi iktidarı temsil etmesi bakımından önemi vardır, dolayısıyla da bu 30 kişilik liste cumhurbaşkanının önüne gidebilir. Cumhurbaşkanı da bunların içinden 10 kişiyi seçebilir, dolayısıyla farklı bir yapılanmaya gidilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Otoriter kelimesinden sık sık bahsedildi. Bu topraklar üzerindeki bütün yapılarda merkezi bir geleneğin varlığı hepimizin paylaştığı bir düşünce, ancak 2000'lerin şu zamanlarında birtakım farklı duyarlılıkların da ortaya çıktığını görüyoruz. Özellikle sivilleşme üzerinden başlayarak, yani askeri birtakım kurumların sistem üzerindeki gücünün daha sivilleştiril-

meye kaydırılmasından başlayarak birtakım taleplerin ortaya çıktığını görüyoruz. Umarım bu kurumların gerçekten demokratikleşme sürecinde dönüşmeye çalıştığı bir dönemde yaşayabiliriz. Şimdilik ben sözlerime son vermek istiyorum, teşekkür ederim.

sami selçuk- Çok teşekkür ediyorum. Söz sizin Sayın Özdemir.

ali murat özdemir- Teşekkür ederim değerli hocam. Ben bu konuşmada üç husustan bahsetmeyi düşünüyorum. Hem Selime'nin değerli güzel katkılarını içeren sunuşu üzerinden gitme olasılığını verecek bana, hem de konuşulanlarla irtibatlı bir şekilde son konuşmacı olmanın verdiği avantajı kullanmamı sağlayacak.

Ne denilebilir? Özellikle dinleyicisi iktisatçı olan bir toplulukta neler söylenebilir kurumsal dönüşüm hakkında dediğim zaman ilk aklıma gelen genel devlet teorisi ve bu alanda özellikle iktisat ideolojisi içerisinde yaygın kabul gören yanlışlar üzerine basit birkaç şey söyleyebilirim. İkincisi, dönüşümden bahsediyorum, bu dönüşümün bir rotası var, geleceğe yönelik bir projeksiyon yapalım isterseniz. Ben 2006'da bir yazımda belirtmişim, anladığım kadarıyla o yazıdan devam etmemi mümkün kılan birtakım gelişmelerden burada rahatlıkla söz edebilirim. Üçüncü başlık altında konuşmamın kurumsal dönüşümün güncel sorunları üzerine iki tespitte bulunabilirim diğer konuşmacıların yaptığı gibi, bunlardan birisi yüksek yargı örneği, diğeryse pek konuşulmuyor, ama aslında hukukun seçici uygulanması diye kavramsallaştırabileceğim bir durum, yani üç başlık altında konuşacağım. Birisi genel devlet teorisi kısaca, ikincisi dönüşümün rotası, bir projeksiyon yapmaya çalışacağım, üçüncüsü de güncel sorunlardan iki tanesini zaten yoruldunuz, sizi sıkmadan kısaca değerlendireceğim.

Birincisi, genel devlet teorisine ilişkin neler söyleyebilirim? Birincisi devlet nedir diye başlayalım, ama merak etmeyin, buradan alıp başımızı uzun bir teorik şeye gitmeyeceğiz. Bunun için devlet ne değildir diyelim. Birincisi devlet dediğimiz şey tarihsiz ve mekânsız bir

iştar gözyaydın

**Yargının
ne yasamadan,
ne yürütmeden
unsur almadan kendi
idaresini yapması
gerektiğini
düşünüyorum**

ali murat özdemir

Devlet topluma gömülü yoğunlaşmış bir güç ilişkileri alanıdır. Birbiriyle bağlantılı, ama iktidarı bütünsel olarak kullanmayan yapıcıklardan müteşekkildir

şey değildir, yani Çin'de savaştan devletler döneminin devletiyle günümüz dünyasında az gelişmiş bir kapitalist toplumsal formasyonun siyasi örgütlenmesi aynı şey değildir. Dönemsellikleri tanımak gerekir. İkincisi, çoğu zaman realist yaklaşımlarda veya liberal yaklaşımlarda kullanıldığı gibi devlet bir organizma değildir. Yani külliye hareket etmez, bir üniversite yapısı bir karar alır, bir öğrenciyi dışarı atar, bu öğrenci gider idare mahkemesine dava açar, idare mahkemesi kararıyla geri döner. Her ikisi de devlet iktidarının kullanım biçimleridir. Eğer devleti bir organizma gibi ele alırsanız karşınızdaki organizma şizofren bir organizma olur. Bir yandan atar, bir yandan alır öyle bir şey. Üçüncüsü özellikle iktisat ideolojisinde karşımıza çok çıkan bir yanlış kavramsallaştırma var; devlet sivil toplumun karşısında, onun etkilerinden azade, kalın bir çizgiyle genelde bir yuvarlak çizerler, ortadan ikiye bölerler politik toplum bir yana, sivil toplum bir yana devlet böyle bir şey değildir. Bunlar genellikle birbirini besleyen ve iç içelik taşıyan, yoğunlaşmış ilişki setlerinden müteşekkildirler.

Öyleyse devlet nedir? Devlet topluma gömülü yoğunlaşmış bir güç ilişkileri alanıdır. Birbiriyle bağlantılı, ama iktidarı bütünsel olarak kullanmayan yapıcıklardan müteşekkildir. Yani o deminki şemayı, yuvarlağı alalım, çizelim, ortasına bir başka yuvarlak çizelim, ama bu böyle kesik kesik olsun. Yani toplumdaki böyle kalın çizgilerle ayrı bir şey değil, o kesik yerlerden de siyasal iktidar alanı içerisine toplumsal talepler girecek öyle düşünelim ve bu ortadaki yuvarlağın içine küçük küçük kutucuklar koyalım. Anayasa hukuku dediğimiz şey de aslında bu kutucukların birbiriyle olan ilişkilerine ve kutucukların bulunduğu iç çembere dışarıdan yurttaşların yapacağı taleplerin biçimini ve bunun normatif değerlendirmesini yapan, yani hem devletin kendi iç işleyişini, hem de devletle yurttaş ilişkisini klasik terimlerle konuşursak düzenleyen bir hukuk alanıdır. Selime'nin dediği şu noktaya yerden göğe katılıyorum; devlet dediğimiz yoğunlaşmış ilişkiler alanına girecek taleplerin biçimi dönemsel olarak değişir. Bunlar kapitalist biriki-

min, sermaye ilişkisinin dinamiklerine göre farklı dönemlerde farklı biçimler alırlar. Şimdi hukukun bu yapısal bütünlüğünün sağlanmasındaki rolüne bakarsak bunlar arasındaki ilişkilere ve bunlarla yurttaşlar arasında, bu alanın dışındakiler arasındaki ilişkiyi sağlıyor, ama bunların bir aradalığının yegane garantisi bir toplumda hiçbir zaman hukuk olamaz. Hukukun sağladığı şeylerin yanında görünmez iplikçikler vardır bu yapıları bir arada tutan, çünkü bunlar birlikte olmaya yazgılı değildir. Bunların görece bütünselliğini sağlayan siyasi ve ideolojik ilişkiler vardır. Bunlar cumhuriyet projesinde, demokrasiyle kurduğumuz ilişkide, demokrasi kavramsallaştırmamızda kendisini açığa vururlar.

Şimdi devlet üzerine birtakım saptamalar yaptık, isterseniz vaat ettiğim ikinci araştırma konusuna gelelim. Türkiye'de devletin kurumsal dönüşümünün olası rotası üzerine birkaç şey söyleyelim. Bu da daha önce konuşulanlarla ilgili aslında, şimdi bence en sonunda söylemem gereken şeyi en başında söyleyeyim müsaadenizle; Başkanlık sistemi benzeri bir şeye doğru gidiyoruz. Bu çok da bilinçli bir süreç değil, yani herkesin kafasında böyle gizli bir senaryo olmasından kaynaklanmıyor, sadece içinde bulunduğumuz durumda çare diye keşfettiğimiz şeylerin toplamının yarattığı bir etki bu. Nasıl? Onun için önce birkaç şey söyleyeyim. 1982 anayasasının birtakım özellikleri vardır. Bunlardan bir tanesi 1961 anayasasından farklı olarak, hem de radikal şekilde farklı olarak toplumsal gerilimleri dışlama stratejisini seçmiştir. Radikal farkı; yüzde 10'luk barajdır. Bu malumunuz hatırlayacaksınız, 1990'ların ortasına kadar hem bölgesel yüzde 10, hem de yurt sathında yüzde 10'dur. Yani bu acayip bir şey, batı tipi demokrasinin özelliği şudur: Toplumsal gerilimleri olabildiğince Meclis içerisinde temsil ettirirsiniz, buna mukabil hiçbir zaman kapitalist devletler toplumsal çelişkileri çözmezler, İzzettin Hocanın dediği gibi ertelerler. Daha yumuşak bir şekilde ertelersiniz ve buna katkıda bulunan gelir dağılımı eşitsizliğinin az olması, bütçelerin sürekli açık vermesi ya da güçlü ekonomilerin içerisinde bulunması, yine

dönemsel olarak 1945-1980 arasında Batı Avrupa'da gördüğümüz uzlaşmaların da etkileri vardır, ama bunlar da orada zaman içinde yıkılmaktadır. Bu radikal bir farklılıktır.

İkincisi, yine dönemsellikten bahsetmiştik. 1982 anayasası emeğin anayasadan dışlanması sürecinde dünyadaki genel eğilimi takip etmiştir. Biliyorsunuz altın çağ dediğimiz 1945-1970 arasındaki iktisadi gelişme ve bunun siyasi alanda düzenlenmesi 1980'e kadar sürdü ve batıda monetarizmle yıkıldığını söyleyebiliriz. Bu yaklaşık 35 senelik düzenleme faaliyetinin neticesinde batıda merkez ülkelerin anayasalarında emeğin soyut anlamda toplumun kurucu unsuru olduğu kabul edilmiştir. İzzettin Hocanın dediği gibi ne var bunun arkasında? Sovyet varlığı vardı, birikim rejiminin getirdiği başka şeyler vardı. Liberal korporatizm dediğimiz emeğe yüksek ücreti vereceksin, ama hiçbir zaman verimlilik artışının üstünde ücret vermeyeceksin, buna mukabil kitlesel itaat isteyeceksin ve eğer verimlilik artışı ücret artışının üstünde gidebiliyorsa nihayetinde böyle bir uzlaşma için zemin yaratacaksın.

1980'den sonra hem batıda, hem çevresel dünyada ki, bunların çoğu ithal ikameci birikim stratejileri izliyorlar o sırada, 1980'den sonra emeğin anayasadan dışlandığını, soyut anlamda varlığı kabul edilen, toplumun kurucu unsuru olarak kabul edilen ve kolektif haklara yansıyan bu devlet biçiminin dönüştüğünü görüyoruz.

Şimdi 1982 anayasası demek ki emeğin anayasadan dışlanması konusunda kendi öncülüğünden radikal olarak farklıdır. İkincisi de dışlayıcı bir modeldir. Toplumsal çelişkileri içine alıp erteleme değil, dışarıda bırakmak, solcular dışarıda dursun, etnik talepler dışarıda dursun, dini talepler dışarıda dursun, biz burada kolay elde edilen çoğunluklarla istikrarlı bir şekilde teknik yasaları yapalım, ama bu yasalar eleştirel yasalar değildir. Çünkü dışarıyı içeriye yansıtmıştır ki, eleştiri olsun anlatabiliyor muyum?

Şimdi Türkiye'de ister küreselleşme diyelim, ister devletin uluslararasılaşması diyelim yeni bir süreç var. Türkiye'de mevcut tarihsel bloğun yönetici sınıflarının uzlaşmaya varabilmiş

ve toplumu denetleyebilen bir kısmının bu işi böyle götürmesi zor gözüküyor. Sovyetler Birliği dağıldı, artık hem kapitalist az gelişmiş devletler isteniyor, hem de az gelişmiş kapitalist devlet olması yetmez, onların Irak tipi, İran tipi istenmeyen, haydut denilen az gelişmiş kapitalist devlet olmalarına izin yok, yeni bir devlet biçimi küresel ölçekte uluslararası belgelerde kendisini açığa vurarak geliyor.

Şimdi projeksiyon yapalım. Öyleyse Türkiye Cumhuriyeti önündeki güçleri aşmak için teker teker keşifler yaparak şu noktaya gelecektir bana sorarsanız: Bu Meclisi demokratikleştirin, yüzde 10 barajını indirin. 1999'lara kadar olan Korkut Hocanın bahsettiği türden bir popülizm de bugün yıkılıyor, şehir rantları yağmalanıyor ve bir merkezde toplanıyor. Bir kısmı yardım olarak sakinleştirmek için dağıtılıyor belki, ama nihayetinde 1990'ların sonuna kadar süren popülizmin kurumları da yok karışımızda. Bu durumda sadece hadi Meclisi demokratikleştirelim demek olmaz, hiçbir tarihsel blok, hiçbir yönetici sınıfı fraksiyonu bunu içselleştiremez, kabul edemez. Bir ödünle dengelenmelidir bu talep, bu da ne olacaktır? Tamam, Meclis daha demokratikleşsin, baraj insin, ama Meclisin güçlerinin bir kısmı başka bir yere gitsin, çünkü onu orada bırakamayız. Bu aday da hocam da gayet iyi bilir, 1980 Anayasasıyla başlayan bir süreçtir bu, Cumhurbaşkanı ve zaman içinde Cumhurbaşkanı donundan çıkacak olan zaten seçilmeye başlanmasıyla birlikte ciddi olarak bu donu terk etmiş olan cumhurbaşkanıdır. Bana sorarsanız bunlar tabii tahminlerdir.

İsterseniz burada üçüncü konuya geçelim. Şimdi vaat ettiğim üçüncü konu Türkiye'de devletin kurumsal dönüşümünün güncel sorunları, bunlardan birisi yüksek yargı örneği hocam da bahsetti kendi görüşlerini, deniliyor ki yüksek yargının oluşturulmasında geniş bir katılım esas alınsın. Hem Cumhurbaşkanı bu sürece dahil olsun, hem de Meclis bu sürece dahil olsun. Şimdi buna iki tepki verilebilir. Tamam geniş katılım, ama o zaman önce Meclisinizi de geniş katılıma açık bir hale getirmek zorundasınız. Çok kolay, yani sayısal oranla-

ali murat özdemir

1982 Anayasası emeğin anayasadan dışlanması sürecinde dünyadaki genel eğilimi takip etmiştir

ali murat özdemir

Bir ülkede kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi söz konusuysa hukukta seçici uygulama dönemi geçici olmak zorundadır

rın çok çarpıtıldığı bir Meclis formülasyonu var elimizde, çok oy zayi oluyor, insanlar yüzde 10 barajı korkusuyla muhtemelen vermek istedikleri partiye oy vermiyorlar, yakın bulduklarına veriyorlar. Bu haliyle temsil niteliği az.

İkinci, hukukun seçici uygulaması, bu konuda da birkaç şey söyleyip bitirmeyi düşünüyorum. Seçici uygulama ancak bir krizin neticesi olabilir ve ancak geçici olabilir. Seçici uygulamadan neyi kastediyorum? Bir A ülkesi düşünelim lütfen, bu ülkeyi düşünmeyelim tamam mı? Bir A ülkesi düşünelim, o A ülkesinde cami çıkışında o A ülkesinin bütün değer yargılarına hakaret eden bir grup var. Bakınız, bu A ülkesinin polisinin bu gruba tavrına bakınız ya da bu A ülkesinde TAYAD diye bir örgüt var, kâğıt dağıtıyor, bu çocukları linç eden adamlara karşı polisin tutumuna bakın, Valiliğin tutumuna bakın ve şöyle diyor bu: Öldürmediler Allah razı olsun, iyi çocuklarmış bu linççiler de ve linç edenlerden bir tane bile adam şaka olsun, ayıp olmasın diye gözaltına alınmıyor. Açık bir saldırı, ama diğer yandan üç-dört tane oğlan ve kız çocuğu solcu talepleriyle üniversitenin bahçesinde yaşasın bilmem ne diyorlar. Hemen üniversiteyle ilişkiye, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu var, Terörle Mücadele Yasası bu insanların hayatı kaydırıyor. Sırf bu değildir hukukun seçici uygulaması, hukukun bugün gördüğünüz yargı süreçlerinde ünlü davalarda da bunu görüyorsunuz anlatabiliyor muyum? Şimdi az gelişmiş de olsa, çevresel de olsa bir ülkede kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi söz konusuysa hukukta seçici uygulama dönemi geçici olmak zorundadır, yoksa olduğu kadarıyla dahi bu iş sürdürülemez, hiçbir toplum bu kadar gerileme dayanamaz, hiçbir toplum böyle bir şeyi içselleştirip bir süreklilik haline getiremez. Bu en basitinden kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi için gerekli olan minimum istikrar anlayışına da terstir, hukukun işlevine de terstir. Ben bu sürecin bir şekilde aşılma zorunda olduğunu, yani liberal haliyle de, eşitsizlik yaratan haliyle de, hoşlanmadığımız haliyle de olsa hukukun üstünlüğü prensibi doğrultusunda ya da oraya ula-

şamasa bile en basitinden basit bir düzenleme aracı olarak herkese eşit ölçüde uygulanmasının gündeme gelmesini bekliyorum, yoksa bu hayat çekilmez. Bunu akademisyen bir tavırla söyleyebileceğim bir şey yok, işin açıkçası bu dönemin geçici olduğunu ümit ederek konuşmayı burada bitiriyorum.

sami selçuk- Çok teşekkür ediyorum. Efendim, konuşmacılar konuşmalarını bitirdiler. Şimdi sizlerden görüş bekliyoruz, sorularınızı bekliyoruz daha doğrusu. Buyurun.

ahmet haşim köse- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Ben de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgilerden katılıyorum. Bütün katılımcılara tabii başta bize değerli tebliğ sunan arkadaşımıza çok teşekkür ediyoruz, doyurucu bir konuşma sürüyor. Ben genel, ama biraz da özelleşen bir soru soracağım. Özelleşen kısmı Osman Beye yönelicek, çünkü o sadece akademik bir kimlikle burada bulunamaz.

sami selçuk- Sizden ricam şu; soruyu sorun ve kime yönelttiğinizi de söyleyin.

ahmet haşim köse- Sorunun gerekçesini hazırlamadan böyle bir şey yapmayacağım, uzun konuşmayacağım Sayın Başkan.

Hukukun etkinliği üzerine konuştu, çağımızın belki de en önemli ölçütlerinden bir tanesi etkinlik, meşruluk da sanırım hukukun ana temellerinden bir tanesi, olmazsa olması. 1980 öncesini otoriter olarak değerlendirdi, haklı olabilir, burjuva devletlerin tümünde otoriterizm vardır. Bugün yaşadığımız süreç için ne düşünüyor, hukuki olan ne anlama geliyor, bunun meşruluğu nedir? Çünkü bu sadece hukuk dilinin mantığıyla ilişkili bir şey değildir, yani hukuk dilinin mantığı içerisinde kabuller olabilir, bu anlamda hukuku hukukçular yazmaz sadece, toplumsal bir bellektir, orada yazılır. Örneğin, kendisinin de yer aldığı bir hukuk süreci içerisinde Ali Murat'ın hukuk perspektifiyle nasıl bir ortaklık kurabilir? Yine hukukun mantığı içerisinde hepsi meşru olabilir, ama hangisi, halkların belleklerinde yaşamaların alanında gerçektir, onaydır, gerçek toplumsal onay nedir hukuk için?

izzettin önder- Sayın Can'dan bir konuda fikri-

ni rica edeyim ben de müsaade buyurlarsa; Meclislerde yasaların geçme frekansı hukuki açıdan nasıl değerlendirilir? Bir Meclisten çok yasa geçmiş olması mı daha etkin bir olaydır, yoksa geçmemesi mi, güç dengeleri nerede nasıl yansır? Bu konuda fikrinizi verebilir misiniz? Teşekkür ediyorum.

özgül sakin- Alanın çok dışından bir soru olacak belki, ben bir ortaöğretim kurumunda öğretmenim, sadece başıma neler geliyor onu öğrenmek için buradayım. Hani devlet katında neler oluyor da benim yaşam alanım günden güne sınırlanıyor? Bunu öğrenmek için biraz buradayım, anlam vermek için, o açıdan da mesela 1990'lı yılları kamu emekçilerinin sendikalaştığı -Eğitim-Sen'liyim ben- ve toplumsal muhalefetin bu olan bitene itirazının sonuç alabileceği umudunun çok yüksek olduğu dönem diye ben tarifliyorum. O yüzden Selime'ye sormak istiyorum. Mesela, 2000'li yıllarda devlet katında ne oldu da toplumsal muhalefetin bu olan biteni değiştirme, dönüştürme umudu da, aktif olarak bunu yapabilmesi de gittikçe sınırlanıyor. Ben böyle düşünüyorum, en azından sınırlandığını düşünüyorum.

sami selçuk- Başka soru yok, tekrar soru sormak isteyen arkadaşlar olursa onlara söz veririz, buyurun Sayın Can.

osman can- HSYK konusunda yasamanın ve yürütmenin hiçbir şekilde orada yer almamasının daha iyi olacağına yönelik bir görüşü hocam dile getirdi. Buna göre HSYK'nın sadece hâkim ve savcılarının temsiline dayalı olarak oluşturulması gerektiğine yönelik bir görüşü hocam dile getirdi, ama ısrarlı bir görüş değildi. Şunu hemen söylemek zorundayız; yargının kendi içerisinde kendini yetkilendirdiği, kendini yükselttiği, kendini üst kurullara seçtiği bir sistem kapalı bir devlet sistemidir. Bu sistem ister istemez kendi içerisinde kendi ideolojisini üretir. Yani her bir sistem içerisinde bir siyaset vardır ve bu siyasetin çoğulculuğu imkânının bulunmadığı yerde bu siyaset monolitik bir siyaset üretmeye başlar. Yargıda da böyledir, devlet kurumlarında da böyledir. O bunun da mutlaka çoğulculuğu gerekiyor, yani bütün toplumsal farklılıkların, toplumsal renklerin

yargıya da aktarılması gerekiyor. Aksi takdirde kendi içerisinde bir müzakere imkânı bulmaz, yeknesak kararlar ortaya çıkar ve bu yeknesak kararların hiçbirisi de toplumsal talepleri karşılamak üzere yeteneğine sahip olmaz.

Türkiye bu konuda bir laboratuvar gibi, çok örnek var, hatta neredeyse aksine örnek bulamayabiliyoruz. O yüzden parlamento üzerinden HSYK'ya üye aktarımı, Anayasa Mahkemesine üye aktarımı diyoruz; tabii bunu derken salt bir çoğunlukla bunun sağlanması gerektiğinden hiçbir şekilde söz etmiyoruz. Parlamento üzerinden üye aktarımı derken parlamento içerisinde temsil edilmiş olan bütün siyasi partilerin kontenjanları olacak ve önerilecek olanlar da hukukçular, akademisyenler olacaktır. Yani parlamenterler olmayacaktır, bu öneriler 2/3 çoğunlukla ancak seçilme yeteneğine sahip olacaktır. Bu şu demektir: Toplum içerisinde temsil edilen görüşlerin parlamento üzerinden, parlamentoya yansıdığı ölçüde -ki, bunun yansıması konusunda da problemlerimiz vardır, onu biliyoruz- yargı içerisinde temsil edilebilmesi. 1945 sonrası batıdaki temel tercih bu ve 1945'ten önce batıda yargının totaliter eğilimleri daha güçlüyken 1945 sonrasında en azından kendi paradigması içerisinde hukuk devleti kültürü ve demokratik kültür üretebilmesi imkân dahiline girmiştir. O yüzden Türkiye'de de HSYK'nın yapılması ya da Anayasa Mahkemesinin yapılması söz konusuysa bu yönde de bir değerlendirme yapmak zorunluluğu vardır diye düşünüyorum ve Parlatonun; çoğulculuğu oraya yansıttak şekilde HSYK'nın ve Anayasa Mahkemesinin oluşumunda etkin olması gerekir diye düşünüyorum. Bir de parlamentoya ve yürütme organına daima bir güvensizlik duygusu içerisinde yaşamamızın da bir ülkede çok sağlıklı olmadığını da ayrıca düşünüyorum.

Hatta burada hocam müsaade ederseniz bir anekdot anlatayım. Almanya'da 2003 ya da 2004 yıllarında Anadolu'da Vakit diye bir gazete vardı, buradaki Vakit'in oradaki uzantısı ve İçişleri Bakanlığı'nın bir tasarrufuyla kapatıldı. Yani bir gazete İçişleri Bakanlığı'nın tasarrufuyla, bir idari işlemle kapatıldı. Herhan-

osman can

Yargının kendi içerisinde kendini yetkilendirdiği, kendini yükselttiği, kendini üst kurullara seçtiği bir sistem kapalı bir devlet sistemidir

osman can

Parlamentonun, çoğulculuğu oraya yansıtacak şekilde HSYK'nın ve Anayasa Mahkemesinin oluşumunda etkin olması gerekir diye düşünüyorum

gi bir yargısal süreç yoktu, bir mahkeme kararı yoktu, bir hâkim kararı yoktu bunun kapatılmasıyla ilgili, bunun üzerine bizim Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi'yle Alman Büyükelçisi arasında çok ciddi bir tartışma oldu. Hukuk devleti böyle midir? Nasıl olur? Yargısal kararı olmadan nasıl gazete kapatılır? Bu yönde bir tartışma, yani biz Alman Büyükelçiliğine hukuk devleti dersi vermeye çalıştık. Ben de bu bağlamda aynı düşünceyle bir Alman profesörle iletişim içerisine girdim. Nasıl olabilir? Uzun süreli yazışmaların ardından şunu söyledi: Öyle anlaşılıyor ki, siz yargıdan başka hiçbir yere güvenmiyorsunuz ve devlet organlarınızın verdiği hiçbir işlem ve eylemi geçerli kabul etmiyorsunuz ve ancak bir yargıç bu konuda bir karar verdiği zaman içinize sınıyor, ama biz de şunu soruyoruz: Peki, yargıcın verdiği karar sizin içinize niye sınıyor ki? Biz işlemlerin de hukuka uygunluğu karinesinden hareket ederiz, işlemlerin yanlışlığını düşünen kişi tabii ki yine yargısal yollara başvuracaktır, ama idari işlemlerle de bu gerçekleşebilir. Öyle zannediyorum ki, ben kendi idealize ettiğim bir devlet açısından söylemiyorum, ama mevcut batı, klasik demokrasileri paradigması içerisinde geçerli olan bir sistemi size aktarmaya çalışıyorum. Bir kere bunun altını çizelim.

sami selçuk- O zaman ben size bir soru sorayım: Almanya örneğini verdiniz, bunu bütün Avrupa'ya genelleştirebilir misiniz?

osman can- Hayır, bütün Avrupa'yla ilgili bir genelleştirme yapmıyorum, burada Akdeniz havzasına inildiği zaman biraz daha yargıya yetki delegasyonu kültürü vardır, ama kuzeye doğru gidildiği zaman böyle bir ihtiyaç yok. Yani bu nedenle Türkiye'deki örneğin idealize edilecek bir örnek olmadığını da söylemem gerekir.

Etkinlik ve meşruluk konusu tartışması yaparken hukuk normlarına ideal bir anlam yüklenmemesi gerektiğini düşünürüm. Hukuk normları da sonuçta belli siyasal süreçlerin ürettiği kurallardır ve bu siyasal süreçler o siyasal süreçlere katılmış olan güçler dengesi nerede nasıl buluşuyorsa onun bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Etkinlik ve meşruluğu tartışırken de mevcut paradigma içerisinde tartışmak

zorundayız. Maksimum meşruluk tartışmasını yaparken minimum etkinlik noktasına da ulaşabilirsiniz. Minimum etkinliğin olduğu yerde siz bu durumda toplum olarak biz bu hukuk normunu niye üretiyoruz diye soru sormaya başlarsınız. Hukuk normunu üretiyoruz ki, toplumsal sorunlarımızı çözebilin ve ihtiyaçlarımızı karşılasın diye, ama ihtiyaçlarımızı karşılayacak bir hukuk normu ve hukuk sistemi yaratmadığımız zaman bu hukuk düzenine yönelik bizim meşruiyet düşüncemizi de çok ciddi bir şekilde zedeleyebilir. O yüzden dengenin bir yerde sağlanması gerekiyor. Yani ben 1980 darbesinden sonra yasamanın etkin bir şekilde çalıştığını, yürütmenin etkin bir şekilde işlediğini ve bunun da çok iyi bir şey olduğunu, idealize bir durum olduğunu söylemedim. Böyle bir değer yargısı aktarmadım, ama 1960 uygulaması vardır toplumsal muhalefetin içinde olduğu iddia edilen bir yasama tablosu vardır, ama bu yasama tablosu toplumsal sorunlarını çözebileceği bir merkez de değildir aslında ve bu açıdan bakıldığı zaman yasa yapabilme imkânı yoktur, Anayasa değişiklikleri yapabilme imkânı yoktur. Yasa yapabilme ve Anayasa değişikliklerini yapabilme imkânı bulamayan bir parlamento meşruiyetini de kaybeder. 1970'lerden sonraki bütün toplumsal muhalefetin neredeyse tamamen yeraltına inmesi ve artık sisteme inancını kaybetmesinin de belli ölçülerde 1980'i hazırlayan faktörler olduğunu da görmemiz gerekiyor. Yani böyle bir gerilim ilişkisi de vardır bunun içerisinde.

1980 öncesinde çok etkinleştirilmiş olan bir yargı vardır, ama çok etkinleştirilmiş olan bu yargının da hukuku, hukukun üstünlüğünü ve toplumsal taleplerin karşılanması yönündeki değerleri yüceltici bir misyonu da yok. O dönemdeki yargının etkinliği başka amaçlara hizmet eden bir etkinliktir. Bunun aksini iddia edebilmek çok fazla mümkün değil, en azından benim kendi araştırmalarım içerisinde yargının o dönemde ideal anlamda bir hukukun etkinliğini hayata geçirmenin değil, başka bir anlayışın ve başka bir algının hayata geçirilmesinin bir aracı olarak çalıştığını da söylemek zorundayız. Hukukun, hukuk normlarının

yasamanın etkinliği ve meşruiyeti açısından bir gerginlik ilişkisi vardır. Ben bunu kabul ediyorum, ama bu gerginlik ilişkisini öyle bir şekilde çözmek zorundayız ki, normlar hem etkin olabilsin, bu aynı zamanda temsilde adalet ve yönetimde istikrarla da bağlantılı olan bir şey, ama aynı zamanda toplumsal taleplerin karşılanabilmesine imkân sağlayacak ölçüde de etkinlik sağlasın. Yani bunu bu şekilde bir yerde tutmak zorundayız.

Ben şöyle bir ekleme daha yapayım isterse-
niz; bunları tartışırken bir noktayı da göz
önünde bulundurmamız zorundayız. Parlamento
yaratıyoruz ve hukuk normları ortaya çıkıyor,
ama bu hukuk normlarının neyi çözüp neyi çö-
zemediğini, bu parlamento içerisinde ortaya
çıkan, yürütmeye ortaya çıkan iradenin temel
politikalar konusunda, toplumsal politikalar
konusunda ne kadar etkin olup olmadığına da
bakmak gerekiyor. 1960 darbesinin hemen
ardından ortaya çıkmış olan parlamentonun
temel toplumsal sorunlar konusunda yetkili ol-
madığını da biliyoruz ve 1980 sonrasında da
aslında çok fazla bir yetkin olma durumu yok-
tur. Kırmızı çizgilerin çekildiği, inşa edildiği,
üretildiği yerler parlamentolar değil Türki-
ye'de, başka yerlerdir. Bu realiteyi de göz
önünde bulundurmamız zorundayız, o yüzden
parlamentolarda ortaya çıkan iradenin devlet
aygıtlarına da egemen kılındığı bir tablonun
ardından bu etkinlik ve meşruiyet tartışmalarının
daha yoğun bir şekilde yapılması taraftarı-
yım ben, ama bu etkinliği nasıl çözebileceğine
ilişkin benim elimde de çok net bir terazi yok.
Bir noktaya da tekrar katılıyorum, o da huku-
kun sadece hukukçular tarafından inşa edile-
ceği ve yorumlanacağı düşüncesi yanlıştır. O
konuda da kendisine tamamiyle katılıyorum.

İzzettin Hocamızın sorusu Mecliste yasaların
geçme frekansı sanıyorum aynı paralelde bir
soruydu. Geçme frekansının darlığı ya da
geçme hızının yarar-zarar ekseninde çok da
pozitif bir yere oturduğunu söyleyemeyiz. Ne
kadar çok hızlı yasa çıkarsanız o kadar iyidir
hayır, böyle bir şey de söyleme imkânımız
yok, onu da diyemeyiz.

Bu yasaları evet, liderler çıkarıyor, ama siyah-

beyaz olarak bakmamamız gerekiyor. O lider-
ler belli bir parti politikasını hayata geçirmek
amacıyla da seçimlere giriyorlar. Bu aynı za-
manda 1970'lerin ortalarından itibaren başla-
yan, sosyalizmin ortadan kaldırılmasıyla birlik-
te başlayan etkin yasama, yürütme anlayışı-
nın Avrupa'daki de bir yansıması, Avrupa'da
da buna benzer bir eğilimi görmek pekala
mümkün, yani Avrupa'da da liderler yok, sa-
dece parlamenterler yasa teklifi verir ve yasa-
lar bu şekilde ortaya çıkar. Yani orada da par-
ti politikaları çerçevesinde Bakanlar Kurulu ta-
sarıları üzerinden yasama çalışmaları yapılır,
yasama faaliyetlerine geçiş yapılır. Aşağı-yu-
karı sistem buna yakın olarak işler. Türkiye
hangi sisteme kendini yakın hissederse etsin
bunun en aşırısını gerçekleştiriyor, bunu ka-
bul edelim. Etkin kılalım derken neredeyse
yasama içerisindeki müzakere süreçlerini an-
lamsız kılan bir aşırılığa doğru kayıyor, onu
kabul edebilirim. Teşekkür ederim.

selime güzelsarı- Ben öncelikle Osman Beyin
iki itirazına itirazla başlamak istiyorum. Yasa-
ma biçimsel olarak etkinlik kazandı dediniz ve
bu doğru, ama yanlış olan şey şu bence:
Özellikle 2000'li yıllarda sayısal olarak baktı-
ğımızda 1980'lere göre peş peşe yasalar çı-
karılmıştır. Hatta bunu Kemal Derviş'in Türki-
ye'ye gelmesiyle başlayan 15 günde 15 yasa
süreciyle de başlatmamız mümkündür. Fakat
bakıyoruz bütün bu yasalar tartışılmıyor mu?
O kadar iyi tartışılıyor ki, nerede tartışıldığına,
içeriğinin nerede belirlendiğine bakmak gere-
kiyor. 2000'li yıllarda neoliberal yapısal reform
politikaları devletin dönüşümünde iki şeyi öne
çıkarmıştı; yasalar ve yasaların işleyişinde ku-
rumlar. Türkiye'de Meclisten çıkan yasaların
içeriğinin nasıl, nerede hazırlandığına baktığı-
mızda şunu rahatlıkla söyleyebilirim. Siyasal
iktidar kendilerini toplumsal muhalefet olarak,
sivil toplum olarak addeden sermaye kesimle-
riyle yan yana, hatta giderek sermaye kesim-
lerinin hazırladığı yasa tasarıları üzerinden
hazırladığı yasaları meclise sunuyor. Meclis
de kendi işlevini teknik bir işleve indirgeyerek
hakikaten hızlı çalışıyor yasaları hızla çıkarı-
yor. Bu doğru, ama örneğin daha yakından in-

osman can

**Kırmızı çizgilerin
çekildiği, inşa
edildiği, üretildiği
yerler parlamentolar
değil Türkiye'de,
başka yerlerdir**

selime güzelsarı

1980'den bu yana olan şey şu; devlet iktidarı artık yasama alanından, siyaset alanından yönetim alanına ve yürütme alanına, yürütmede yoğunlaşma alanına doğru çekildi

celediğim 5018 sayılı yasa, gelir idaresiyle ilgili yasası bugün sermaye kesimlerinin, özellikle büyük burjuvazinin, TÜSİAD'ın web sayfalarında çok rahat görebileceğimiz yasa tasarıları ile birebir örtüşüyor. Peki, bu örtüşme sadece yerel sermayenin talepleriyle mi gerçekleşiyor? Değil tabii ki, bizde şöyle bir algı da var: 1980'den bu yana IMF, Dünya bankasının politikaları dayatıldı, hükümetler de bunları içselleştirdi. Bu da yanlış, çünkü bu içselleştirme bir kere 1980'lerde başlamadı IMF-Dünya Bankası ilişkileri 1950'lerde, 1960'lar da da vardı, yoğunluk 1980'lerde arttı, artı uluslararası sermayenin taleplerini temsil eden bu iki kurumun etkinliği aynı zamanda Türkiye'de yerel sermayenin talepleriyle de örtüşüyor. Ama şunu da söylemiyorum; yerel sermaye de homojen ve tek bir çıkar etrafında toplanmıyor, genel çıkarını bir yana bırakırsak bu anlamda uluslar arasılaşabilen, uluslararası sermayeyle eklemlenebilenlerle bunun dışında kalanlar arasında ciddi çatışmalar var. Ne zaman ki, bu çatışmalar daha karmaşık hale geldi, daha çözümsüz hale geldi devlet katında, işte o zaman yasama hızlı bir şekilde bu yasaları çıkarmaya başladı ve aslında teknik olarak görülen şeyin arkasında çatışan sermaye çıkarları var ve bunun daha fazla derinleştiği bir dönemde yasamanın daha etkin olduğunu söyleyebiliriz.

İkincisi, Türkiye'de kurumlar Osman Beyin söylediği toplumsal dinamiklerin bir sonucu ortaya çıkmış değil. Sadece Türkiye'ye özgü olarak da konuşmayacağım, kapitalist devletin var oluşuna baktığımızda, aslında kapitalizmi kapitalizm öncesi toplumlardan ayırtıran en önemli şey ekonomi ve siyaset alanının kurumsal ayrılığıdır. Bu fiili bir ayrımdır, Murat açıkladığı için ayrıntısına girmeyeceğim, devlet toplumsal alandaki bütün değişimlerden bağımsız, orada duran, nötr ve genel çıkara hizmet eden bir devlet değildir. Bütün sınıf çelişkilerinden etkilenir, o sınıf çelişkilerini bünyesinde toplar, onu çözmeye çalışır, dolayısıyla ona göre yeniden şekillenir. Sınıf çatışması sadece toplumsal alanda değil, devletin kendi içinde de olduğu için biz bugün yürütmeyle yargı arasındaki çelişkinin varlığından, geleneksel bürokrasiyle yeni teknokratlar arasındaki kavgadan ya da yine Anayasa Mahkemesiyle doğrudan yasama arasındaki çelişkilerden söz edebiliyoruz. Bu çelişkiler zaman içerisinde farklı mekanizmalarla aşıyor. 1980'li yıllarda ekonomi yönetimine ilişkin temel kararların Bakanlar Kurulu'nun da atlanarak dar kurullarda alınması yoluyla aşıyordu, fakat bir yanda ekonomik kararlar alan başka Bakanlıklar da vardı, Hazine vardı, bir de kurullar vardı. Bu yapı dağınıktı. Anayasa Mahkemesi doğru, özelleştirmelerin önüne hep set çekmişti. Dolayısıyla yürütmeyle yargı arasındaki bu çelişki de 1999'da yapılan Anayasa değişikliğiyle hızlı bir şekilde kısmen de olsa çözüldü. Asıl çözüm ise anayasada yapılacak temel değişikliklerle gelecektir.

Aslında 2000'lere geldiğimizde artık karar alıcıyla uygulayıcı arasındaki çatışma da çözülmüştür. Yani hükümetler karar alırken teknokratlar buna imza atmıyorsa, onaylamıyorsa işler yürümüyordu. Şimdiyse üst kurullar aracılığıyla, bölge kalkınma ajansları aracılığıyla, yatırım ortaklığı aracılığıyla artık karar alıcı, uygulayıcı ve Meclisin denetimi dışında olan kurullar yaratılıyor, üst kurullar yaratılıyor. Temel ekonomik alanda alınan bu kararların arkasındaki açıklama da şu oldu: Siyaset ekonomiye bulaşmasın, çünkü siyasetin gündelik işlevleri ekonominin uzmanlarının işlevlerini bozuyor. Aslında en başta Kemal Derviş dillendirdi bunu, Dünya Bankası, IMF politikalarında görüyoruz. Bu iyi yönetim tartışmaları içerisinde de oturuyor, ama esas gelişme kapitalizmin başından beri var olan ekonomik alan, siyasal alan ayrışmasının derinleştirilmesidir. Oysaki böyle bir ayrımdan söz edemeyiz, dolayısıyla kurumlar siyasal dinamiklerden ve toplumsal değişimlerden de bağımsız değildir. Kaldı ki kurumların kendinden menkul bir gücü olduğunu varsaymamız lazım, böyle bir şey yok, kurumlar tek başına bir iktidarı temsil etmiyor. 1980'den bu yana olan şey şu; devlet iktidarı artık yasama alanından, siyaset alanından yönetim alanına ve yürütme alanına, yürütmede yoğunlaşma alanına doğru çekildi.

Peki, siyasetin alanının daraltılması neyi ifade ediyor? Türkiye kendi özgün koşullarında darbe sonrasında toplumsal alandaki kesimlerin kendi taleplerini ifade etme biçimlerinin tamamen tırpanlandığı bir süreci yaşadı. Sermayenin uluslar arasılaşmasının önündeki engeller yasal mevzuat değildi sadece, sendikal örgütlenmeler, emek örgütlenmesiydi asıl sorun. Bunların ortadan kaldırılması, engellenmesi hızlı bir şekilde gerçekleşmeliydi, öyle de oldu. Dolayısıyla toplumsal muhalefetin bastırıldığı bir ortamda devletin baskıcı ve ideolojik işlevi çok daha öne çıktı ve bu anlamıyla baktığımızda 1980'den bu yana devlet biçimi otoriter devlet biçimini almıştır. Aslında bu 1970'li yıllarda Poulantzas'ın dile getirdiği bir şeydir ve faşist devlet biçiminden de ayrılır. süreç siyasetin alanının daraltılması, siyasetin alanının aktörlerinin yeniden tanımlanmasıdır. Siyasetin alanının daraltılması, yürütmenin güçlenmesi ve iktidarın yürütmede yoğunlaşması 2000'li yıllarda kemikleşmiş bir otoriter devlet biçimini açık ediyor. Her ne kadar kanun hükmünde kararname artık çıkmaya da buna ihtiyaç kalmadığından değil. Çünkü artık devlet aygıtının bütününde neoliberal hegemonya ilkeleri bütünsel olarak benimsenmiştir. Teşekkürler.

sami selçuk- Osman Bey, buyurun.

osman can- Sanırım itirazlarımız paralel yönde itirazlar, yani siyaset dışılığın çok ciddi bir şekilde değer kazandığına itiraz etmiyorum, ama karmaşık bir sistem içerisindeyiz ve siz sadece ekonomik alana bakarak bir değerlendirme yapıyorsunuz, bense devletin bütün aygıtına bakarak bir değerlendirme yapıyorum. Devletin bütün aygıtı siyaset dışı olarak vurgulanmış, 1980'lerden sonra özellikle kurullar konusuna tamamen katılıyorum, ekonomi de siyaset dışına çıkarılıyor, ekonomi de siyaset dışına çıkarıldığı andan itibaren çok daha tehlikeli bir tabloyla karşı karşıyayız. Tam tersine siyaseti daha çok egemen kılabilmek lazım. Bir itirazım belki o da yürütmenin siyasetin dışında bir kurum olmadığına yöneliktir.

sami selçuk - Teşekkürler. Efendim, konuşmacılar sözlerini bitirdiler. İzin verirseniz şöyle bir toparlama yapmak istiyorum. Şimdi ger-

çekçi olalım, Türkiye hiçbir zaman demokratik biçimde yönetilmedi. Türkiye tek partili dönemde zaten otoriterdi, bu tartışılmaz. Ama çok partili döneme geçtiği zaman Türkiye yine otoriter oldu. Çünkü bugüne kadar Türkiye'de liderlere bağımlı bir yönetim yaşandı. Bugünün sorunu değil bu, dün de öyleydi. 1950'li yıllarda demokrasiye geçtik, bir iktidar değişikliği oldu. İktidar partisinin genel başkanı rahmetli Menderes otoriterdi. Meclis Başkanı bile aslında o belirliyordu. Dikkat edin. Yasa organının başkanını belirleyen partinin başkanıydı. Rahmetli Bölükbaşı bir gün Mecliste söz istedi, herhalde önemli bir gündem vardı ki, Meclis Başkanı rahmetli Koraltan bizzat yönetiyordu oturumu. Başbakan baktı söz vereyim mi gibilerden, Başbakan başıyla işaret etti, ver dedi. Bölükbaşı kürsüye çıktı: "Bir Meclis ki, başkanı yürütme organının başkanından izin alarak milletvekiline söz verir, o Mecliste özgürlük yoktur, konuşmuyorum" dedi, aşağı indi. Bugün de değişen hiçbir şey yok.

Şimdi bugüne geliyorsunuz, Özal dönemine gelin, rahmetli Özal da öyleydi. En çok demokrat o idi vesaire diyoruz ya, Ecevit döneminde de öyleydi. Bugünkü sistemin doğasından kaynaklanıyor bu. Çünkü Meclis Başkanı milletvekilidir, onu milletvekili yapan partinin genel başkanıdır, Meclis başkanı yapan da odur. Bugünkü partinin genel başkanı da aynı şeyi yapıyor değil mi? Meclis Başkanına diyor ki, sen biraz istirahat et, yenisini seçeceğiz. Ondan sonra Türkiye sistemi tartışacak yerde, o ona niye böyle yaptı diye tartışıyor. Yapar tabii. Neyi tartışacağımızı belirleyelim. Sizler de parti genel başkanı ve başbakan olsaydınız aynısını yapacaktınız. Bunun önünü kapatmanın yollarını arayalım. Türk devleti, her demokratik devlet gibi, sokaktaki insanına yalan söylememek zorundadır. Yazıyorsunuz oraya "kayıtsız şartsız egemenlik milletindir". Ama hem kayıtlı, hem de şartlı. Gidiyorsunuz oy kullanacaksınız, önünüze bir liste gelmiş. Kimler yaptılar o listeleri? Parti genel başkanları, öyle mi? Biraz önce arkadaşımız belirtti, bakıyor yüzde 10 olmayacak benim partim, ne yapacağız? Ona en yakın görüşte olanına vereyim. Bu gö-

selime güzelsarı

Artık devlet aygıtının bütününde neoliberal hegemonya ilkeleri bütünsel olarak benimsenmiştir

sami selçuk

Kimse kayıtsız şartsız milletindir demesin. Egemenlik, kayıtsız şartsız parti liderlerindedir. Seçilenler milletin vekili değildir

nülsüz oyların oranını bilmiyoruz, ama büyük bir oran olduğu kesin, bu bir karanlık sayıdır.

Kimse kayıtsız şartsız milletindir demesin egemenlik, kayıtsız şartsız parti liderlerindedir. Seçilenler milletin vekili değildir, açık konuşalım, kesin konuşalım, devlet sokaktaki insanına yalan söylemeyen devlettir. O devlete ben güvenirim, ama siz böyle bir seçim sistemi getirerseniz, ön seçim yaptırmazsanız ve benim önüme bir liste koyarsanız, en ufak bir çentikte o liste geçersizse ondan sonra döneceksiniz halkın iradesi oraya yansıdı. Hadi canım sizde, kusura bakmayın gerçekçi olalım ve bu sistemi değiştirelim. Sistemin değiştirilmesi için parti liderlerine Türk ulusu baskı yapmalıdır. Anayasanın 82.maddesi, 83. maddesi bakın dokunulmazlık veriyorsunuz, bir de sorumsuzluk veriyorsunuz milletevekiline. Diyorsunuz ki, millet adına çık, konuş, ne söylersen söyle, sorumsuzsun, hiç kimseye bağımlı değilsin, özgürsün. Yalan. Milletin değil, parti başkanının vekili, onun adına çalışıyor. Batılı bir oznanı şiir çevirisinde olduğu gibi. "Blaise Pascal adında biri/ Tatar titiri. Değişim olmadığı sürece bu sistem böyle sürecektir. Bilime göre, meşruluğa göre lütfen her şeyi gözden geçirelim ve değiştirelim. Özgür irademizi parlamentoya yansıtalım. Ben neden oy kullandığımı bilmiyorum, yurttaşlık görevi diye oraya gidiyorum, ama çok rahat da değilim açık söyleyeyim. Listeye bakıyorum, 15 aday, 5'ini beğenmiyorum. Mecbur muyum seçmeye? Çünkü ben onu seçtiğim takdirde devletten de para alacak o kişi, birbirine bağlantılı bunlar. Bir sistemi bütünü içerisinde değerlendirip ıslah etmezseniz böyle bölük pörçük şeylerle ıslah olmaz, o palavradan ibarettir. Önce halkın iradesini olduğu gibi yansıtalım, yasama meclisine de yetkiler verelim. O zaman yargıya da seçsin parlamento. Bugün özgürce yapamaz. Kimi işaret ederse parti lideri onu seçecektir, milletvekili, pardon genel başkan vekili. Kimse kendisini aldatmasın, bunun örneklerini biz geçmişte yaşadık, acısını yaşadık. Toptan rejimi iyileştirmek zorundayız. Çağcıl devlet bilimle yönetilir, şaka değildir bu.

Sanırım, Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı yapıtında

bir öyküsü var Halide Edip Adivar'ın. Galiba efelerden demirci Mehmet Efe Eğirdir'e gelmektedir. Efenin ne yapacağı belli olmaz tabii, herkes evine sığınmıştır, ortalık sessizdir, sokaklar bomboştur. Efe çok kızar, karşılanmasını bekler, istikbal bekliyor efe, ama kimse yok ortalıkta. Bunun üzerine kükrer kızanlarına: "Önünüze ilk gelen adamı şu ağaca asın, bizim geldiğimizi duysunlar" der. O sırada merkebiyle tarlasından dönen 20'li yaşlardaki bir delikanlıyı kızanlar bir çırpıda yakalar, Halide Edip Adivar'ın gözleri yaşlı yalvarmasına rağmen efe astırır, delikanlıyı. Halide Edip der ki: "Efe-lik töresinde bu var mı, sana yakışıyor mu bu, nasıl bir iştir?" Efenin sözüne dikkatinizi çekeirim, ne diyor biliyor musunuz? "Bak Onbaşı Bacı, insanlar ya ilimle ya zulümle yönetilir. Bizde ilim yok, ne yapalım zulümle yönetiyoruz"

Devlet bilimle yönetmek zorundadır, bilimle şaka olmaz. Şimdi Osman Bey'e soruyorum: Yüzde 5 oranında değil mi Almanya'daki oran? Ne kadar tartışıldı? Benim bildiğim 3 yıl, en sonunda matematikçilere sordular. Dediler ki, bize öyle bir oran verin ki, yönetimde istikrar, ama temsilde adalet olsun. Matematikçi dedi ki, yüzde 5'i geçemezsiniz. Ve tartışma bitti. Bilime uyuldu. Bizde birisi çıkıyor, eli arkasında yüzde 10 yapın diyor. İyi ki yüzde 25 dememiş, Böyle laubalilik olur mu? Ama hep böyle.

osman can- Yargı kararıyla da kabul ediliyor, anayasaya uygun...

sami selçuk- Bugün anayasaya bakarsanız ceza normunu sadece yasama organı yapar. Şimdi bir noktaya da dikkatinizi çekmek istiyorum; Anglosakson sistemiyle sakın ola ki Kara Avrupa hukuk sistemine dâhil olan Türkiye'yi karşılaştırmayın, yanlış yaparsınız. Oralarda yüksek mahkeme tektir. Sözelimi Kanada'da, Kuzey Kıbrıs da öyle, Anglosakson sistemine dahil. Anayasa yargısı yapar, adli yargı yapar, idari yargı yapar. Oysa bizde ve Kara Avrupa'sında bu görevler ayrılmıştır, Ama çoğu arkadaşımız bu ayrılığa dikkat etmeden Anglosakson sisteminden örnekler veriyorlar. Çok yanlış. Amerika'da seçimle gelir savcısı, yargıcı. Başarılı insanları halk seçer belli bir süre için, bizde öyle değildir. Yargıyı alın. İtalya'da,

Fransa'da olduğu gibi terfi ederek bir yerlere gelir, yargıçlar, savcılar. Anayasayı hazırlayan arkadaşlar diyorlar ki, 9 yıl yapacakmış, Yargıtay üyeliği, Danıştay üyeliği, sonra gidecek Çemişgezek savcısı olacakmış Yargıtay Başkanı olsa bile. Tam bir bilgi yetersizliği ve skandal Kim çalışır o zaman? Önünü açmazsanız onun, döneceğiniz yer yine orasıysa adam niye çalışsın? Bunları bilmeden yurt dışı örneklerden yola çıkılıyor. Böyle bir şey olmaz, lütfen ciddi olalım; Türkiye meşruluk kavramını çok iyi özümsemek durumundadır.

Bakın, bir metin hazırlandı. Bu metnin bana göre doğruları var, eksikleri var. Sözelimi diyor ki, askeri yargının alanını daraltalım. Ama Askeri Yargıtayı bulundurmaya sürdürürseniz yapılan temelsiz kalır. Kimseyi kandıramazsınız, kendinizden menkul de sistem getiremezsiniz. Askeri Yargıtay hangi ülkede var? Böyle bir şey olur mu? Bu bir güldürüdür, Yargıtay kavramını iyi özümsememiş ve içselleştirememiş bir toplum görüntüsünü veriyorsunuz en azından, bu son derece yanlıştır. Yargıtay her yerde tektir, Danıştay tektir. O zaman Askeri Anayasa Mahkemesini de kurun, olsun bitsin. Bu ne laubaliliktir? Lütfen.

Meşruluk konusunda bir şey söyleyeyim: Özal bu ülkeye özgürlükçü bir anlayışı getirdi. Ama Özal meşru bir cumhurbaşkanı değildi. Duygularımızla değil, hukukun nesnel ölçüleriyle konuya yaklaşalım. Kimse kusura bakmasın. Siz 21.80 oy alacaksınız son seçimde, alelacele telaşla tabanını yitirmiş bir parlamentonun yapay çoğunluğuyla cumhurbaşkanı seçileceksiniz. Böyle şey olur mu? Ne diyor halk? Arkanda değilim diyor. Buna karşın kendinizi cumhurbaşkanı seçtireceksiniz. Bu hukuka karşı dolandır. Benim o partiden aday olmam doğruyu söylememe engel değil. Ben bir hukukçuyum ve bu ülkenin insanlarına doğruyu söylemekle yükümlüyüm. Beni kişiler ilgilendirmiyor; kurallar, ilkeler ve kurumlar ilgilendiriyor. Kendimle ilgili olsa bile doğruları dile getirmek, yansız ve nesnel olmak zorundayım.

Şimdi toplumumuzun bir iki zaafına dikkatinizi çekerim, o zaafı da hiçbir zaman unutmayın: Okuduğunuz gazeteye, konuştuğunuz insan-

lara göre toplum size değer biçiyor, dünya görüşünüzü saptıyor. Bu çok yanlıştır. Hani Orhan Veli'nin ciğercinin kedisiyle sokak kedisine dediği gibi "bütün İstanbul'daki binaları yakan sensin, Ankara'da, sen ne domuzsun sen, sen komünistsin" gibilerden. Gerçekten açıklıktan söz edene komünist diyorlardı bu ülkede, bir zamanlar. Ama açıklık bir gerçektir. Komünizmle ne ilgisi var bunun? Ama biz böyleyizdir, onun için böyle bir toplumda bazı şeyleri önerirken çok dikkatli olmak zorundayız. Fransa, İtalya, Almanya gibi toplumlarda bakın. Almanya'da federal mahkeme mensupları herhangi bir partiye girebiliyor. Bir parti organında yazı yazıyor, ama o toplum o yargıçına inanmıştır. Biliyor ki o yargıç, karar vereceği zaman siyasal görüşlerini salonun dışında bırakacaktır. Biz henüz böyle bir güveni yaratamadık arkadaşlar, ne yazık ki yaratamadık. Toplumumuzun görüşü bu. Fransa'da Cumhurbaşkanı Yargıtay üyesini de seçer, Yargıçlar Kurulunun gösterdiği 3 misli aday arasından seçer, ama bugüne dek Yargıçlar Kurulu hiçbir zaman 3 misli aday göndermedi. 3 kişi boşalmışsa sadece 3 kişiyi gönderir, yani bir misli gönderir. Cumhurbaşkanı da ille de üç misli isterim demedi. Çünkü karşılıklı güven var, kurumlar arasında. Cumhurbaşkanı da devlet adamı olarak bu seçimi yaptılar, siyasetçi olarak asla yapmadılar. İtalya'da Yargıçlar Kurulu 27 üyeden oluşur. Ben bir oturumuna katıldım. Çünkü oturum kamuya açıktır. Günışığındaki demokrasinin uygulamalarından biridir. Diyeceğim şudur; karşılaştırmalarımızı gerçekçi yapalım, bir de Türkiye'nin yanlışlarını apaçık söyleyelim. Kim olursa olsun her ortamda bilim adına konuşursanız cesarete gerek yoktur.

Herkese teşekkür ediyorum.

sami selçuk

Özal bu ülkeye özgürlükçü bir anlayışı getirdi. Ama Özal meşru bir cumhurbaşkanı değildi. Duygularımızla değil, hukukun nesnel ölçüleriyle konuya yaklaşalım

İŞGÜCÜNÜN DEĞİŞEN YAPISI VE İŞSİZLİK

Prof. Dr. Nuri Karacan'a Armağan

2. Gün

15 Nisan 2010 Perşembe

İkinci Oturum

Sunuş	: Prof. Dr. Toker Dereli
Oturum Başkanı	: Prof. Dr. Hülya Talu
Tebliğ	: Prof. Dr. Faruk Sapançalı
Konuşmacılar	: Mustafa Öztaşkın Doç. Dr. Metin Özüğurlu Bülent Pirlir Prof. Dr. Gülay Toksöz

ferda karagöz- Sayın konuklar, değerli öğretim üyeleri, sevgili öğrenciler, 34. İktisatçılar Haftasına tekrar hoş geldiniz. "Taşlar yerinden oynarken 2010 Türkiye'sinde Siyaset, Ekonomi, Kurumlar" üst başlığıyla üç gün boyunca sürmekte olan İktisatçılar Haftasının bugünkü ikinci oturumunun başlığı "İşgücünün Değişen Yapısı ve İşsizlik"tir. Bu oturumla ilgili sunuşunu yapmak üzere Sayın Profesör Doktor Toker Dereli'yi kürsüye davet ediyorum.

toker dereli- Sevgili İktisat Fakültesi mezunları, meslektaşlarım, sözlerime hepinizi selamlayarak başlamak istiyorum ve beni buraya davet ettiği için Fakültemiz Mezunlar Cemiyetine tekrar teşekkür ediyorum. Gerçi bu görevde herhangi bir işbölümü içinde belli bir tebliğ veya konuşma yok, bizleri her gün için aynı durum var, bir sunum yapmak üzere davet etiler, hatta bu daveti yaparken de belli bir konuyla bağlı değilsiniz, istediğiniz konuda ko-

nuşabilirsiniz denildi. Ben de hiçbir hazırlık yapmadan geldim hayatımda ilk kez ve hatta biraz önce Fakültemizin İşletme Bölümü Başkanı Hülya Hanıma, “sen söyle bana, ne konuşayım” dedim, yani sen bana bir konu ver dedim. O temayı işle dedi, yani işsizlik konusunu, Türkiye’de bugün kazandığı önemden dolayı.

Tabii çok çiziliyor, çok yazılıyor işsizlik konusunda, özellikle bu küresel krizlerden sonra çok yapılan çaba da var. Birçok aktif emek politikaları, birçok esnek çalışma biçimleri, vs., bunların çoğu bu istihdam sorununu çözmeye yönelik. Fakat ben gene istihdam konusundan fazla uzaklaşmadan onunla dolaylı ilgili başka bir konuya değinmek istiyorum, o da sendika özgürlükler konusu. Hepimizin çok iyi bildiği, derslerimizde okuduğumuz sendika özgürlükleri, uluslararası kurullarla, normlarla belirlenmiş olan sendika özgürlükleri tekrar yeniden gündeme geliyor. İki gün sonra katılacağım Uluslararası Çalışma Örgütü’nün İtalya’da uluslararası bir eğitim merkezi var, orada bir proje hazırlamışlar, dört ülke temsil ediliyor, bir tanesi Türkiye. Bende düşündüm nispeten yeni, bazıları 80’li yıllara giden, hatta Petrol-İş’ten de öyle bir olayım vardı, ondan da yararlandım. Şimdi niye bu kadar sene sonra, yani 1948’de 87’olu Sendika Özgürlükleri Sözleşmesi, 49’da ve Türkiye 1951, 52’de onayladı biliyorsunuz, toplu pazarlık hakkı, sendika hakkı 98 no.’lu Sözleşmeler Türkiye tarafından da onaylanalı bir hayli zaman olduğu halde niye bu tekrar ILO tarafından gündeme getiriliyor? Çünkü global birtakım güçlükler karşısında ILO iş ilişkisine ilişkin bazı ünlü kurallarını daha çok böyle esneklik sağlayacak, biraz iş hayatını ferahlatacak şekilde uluslararası ticaretin önünü açmak amacıyla esnekleştirme yönünde eğilimler gösteriyor, ama çok sınırlı bu. Yalnızca 87 no.’lu Sendika Özgürlüğü ve 98 no.’lu Örgütlenme Hakkı ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmelerinden taviz vermek istemiyor. Bunu bize gönderdikleri evrakta, belgede de belirtmişler.

O kadar çok konuyla ilgili yaklaşımlar var ki içinde, bunlardan birisi örneğin enformel istih-

damla veya kayıt dışı istihdamla mücadele konusu. Bu konuda dahi sendika özgürlüklerinin ve sendikaların güçlenmesinin bu enformel çalışmayla mücadelede sendikalara düşen rolün daha da güçlendirilmesi için vurgular yapılıyor. Dolayısıyla oturduk bunları hazırladık. 17 yıl çoğuna da Metin Beyle beraber ILO’nun Hazirandaki konferansına katıldık, Uygulama Komitesinde Türkiye’yi eleştiren noktaları cevaplamaya çalıştık, savunduk, vesaire iyi kötü, ama iki senedir gitmiyoruz, ben gitmiyorum en azından. Çünkü Uluslararası Çalışma Örgütü’nün özellikle bu sendika özgürlükleri konusundaki isteklerine cevap vermede Türkiye başarısız oldu. Bu sene tablo daha da vahim gibi, yani herhangi bir yaptırım, müeyyidesi yok, bir cezası yok, ama uluslararası alanda yansımaları oluyor, olumsuz etkileri oluyor ülkelere, böyle bir şey 80’li yıllardan beri katıldığımız halde başımıza gelmedi, bu sene gelir diye endişe ediyorum.

Sendika özgürlükleriyle işsizliğin veya istihdamın ilişkisi, ona yaklaşmak üzere belli başlı nirengi noktalarını, yani sendika özgürlüğü konusunda Uluslararası Çalışma Örgütü’nün ve şimdi Avrupa Birliği’nin Türkiye’nin yapmasını istediği belli başlı değişiklikler neler? Aramız-

toker dereli

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün özellikle bu sendika özgürlükleri konusundaki isteklerine cevap vermede Türkiye başarısız oldu

toker dereli

ILO'nun önem verdiği birkaç şey var, o da şu, sendika özgürlükleri üzerinde hala mevcut olan bazı kısıtlamalar, yani sendikaya, kamu sendikaları özellikle, hala memur olması sorun olan, engellenen gruplar var, bu engellerin kaldırılmasını istiyor

da bu konuyla ilgili arkadaşlar var, onlar çok iyi biliyorlar, bunların başında Avrupa Birliğine giriş müzakerelerinde önemli bir yer tutan sosyal politika ve istihdam bölümünün aşılması için artık Avrupa Birliğinin de koşul olarak ortaya sürdüğü, yani bunlar olmazsa müzakereler açılmayacak dediği konular. Tabii çok eleştiri noktası var, ama bunların çoğu ikinci planda, önemli değil. Asıl ILO'nun önem verdiği birkaç şey var, o da şu, sendika özgürlükleri üzerinde hala mevcut olan bazı kısıtlamalar, yani sendikaya, kamu sendikaları özellikle, hala memur olması sorun olan, engellenen gruplar var, bu engellerin kaldırılmasını istiyor. Toplu pazarlığın önünün açılmasını istiyor, özellikle Türkiye'de 1983'den beri bir sendikanın yetki alabilmesi için yerine getirmesi gereken iki koşula fazla aklını takmış durumda. Bu koşullardan birincisi evveleminde o sendikanın kurulu bulunduğu iş kolunda çalışan işçilerin en az yüzde 10'unu temsil etmesi, bu yerine geliyorsa ikinci koşul, yani toplu sözleşme yapmak istediği işyerinde veya işletmede çalışan işçilerin yarıdan bir fazlasını temsil etmesi. Birinci olmadan ikinciye zaten bakılmıyor. Dolayısıyla ILO yıllardır bu ikili barajı veya koşulu tenkit ediyor ve dayandığı nokta da sendika özgürlükleri içtihatlarında var, içtihatlara bakmak lazım. Eğer bir sendikanın toplu pazarlık yetkisini şu veya bu şekilde, iş kolunda veya ülke düzeyinde sınırlayan rakamsal kriterler varsa bunlar sendika özgürlüğüne aykırıdır diyor. İşte iş kolu düzeyindeki rakamsal oran veya eşik budur diyor ve bunu kaldırın diyor. Bu biraz daha global bir mesele, Türkiye'de sendika sayısı çoktu, 80'e geldiğimizde 1000 kadar sendika vardı, ancak bu yüzde 10 koşuluyla bu sayı 90'lara inmiştir. Bu 90'ların da, 40 kadarı yüzde 10 koşuluna karşılar. Yani şu veya bu şekilde şu veya bu işyerinde toplu sözleşme yapma yetkisi için başvurur, harekete geçer.

İkinci önemli Avrupa Birliğinin ve ILO mensuplarının öne sürdükleri şey üyelik bazında fazla bir sınırlama kalmadı. Bir işçinin sendikaya üye olurken sahte yollarla üye sayısını çoğaltıp yetki alabilmek için çeşitli yollara başvur-

masını engellemek için bir noter şartı getirilmişti. İşçi üye olmak istediği sendika için notere başvuracak, işte beş nüsha formları dolduracak ve noter onaylayacak ve bu formlar sendikaya, işverene, daha sonradan bakanlığa, bölge müdürlüğüne, vesaireye gönderilecek. Bu şekilde bakanlığın kayıtlarındaki sendika üyeliği rakamlarının başta yüzde 10 olmak üzere gerçeği yansıtması amaçlandı. İkinci askeri dönemden daha önce, 1970'li yıllarda çıkan başka bir yasayla işçinin istifası için de gene noter koşulu var. Dolayısıyla hem istifada, hem üye olmada bu noter koşullarının sendika özgürlüğüne aykırı olduğunu, bunun pahalı olduğunu, noterleri zengin ettiğini söylüyor ve Cenevre'de herhangi bir sendikaya başvursam, çalışma alanım uyuyorsa hiç ne noter, ne bir şey, hemen doldururum, üyeliğim kesinleşir diyor. Barajlar, noter şartı, başka önemli konular arasında grev yasaklarının fazla olması, yıllar boyu grev ertelemesi sonrasında anlaşmanın mutlaka yüksek hakem kuruluna başvurarak, yani ertelenen grevin süre sonunda yeniden başlayamaması, bunu çok eleştirdiler ve de başka sendikaların iç işleyişine ilişkin birtakım sınırlamaları veya devletin müdahale olarak görünen bazı eylemlerini eleştirdiler.

Geçtiğimiz yıllar boyunca bu konferanslar devam etti, bu arada 2002'de zannediyorum bir sözleşmeden dolayı da Türkiye cevap vermeye davet edildi. Bu da konumuzla ilgili 122 sayılı İstihdamın Geliştirilmesi Sözleşmesiydi. ILO sözleşmesi, fazla ürkütücü bir sözleşme değil, ama şunu vurguluyorlar, istihdam en kutsal haklardan birisi ve de eğer istihdam sağlanamazsa, işsizliğin önüne geçilmezse bu kadar yıldır ILO'nun yaptığı, çıkardığı, ülkelerin çaba sarf ettiği sendika özgürlükleri, vesaire hiçbir şey ifade etmez. Toplu sözleşmenin, sendika özgürlüklerinin hiçbir değeri kalmaz, çünkü her şeyden önce sendikalı olmak için kişinin işçi olması lazım, yani çalışır olması lazım. Bu itibarla bu ve benzeri sözleşmeler geçmişte geçti, son yıllardaki tenkitlerin aşırı şekil alması, ILO'dan teknik danışman gruplarının gelmesi, yardıma çalışması, vesai-

re gibi gelişmeler sonucunda bu sene kritik bir noktaya geldik. Bakanlığımız çeşitli gruplara bu konuda üç veya dört tane taslak hazırlattı, ondan sonra bir taslağı taraflar da katıldığı ve evet dediği halde geniş ölçüde, Bursa'daki taslağı söylüyorum, onu taraflar beğenmiyor deyip biraz askıya alır gibi oldu. Onun yerine yeni bir komisyona yeni bir taslak hazırlattı. Şimdi bakanın yaklaşımı çok olumlu, çok özgürlükçü bir şey hazırlayın diyor. Yani son taslaklarda öyle noktalar vardı ki sosyal tarafların her ikisi de beğenmedi, özgürlükçü olduğu halde taslak, çünkü yapıyı değiştiriyordu.

İkincisi işyeri düzeyinde sendika kurmak yasaklanmış 83 yasalarıyla, önemli bir sorun da olmadı, çünkü sarı sendika olur diye düşünülmüştür, bir işverene bağlı, meslek esasına dayalı sendika kurulması, ülkemizde doğmadığı halde meslek sendikacılığı, yani bir marangozlar sendikası gibi, tornacılar sendikası gibi, berberler sendikası doğmadı, yani önemli bir potansiyel yoktu. Dolayısıyla 2822 sayılı Yasa Türkiye'de olmayan bir şeyi yasakladı, meslek sendikası kurulamaz dedi. Şimdi o yıllarda sendikalarımız oturdular, başka Türk-İş ve konfederasyonlar, 83 Yasası askeri rejimin yasası diyerek neyi değiştirmişse, eski 63 Yasalarında neyi değiştirmişse hakkımız yok, şunu yaptılar, bunu yaptılar diye ILO'ya şikâyette bulundular. Mesela ILO'ya gönderilen ve ILO'nun Uzmanlar Komitesinin ve Aplikasyon Komitesinin Türkiye'ye yönelttiği şikâyetler arasında işyeri sendikası kurulmasına müsaade etmiyormuşsunuz, meslek sendikası kurulamıyormuş, federasyon kuramıyorsunuz, yasa yasaklamış bunları biçimindeki eleştirilerini dolgu maddesi olarak her sene önümüze getirir ve de belki bakanımız bu eleştirileri dikkate alarak özgürlükçü bir şey yapın dedi. Yani Türkiye sorun olmadığı halde bu yeni hazırlanan taslakta sendikaların meslek esasına göre kurulabileceği, işyeri düzeyinde kurulabileceği ve yıllardır sistemimizde, başka sistemlerde mevcut, zaten Anayasada atıf var, hayati alanlarda grev yasakları olabilir, onların çözüm tarzı, grev erteleme Anayasada düzenlenmiş bir yerde, yani yüksek

hakem kuruluna gider diyor erteleme sonucunda. Bütün bunları dikkate almadan bakanlık son derece liberal, önü açık, nasıl işleyeceğini tarafların pek anlayamadığı bir taslak çıktı ortaya ve daha doğmadan ölü kaldı, yani ben öyle görüyorum.

Şimdi Haziranda zannediyorum eğer taraflar bunu da istemiyorsa diyormuş bakanlık, o zaman Bursa'da Bursa mutabakatı diyorlar, üzerinde anlaşılacak iki sene önceki taslak ve tasarı müzakereye açılacak diye umuyoruz, en azından kötünün iyisi. Dolayısıyla bu çerçevede bakıldığında Avrupa Birliğinin raporlarında ve ILO'nun bu son projesinde enformel istihdamla ilgili olarak sendikalara görevler veriliyor, sendikalarımıza. Kayıt dışı istihdamın önlenmesi için, devletin gelir kaybının önlenmesi, kişilerin, vatandaşların güvencesinin, gelecekteki güvencelerinin garantiye alınması için, adaletli bir yaşam için, kayıt dışı istihdamın küçültülmesi için çok çeşitli projeler yapıldı, Türkiye örnek ülke seçildi. Ama diyorlar evvelimde sendika özgürlükleri üzerindeki kısıtlamaların, özellikle toplu pazarlık için öngörülen eşiklerin kaldırılması lazım ki sendika kayıt dışı istihdama müdahale etsin, yani kayıt dışı sektöre girebilsin. Giremiyor, bazı sendikalarımız teşebbüs etti diye biliyorum, daha baştan olmuyor, bir çeşit kısır döngü. Bakanlığa sade isim bildirmek yetmiyor, işkolu bildirmek yetmiyor, sosyal sigorta numarası da lazım. Oysa kayıt dışı çalışan işçilerin hiçbirinin sosyal güvencesi yok bildiğimiz gibi, dolayısıyla bu bir kısır döngü olarak ortaya çıktı.

Önümüzdeki bir iki ay içinde gündeme gelecek şu önemli, hükümetin hazırladığı diyelim Anayasa değişikliği paketinde ILO'nun çok çok tenkit ettiği devlet memurlarının sendikal haklarına ilişkin kısıtlamaları biraz hafifleten bir düzenleme var. CHP tarafından da olumlu karşılandığı muhakkak, çünkü başka birçok madde gibi o da olumlu, o üç maddeyle alakalı değil bunlar biliyorsunuz. Anayasamızın 51. maddesi işçilerin ve işverenlerin sendika kurma hakları ve işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin sendikaları ayrı yasayla kurulur. 52. maddede şimdi bir şey yok, ama 53 dev-

toker dereli

Kayıt dışı çalışan işçilerin hiçbirinin sosyal güvencesi yok

faruk sapançalı

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki konut piyasalarında ortaya çıkan, bankacılık sisteminin çöküşüyle devam eden kriz bütün dünyada işgücü piyasası krizine dönüşmüştür

let memurları ve diğer kamu görevlilerinin kuracakları sendikalar toplu sözleşme yapabilirler diyor idareyle, taslak. Ancak tabii bu toplu sözleşmenin yapılmasında toplu görüşmelerde anlaşmazlık çıktığı takdirde uzlaştırma kurulunun kararı toplu sözleşme gibi bağlayıcı olacaktır diyor. Bu da bir çözüm tarzı tabii, yani ILO'nun 151 sayılı Sözleşmesine uygun daha çok, güzel, fakat uzlaştırma kurulu hem teoride, hem literatürde, hem de şimdiki Memur Sendikaları Yasasındaki toplu görüşmelerde istişari olarak bir karara çalışan bir şeydir, uzlaştırmacının, arabulucunun kararı hiçbir zaman bağlayıcı olmaz ve önü açıktır, grev varsa grev, yoksa yüksek hakem. Galiba Anayasa Komisyonunda işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin anlaşmazlık halinde başvuracakları kamu görevlileri hakem kurulu diye bir şey öngörüyorlarmış Anayasa taslağında. Eğer bu olursa, bu sene için mutlaka ILO'da olumlu bir hava yaratacaktır, ama tek başına yaratacak mıdır, o da ayrı. Evet, teşekkür ederim.

ferda karagöz- Değerli konuklar, şimdi işgücünün değişen yapısı ve işsizlik oturumunu yönetecek olan Profesör Doktor Hülya Talu'yu kürsüye davet ediyorum.

hülya talu- Değerli iktisat ailesi mensupları, hocalarım, diğer katılımcılar, hepimizi saygıyla selamlıyorum. Bu oturumu yönetmek onurunu bana verdikleri için de Cemiyetimize teşekkür ediyorum. Şimdi ben konuşmacılarımızı sırasıyla çağırayım. Tebliğ sunmak üzere Sayın Profesör Doktor Faruk Sapançalı ve yorumda bulunacak olanlar Doçent Doktor Metin Özüğür, Bülent Pirlar ve Profesör Doktor Gülay Toksöz. Sayın Mustafa Öztaşkın, siz sendikacısınız galiba, ben de otomatikman sendikacıyı atladım, ruhumda bir işverenlik var galiba, özür diliyorum.

faruk sapançalı- Herkese öncelikle merhaba, bu köklü toplantıda bulunmaktan dolayı öncelikli olarak memnuniyetimi ve mutluluğumu belirtmek istiyorum ve bu vesileyle de Cemiyetin değerli yöneticilerine de teşekkür etmek istiyorum.

Dünden bu tarafa, özellikle dün öğlenden sonra ve bugün sabah toplantılarına katıldım, bu iki toplantıda baktığımızda aslında siyasetin gündemi hep konuşuldu. Bugün biraz da halkın aslında baktığımızda gündemini konuşmaya çalışacağız, bu açıdan önemli. Tabii konu, bu seneki konunun başlığına baktığımızda dünden beri de ifade edildiği gibi taşlar yerinden oynarken diye seçilmiş. Aslında taşlar dün de ifade edildi, bugün de ifade edildi, taşlar daha 1980'lerden başlamak üzere yerinden oynamıştı, bugün geldiğimiz noktada özellikle 2008-2009 krizleriyle birlikte taşlar tam anlamıyla yerinden çıktı aslında. Özellikle ben tabii işgücü piyasaları açısından söylüyorum, gerçekten de 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki konut piyasalarında ortaya çıkan, bankacılık sisteminin çöküşüyle devam eden kriz bütün dünyada ciddi bir istihdam, daha doğrusu işgücü piyasası krizine dönüşmüştür ve bu işgücü piyasası krizi Türkiye'yi de hemen ve derinden etkilemiştir. Gerçekten de 2009 yılı özellikle tüm dünyada işgücü piyasaları açısından bir yıkım şeklinde yaşanmıştır ve Türkiye aslında bazılarının ifade ettiği gibi finans piyasaları bağlamında değerlendirecek olursak belki krizden çok fazla etkilenmemiş gözükebilir, en azından öyle değerlendirilebilir. Ancak işgücü piyasaları açısından baktığımızda biraz sonra değerlendireceğimiz gibi krizi en çok hisseden birkaç ülkeden bir tanesi olmuştur. Yani bu anlamda krizin en derinden vurduğu ülkelerin başında Türkiye gelmektedir.

Tabii bu işgücü piyasalarındaki değişimi değerlendirirken sadece kriz bağlamında düşünmemek gerekiyor. Sabahki oturumda İzzettin Hoca özellikle benim biraz da işimi kolaylaştırdı. İzzettin Hoca, aslında değişimin gerekçelerini ortaya koymak gerekliliğinden bahsetmişti, gerçekten de değişimin gerekçelerine baktığımızda birçok gerekçe ortaya konulabilir, işte ekonomi politikalarında liberalleşme, artan sermaye hareketleri, sıkça yaşanan finansal krizler, mikro ölçekte baktığımızda üretimin değişimi gibi, teknolojik gelişmeler gibi, ama ben bunu özellikle iki temel başlıkta

ele almaya çalışacağım. Yani işgücü piyasalarındaki değişimin asıl iki önemli gerekçesi var ki bunlardan bir tanesi sabah da söylendiği gibi küresel sermayenin yeniden yapılanma sürecidir ve gerçekten de küresel sermaye dünya üzerinde 1980'li yıllardan itibaren yeniden bir yapılanma süreci içerisine girmiştir ve bu süreç küresel ticaret, büyüme ve rekabete dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Baktığımızda da bu yeniden yapılanma süreci özü itibarıyla bütünüyle işgücü piyasaları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yani artan işsizlik, emeğin değersizleştirilmesi, niteliksiz istihdam, eşitliksiz ve yoksullukla birlikte yürümektedir ve dünya üzerindeki üretken kaynakların dağılımındaki asimetri de açıkçası bu süreci destekler niteliktedir. Hangi anlamda asimetri? Bugün baktığımızda dünya üzerindeki işgücünün çok büyük bir kısmının gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaştığını, buna karşılık sermayenin ve bilgi birikimininse gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığını görüyoruz ve bu asimetri üzerine ortaya çıkan yeniden yapılanma sürecinin en önemli özelliği de kendine özgü bir küresel üretim sistemi yaratmasıdır ve bu küresel üretim sistemine baktığımızda da bu üretim sisteminin en ayırt edici özelliğinin üretim sürecinin her bir aşamasının birbirinden ayrılarak mekânsal anlamda farklı coğrafyalara taşınmış olmasıdır.

Dolayısıyla böylesi bir üretimin, değişik aşamalarının değişik bölgelere taşınmış olması açıkçası farklı ülkeler bağlamında bir küresel değer zincirinin oluşmasına neden olmuştur ve bu küresel değer zinciri içerisinde iki farklı konumlanma söz konusudur. Bir tarafta yansıda da görüldüğü gibi katma değer merkezi olan gelişmiş ülkeler, diğer taraftaysa maliyet merkezi olan gelişmekte olan ülkelerin yer aldığı görüyoruz ve katma değer merkezi olan ülkelerde ana işletmelerin yer aldığını, biraz evvel de söylediğimiz gibi sermaye ve bilgi birikimine sahip olduklarını ve güçlü mali piyasalara sahip olduklarını görüyoruz. Buna karşılık maliyet merkezi haline gelen gelişmekte olan ülkelere aslında tamamen ana işletmelere bağlı olan ve bütünüyle küresel sermaye-

nin taşeronu durumunda olan imalatçı taşeron işletmeler şeklinde yapılanmıştır. Bu biraz evvel de ifade ettiğimiz gibi gelişmekte olan ülkelerin en önemli özelliği işgücü arzı fazlasının söz konusu olmasıdır ve zayıf ve istikrarsız mali piyasalara sahip olmaları ve sık sık krizlere açık olmaları da bir başka önemli özellik.

İhracat işleme alanları, yani serbest bölge uygulamaları var ki bunlar da özellikle bu süreçte hem rekabet avantajları sunması açısından, hem de diğer açıdan baktığımızda işgücü arzı fazlasının imkân verdiği işgücünün esnekleştirilmesini ve enformelleşmesinin sağlanması açısından yine küresel üretim sürecinin bir parçasını oluşturuyor. Bu süreç bir taraftan küresel değer zinciri, diğer taraftan ihracat işleme alanları aslında her ne kadar bazı kesimlerce kabul edilmemiş olsa da işgücü piyasalarını da küreselleştiriyor. Aslında işgücü piyasaları her ne kadar emek yer değiştirmiyor olsa bile işgücü piyasalarının bütünüyle küreselleştiğini görüyoruz ve bu küreselleşme bağlamında küresel düzeyde işgücünün rekabete açık hale getirilmesi söz konusudur.

Yine değişimin bir başka önemli gerekçesi devletin düzenleyici rolünde ortaya çıkan gerilemedir ve buna bağlı olarak da kuralsızlaştırma. Şimdi baktığımızda genellikle kuralsızlaştırma veya deregülasyon olarak ifade edilen süreç çok genel olarak ifade edildiği biçimiyle bir piyasadaki işlemlere ilişkin kamu müdahalelerinin zayıflatılması veya giderek ortadan kaldırılması şeklinde algılanmaktadır. Aslında burada kuralsızlaştırma piyasaya ilişkin düzenlemelerin tamamen ortadan kaldırılması değildir, buradaki kuralların, daha doğrusu yeni kuralsızlaştırmayla ifade edilen kuralların küreselleşmeyle uyumlu bir biçimde küresel sermayenin istekleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesidir. Yani burada aslında kuralların kalkması, vesaire söz konusu değil, tamamen kurallar sermayenin çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlenmektedir ve dolayısıyla baktığımızda güçlü olanın kurallarının ve kararlarının doğrultusunda bir düzenleme söz konusu olmaktadır. Yine bu süreçte

faruk sapançalı

Üretimin, değişik aşamalarının değişik bölgelere taşınmış olması açıkçası farklı ülkeler bağlamında bir küresel değer zincirinin oluşmasına neden olmuştur

faruk sapancalı

Hem küresel anlamda, hem Türkiye bağlamında baktığımızda işgücü piyasalarında sektörel yapıda ciddi bir değişimin ortaya çıktığını görüyoruz

ulus devlet rolüne ilişkin olarak da ciddi tartışmalar söz konusudur, sabahki oturumda da bunlara yer verildi zaten. Bu anlamda ulusal devlet sorunların çözüm yeri değil, bizzat sorun kaynağı olarak gösterilmektedir ve buna bağlı olarak da devletin ekonomik ve toplumsal alandaki ayrıcalıklarının bir kısmını kendi dışında ki bu kendi dışındaki güçler, uluslararası kuruluşlar ve bölgesel kuruluşlara devretmesi istenmektedir ve gerçekten de devletin kendi yetki alanlarını yavaş yavaş uluslararası kuruluşlara bırakmaya başladığını görüyoruz. Bu anlamda devletin günümüzdeki müdahaleci rolünün giderek ortadan kalktığını, devletin mümkün olduğunca daha az bir biçimde ilişkilerde yer almaya başladığını görüyoruz. Dolayısıyla burada yansıda da ifade edildiği gibi devlet gelişmiş ülkelerdeki rolü, işte teknolojik üstünlüğü korumak, kâr getirici alanların önünü açmak, sermayenin uluslararası işleyişini kolaylaştırmak ve bu alanda güvence sağlamak gibi görevler üstleniyor. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelere baktığımızdaysa gelişmekte olan ülkelerdeyse bir taraftan mal ve hizmet piyasalarındaki serbestleşmeyi, özelleştirmeyi sağlamak, sermaye girişimini kolaylaştırmak, ülkeye yabancı sermaye girişini sağlamak gibi, buna bağlı olarak vergi oranlarını düşürmek, ücretlilerin isteklerini bastırmak gibi belirli görevleri yerine getiriyor. Dolayısıyla bu iki belirttiğimiz unsur işgücü piyasalarında ciddi bir değişimi beraberinde getirmiştir. Şimdi işgücü piyasalarındaki değişimin en önemlisi, özellikle hem küresel anlamda, hem de Türkiye bağlamında baktığımızda işgücü piyasalarında bir kere sektörel yapıda ciddi bir değişimin ortaya çıktığını görüyoruz. Yansıda da görüldüğü gibi küresel ölçekte üretimin özellikle yeniden yapılanmasıyla birlikte, üretim aşamalarının farklı coğrafyalara taşınmasıyla birlikte ucuz işgücü avantajını kullanan gelişmekte olan ülkelerde imalat sanayi istihdamının giderek arttığını görüyoruz. Gerçekten de burada bakacak olursak birçok gelişmekte olan ülkelerde artık sanayi istihdamı artmıştır. Yani bu ülkeler belki 50'li, 60'lı yıllarda özlem duydukları o sanayileşme öze-

mini belki bir anlamda gerçekleştirebilmişlerdir. Diğer taraftan gelişmiş ülkelere baktığımızdaysa gelişmiş ülkeler sanayi üretiminden vazgeçerek etkinliklerini küresel üretimin planlanması, yönlendirilmesi ve uluslararası marka tutundurma etkinlikleriyle, özellikle finans başta olmak üzere hizmetler sektörünü yönlendirmişlerdir. Dolayısıyla hizmetler sektörü gelişmiş ülkelerde giderek artmaktadır. Buna rağmen dünya üzerindeki istihdamın sektörel dağılımına baktığımızda dünya üzerindeki halen tarımın ağırlıklı bir yere sahip olduğunu, istihdamın sektörel dağılımı bakımından ağırlıklı bir yere sahip olduğunu görüyoruz ki tarımın dünya üzerindeki payı yüzde 34'lerde. Buna karşılık tarımın yüzde 34 gibi bir paya sahip olmasına rağmen dünya üzerinde yaratılan katma değerinde sadece yüzde 3'ü tarım sektöründe yaratılmaktadır. Dolayısıyla bu tablo şunu göstermektedir, dünyada tarımın ağırlıklı yapısı ve tarımdaki ağırlıklı yapıya bağlı olarak ortaya çıkan yoksullaşma süreci.

Şimdi aynı tablonun Türkiye'ye ilişkin bir değerlendirmesini yapacak olursak burada özellikle tarımın son yıllarda belirli ölçülerde belirli politikalar sonucunda gerilediğini, yüzde 25'lere kadar düştüğünü görüyoruz. Fakat tarım halen önemli bir istihdam deposudur. Türkiye'de bunu zaman zaman tarımda yapısal bir dönüşüm olarak nitelendirenler var, ama aslında bu tedrici, yavaş yavaş ortaya çıkan bir dönüşümdür ve çok güçlü bir dönüşüm değildir ve sonuç itibarıyla baktığımızda da tarımın yaratmış olduğu değerle de birlikte ele alacak olursak çok güçlü ve önemli bir değişim olarak değerlendiremeyiz. Çünkü Türkiye'de de baktığımızda işgücünün çok büyük bir kısmının halen tarımda yer aldığını, bu sektörün verimliliğinin çok düşük olduğunu, dolayısıyla da yoksulluğa yatkın olduğunu görmek mümkün. Şunu da söyleyeyim, OECD ülkeleri içerisinde Türkiye halen bu yapıyla Portekiz ve Yunanistan ki en yakındır ki onlarda da tarım istihdamının payı yüzde 12, yüzde 14'ler civarındadır, halen çok yüksektir. Aslında temel sorun hepimizin belki

çok sıklıkla duyduğumuz bir şey, Türkiye'de ve aslında bütün dünyada istihdam yaratmayan bir büyüme sürecinin yaşanmış olmasıdır. Gerçekten de son 10 yıla ilişkin verilere baktığımızda gerek dünyaya ilişkin, dünyadaki gelişmelere baktığımızda 21. yüzyılın ilk 10 yılında yaklaşık dünyada ortalama yüzde 4,5 oranında bir büyüme gerçekleşmiş olmasına rağmen dünya ekonomilerindeki istihdamın artış oranına baktığımızda yüzde 1,5 düzeylerinde kaldığını görüyoruz. Gerçekten de dünyada yaratılan istihdamın sürekli olarak düşmekte olduğunu görüyoruz ki tabloda dünyadaki istihdam oranları verilmektedir, 1997 yılından itibaren bütün dünyada istihdam oranlarında ciddi bir düşüş dikkat çekmektedir. Özellikle burada krizin de etkili olduğu 2008 yılına ilişkin şu grafik bence önemli, 2008 yılında dünyada yaratılan istihdamın dünya üzerindeki farklı bölgeler, farklı coğrafyalar üzerindeki dağılımına baktığımızda gelişmiş ülkeleri göremezsiniz. Gelişmiş ülkelerde neredeyse eksi bir istihdam yaratılması söz konusu olmuştur. Hatta bu bölgelerde 2008 yılında yaklaşık 900 bin civarında istihdamda bir azalış söz konusu olmuştur.

Türkiye'ye baktığımızdaysa özellikle bu grafikte de görülebileceği gibi 2000 yılından itibaren, 2001 yılındaki düşüşü ayrı bir yere koyacak olursak 2001 sonrası Türkiye'nin çok hızlı bir biçimde büyüdüğünü, istikrarlı bir süreç yaşadığı söyleniyor. Gerçekten de en azından ekonomik büyüme anlamında 2008 yılına kadar böyle bir istikrarlı süreç yaşanmıştır, ama bu aslında Türkiye'de yaşanan yalancı bir bahar havası olmuştur ki nitekim 2009 yılına geldiğimizdeyse bu iyileşmelerin, bu büyümenin sürdürülebilir, daha doğrusu bu büyümeyle birlikte istihdam arttırılmadan büyüme sürecinin istikrarlı bir büyüme süreci olmadığını göstermiştir. Nitekim 2008-2009 yılındaki aşağı doğru seyir de bunu açıkça göstermektedir. Aslında 2006 yılında Dünya Bankası Türkiye'ye ilişkin bir rapor hazırlamıştır ve Dünya Bankası 2006 yılında hazırlamış olduğu rapor da bunu aynen söylediğimiz şekilde ifade etmiştir ve Türkiye'nin bu şekilde devam etmesi

halinde, yani istihdam yaratmadan büyüme sürecinin sürdürülebilir olmadığını ifade etmiştir. Nitekim 2006 yılında hazırlanan raporun hemen arkasından 2009 yılındaki dünya krizi deniyor, ama bu dünya krizi Türkiye'nin krizi haline gelmiştir. Türkiye'de gerçekten de istihdam yaratılmadığı gibi istihdama katılım oranlarının da bütün, özellikle rekabet halindeki ülkelerle karşılaştırıldığında çok düşük düzeyde kaldığını görüyoruz ki özellikle bu grafikte de görülebileceği gibi Türkiye'de istihdama katılım düzeyinin çok düşük düzeylerde kaldığı açık.

Şimdi işgücü piyasasına ilişkin verileri şöyle bırakalım, Türkiye'deki bu grafikte şunu göstermeye çalıştım. Özellikle 2005 sonrası, 2005-2010 yılları arasında çalışma çağındaki nüfusun Türkiye'de yüzde 7 oranında arttığını görüyoruz. Buna karşılık işgücü yüzde 10 oranında artmıştır, istihdamdaki artış yüzde 6 düzeyindedir. Fakat Türkiye'deki işsizlik rakamlarındaki artışlara baktığımızdaysa yüzde 45 oranındadır. Dolayısıyla Türkiye'deki ciddi bir istihdam yaratamama sorununun bu açık göstergesidir. Yine aslında bu sadece Türkiye'ye özgü bir durum da değil, bütün dünyada istihdam yaratılmama konusunda, istihdam yaratma konusunda ciddi bir sorun olduğu ifade edilmekte ve gerçekten de bir hesaplama göre dünyada her yıl işgücü piyasasına yaklaşık 46 milyon yeni işgücü dâhil olmaktadır. Bu 46 milyona iş bulmak durumunda, istihdam yaratmak zorundadır dünya. Türkiye'ye baktığımızdaysa yaklaşık 550 bin yeni işgücü dâhil olmaktadır. Dolayısıyla işsizliğin mevcut şu andaki rakamların sabit kalabilmesi için her yıl Türkiye'de 550 bin yeni istihdam yaratılması gerekmektedir. Yani bu aslında sorunun ne kadar ciddi ve büyük olduğunu da göstermektedir.

Türkiye'de bu yüksek, özellikle 2009'u bir kenarda bırakacak olursak 2009'a kadar olan dönemde hızlı büyümeye rağmen neden istihdam yaratılmamıştır? Aslında istihdam yaratmayan büyüme olgusunun büyük ölçüde yapısal uyum politikalarıyla birlikte spekülatif sermaye hareketlerine ve ucuz dövizin özen-

faruk sapançalı

Temel sorun Türkiye'de ve aslında bütün dünyada istihdam yaratmayan bir büyüme sürecinin yaşanmış olmasıdır

faruk sapançalı

Türkiye'de bir verimlilik artışı vardır, ama bu verimlilik artışı tamamen işgücünün yoğun kullanılmasıyla, aşırı bir şekilde kullanılmasıyla gerçekleştirilmektedir

dirdiği ithalata bağlı büyüme modelinin bir sonucu olduğu açıkça görülmektedir. Yine Türkiye'deki büyümenin özellikle ihracat oranlarının çok hızlı bir şekilde arttığı sık sık biliyorsunuz dile getiriliyor Türkiye'de, ihracattaki hızlı artışlara rağmen imalat sanayinde yeterince bir istihdam yaratılamadığı görülmektedir. Yine Türkiye'deki büyümenin temel sebeplerinden bir tanesi finansal kesimin ekonomide çok büyük bir ağırlığa sahip olması belirtilmektedir ki bu finansal kesimin öz itibarıyla paradan para kazanma anlamına geldiğini hepimiz biliyoruz. Yine burada önemli bir gerekçe olarak ekonomi üzerinde büyük yük oluşturan borç ve faizler ve bunların yarattığı bunalımlar gösterilmektedir. Ayrıca Türkiye'de özellikle birkaç yıldır konut yatırımlarına aşırı ağırlık, öncelik verildiğini görüyoruz ki konut yatırımlarının aşırı şişmelere ve patlamalara açık niteliği de bilinmektedir. Nitekim Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan kriz konut yatırımlarından kaynaklanmıştır ve özellikle son yıllarda tarımın tasfiyesiyle tarımda istihdamın giderek gerilemesi de en önemli sebeplerden bir tanesidir.

Bununla birlikte Dünya Bankası raporunda da ifade edildiği üzere Türkiye'deki büyümeye rağmen istihdam yaratılamamasının en önemli nedenlerinden bir tanesi verimlilik artışları olarak gösterilmektedir. Yani Türkiye'de aslında her şey çok güzel, büyüme sağlanıyor, bunun temel sebebi de verimlilik artışı olarak gösteriliyor. Fakat Dünya Bankasının tespiti çok önemli, çünkü Dünya Bankası şöyle bir tespitte bulunmuş, Türkiye'de verimlilik artışı imalat sanayinde birim üretim başına daha az sayıda işçinin daha uzun saatler çalıştırılması sonucunda gerçekleşmektedir. Yani Türkiye'de bir verimlilik artışı vardır, ama bu verimlilik artışı tamamen işgücünün yoğun kullanılmasıyla, aşırı bir şekilde kullanılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Nitekim buradaki tablo da Dünya Bankası raporundan alınmıştır ve Dünya Bankası raporunda da gösterildiği gibi hani bir işveren kuruluşu hazırlamış olsa belki taraflı davrandı veya güvenilir değil diye düşünebiliriz, ama Dünya Bankası rapo-

rundan alınmıştır. Dünya Bankası raporunda da verildiği gibi Türkiye rekabet halinde olduğu birçok ülkeyle karşılaştırıldığında imalat sanayinde haftalık çalışma süresi bakımından çok uzun süre işçilerin çalıştırıldığını ve buna bağlı bir verimlilik artışıyla karşı karşıya olduğunu gösteriyor.

Yine 2008 yılı hane halkı işgücü istatistiklerinden hazırlamış olduğumuz şu tabloda da görüldüğü üzere Türkiye'deki toplam istihdamın, daha doğrusu mevzuat haftalık çalışma saatleri bakımından değerlendirildiğinde 2008 yılında toplam istihdamın yüzde 31'i 60 saatin üzerinde çalışmaktadır. Bu örneğin daha önce 1994 yılında bu oran yüzde 30'ların daha olduğu hesaplanmış. Dolayısıyla Türkiye'deki verimlilik artışlarının tamamen işgücünün aşırı kullanımından kaynaklandığını görmekteyiz. Yine bu süreç artan, önlenemeyen bir işsizlik sürecini beraberinde getirmiştir dedik, gerçekten de 2008 yılında bu büyümenin sürdürülebilir olmadığı görülmüştür ve ciddi bir işsizlik patlaması Türkiye'de de gerçekleşmiş, dünyada da yaşanmıştır. Buradaki rakamlara baktığımızda Türkiye gözükmemekte, ama Türkiye'de de 1 milyon 150 bin civarında yeni işsizlerin dâhil olduğunu görüyoruz. Türkiye'nin özellikle son 10 yılındaki işsizlerin sayısındaki artışı değerlendirdiğimizde özellikle 1980'den 2000'li yıllara, kadar Türkiye'de işsizliğin yüzde 6, 7'ler civarında, yüzde 8'lere kadar çıktığı görülmüştür. 2000'den sonra 2001 kriziyle bir sıçrama gerçekleştiriyor, yüzde 10'lar düzeyine geliyor ve bu yüzde 10'lar düzeyinde aşağı yukarı 2008 yılına kadar da kalıyor ve 2008 yılındaysa tekrar bir sıçrama gösteriyor. Türkiye'de her kriz döneminde işsizlik oranlarının bir iki puan sıçradığını ve orada sabitlendiğini görüyoruz. Dolayısıyla 2009 yılında işsizlik yüzde 14'ler düzeyine gelmiş ve açıkçası bu düzeyde kalacağı düşünülmektedir.

Tabii şu grafik de önemli, 2008-2009 yıllarında, yani son kriz döneminde işsizlik oranlarıyla işsizlikteki değişime baktığımızda krizin Türkiye'yi diğer ülkelerle karşılaştırıldığında ne kadar etkilediğini daha net bir biçimde gös-

termektedir. Gerçekten de Türkiye İspanya, Estonya ve İrlanda'dan sonra işsizlikten en çok etkilenen ülke olmuştur. Burada başka tartışmalar da var, onlara girmeyeceğim, özellikle mevcut işsizlik rakamlarının gerçek işsizliği ne kadar gösterip göstermediği ayrı bir tartışma konusudur ki açıkçası işgücüne dâhil olmayan, iş bulma ümidini yitirmiş olanları, mevsimlik çalışanları, eksik istihdam edilenleri de dâhil ettiğimizde aslında Türkiye'de işsizlik oranlarının mevcut rakamların çok çok üzerine çıktığını da bilmekteyiz. Bu anlamda aslında Türkiye'deki gerçek bir hesaplamayla işsizlik oranlarının yüzde 25'ler düzeyine çıktığı da görülmektedir ve yine ILO'nun hazırlamış olduğu bir raporda Türkiye'nin de dâhil olduğu az gelişmiş, daha doğrusu orta gelirli ülkelerin bu 2010 yılı sonunda bu krizden çıkacakları ifade edilmektedir. Gerçekten de Türkiye'de en azından büyüme rakamlarına baktığımızda 2010 yılında belirli ölçüde bir büyümenin gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte ekonomik krizin atlatılması ve tekrar eski büyüme oranlarının yakalanmasında dahi işgücü piyasalarında beklenen pozitif yönlü bir gelişmenin yaşanmayacağı ifade edilmektedir. Gerçekten de önümüzdeki süreçte istihdam artışlarının yavaş ve yetersiz düzeyde kalacağı tahmin edilmektedir ve beklentilere göre de kriz öncesi işsizlik rakamlarını yakalamak pek mümkün olmayacaktır. Bu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün raporunda açıkça belirtilmektedir. Önümüzdeki süreçte bu büyüme süreci yakalanmış olsa bile çoğu firmanın yeni süreçte işçi almak yerine çalışan işgücünün çalışma sürelerinde yeniden yapılanmaya gidecekleri ya da kısmi süreli veya esnek çalışma olarak adlandırılan çalışma biçimlerine yönelecekleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu süreç, önümüzdeki dönemde işgücü piyasaları açısından daha iyi bir dönem yaşanmayacaktır. Tam tersine işgücü piyasaları açısından önümüzdeki yıllarda çok daha ciddi sorunların ortaya çıkacağı herkesçe kabul edilmektedir. Yani bu anlamda çok iyimser bir tablo ortaya koymak mümkün değil. Tabii bu özellikle büyüme sürecinin yüksek gelirli ülke-

lerde daha uzun bir vadede gerçekleşeceği de ifade edilmektedir.

Zamanımız da daralıyor zannediyorum, aslında söylenecek çok şey de var. Açıkçası Türkiye'nin asıl sorunu sadece işsizlik değil, bütün dünyaya baktığımızda işgücü piyasalarındaki temel sorunun işsizlik olmadığını görüyoruz. Açık işsizlik gelişmiş ülkelerin temel sorunu gibi durabilir, ancak gelişmekte olan ülkelerde biraz evvel de gördüğümüz gibi istihdam yaratılabilmektedir. Ancak yaratılan istihdamın niteliği burada çok büyük önem taşımaktadır ve bütün dünyada açıkçası yaratılan istihdamın niteliği konusunda ciddi tartışmalar vardır ve işgücü piyasalarında ciddi bir kutuplaşma ortaya çıkmaktadır. Bir tarafta baktığımızda çekirdek işgücünün yer aldığı, yani sürekli ve güvenceli istihdamın yer aldığını, diğer taraftaysa çevresel bir işgücünün söz konusu olduğunu görüyoruz. Bu anlamda Türkiye'de esneklik ve enformelleşme üzerinde durmak gerekir. Çünkü aslında baktığımızda çekirdek işgücü ve çevresel işgücünü ayrı ayrı dünya ölçeğinde değerlendirebiliriz, ama şimdi zamanımız olmadığı için onu atlamak istiyorum, Türkiye'de çevresel işgücü dediğimizde atipik istihdam ve enformel istihdam bağlamında ortaya çıktığını görüyoruz. Türkiye'de sermayenin bu yeniden yapılanma sürecinde Türkiye küresel piyasalara uyum sağlamaya çalışırken mümkün olduğunca üretim maliyetlerini düşürmeye ve bu bağlamda da küreselleşme sürecine işgücü piyasalarından uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için de, yani dünya piyasalarına uyum sağlayabilmek, rekabet edebilmek için de başvurduğu temel yol işgücünün eğreti olarak istihdam edilmesi şeklindedir veya işgücünün enformelleştirilmesidir. Bunu nasıl gerçekleştiriyor? Biraz evvel de söylediğimiz gibi taşeron işletmeler aracılığıyla gerçekleşiyor. Türkiye'deki sermayenin büyük bir kısmı küresel sermayenin taşeronu durumundadır şu an ve küresel sermayenin taşeronu durumunda olan taşeron işletmeler de kullandığı işgücü bakımından değerlendirildiğinde büyük ölçüde enformel nitelikte ol-

faruk sapançalı

Sermayenin yeniden yapılanma sürecinde Türkiye küresel piyasalara uyum sağlamaya çalışırken mümkün olduğunca üretim maliyetlerini düşürmeye ve bu bağlamda da küreselleşme sürecine işgücü piyasalarından uyum sağlamaya çalışmaktadır

faruk sapançalı

Avrupa Birliği rakamlarıyla karşılaştırıldığında Türkiye'deki işgücünün esnek olmadığını söyleyebiliriz

duğunu görüyoruz.

Tabii burada şimdi genellikle Türkiye'de işgücü piyasalarının esnek olup olmadığı sıkça tartışılmaktadır. Bazılarına göre Türkiye'deki işgücü piyasaları çok katıdır, yeterince esnek değildir, ama bazıları da bunun tam tersine Türkiye'deki işgücü piyasalarının aslında söylenenden çok daha esnek olduğunu ifade etmektedir. Eğer atipik istihdam açısından bakacak olursak genellikle atipik istihdamın temel göstergesi kısmi süreli çalışma, belirli süreli hizmet akdiyle çalışma gibi çalışma biçimleridir. Avrupa Birliği rakamlarıyla karşılaştırıldığında Türkiye'deki işgücünün esnek olmadığını söyleyebiliriz. Neden? Türkiye'de kısmi süreli çalışanların toplam istihdam içerisindeki oranı yüzde 9,5'ler civarında, yine belirli süreli hizmet akdiyle çalışanların toplam istihdam oranına baktığımızda da yüzde 12'ler civarında olduğunu görüyoruz ki Avrupa Birliği rakamlarına baktığımızda Avrupa Birliğinde kısmi süreli çalışanların oranı yüzde 18'lerde, belirli sürede çalışanların oranı da yüzde 14'ler düzeyinde. Şimdi bu açıdan baktığımızda denilebilir ki tamam, Türkiye'de işgücü piyasalarına baktığımızda işe alma ve çıkarma bakımından katı olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Nitekim OECD tarafından hazırlanmış olan bir endeks var, bu endekse bakıldığında da Türkiye'deki iş yasalarının en katı işgücü düzenlemelerine sahip olduğu ifade edilmektedir. Ancak tabii bu yasalara bakarak ortaya konulmuş bir endeks, bu anlamda endekse göre Türkiye'nin çok katı bir işgücü piyasasına sahip olduğu söylenebilir ki 4857 sayılı yasada biliyorsunuz belirli ölçüde iş güvencesi getirilmiştir. Ancak şu atlanmaktadır; şimdi 4857 sayılı yasaya göre söz konusu yasal düzenlemelerin, yani iş güvencesinin ancak 30 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri için geçerli olduğu ifade edilmektedir ve bununla birlikte Türkiye'de toplam istihdamın yüzde 66'dan fazlası, neredeyse 2/3'ü, 30 ve daha altı işçinin çalıştığı işletmelerde istihdam edilmektedir. Dolayısıyla biraz evvel de söylediğimiz o katı işgücü düzenlemeleri, yasal düzenlemeler Türkiye'de sadece yüzde 30'luk

kesimi ilgilendirmektedir. Geriye kalan yüzde 70 bu düzenlemelerin dışında kalmaktadır.

Yine Türkiye'deki mevzuatın çalışma, özellikle esnek çalışma önünde ciddi bir engel oluşturduğu ifade edilmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu fiilen esnek çalışmayı engelleyen bir yasa olduğu söylenemez. Türkiye'de biliyorsunuz 4857 sayılı yasayla hem kısmi süreli çalışma getirilmiştir, hem geçici süreli çalışma getirilmiştir, deneme süreli çalışma vardır, belirli süreli çalışma vardır, taşeronla bağlı çalışma vardır, dolayısıyla bütün bu saydığımız istihdam biçimleri yeni 4857 sayılı yasada mevcuttur ve yasa bunun önünde hiçbir şekilde engel oluşturmamaktadır. Dolayısıyla bu haliyle ülkemizde esnek çalışma biçimlerinin uygulanmasına yönelik en azından yasal bir engel olduğu söylenemez. Yani OECD'de endekste çok yüksek düzeyde olabiliriz, ama Türkiye bu haliyle esnek değil, en azından yasal anlamda. Diğer taraftan Türkiye'de ücretlerin 2001 sonrası izlediği düşüş seyri de dikkate alındığında özellikle biraz sonra belki tartışmalar kısmında değinilecektir, sendikaların işgücü piyasası üzerindeki ağırlıkları dikkate alındığında da sendikalardan kaynaklanan bir katılığın da olduğu söylenemez Türkiye'de. Neden sendikalaşmaya bağlı bir katılık söz konusu değildir? Türkiye'de sendikalaşma oranı zaten çok düşüktür, yani yasada belirtildiği gibi, daha doğrusu Çalışma Bakanlığının istatistiklerinde belirtildiği gibi Türkiye'de yüzde 50 oranında bir sendikalaşma oranı söz konusu değildir. Türkiye'de gerçekçi bir hesaplama yapılan sendikalaşma oranına baktığımızda Türkiye'de yüzde 8'le yüzde 10 arasında bir sendikalaşma oranının olduğunu görürüz. Yani Türkiye'de sendikalaşma yüzde 10'luk bir kesimi ilgilendirmektedir. Toplu sözleşme kapsamındaki işçi sayılarına baktığımızda Türkiye'de toplu sözleşme kapsamındaki işçi yaklaşık 800 bin - 1 milyon arasında değişmektedir. Dolayısıyla bu gerçek anlamdaki bence sendikalaşma sayısını vermektedir ve bunun ağırlıklı bir kısmını da kamu oluşturmaktadır. Dolayısıyla özelleştirmelerle birlikte kamunun da etkinliği azaldığında birkaç

seneye kadar zaten Sendika Yasasının geniş özgürlükler içermesi bizi çok fazla bu anlamda ilgilendirmeyecek, daha doğrusu çok büyük bir işçi kesimini ilgilendirmeyecektir. Dolayısıyla zaten sendikalaşma açısından da Türk işgücü piyasalarının yeterince esnek olduğu söylenebilir.

Zamanım herhalde doldu, son olarak şunu da söyleyeyim, bu önemli, aslında bilinen bir şey. Türkiye'de istihdam edilenlerin biliyorsunuz yüzde 43,8'i yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değil. Dolayısıyla Türkiye'de zaten yüzde 44'ü açık bir biçimde enformel nitelikte çalışmaktadır, kayıt dışı çalışmaktadır. Dolayısıyla bu anlamda bu kadar yüksek bir enformelliğin, kayıt dışılığın olduğu bir ülkede de yeterince esnek bir işgücü piyasasının olduğu açıkça söylenebilir. Türkiye'deki enformel istihdamın büyüklüğünü ölçmeye çalıştım. Bu kendi yaptığım hesaplama göre de yaklaşık yüzde 50'nin üzerinde bir işgücünün kayıt dışı ve enformel nitelikte olduğunu görüyoruz. Şimdi Uluslararası Çalışma Örgütü enformel, daha doğrusu kırılman olarak nitelendirdiği işgücünü şöyle sınıflandırıyor. Kendi hesabına çalışanlarla ücretsiz aile çalışanları bir kere Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kıstaslarına göre kırılman, yani büyük ölçüde enformel olarak nitelendiriyor. Dolayısıyla Türkiye'de baktığımızda yüzde 20'si zaten Türkiye'de kendi hesabına çalışanlardan oluşuyor işgücü piyasasının, yüzde 12,7'si ücretsiz aile çalışanlarından oluşuyor. Ücretli çalışanların içerisinde de yüzde 16'sının kayıt dışı çalıştığı düşünülürse bunların toplamına baktığımızda Türkiye'de yüzde 50'nin üzerinde bir enformelleşmenin sözkonusu olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla Türkiye bu açıdan baktığımızda ciddi anlamda bir enformel piyasaya sahiptir, dolayısıyla Türkiye'deki soruna sadece işsizlik bağlamında görmemek gerekir, enformel istihdam bağlamında da değerlendirmek gerekir. Aslında ben burada genel bir çerçeve çizdim, tartışmalar kısmında zannediyorum gerek işveren temsilcisi, gerek işçi temsilcisi, gerekse de diğer akademisyen arkadaşlarımız bu veriler

bağlamında bir değerlendirme yapacaktır. Teşekkür ederim.

hülya talu- Sayın Sapançalı'ya teşekkür ediyoruz. Sayın Gülay Toksöz'den başlamak istiyorum.

gülay toksöz- Evet, ben de İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine teşekkür ederek başlamak istiyorum size seslenme fırsatını bana sunduğu için.

Faruk Beyin tebliğini okuduktan sonra, bize daha önceden iletilmişti, aslında çok benzer konular üzerinde çalıştığımızı fark ettim, bir farkla, ben özellikle size kadın emeğinin durumu nasıl bütün bu süreçte, yani bu taşlar yerinden oynarken kadınlar için neler değişiyor ya da neler değişime direniyor, o noktada bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyorum.

Tabii sunuşun acelesi içinde tebliğde yer alan bir bilgiyi Türkiye'de işgücüne katılım oranlarına ilişkin ve bu oranlar sürekli düşme eğilimi içinde ve bu düşüklüğün esas itibarıyla da kadın işgücüne katılım oranlarının düşüklüğünden geldiğini belirtiyordu, ancak bunu söyleme fırsatı olmadı bu yoğunlukta. Şimdi ben bunun altını çizerek ve bu nokta itibarıyla başlamak istiyorum ve neden düşük Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı, neden istihdamda kadınlar yoklar? Yani var tabii bir miktar kadın, ama Türkiye'deki çalışma çağındaki kadın nüfusla kıyaslandığı vakit bu sayı ve oranlar çok düşük, bunu bir kadın işgücüne olan talebin düşüklüğü itibarıyla ele almak istiyorum, bir de kadın işgücünün arzının düşük olması itibarıyla ele almak istiyorum. Bu düşüklüğü tartışırken de aslında uluslararası düzlemde, yani madem küreselleşme çağındayız ve bütün gelişmekte olan ülkelerde benzer bir ekonomik büyüme modeli izleniyor, oralardan Türkiye ne açıdan farklı, ona ışık tutmak istiyorum.

Şimdi Sayın Sapançalı'nın da belirttiği gibi aslında 70'lerden bu yana yeni bir ekonomik büyüme modeli benimsendi, ihracata dayalı sanayileşme ve uluslararası piyasalara yönelik olarak üretim yapılıyor, bu süreçte ciddi bir fiyat rekabeti var, bu fiyat rekabeti de işgücü-

faruk sapançalı

Yüksek bir enformelliğin, kayıt dışılığın olduğu bir ülkede de yeterince esnek bir işgücü piyasasının olduğu açıkça söylenebilir

gülay toksöz

Enformelleşmeyle el ele giden süreç kadın işgücünün giderek artan istihdamı şeklinde oluyor ve çevresel işgücü diye tanımladığımız işgücünün de en belirgin öğelerinin başında kadınlar geliyor

nün ucuzluğu üzerinden sağlanıyor, bunu biliyoruz. Şimdi bu noktada ucuz işgücü olarak çalışmak üzere dünyanın çeşitli gelişmekte olan ülkelerinde kadınların yeni bir kaynak olarak işgücü piyasasına çekilmeleri söz konusu. Yani artık eskiden olduğu gibi sendikalı, tam zamanlı sosyal güvenlik kapsamında işçi çalıştırılması yerine kısmi süreli, geçici, korunmasız işgücünün istihdamı, esnek dediğimiz işgücünün istihdamının çalıştırılması söz konusu ve kadınlar bu anlamda daha elverişli bir işgücü grubu olarak tercih ediliyorlar. Yani enformelleşmeye parmak basıldı, enformelleşmeyle el ele giden süreç kadın işgücünün giderek artan istihdamı şeklinde oluyor ve çevresel işgücü diye tanımladığımız işgücünün de en belirgin öğelerinin başında kadınlar geliyor. Şimdi ben bunun gerisinde önce toplumdaki ataerkil ya da patriarkal dediğimiz örgütlenme biçiminin ve zihniyet yapılarının çok belirleyici olduğunu belirterek bir başlangıç yapmak istiyorum. Bununla da toplumsal cinsiyete dayalı bir işbölümünün varlığına dikkat çekeceğim, yani esas olarak erkekten gelir getirici işlerde bulunması, kadınınsa hane içinde karşılığı ödenmeyen bir emek harcaması bekleniyor ev işi ve bakım hizmetleri şeklinde. Dolayısıyla kadınlar işgücü piyasasına katıldıkları vakit onların konumları hane içindeki süreç ya da emek harcama biçimleri üzerinden belirleniyor, asli görevleri hane içindedir, kadının katılımı geçicidir, eve ek gelir kazandırmaktadır, dolayısıyla ücret düşük tutulabilir ya da kolaylıkla işten çıkartılabilir, çünkü esas olarak haneyi geçindiren o değildir şeklinde. Bu hane içindeki işbölümü kadınların katılım biçimini belirlediği kadar, yani kadınların katılıp katılmayacağını belirlediği kadar işgücü piyasasına katılım biçimlerini de belirliyor ve dolayısıyla da toplum nezdinde kadınların ikincil, düşük nitelikli ve vasıfsız işlerde çalışmasına bir meşruiyet kazandırıyor. Ancak şunu da belirtmek lazım ki her ekonomik kriz dönemi son krizin de gösterdiği gibi erkeklerin hanede işsiz kalmaları durumunda kadınların işgücü piyasasına daha fazla, daha yüksek oranda katılmasını beraberinde getiri-

yor. Çünkü eksilen hane gelirini telafi etmek için kadınların bu sefer gelir getirici faaliyetlerde bulunması lazım, ama her halükarda kadınlar ucuz bir emek kaynağı.

Bunu söyledikten sonra bütün dünyada gelişmekte olan ülkelerde kadın işgücünün sayısal olarak ve oransal olarak yükseldiğini görüyoruz. Başta Güneydoğu Asya bölgesi olmak üzere yeni Asya Kaplanları diye adlandırılan Güney Kore, Singapur, Tayvan, Hong Kong gibi ülkelerde kadınların sanayi işgücü içindeki payları yüzde 50'ye varıyor, ama burayla da sınırlı değil, Malezya, Endonezya, Tayland, Filipinler, Çin, Bangladeş gibi ülkelerde de kadınların sanayi istihdamı içindeki payları yüksek ve bu süreç farklı bölgelerde farklı hızlarda geliyor baktığımız vakit. Yani en hızlı Güneydoğu Asya, en düşük Latin Amerika olmak üzere. Şimdi Güneydoğu Asya ülkeleri hepimizin bildiği gibi sanayileşmenin başarılı örnekleri olarak addediliyor ve bunun nedenlerine ilişkin olarak yapılan değerlendirmeler devletin bu süreçteki destekleyici işlevine dikkat çekiyorlar. Yani kurumsal yapının kolaylaştırması sanayileşme sürecini, başarılı olabilecek sanayi dallarına teşvik vermesi ve benzeri, insan sermayesine yatırım ya da eğitimin öneme dikkat çekiliyor, yaygın bir eğitim hamlesiyle işgücünün vasıflılık düzeyinin yükseltilmesi ve bir de gelir eşitliği ya da daha adil bir gelir dağılımının bu ülkelerde, yani sanayileşmeyle birlikte elde edilen milli gelir artışının daha geniş kitlelere yansıtılması şeklinde. Şimdi bu noktada özellikle feminist iktisatçıların bir eleştirisinin olduğunu görüyoruz bu analizlere yönelik, çünkü diyorlar ki, aslında bu kalkınma sürecinin gerisindeki baş aktör kadın emekçilerdir. Onların düşük ücretlerle istihdamı kâr oranlarının yüksek olmasını sağlamıştır, yabancı borç kuruluşlarının bu ülkelere borç vermesini, geri ödenebilirliğinin güvence altında olduğunu görmesiyle mümkün kılmıştır ve yabancı sermaye akımı bu şartlar altında artmıştır. Ancak kadın emeğinin pazarlık gücüyle bu ülkelerdeki ataerkil normlar aracılığıyla kısıtlanmıştır.

Şimdi bu sürecin bir boyutu, bir diğer boyutu-

sa bir diğer coğrafya, Türkiye'nin de içinde yer aldığı Ortadoğu coğrafyası ve Kuzey Afrika coğrafyası, buraya baktığımız vakitse buradaki sanayileşme sürecinin ve burada kadın işgücünün istihdama katılmasının çok düşük ve sınırlı olduğunu görüyoruz. Bunun nedenlerini analiz eden yine feminist iktisatçılar şunu söylüyor, özellikle Mogadan: Bu ülkelerin önemli bir kısmı petrol gelirine sahip ve böylece ülkelerin milli gelirleri yüksek, sanayileşme atılımı oldukça düşük seviyede kalıyor, fazla dürtü yok sanayileşme noktasında ve petrol gelirlerin olmadığı ya da çok düşük olduğu Tunus ve Fas hariç tutulacak olursa bölgedeki ülkelerin temel özelliği yetersiz bir sanayileşme düzeyi ve kadınların işgücüne çok düşük katılım düzeyleri. Şimdi bu noktadaki eğilim aslında bunu daha çok kültürel faktörler üzerinden açıklamak şeklinde, yani İslami bir coğrafya, yine ataerkil toplumsal normlar son derece güçlü, dolayısıyla da kadınlar işgücüne katılmıyorlar. Çünkü erkeğin aldığı ücret düzeyleri genellikle, işte petrol gelirleriyle desteklendiği için hane geçimini sağlamaya yetiyor şeklinde. Burada bakılması gereken husus şu, kültür kuşkusuz açıklayıcı bir faktör, ancak onun ötesine geçilmesi ve makro ekonomik faktörlere bakılması lazım. Çünkü yine Müslüman coğrafyanın bir parçası olan Malezya gibi bir ülkede kadınların sanayiye katılım oranları çok daha yüksek düzeyde. Yani eğer elde edilebilen gelir, erkek tarafından elde edilebilen gelir hane geçimine elveriyorsa o toplumlarda bu ataerkil normların muhafaza edildiğini, ama buna karşılık kadının çalışmasının hane geçimi açısından zorunlu olduğu yerlerde bunun söz konusu olmadığını ve kadınların yaygın şekilde istihdama katıldıklarını görüyoruz.

Şimdi bu noktada bir parantez açarak istihdama katılmak kadınlar açısından nasıl bir anlam taşıyor? Kalkınma iktisadında, ama özellikle yine toplumsal cinsiyet perspektifinden yürütülen tartışmalarda buna dair getirilen bir takım cevapları sizlerle paylaşmak istiyorum. Özellikle bildiğimiz gibi Nobel ödüllü Hintli İktisatçı Amartya Sen'in toplumsal kalkınma üzerine çalışmaları var ve Amartya Sen özellikle

kadınların refahının kadınların bağımsız gelir elde etmesiyle, ev dışında iş bulabilmesiyle, mülkiyet hakkıyla, eğitim görebilmesiyle, aile içinde ve dışında söz ve karar sahibi olabilmesiyle yakından bağlantılı olduğunu belirtiyor. Yani kadın kendi adına gelir elde edebiliyorsa ve bu gelir üzerinde tasarruf hakkı varsa bunu aile içinde özellikle çocuklarının refahı için kullanıyor, kendisi için kullanabiliyor ve bu onun güçlenmesi açısından bir potansiyel sunuyor. Kuşkusuz bunu kadının gelir getirici çalışmasının olumlu etkisi olarak değerlendirmek mümkün ve dünya çapında artan istihdama katılımı da bu şekilde değerlendirebilir miyiz diye sorabiliriz. Bunu biraz önceki enformel istihdamın artışı ve kadınların ucuz işgücü olarak istihdamda yer almalarıyla birlikte düşündüğümüz vakit cevabın çok açık ve kolay bir şekilde verilmesi mümkün değil. Yani eğer kadın düzgün ve insan onuruna yakışır tarzda dediğimiz işlerde istihdam edilebiliyorsa, eğer belli bir pazarlık gücüne ve örgütlenme imkânına sahipse, ücreti üzerinde, kazandığı gelir üzerinde kendisi söz sahibi ve denetim hakkına sahipse ve eğer ev içinde taşımak zorunda olduğu sorumluluklar ve yük, bakım hizmetleri ve ev işleri erkekler ve toplum tarafından paylaşılıyorsa bu şartlar altında kadının çalışma hayatında yer almasının kadınlar üzerinde güçlendirici bir etkisi olduğunu ve kalkınmanın nimetlerinden kadınların da yararlanabildiğini söylememiz mümkün.

Şimdi bu süreçte, yani dünya çapında gözlenen ihracata dayalı büyüme ve artan kadın istihdamının çok homojen ve her yerde mutlaka kadınlar açısından elverişli olmasa bile bu potansiyeli taşıdığını ve kadınların en azından kendi hakları için mücadele etmesini sağlayacak bir şekilde çalışma yaşamında yer almalarının önünü açtığını belirtmek istiyorum. Buradan Türkiye'ye geçiyorum, Türkiye'deki durum nedir, niye Türkiye'de işgücüne katılım oranı düşük diye baktığımız vakit Faruk Bey de söyledi, tarımsal alandaki istihdam hızla düşüyor, işgücü azalıyor ve tarım dışına çıkan erkeklerin aslında aile geçindirme yükümlülüğü nedeniyle hemen hemen her türlü işi yap-

gülay toksöz

Müslüman coğrafyanın bir parçası olan Malezya gibi bir ülkede kadınların sanayiye katılım oranları çok daha yüksek düzeyde

gülay toksöz

Türkiye, kadın ve erkek işleri temelinde ayrılmış durumda, dolayısıyla kadınların erkeklere uygun görülen işlerde istihdam edilme şansları hiç yok

tığını, büyük bir kısmının kendi hesabına çalışmaya, enformel çalışmaya yöneldiğini görüyoruz. Ancak kadınlar tarımda açığa çıkan işgücü kentte herhangi bir şekilde istihdam içinde yer almıyor, dolayısıyla da bu oranların düşmesine yol açıyor. Yani Türkiye'de ne ihracata yönelik büyük ölçekli fabrikalarda, ne de enformel sektör içinde yer alan küçük ölçekli atölyelerde, sanayide bir yaygın, yaygın-dan geçtim, yani çok düşük miktarda kadın istihdamına rastlıyoruz, ama hizmet sektörü de bu anlamda çok farklı değil, orada da kadınların payı oldukça sınırlı. İşte burada şunu söylemek istiyorum ki Türkiye'de işgücü piyasaları son derece toplumsal cinsiyetçi bir yapıya sahip. Yani kadın ve erkek işleri temelinde ayrılmış durumda, dolayısıyla kadınların erkeklere uygun görülen işlerde istihdam edilme şansları hiç yok, ama aynı zamanda kadın işgücü de arz edilmiyor bu tip işler için. Özellikle Anadolu kentlerine gittiğiniz ve organize sanayi sitelerine baktığınız vakit buralarda, yani hâşâ kadın istihdamı söz konusu olamaz, sanayi alanları kadınlar için uygun alanlar değildir şeklindeki bir bakış açısının çok güçlü ve yerleşik olduğunu görüyorsunuz.

Peki, niye Türkiye'de imalat sanayi bu anlamda istihdam yaratacak şekilde bir gelişme göstermiyor? Bunun cevabını yine Faruk Bey kendi sunuşunda verdi, ben bu ayrıntıya girmeyeceğim, ama genelde istihdam yaratma büyümenin esas itibarıyla faturasının kadınlara kesildiğini söyleyeceğim. Çünkü onlar istihdamın dışında kalıyorlar. Burada demografik özellikleri Türkiye toplumunun çok belirleyici, büyük işgücü fazlası var ve bu büyük işgücü fazlası içinde her koşul altında çalışmaya hazır bir gerçek genç erkek işgücü var. Dolayısıyla da işveren tercihleri bu erkek işgücünden yana oluyor, dolayısıyla kadın işgücüne de talep düşük kalıyor. Şimdiye kadar talep boyutu üzerinde durdum, arz boyutu üzerine de birkaç şey söylemek istiyorum ve bu noktada tekrar Türkiye'deki ataerkil ya da patriarikal aile ve toplumsal yapılar üzerinde duracağım. Çünkü bizde de özellikle düşük eğitim düzeyine sahip, düşük gelir düzeyine sahip

toplumsal kesimlerde, özellikle de kadının aslında çalışmasına daha fazla ihtiyaç duyulacak olan kesimlerde kadın emeği üzerindeki erkek denetimi kadının işgücü piyasasına katılmasını engelleyici bir rol oynuyor. Yani başından itibaren kız çocuklarının eğitim imkânlarından yoksun bırakılması ki Türkiye'de eğitim aslında karma eğitim yoluyla iki farklı cinsin bir arada bulunduğu temel alan, ikinci alan çalışma yaşamı. Ama çalışma yaşamı söz konusu olduğunda eğer erkekler karılarının ya da kızlarının erkeklerin olduğu ortamlarda çalışmasını istemiyorlarsa ya da kadının bu şekilde çalışarak kazandığı parayı hane içindeki otoritesi açısından bir tehdit unsuru olarak görüyorsa kadının çalışmasına izin vermiyor ya da sadece kadınların yer aldığı birtakım işyerlerinde ya da ev içinde çalışmasına izin veriyor. Dolayısıyla kadın işgücü arzı üzerinde de ciddi bir kısıtlamanın olduğunu görüyoruz.

Hemen bir parantez açayım, tabii ki bu sınıf, etnisite, din gibi değişkenlerin kesişme noktasında büyük farklılık gösteriyor. Bu anlamda kentlerde orta ve üst sınıflardan genç kızların ve kadınların eğitim görme ve istihdama, uzman mesleklerde istihdama katılmaları noktasında bir engel yok. Hemen eklemem gerekir ki Türkiye'de bakım hizmetleri konusunda kurumsal hizmetlerin neredeyse hemen hiç olmaması da kadınları işgücü piyasasının dışında bırakan, yani işgücü arz etmelerini önleyen çok belirleyici bir unsur. Çünkü çalışmak isteyen kadınlar açısından çocuk sahibi oldukları durumda ve sorulduğu vakit işsiz olup da iş aramayan kadınlara ya da çalışmak isteyen, ama iş arama eylemi içinde olmayan kadınlara çocukları bırakabileceği yerin olmadığını dile getiriyorlar. Şunu söylemek mümkün, Türkiye'de kadın işgücüne talebin düşük olması Türkiye'deki ataerkil yapılarla Türkiye'deki sermaye arasında bir gerilimin ortaya çıkmasını engelliyor. Yani bu gerilimin çıktığı kadın işgücüne talebin yüksek olduğu ülkelerde devletin bakım hizmetlerini üstlenecek şekilde çeşitli kurumsal altyapı hizmetlerini sunmaya başladığını görüyoruz. Bizdeyse bu anlamda bir gelişme söz konusu değil. Bu da

Türkiye'deki bütün yasal eşitlik yönünde yapılan değişikliklere rağmen neden fiili olarak işgücünün ve istihdamın artmadığının bir göstergesi oluyor.

Burada şunu da belirtmek istiyorum, Türkiye'deki siyasi iktidarların geçmişten günümüze istihdam noktasındaki uygulamalarına baktığımız vakit aslında bu durumu, yani kadının hane içindeki yükümlülüklerini, bu toplumsal cinsiyet işbölümünü olduğu gibi kabullendiklerini ve önerdikleri çözümlerin de bununla uyumlu çözümler olduğunu görüyoruz. Bunu iki örnekle somutlamak istiyorum, resmi plan program ve benzeri bütün metinlere de bu şekilde yansıyor. Evet, kadın istihdamı düşüktür, arttırmak için iki şey gerekir. Bir kadın girişimciliği desteklenmelidir, iki, kadınların esnek istihdamı önündeki engeller aşılmalıdır şeklinde. Şimdi her ikisinin de, yani kendi hesabına çalışmanın da, esnek çalışmanın da aslında kadının bakım yükümlülükleriyle çelişmeyecek bir şekilde kendisinin bireysel çözümler bulabilmesi gereken istihdam biçimleri olarak kadınlara empoze edildiğini görüyoruz. Oysa kendi hesabına çalışma korunmasız bir çalışma, Faruk Bey söyledi, yüzde 90 neredeyse kadınlar sigortasız, yani sosyal güvenlik kapsamı dışında bu alanda çalışıyorlar, istikrarsız ve düşük gelir getirici. Esnek çalışma dediğiniz vakit yasal yolların, İş Kanununun öngördüğü biçimdeki esnek çalışma biçimleri bile sosyal güvenlik sisteminden yararlanma noktasında çeşitli handikaplar içeriyor. Bir somut örnek, işsizlik sigortasından yararlanma koşullarını, örneğin haftada 20 saat çalışan bir kadının asla yerine getirmesi mümkün değil. Yani bu anlamdaki yazsal düzenlemeler de koruyucu bir özellik taşıyor.

Şu şekilde bitirmek istiyorum, Türkiye'de genellikle istihdamı teşvik politikaları sanayileri teşvik politikaları şeklinde tezahür ediyor ve burada eğer sanayideki istihdamın artırılmasına ilişkin olarak bir toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi gözetilmezse yani artan istihdamdan kadınların da erkeklerle eşit şekilde yararlanması ve teşvikin bununla ilişkilendirilmesi söz konusu olmazsa kadınların sanayideki

bu düşük oranlarının ötesine geçmemiz mümkün görünmüyor. Bir şey daha belirtmek istiyorum, kuşkusuz sanayi çok önemli, ama hizmetler sektörü de önemli ve mevcut istihdam yapısı içinde hizmetler sektöründe kadınlar ağırlıklı yer alıyorlar, ama hizmetler sektöründeki üretim sürecinin örgütlenmesi noktasında da kadınların çekinmesine yol açan birtakım şeyler var. Yani şunu örnek vermek istiyorum, turizm sektörü çok büyük potansiyel taşıyor, gidin Anadolu'ya hiçbir şekilde otel kat hizmetlerinde kadın bulamazsınız. Hâlbuki kadınların çok daha kolaylıkla yapabileceği birtakım işlerdir, ama nedir? Cinsel taciz korkusu, odada tek başına çalışma endişesi kadınları bu alanda çalışmaktan alıkoymaktadır. Çok basit bir hemcins temelli ekip örgütlenmesiyle oysa turizm sektöründe kadınlar istihdam edilebilirler ve sayılar artabilir. Türkiye'de her kent turizm alanında payını yükseltmek için çeşitli çabalarda bulunuyor, dolayısıyla konuya ilişkin bir duyarlılık olması ve diyelim ki vardiyalı çalışmanın olduğu yerlerde ulaşım imkânının kadın işçileri evlerine kadar bırakacak şekilde örgütlenmesi, yani küçük birtakım düzenlemelerle alandaki kadın istihdamını arttırmak mümkündür ve son olarak şunu söylemek istiyorum. Faruk Bey çok haklı, 45 saatin üzerindeki çalışma süreleri, sanayide özellikle ya da hizmetlerde de, 50 saat, ondan sonra kadın gidecek eve, evdeki bütün yükümlülüklerini yerine getirecek, mümkün değil. Yani fazla çalışma yerine yasal olarak düzenlenmiş çalışma saatleri içindeki çalışma hakkı kadınlar açısından istihdama katılıcı olacaktır ve eğitim ve bakım hizmetleri noktasında, ben bu noktada özellikle devlete büyük sorumluluk düştüğünü düşünüyorum. Yapılacak olan her türlü yatırım, her türlü kaynak tahsisi hem daha sağlıklı bir toplum yapısının ortaya çıkması açısından, hem de kadınlar açısından eşitlikçi olması ve kadınlara yeni istihdam imkânları sunması açısından çok önemlidir. Yani Türkiye'deki istihdam politikaları eşitlik perspektifini gözetip buna uygun somut adımlar atılmadığı sürece de kadın istihdamını arttırmanın imkânı yoktur. Teşekkür ederim.

gülay toksöz

Türkiye'de kadın işgücüne talebin düşük olması Türkiye'deki ataerkil yapılarla sermaye arasında bir gerilimin ortaya çıkmasını engelliyor

metin özürlü

İşçiler bakımından çalışma yaşamı, ortamı adeta bütünüyle bir korku tüneli ortamına dönüşmüş durumda

108

hülya talu- Sayın Gülay Toksöz'e teşekkür ediyoruz. Şu anda Doçent Doktor Metin Özürlü'ya söz veriyorum.

metin özürlü- Efendim saygılar sunuyorum, ben sosyologum. İctimai siyaset kürsüsüyle içtimai iktisat kürsüleri arasındaki tarihsel tatlı rekabete uygun Gülay Hocam son derece etkili bir sunuş yaptı, onu taşıyabilirsek sanıyorum buraya çağrılmamız da bir anlam kazandıracaktır diye düşünüyorum.

Şimdi sosyoloji doçenti olarak da benim ilgi alanım emek sosyolojisi, sendikacılık hareketi, ayrıca da sosyolog olduğumuz için araştırma, sosyal araştırma, yöntem sorunlarıyla da ilgileniyorum. Efendim ben buraya da hâlihazırda sürdürdüğümüz bir saha çalışmasının verilerini, o anlamda da canlı işçi deneyimlerini, Faruk Sapançalı hocanın ortaya koyduğu çerçeve içerisine yerleştirme gayreti içerisinde olacağım. Yani asıl yapacağım iş bu olacak. Malum, Ankara'dan geliyoruz, Ankara'dan da buradaki temayla ilgili olarak biliyorsunuz yakın zamanda bir TEKEL işçileri geldiler, geçtiler. Ulaştığımız, saha araştırmasında ulaştığımız temel sonuçları, bunlar ampirik bilgiler biçiminde değil, esasen kavramsal genellemeler biçiminde olacak takdir edersiniz ki, bunları bu TEKEL direnişinin anlamıyla ilişkilendirme gayreti içerisinde olacağım ve böylelikle de sunuşumu bitireceğim. Şimdi bu veriler, sunacağım veriler Mülkiyeden bir grup arkadaşla sürdürdüğümüz kayıt dışı istihdamın etkin denetimi konulu bir çalışmaya dayanıyor. Bu 12 ilde nitel bir araştırma yürütüyoruz, işveren ve işçi görüşmeleri var. 120 kadar işçi görüşmesi, 1300 küsur sayfalık bir metin var, esasen o metnin kavramsal bir değerlendirmesi olacak şimdi yapacağım sunuş. Ancak ondan önce şunu söyleyeyim, tabii biz yeni, halen taze bir çalışma olduğu için bunu kriz döneminin bir işçi deneyimi bu, ama bunu istisnai, yani olağanüstü dönemin istisnai bir malzemesi olarak görmemek gerektiği kanısındayım. Çünkü kriz finans sektörü oyuncularından farklı olarak işçileri çok daha doğrudan ve daha derinden etkiliyor ve bu etkisi de sürüyor. Yani mesela finans piyasası

aktörleri krizin bittiği sanısı içindeler, oysa somut işçiler bunu yaşıyorlar ve daha da yaşayacakları kanısındalar ve işçiler bakımından kriz esasen yepyeni bir durumu ifade etmiyor. Yani emek ve sermaye arasındaki verili duruma yepyeni bir boyut kazandırmış değil, bu yüzden de işçileri krizin varlığına ikna etmek çok zor oluyor. Yani konuştuğumuzda işçiler krizin bir işveren uydurması, bir patron uydurması olduğunu söylüyorlar. Çünkü işten çıkarma, fazla çalıştırma, ücret ödemelerini geciktirme, efendim sigorta yaptırmama ya da sigorta primlerini yatırmama gibi zaten alışık oldukları işveren davranışlarının kriz bahanesiyle tepki çekmeden rahatlıkla yapılabildiğini söylüyorlar. Yani sokaktaki işçi algısı bakımından kriz meselesi böyle.

Şimdi biz kendisini arıyor olmamakla birlikte suratımıza adeta çarpan temel bulguysa şu saha çalışmasında, işçiler bakımından çalışma yaşamı, ortamı adeta bütünüyle bir korku tüneli ortamına dönüşmüş durumda. Ücretli işgücünün maddi yaşam koşullarını betimlemek için bu seçtiğim tünel metaforu bir iyimserlik göstergesi olarak düşünülmelidir, sonuç olarak tünel, yani kuyu demedim, bir girişi var, bir çıkışı var. Onu abartıyor, karamsarlık aşıyor diye lütfen algılamayın, nitel analizin terimleriyle ifade edecek olursa korku terimi işçi davranışlarının neredeyse açıklayıcı kodu durumunda. Kullanım sıklığı işçiler tarafından ve çok farklı alanlardaki kullanım yaygınlığı son derece dikkat çekici. Bu açıdan da bakıldığında salt bir kod değil, adeta başlı başına bir tema gibi ve sürü ilişkileri alanında, çalışma sosyolojisi alanında yeni çalışmaları bu mesele bekliyor kanısı bizde güçlü bir şekilde uyanı. Korku terimini işçiler katmanlı olarak kullanıyorlar, ilk katmanda duyulan korku malum, işini kaybetmek ve iş bulamamak korkusu. Ancak daha derine indiğinizde şunu görüyorsunuz, asıl olarak işçinin korktuğu şey birincil çevrede üstlendiği toplumsal rolün gereklerini yerine getiremememe korkusu. Nedir bu? Hayırlı evlat rolüdür, kıymetli eş rolüdür, koruyucu ebeveyn rolüdür. Dolayısıyla psikolojinin terimleriyle ifade etmek gerekirse söz konusu

olan doğrudan doğruya özsaygı yitimi gibi bir büyük korkudur ve bu konu çalışma yaşamının ciddi bir problemi olarak mevcuttur ve biraz önce sözünü ettiğim gibi ilave araştırmaları beklemektedir. Burada sözü edilen korku adeta hayvansal bir güdüsü değildir, tabii ki tümüyle toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür, işçilerin ki çoğu erkekti, hani erkekler zor da söyler korktuklarını, bu duygu durumunu bu kadar rahat ve yaygın bir şekilde ifade ediyor olmaları son derece dikkat çekicidir. Korku eşiği güçlü bir şekilde hissedildiğinde biliriz ki bu otoriteye boyun eğmeyi ve sorgusuz itaati getirir ki böyle bir durum toplumsal etkisi bakımından, en azından bizim yurttaşlık hukuku bakımından son derece sorunlu bir durumun varlığına işarettir. Diğer olasılıksa korku eşiğinin aşılmasıdır, ortak duyu niteliğindeki normların ötesine geçmek anlamına da gelebilecek böyle bir durumun bireysel ve kolektif biçimlerine Türkiye kendisini hazır etmelidir.

Bizim sahada karşılaştığımız durum budur ve bu şeyi örgütlü, örgütsüz ve kayıtlı, kayıt dışı parametreleriyle bunları yatay dikey eksenler olarak birleştirerek bir sınıflandırma yaptığımızda burada sendikalı işçiler bu korku tünelinin görece daha karanlık olmayan bölümünde yer alıyorlar. Hatta biraz ayrıcalıklı bir adada yaşadıkları bile söylenebilir, ama buna rağmen sendikalı işçiler uzun süreden beri ücret ve sosyal haklarda artışı unutmuş durumdadırlar. Tüm dikkatleri iş güvencesine yönelmiştir, yaşam tarzı bakımından diğer çalışmalarımızda da gördüğümüz husus, sendikalı işçilerin kentli yaşam tarzına en yakın işçi kesimini oluşturduğu yönündedir. Burada muazzam bir statü kaybı yaşıyorlar, yaşadıkları statü kaybının gerçek tedirginliğiyle özsaygısını kaybetme olasılığının derin endişesi içindedir. Yani bir işçi aristokrasisi gibi bir şeyden söz etmek mümkün değildir. Ücretli işgücünün görece daha iri bölümü, yani örgütsüz., sendikasız, ama sosyal güvenceye sahip olan bölümüne baktığımız zaman bu işçiler için işgücü piyasasının emek aleyhine var olan tüm dinamiklerinin eksiksiz bir biçimde işlemeye başladığını burada görüyoruz. Çalışılan yerin niteli-

ği, sektörü, işçinin sahip olduğu vasıf, iş deneyimi, eğitim düzeyi, cinsiyet, yaş, medeni durum başta olmak üzere belli başlı demografik özellikler sahip olunan sosyal güvencenin hangi kapsamda ve ne süreyle geçerli olabileceğini de büyük ölçüde belirliyor. Güvenceli olmak, fazla çalışmak, hafta sonu tatili yıllık izin gibi boyutları da yasal güvenceye alıyor, ama özellikle özel sektörde bunların işlemesi, gerçeklik bulması çok istisna, kural olan bu alanlarda muazzam bir hak ihlali. Dolayısıyla bu kategorideki işçilerde, yani sigortalı ve fakat örgütsüz olan işçilerde çok büyük bir istekle sendikalı olma eğilimini görüyoruz. Sendikalaşma eğilimi verili koşullarını iyileştirmeye dönük değil, hâlihazırda zaten yasal statüleri gereği sahip oldukları hakları gerçekleştirilmeye dönük. Burada bu kategorideki işverenlerin tabii buradaki tutumu, yani sendikalaşma konusunda işverenlerin tutumu son derece belirleyici. Bir deri işçisinin sözüyle Türkiye'de sendika şu anda bir fişlenme örgütü gibi çalışıyor diyor, fişlenen işçilerden pek azı gerçekten de işinden kovulmadan sendika üyesi olarak kalabilmeyi başarıyor.

Burada bir şeyi, bizim açımızdan şaşırtıcı olan bir hususu vurgulamak isterim. Sık sık saha çalışmalarında duymaya başladığımız ve fakat yeni duymaya başladığımız bir sendikalaşma gerekçesiyle karşı karşıyayız. Neden sendikalaşmak dediğimizde bize verilen yanıt artık şu oluyor, adam yerine konmak için, onurumu korumak için, bu son derece enteresan bir durum. Biz 46'lı yıllardan sonraki sendikacılık tarihimiz içerisinde böyle bir baskın gerekçeyle karşılaşmış değildik. Ücretli işgücünün ana gövdesini oluşturan, daha kalabalık bir bölümünü oluşturan güvencesiz, sendikasız işçilerse bu korku tünelinin en karanlık bölgesinde yer alıyorlar. Kayıt dışı çalışmanın işçiler tarafından kabul edilme nedeni tümüyle korku, sıkça ifade edilen işsiz kalma, aç kalma, eve ekmek götürmemek şeklindeki korkular çalışanların sadece düş güçlerinin ürünleri değildir, bu korkuları bizzat yaşıyorlar. Başından bizzat geçmemişse bile hemen yanı başındaki arkadaşının zaten bir kaderi olarak,

metin özüğurlu

Neden sendikalaşmak dediğimizde bize verilen yanıt artık şu oluyor, adam yerine konmak için, onurumu korumak için

metin özürlü

Bugün hayatta dikiş tutturamama hali Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunun somut yaşam biçimi halini almış durumdadır

yaşadığı bir olay olarak sarsılarak onu deneyimliyor, izliyor. Dolayısıyla burada kaybetme riskine konu olan husus çalışanın bizzat kendisine karşı duyduğu özsaygı ve insan, çalışan bakımından aslında bunun ötesi de yok. Yani özsaygınızı kaybettiğiniz zaman daha başka kaybedeceğiniz ne olabilir? Şimdi burada bizi de çok sarsan bir görüşme şeyini vurgulamak istiyorum. İşçiye şunu soruyoruz, elektrik, su, vesaire gibi faturalarınızı ödeyebiliyor musunuz, kredi kartı borcunuzu aksatmadan ödeyebiliyor musunuz? Yanıtta kullanılan kültürel kodlara bakar mısınız, sorumlusam sorumluluğu taşıyım her zaman, işte ben kapıma icra geldiği zaman zaten param pulum yok, bir namusum var, bir şerefim var, bir haysiyetim var, bir gururum var, onun için yaşıyorum. Onu da yapamazsam, yani yapamazsam dediği faturasını, vesaireyi zamanında ödeyemezse, haysiyetim olmaz diye düşünüyorum. Yani gündelik yaşamdaki karşılaştığı sorunları algılama biçimlerine, düzeylerine dikkatinizi çekmek istiyorum.

Bu son derece enteresan, ilginç bir durum ve bu Profesör Sapancalı'nın bildirisinde vurguladığı şu tespiti bize hatırlatıyor. Kriz işsizliği derinleştirmekle birlikte çalışmayı da insan onuruna yaraşmayan bir karaktere büründürmüştür demişti tebliğde. Buna kısaca çalışmanın güvencesizleşmesi diyebiliriz ve güvencesiz çalışma gerçekten de muazzam bir etki alanına sahip, bölmelenmiş işgücü piyasasını ve çeşitlenmiş istihdam biçimlerini boydan boya enlemesine kesen, dolayısıyla da aslında işçi sınıfı içi farklılıkları neredeyse ortak bir kader çizgisinde yeniden türdeşleştiren bir temel eğilim özelliği taşıyor. Bu koşulların içerisinde sendikalaşmayı onur meselesi olarak gören yeni bir işçi tipolojisinin gelişmekte olduğunu görüyoruz. Bu işçinin tanımını yapar mısınız dersiniz kısaca, yaşamları parçalanırken yazgıları birleşenlerdir diyebilirim. Çünkü çok farklı istihdam tipleriyle bakıyorsunuz parçalanıyor ve hani literatürde de bu işçi sınıfının dekompoze olması terimiyle karşılanıyor. Evet, bir açıdan böyle, ama güvencesizleşme şeklinde profesöründen çöpçüsüne va-

rıncaya değin herkesi kavrayan bir genel eğilimin kuşatıcılığı çerçevesinde muazzam bir kader birliği aslında ortaya çıkıyor ve bu yeni işçi tipolojisi evet, yaşamları parçalanırken kaderleri birleşendir, sanıyorum bu bir tanım olarak ortaya konabilir.

Şimdi burada insan onuruna yaraşmayan istihdam tarzıyla işsizliğin eşanlı varlığı burada kritik. Çünkü işçileri özsaygı yitimi eşğine getiren başlıca etmen bu, yani çalışmanın güvencesizleşmesi ve işsizlik olgusu. Bu somut işçi deneyimi bakımından istihdamı işsizliğin bir momentine, işsizliği de istihdamın bir momentine dönüştürüyor. Yani işsizlik ve istihdam iki ayrı şey olmaktan çıkıp birbirinin, bir diğerinin anı biçimini alıyor. Çünkü neden, sık sık ve belirgin sürelerle işsiz kalmak ve dolayısıyla da sık sık iş değiştirmek çok yaygın bir deneyim halini almış vaziyette. Yani bu özelliklere, sık sık iş değiştirenlere benim yaşadığım mahallelerde hayatta dikiş tutturamamış denirdi 80'li yıllara kadar ve her mahallede de işte böyle birkaç tane olurdu, hani bu özelliklere sahip insan. Fakat bugün hayatta dikiş tutturamama hali Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunun somut yaşam biçimi halini almış durumdadır. Demek ki buradan çıkan sonuç toplum piyasaya yedirildikçe insanların, toplumun da hayatla ilişkisi kopuyor demesek bile en azından teyellenmiş vaziyettedir. Dolayısıyla bu noktada soru şudur, sendikacılık hareketinin olduğu kadar Türkiye'nin de geleceğini yakından ilgilendiren soru şudur, hangi istihdam biçimine tabi olursa olsun, hangi eğitim ve vasıf düzeyine sahip olursa olsun ücretlileri türdeşleştiren bu güvencesiz çalışma eğilimi acaba bir birleşik sınıf hareketinin örgütleyici noktası olabilir mi? TEKEL'le bağını da burada kuracağım, TEKEL direnişi esasen 78 gün boyunca bize bu soruya verilebilecek olumlu yanıtın adeta pilot çalışmasını göstermiştir. Güvenceli çalışma ve insanca yaşam talebini kuvveden fiile indiren bu TEKEL direnişçileri Türkiye toplumuna gerçekten büyük bir katkı yapmıştır. Çünkü bu katkı en kısa anlatımla umuttur, özsaygı yitimi korkusuna gark olmuş bir toplumun en acil gereksinimidir

umut. TEKEL direnişçilerinin bu umut yeşertmesindeki en önemli faktör de, bunu da vurgulamalıyım, AKP gibi bir güce karşı direnmiş olmasıdır. Çünkü bugünkü siyasi iktidar önüne çıkan silindir gibi ezen ve muhaliflerinde neredeyse hani öğrenilmiş bir çaresizlik duygusu yaratan bir iktidar partisidir. Böyle bir gücün karşısına baldırı çıplakların çıkıp ölmek var dönmek yok diyerek direnmeleri topluma büyük bir özgüven duygusu aşılamıştır ve iktidar partisi de son derece sistematik bir biçimde bu direnişin toplumda yaratmaya başladığı özgüveni kırmak ve yeniden muazzam bir çaresizlik duygusuna dönüştürmek için çok sistemli bir siyaset izlemiştir. Bir anlamda ölmek var dönmek yok diyordunuz, bak nasıl döndüler dedirtirebilmek için çok sistemli çalışmıştır ve sonunda işte biliyorsunuz Danıştay kararı, işçiler çadırlarını sökerken Sayın Başbakan bir daha böyle bir şeyin olmasına asla izin vermeyeceğiz diyebilmiştir sadece. Bu söz TEKEL direnişçileri karşısında bir moral yenilginin aslında ifadesidir.

Şimdi bir daha izin verilmeyecek olan şeyin karakteristiği konusunda da ben bir şeyler hazırlamıştım, ama ona değinmeyeceğim, sadece şunu söyleyerek bitireyim efendim sözümlü. Hani bir söz vardır, tok açın halinde anlamaz denir, büyük ölçüde de haklılık payı vardır, ama servet sahiplerinin flantropist geleceklerine baktığımız zaman, bu hayırseverlik faaliyetlerine kısmen şüpheyle de bakabiliriz bu söze, yani o kadar da değil diyebiliriz. Ancak sanıyorum şu çok açık bir gerçektir, aç tokun halinden hiç, ama hiç anlamaz. Saygılarımı sunuyorum.

hülya talu- Sayın Metin Özuğurlu'ya çok teşekkür ediyoruz. Kendisini unuttuğum için özür dilediğim Sayın Mustafa Öztaşkın'la devam ediyoruz.

mustafa öztaşkın- Peki Hocam, çok teşekkür ederim. Ben de herkese saygılar sunuyorum. Ben Petrol-İş Sendikasının genel başkanımı, 10 yıldır da Sendikanın genel başkanlığını yürütüyorum.

Şimdi sevgili hocalarımız çok güzel açıklama-

lar yaptılar işgücünün değişen yapısına ilişkin, ekonominin, siyasetin toplumsal yaşam alanlarının değişimine ilişkin ve işsizliğe ilişkin. Biz de kendi penceremizden bakarak bazı yorumlamaları bu görüşler üzerinden yapmayı düşünüyoruz. Tabii ki kırılma noktası 1980'dir, Türkiye 1980'de politikalarını değiştirdi ve neoliberal diye tanımlanan veya ihracatın ön plana çıktığı bir ekonomik modele geçti. Bu model devletin istihdam yaratacak yatırımlardan vazgeçmesini de beraberinde getirdi ve 1980'den bu yana devlet artık ciddi yatırımlar yapmadı, daha önce gördüğümüz kamu işletmeleri 80 sonrası ne yazık ki kurulmadı. Hatta planlanan bazı yatırımlara başlandı, üretime alınmadan, hiç üretim yapılmadan o fabrikalar terk edildi ve dolayısıyla devlet bu alanlardan çekilmiş oldu. Aksine yatırım yapmadığı gibi uyguladığı özelleştirme politikalarıyla da kamuda istihdam yaratan tüm politikalarından tümüyle vazgeçildi, bu politikalar sonucunda kamu kuruluşları ya tamamen tasfiye edildi ya da işlevsiz hale getirildi ve istihdamda da büyük daralmalara neden oldu. Burada ki tercih artık büyümenin kamu yatırımlarıyla, devlet eliyle değil, özel sektör öncülüğünde gerçekleşmesine karar verildi tabii bir piyasaçı yaklaşım doğrultusunda ve dolayısıyla bu noktada da istihdamın kaderi özel sektörün inisiyatifine veya insafına terk edilmiş oldu.

Sevgili hocalarım da söylediler, 2002-2007 dönemine baktığımız zaman Türkiye ortalama yüzde 7 oranında büyümüş. Peki, bu büyüme istihdama yansımış mı? Tabii ki yine hocam bunun cevabını verdi, bunun cevabı hayır, hatta en çarpıcı büyüme rakamı 2004 yılında gerçekleşmiş yüzde 9.4 oranında Türkiye ekonomisi büyürken istihdamda yüzde 7.2 azalma gerçekleşmiştir. Tam bir ters orantı burada mevcuttur. Bunun da nedenlerini yine hocalarımız ifade ettiler. Artık üretime dayalı bir ekonomi yok, dışarıdan gelen parayla sanal olarak büyüyen, paradan paranın kazandığı bir ekonomiye geçiş ve yine 2001 krizinden sonra istihdama dayalı bir büyüme gerçekleşmedi. Burada işçi başına verimlilik arttı. Bu işçi başına verimlilik artarken de bir kişinin

metin özuğurlu

Güvenceli çalışma ve insanca yaşam talebini kuvveden fiile indiren TEKEL direnişçileri Türkiye toplumuna gerçekten büyük bir katkı yapmıştır

mustafa öztaşkın

Temel hedef, üretimi en az işçiyle yapmaktır, bunu ucuz işçiyle esnek bir işgücü piyasasıyla ve güvencesiz bir istihdamla yapmaktır. Bugün Türkiye’de izlenen temel strateji budur

yaptığı iş, daha doğrusu iki-üç kişinin yaptığı iş bir kişi tarafından yaptırılmaya başlandı ve daha uzun süreli ve esnek bir çalışma modeliyle bu verimlilikler sağlandı.

2001 krizinden sonra ekonomideki büyümenin istihdama hemen kısa vadede yansımadığını söyledik. Buradan şu çıkarımı da rahatlıkla yapabiliriz; 2009 krizinden çıkılıyor mu, çıkılmıyor mu bu tartışmayı bir tarafa bırakalım, bunun da yanıtlarını yine hocalarımız verdiler, ama demek ki, krizden çıkılsa veya çıkılmaya başlansa bile bunun istihdam artışına yansımalarının hemen kısa vadede olmayacağı, Türkiye’nin en azından iki-üç yıl daha şu anki işsizlik oranlarını koruyacağı bugün açıklandı. Ocak ayı verileri, yüzde 14,5 olarak açıklandı. 13-14 rakamlarını oransal olarak yine rakamsal olarak da 3.600.000, gerçek rakamsal boyutuyla da 5.600.000-5.700.000 civarındaki işsizlik rakamlarıyla Türkiye devam edecek. Kaldı ki, zaten hükümetin Kasım ayında açıkladığı orta vadeli ekonomik programda da işsizliğe dair öngörülerin bu rakamlar civarında gideceğini göstermekteydi.

İstihdamsız büyüme sadece Türkiye’nin sorunu değil, dünyanın sorunudur. Bunu da kabul etmemiz lazım ve uluslararası çalışma örgütü bütün raporlarında buna dikkati çekmektedir ve bunun önümüzdeki yıllarda devam edeceğini öngörmektedir. Bunun Türkiye açısından nedenleri çok açık, yine sevgili hocam çok açık ifade etti, ben de aynı cümleleri notuma almıştım. Türkiye’deki yapılan üretime baktığınız zaman Türkiye’deki yapılan üretim biz merkez ülkelere veya çok uluslu şirketlere tedarik sağlayan bir üretim modeli Türkiye’de ne yazık ki uygulanıyor. Biz gelişmiş ülkelerin, yani gelişmiş kapitalist ülkelerin veya çok uluslu şirketlerin taşeronu haline getirilmiş bir bizim üretim modelimiz var ne yazık ki ve bu üretim modelinde bilgi üretmeyen, teknoloji geliştirmeyen, dolayısıyla katma değerli ürünlerin üretilmediği, hammadde ve enerji kaynaklarına sahip olmadığımız için de Türkiye’ye küresel üretimde biçilen rol ucuz işgücü ve hatta sadece Türkiye’ye değil, merkez ülkelere üretim yapan bütün ülkeler kendi arala-

rındaki rekabeti emek üzerinden yapıyorlar. Çünkü onların ellerinde rekabet edebilecekleri hemen hemen tek araç işgücü, çünkü teknoloji yok, bilgi yok, araştırma-geliştirme yok, hammadde yok, enerji kaynakları yok. Ellerde neredeyse tek başına emek var, işgücü var, bunun üzerinden küresel rekabeti sürdürmeye çalışıyorlar. Dolayısıyla Türkiye sermayesi de bu stratejiyi uzun yıllardan beri izlemektedir ve en az işçiyle ucuz, esnek ve güvencesiz bir istihdam modeli burada benimsemiştir. Temel hedef, üretimi en az işçiyle yapmaktır, bunu ucuz işçiyle esnek bir işgücü piyasasıyla ve güvencesiz bir istihdamla yapmaktır ve bugün Türkiye’de izlenen temel strateji budur.

Bu durum dünyada da benzer durumda devam ediyor. ILO’nun kayıtlarına göre bir işi olan, yani istihdam edilenlerin yarısının güvencesiz olduğu dünya genelinde de tespit edilmiş durumdadır. Şimdi siz fiziki sınırları hani hocam da dedi ya, az işçiyle daha uzun süre çalıştırarak verimlilik artışı sağlanmıştır, şimdi fiziki sınırları bir yere kadar zorluyorsunuz, ama bir yerde artık insan kapasitesi, işçinin şeyi buna dayanamaz hale geliyor. O noktada işgücü maliyetlerinden tasarrufta emeğin güvencesizleştirilmesi devreye sokuluyor. Güvencesizleştirme de temel birkaç şey üzerinden nasıl yapıldığını hemen söyleyebiliriz. Tabii kayıt dışı çalışma üzerinden yapılıyor, yine 2009 sonu rakamı kayıt dışı çalışma oranı yüzde 43,8, taşeronlaştırma şeklinde yapılıyor, kuralsız çalışma şeklinde yapılıyor ve esnek çalışma şeklinde yapılıyor. Bu modelin işsizliği azaltacağı, istihdamı artıracacağı iddia ediliyor ve hatta bu rekabet için işgücü maliyetlerinin sözde daha da aşağı çekilmesi için kıdem tazminatının yeniden düzenlenmesi ve bölgesel asgari ücret uygulamalarının devreye sokulması gibi yeni önerilerle karşımıza geliniyor. Fakat 2003 yılında çıkarılan 4857 sayılı İş Yasasıyla aslında Türkiye’de esneklik uygulamalarına geçilmiştir ve artık A tipi çalışma biçimleri kanunla düzenlenmiştir, taşeronlaştırma ya da hukuki yine zemin burada hazırlanmıştır.

Bu kuralsız, güvencesiz esnek işgücüne birkaç örnek de vermek gerekir. Mesela, güvence rakamsal olarak baktığımız zaman belki OECD'yle kıyaslama veya Avrupa Birliği ülkelerindeki kıyaslamalar yasal şeyler üzerinden baktığımız zaman bir güvence var gibi gözüküyor, ama Türkiye'de işgücü piyasasında gerçek bir iş güvencesi yoktur. Yine hocam söyledi, kapsadığı yüzde 30'luk işçi kesimini kapsamaktadır güvence alanı, ayrıca kriz boyunca tam rakam ortaya konmasa bile tahmini olarak 1,5 işçinin işinden çıkarılması Türkiye'de zaten iş güvencesinin olmadığı somut bir kanıttır. Gerçek bir iş güvencesinden bahsedebilmeniz için iş akdi haksız yere feshedilen bir işçinin işe dönme tercihi işverene değil, işçiye bırakılmalıdır. Şu anda bizim yaşamız der ki, bir işçinin iş akdi haksız yere feshedildiyse, bu mahkeme kanalıyla tespit edildiyse mahkeme önüne iki seçenek sunuyor: 1. "İlave şu kadar tazminat ver" diyor. 2. "İşe al" diyor, "işe almazsan şu kadar tazminat ver" diyor ve yine bakınız bir istatistikî çalışma yok, ama mahkemeyi kazanıp da işe dönen işçi sayısı yüzde 1 bile değil oransal olarak, yüzde 99'u ilave tazminatlar ödeniyor ve iş akdi sonlandırılıyor. Dolayısıyla gerçek bir iş güvencesinde iş akdi haksız yere feshedilen bir işçi mahkemeye de bunu kanıtlıyorsa o zaman işe dönüp dönmeme tercihi işçiye bırakılmalıdır. İşçi istiyorsa işine dönmelidir, istemiyorsa mahkemenin belirlediği tazminatı alıp işten ayrılmalıdır.

Türkiye'de yasalar var, bu yasalarla kurallar çizilmiş. En azından çok somut olarak haftalık çalışma saati 45 saat, hafta tatili hakkı, genel tatil hakkı, vesaire gibi haklar yasalarla var. Peki, bu haklar kullanılıyor mu veya bu hakları kaç işçi kullanıyor? Bugün TÜİK Türkiye'deki ortalama çalışmanın 52 saat olduğunu kendisi ifade ediyor. Hocam az evvel söyledi, yüzde 30'luk bir bölüm aklımda yanlış kalmadıysa 61 saat çalışıyor dedi. Bir sendikamızın yaptığı çalışmada 62 saat olarak bu ortaya çıktı. Yani insanlar Türkiye'de 62 saat çalıştırılıyor, bunun ortalaması 52 saate geliyor. Bakınız, şuradan kapıdan çıkınca güvenlikte du-

ran çocuklara sorun kaç saat çalıştıklarını, 12.00-12.00 mi çalışıyorlar, 8'er saat mi çalışıyorlar, hafta tatilini, genel tatillerini kullanabiliyorlar mı? Kullanmıyorlar, dolayısıyla inanılmaz bir şekilde bu noktada kuralsız bir çalışma var.

Bununla ilgili yine tabii ki bilimsel istatistikî çalışmalar yok, fakat birtakım tahmini böyle yorumlamalar yapılıyor. Belki bilimsel ortamda bunları söylemek çok doğru olmayabilir, ama deniliyor ki: "Bırakınız çalışma saatlerinin 40 saate çekilmesini, eğer Türkiye'de 45 saatlik çalışma haftası tam anlamıyla uygulanabilirse, hafta tatili genel tatil gibi uygulamalar yapılabilirse yaklaşık 1 milyon kişiye yeni istihdam olanağı açılacaktır". Yine DİSK'in kendi çapında yaptığı bir çalışmada 45 saat 40 saate indiği takdirde 2.2 milyon kişiye yeni istihdam olanağının ortaya çıkacağı açıkça ifade ediliyor. Dolayısıyla burada ucuz, esnek, kuralsız, güvencesiz istihdam modellerinin işsizliği azalttığı veya azaltacağı görüşleri kesinlikle doğru değildir. Rakamlar, istatistikî bilgiler bize bunları çok net bir şekilde vermektedir. Yani Türkiye'de kuralsız bir çalışma ne yazık ki yerleşmiştir, esnek çalışmanın bütün hükümleri İş Yasasında vardır. Sendikalı olan yerlerdeki sendikalaşma oranı küçük bir rakamdır, bugün 750 bin civarında Türkiye'de bir sendikalı işgücü vardır. Buralarda esnek çalışma toplu sözleşmelerle güvence altına alındığı için çok ciddi şekilde yapılamamaktadır. Bu doğru, ama siz sendikanın olmadığı, güvencesiz çalışma koşullarının olduğu yerlere çıktığınız zaman buralarda her türlü model uygulanmaktadır. Kısa süreli çalışma, telafi çalışması her türlü çalışma modeli uygulanmaktadır. Dolayısıyla esnek çalışma da her ne kadar rakamlar üzerinden ve kanuni durum üzerinden gittiğiniz zaman Avrupa Birliğinin böyle çok şeyinde gözükme de, ama pratik çalışma yaşama indiğiniz zaman, bu noktada esnek çalışmanın her türlü modelini biz burada görüyoruz. Tabii bu durum işgücündeki kalifikasyonu artırmıyor, yüksek katma değerli ürünler üretilmiyor ve Türkiye işverenleri ne yazık ki çok uluslu şirketlere taşeronluk yap-

mustafa öztaşkın

Türkiye'de kuralsız bir çalışma ne yazık ki yerleşmiştir, esnek çalışmanın bütün hükümleri İş Yasasında vardır

mustafa öztaşkın

Türkiye işverenleri ne yazık ki çok uluslu şirketlere taşeronluk yapmaktan öteye bir işlev görmüyor

maktan öteye bir işlev görmüyor.

Birkaç noktaya hemen değinerek ben sözümü bitiriyorum sevgili hocam; mesela, krizle ilgili sanayiye teşvik eden birtakım tedbirler alındı, paketler açıklandı, 60 milyara yakın para harcandı. Şimdi burada işsizliği teşvik edici politikalar bunların içinde var mı? Yok, tam aksine bu paketlerin bedeli bütçe açıkları, vesaire şeklinde karşımıza çıktığı için ve bunların tabii ki finansmanı gerektiği için gerek ilave vergiler yoluyla, gerekse zamlar yoluyla bunun yükü de aslında çalışanlara kesilmiş oluyor. Çalışanlar üzerinde inanılmaz bir şekilde vergi, sigorta, vesaire prim yükleri de var. Burada devlet bu işe el atmadan, devlet işsizliği azaltacak projeler geliştirmedeği zaman, böyle bir politika, böyle bir strateji izlenmediği takdirde sadece piyasalar eliyle işsizliğin azaltılması diye bir durum söz konusu olamaz. 1980'den 2010'a 30 yıllık pratik uygulama bize bunu çok net bir şekilde göstermiştir. 2009 dünya krizi de bunu göstermiştir, dolayısıyla işsizliği azaltmak için bizzat devletin bu işe el atması, birtakım politikalar izlemesi projeler geliştirmesi gerekiyor ve bütün ekonominin, piyasanın, vesaire bu anlayışla yeniden organize edilmesi gerekiyor. Sendikalar bu konuda her ne kadar güçleri, etkileri azalsa da önemli faktörler. Sendikaların bu konuda ciddi politikalar izlemeleri gerekiyor. Bu konuda çok ısrarlı ve hatta elimizde bir eylemsel gücümüz varsa bu gücümüzü işsizliğin azaltılması, buna yönelik tedbirlerin alınması üzerine kullanmamız gerekiyor ve politik baskı gücümüzü bu noktada gündeme getirmemiz gerekiyor ve en önemlisi işsizlerin Türkiye'de ciddi bir şekilde örgütlenmesi gerekiyor. En büyük ordu şu anda Türkiye'de işsizler ordusudur, işsizlerin örgütlenmesi ve örgütlenen işsizlerin iş mücadelesinin Türkiye'de çok ciddi bir şekilde verilmesi gerekir. Ben herkese çok teşekkür ediyorum.

hülya talu- Çok teşekkürler Mustafa Öztaşkın. Şimdi Sayın Bülent Pirlar.

bülent pirlar- Efendim, gerçekten çok değerli sunuşlar ve tebliğler dinledik, her şeyden önce sizleri saygıyla konfederasyonumuz adına selamlıyorum. Tabii bu sunuşlar arasında

hem katıldığımız, hem katılmadığımız doğal olarak farklı görüşlerin olduğu yaklaşımlar var. Öncelikle sunuşlar çok iç içe girmiş durumda, Sayın Sapancalı'nın tebliğine baktığımızda hem katıldığım, hem katılmadığım yerler var, onu özellikle vurgulamam gerekiyor. Çünkü yaklaşımlar olarak da biraz farklı düşüncelere sahibiz, onu belirtmem gerekiyor. Özellikle şu çok önemli diye düşünüyoruz; endüstri ilişkileri bir terazi gibi, eğer bir tarafına biraz fazla yük binerse öbür tarafının eğileceğini belirtmek gerekiyor. Bir dengesizliği doğurmamak gerekmekte, bu hem hukuki açıdan, hem uygulamalı açıdan yapmakta fayda var. Çünkü bir taraftan bir tarafa fazla yüklendiğinizde öbür tarafı gerçekten sorun haline getirebilirsiniz, sorunlar yumak olarak karşınıza çıkar.

Şimdi tebliğe ilişkin birkaç şey söyleyeyim. Bir kere hocamızın kusura bakmasın Murat Hocam, esnekliğe ilişkin görüşlerine hiç katılmıyorum. Öncelikle onu söyleyeceğim, neden katılmadığımı sonraki sunuşumda da açıklayacağım. Birkaç teknik olacak hocam, bunları belki size ayrı yollamam gerek, ama mesela, esnekliğe Türkiye OECD'nin araştırmasındaki gösterdiğiniz temel argüman 30 işçi kriteri olarak o çalışmanın içerisinde yüzde 20'lik bir pay kaplar. Yüzde 80'lik pay diğer unsurlara ilişkindir, yani şunu rahatlıkla söyleyebilirim; sizin esneklik yok Türkiye'de vardır diye gösterdiğiniz katı mevzuat yoktur diye söylediğiniz ve 30 işçi kriterine bağladığınız şey de sadece yüzde 20'lik bir pay teşkil eder o araştırma içerisinde, diğer unsurlara bakmak gerekiyor diye düşünüyorum, ama bunlara fazla değinmeden geçeceğim.

Şimdi o kadar çok şey söylendi ki, onun için hepsine tek tek cevap vermem mümkün değil, yalnız mesela, yine şu felsefeden hareket edildi: Çok uluslu şirketlerin yaklaşımı neticesinde üretim modelleri değişti, vesaire. Tamam, bunların doğruluk payı var, ama bir tek örnek vereyim arkadaşlar, yani bunların hem doğruluk payı olduğu kadar da düşünmeye bizi itmesi gereken mesela, çok araştırma var. Bundan 10 yıl önce multinational olarak gösterilen en

büyük 200 firmadan şu anda sadece ve sadece yaklaşık 40 tanesinin kaldığını biliyorum. Yani şurada şunu göz ardı etmemiz gerekiyor: Üretim biçimleri ve çalışma biçimleri ciddi değişikliğe uğrarken bu multinational olarak adlandırılan büyük firmaların birçoğunun da bunlara uyum sağlayamadığından piyasadan çekilmek durumunda kaldığını da görmemiz gerekiyor. Bu üretim hatlarındaki bu ciddi değişikliği ki, bunu şöyle açıklayabilirsiniz; zil çaldı, fabrika düdüğü öttüğünde gidip orada çalışılırdı, fabrika düdüğü öttüğünde çıkılırdı. Hayır, bu üretim biçimleri bitti artık, eğer o üretim biçimleri için gerekli endüstri ilişkileri felsefesini ve işgücü felsefesini hâlâ savunur durumda kalırsak hiçbir şey yapamayız. Aradaki açıklama nirengi noktası da budur, bu değişimi fark etmemiz gerekiyor ve bu değişime uygun gerçekten adil sistemleri her kesim için -tek kesim için değil- getirmemiz gerekiyor.

Şunu vurgulamak gerekiyor; Türkiye'deki işsizlik verilerine ilişkin söylenenin hepsine katılıyorum, yani artışlara, vesaire ki, 10'lu yıllardan beri belki Türkiye'de hiçbir kuruluş uğraşmazken TİSK olarak biz uğraşıyorduk. İşsizlik sorununun büyük bir felakete yol açacağını da söyleyen belki tek kuruluşuk bu çerçevede. Bir şeyde daha yanılmayalım; kriz geldikten sonra yüzde 46 arttı işsizlik, onu da söyleyeyim. Yani bunlar ciddi rakamlardır, yüzde 46 arttı işsizlik, Türkiye'nin elinde ciddi bir el bombasını tuttuğunu vurgulamamız gerekiyor. Yalnız bir yanıla düşmeyelim, hep o söyleniyor; 2001 krizini hep dışsal bir kriz olarak görüyoruz. Evet, öyle yansıdı, Türkiye'de bu pek tartışılmadı. Yalnız bakın şunu söylememiz gerekiyor; 2001 krizine gelmeden önce eğer otomotiv ve lütfen bu incelemeyi yapmaya ihtiyacımız var ki, biz yaptık, otomotiv ve inşaat sektörlerinin şöyle yelpazesini bir kaldırırsanız, 2009 krizinin bir kaldırırsanız Türkiye'de kendi iç krizini yaşamaya hazır bir altyapı bulursunuz. Bu 2009'da yurtdışından gelen finansal krizle birleşince sanki sadece finansal kriz gibi oldu. Hayır değil, bu vurguyu özellikle yapmak istiyorum, bunu da birçok yerde söylüyoruz. İkinci söyleyeceğim şu: Ben kayıt-

lı sektörün temsilcisiyim, enformel sektörün gerçekten Türkiye'de büyük bir sorun oluşturduğunu vurgulamamız gerekiyor. Buna alınacak tedbirlere ise şöyle bakmamız gerekir: Enformel sektör gerçekten ekonomik bir sorundur ve öncelikle alınacak tedbirler -ikincil plandaki tedbirlerden bahsetmiyorum- enformel sektöre ilişkin olarak ekonomik altyapılı çözümler olması gerekiyor. Ondan sonraki daha farklı çözümlere gidebiliriz ve çözebiliriz diye düşünüyorum. Mesela, deminden beri bahsedildi 4857 sayılı Yasayla esneklik Türkiye'de kabul edildi. Ben şöyle söyleyeyim, burada hazırlayan ağabeylerimiz, büyüklerimiz, hocalarımız var. 4857 sayılı Yasanın hocalarımızın hazırladığı haliyle geçseydi gerçekten esnekliğe ilişkin hükümler vardı, fakat Mecliste bunların hepsi değiştirildi ve şuna emin olun; esnekliğe ilişkin hükümleri biz kayıtlı kesim olarak hiç birini uygulayamıyoruz arkadaşlar, altını çizerek söylüyorum. Sürekli taşeronluktan bahsediliyor, bir tane taşeron uygulaması yapamıyorum artık, bu kadar net. Şimdi geçelim işgücü piyasalarına, çalışma saatlerine ilişkin bir şey söyleyip hemen istihdama, işsizliğe geçeceğim. Çünkü konu başka yerlere gitti. Çalışma saatleri yurtdışında da tartışılır bir konudur. Yüksek, alçaktır, vesairedir. Bakın, çalışma saatlerinin azaltılması istihdam yaratır fikri yanlıştır arkadaşlar, bunun en güzel örneklerini vereyim ülke adları olarak; Fransa'da açın bakın, Fransa'da uygulama oldu, çalışma saatleri azaltıldı, istihdam bir kuruş artmadı. Şimdi uygulama yapılan işyerlerinde saatlerin uzatılmasına çalışılıyor. Şimdi tedbir önerirken acaba klasik teorideki tedbirler doğru mu, değil mi ona bakmak gerekiyor? Deminden beri istihdamsız büyümeden bahsediliyor, klasik teoride büyüme olduğunda istihdam da artıyordu değil mi? Demek ki, değişimi farklı okumamız gerekiyor. Yani onları çok daha iyi yakalamamız gerekiyor.

Yine son dönem içerisinde ekonomiyle işgücü piyasaları iç içe girdi, hatta birçok ülkede Ekonomi Bakanlıklarının yanında Çalışma Bakanlıklarının adları değiştirildi, Ekonomi ve Çalışma Bakanlıkları oldu. Birbirleriyle çok iç içe,

bülent pirlar

Sürekli taşeronluktan bahsediliyor, bir tane taşeron uygulaması yapamıyorum artık

bülent pirlar

En katı yasalardan bahsediyorsunuz. Evet, gerçekten en katı yasalar kayıtlı işyerleri için, kayıtlı çalıştıran işyerleri için var

çünkü ekonomide özellikle sosyal politikalar-
da aldığınız her tedbirin ekonomiye ciddi yan-
sımları var ve bunların hesabını yapmazsak
gerçekten soruna yol açıyor. Peki, Türkiye’de
istihdam niye artmıyor? En kritik soru bu, bir-
çok faktör var arkadaşlar, fakat bunların içeri-
sindeki bu kayıt dışılığın da nedenini de söy-
leyeyim; Türkiye’deki systemsizlikler. Şöyle
düşünün; istihdam bir doğrultu, bunun öncesi
var, sonrası var. Öncesine baktığımızda eği-
tim var, işgücü piyasası var ve mesleki yeter-
lilik var. Peki, bunlara tek tek bakalım, eğitim,
işgücü piyasası sonrasına sonra gireceğim ve
mesleki yeterlilik. Şimdi eğitim sistemimize
geçiyorum, mesleğe yönelik mi eğitim sistemi-
miz? Hayır. Eğitim sistemimiz pahalı mı? Çok
pahalı. Peki, eğitim sistemimiz aktif politikala-
ra yönelik mi? Hayır, tamamen pasif politika-
lar üzerinden gidiyor. Peki, eğitim sistemimiz
esnek mi, modüler bir eğitim mi? Hayır, katı
bir eğitim. Peki, söyleyebilir misiniz, mezun
olanlar yeterli mi, yetersiz mi?

Beş tane faktör saydım, hepsi de olumsuz
faktörler. Mesleki yeterlilik sistemimiz daha iki
sene oldu kurulalı, hiçbir kalifikasyon almadan
bir sistemi yaşıyoruz. İşgücü piyasasına ba-
kalım isterseniz çok rahatlıkla söyleyelim bu-
nu da, nasıl işe giriyoruz? Arkadaşımız demin
“alacak mısınız?” dedi. İşe giriş yöntemlerine
bakalım istiyorsanız burada; Türkiye’de bir iş-
kur var, ikincisi çeşitli işyerleri, insan kaynak-
larına başvurursunuz, üçüncüsü ve en geçer-
li olan istatistiklerde de öyle çıkıyor arkadaş-
lar, yüzde 60’ın üzerinde çıkıyor, hamili kartı
yakınıdır. Böyle bir işgücü piyasası bu kadar
yetersiz, pahalı, esnek olmayan ve pasif poli-
tikalardan oluşmuş bir işgücü piyasasıyla kar-
şı karşıyayız ve istihdama gireceğiz. Peki, bü-
tün bu koşullara rağmen varsayalım istihdam
edildik. Neyle karşı karşıyayız? Bu istihdam
kriterinin sonrası kısmıyla karşı karşıyayız.
Burada neler var karşımızda? Tamamen iş
yaşantısı var, arkasından da emeklilik yahut
da işten çıkartılma sistemleri var, başka bir
şey yok.

İş yaşamına baktığımızdaysa iş yaşamı içeri-
sinde işletme açısından baktığımızda, dışsal

piyasa diyebilirim buna, dışsal çevre diyebili-
riz, bir de içsel çevre bu bahsettiğim içsel çev-
re, dışsal çevreye hiç girmiyorum. Orada sos-
yal standartlar var, uluslararası çevre var,
enerji var, vesaire gidiyor. İçsele giriyorum sa-
dece bireyselleştirerek biraz; ücretler sorunu
var, sigorta ve vergi sorunları var. Hocamın
da araştırmasında var, bugün hâlâ Türkiye’de
biraz farklı görüşlerimiz var, ama her verilen
100 liranın 50 lirasını bir ortakçı var, hemen
hemen yaklaşık olarak söylüyorum, 50 lirasını
ortakçı olarak devlet alıyor. Sistem bu, peki
başka şeylere de bakalım. Yasalar var, demin
bahsettik, en katı yasalardan bahsediyorsu-
nuz. Evet, gerçekten en katı yasalar kayıtlı iş-
yerleri için, kayıtlı çalıştıran işyerleri için var.
Peki, burada esneklik uygulamaları da yok,
demin 4857’den bahsettim. Elemanı alıyoruz,
reoryantasyon eğitiminden geçirmek duru-
munda kalıyorum. Maliyetler çok yüksek, çün-
kü dış piyasadaki gelen benim sistemimi ve
güncel teknolojilere uymuyor. Bu iş yaşamına
baktığımızda daha devam edeceğim, o da pa-
sif, katı, pahalı ve açık söylemek gerekirse
mobiliteden hiç bahsedilmedi, hatta mobilite-
den bahsedilince deminki konuşmalarda tu
kaka denildi. Dünyada mobilite olması gereki-
yor reoryantasyonla, Türkiye’de işe girdiğiniz-
de o işte nasıl kalabilirim anlayışı var. Kusura
bakmayın, bu gerçeklerle yüzleşmek zorun-
dayız. Peki, geldik emeklilik sistemine, emek-
lilik sistemimize baktığımızda zaten yetersiz
olduğunu hepimiz biliyoruz. Çünkü işgücü iş
yaşamındaki sahip olduğumuz değerlerle
emeklilik sisteminin sahip olduğu değerler bir
değil. Bu bir sosyal güvenlik Türkiye’nin uygu-
ladığı yanlış politikasıdır. İşten çıkarma sis-
temlerine baktığımızda pek çok tazminat, pek
çok yaklaşım, vesaire.

Şimdi yine baktığımızda bu hemen emeklilik
sistemlerine, hem de işten çıkarma sistemleri-
mize baktığımızda sistem hem pasif, hem ka-
tı, hem pahalı. Şimdi Türkiye’de bir işveren
olalım, bu sistemle karşı karşıyasınız. İki al-
ternatifimiz var; ya kayıt dışı sektöre çıkıyor-
sunuz yahut da bu koşullar altında devam et-
mek durumunda kalıyorsunuz. Şimdi bunları

görerek bir istihdam olgusunun değerlendirilmesini yapmakta fevkalade fayda var diye düşünüyorum. Niye istihdam gelişmiyor, niye artmıyor denildiğinde saydığım faktörler nedeniyle Türkiye'de istihdam artmıyor. Demin hocam korku tüneli dedi çalışanlar açısından, bir açıdan da baktığınızda aynı korku tünelini aynı simülasyonu işverenler için demin saydığım boyutta yapabilirsiniz. Ne yazık ki Türkiye'de böyle bir gerçekle karşı karşıyayız ve şunu da söylemek gerekiyor: Benim işyerlerimin büyük çoğunluğu, yani TİSK'e üyesi olan işyerlerinin büyük çoğunluğu sendika işyerleri, sendikalaşmış işyerleri. Bizim üye sayımız 9.600 işyeri, 1.200.000'e yakın işçi çalışıyor. Türkiye'de 700-900 bin kişi arasında sendikalı olduğuna göre, bunların 100 bini bize de üye olmadığına göre sendikalı olup, yaklaşık 300-400 bin kişi bunlar da bizim toplu sözleşmelerimizden yararlanan işyerleri, yani toplu sözleşme yapmıyorlar, ama aynen uyguluyorlar, vesaire şeklinde.

Şimdi işin bu anlatılan kayıt dışı sektöre kısmına söylenecek hiçbir şeyim yok, bana da haksız rekabet yaratıyor, beni de engelliyor. Fakat siyasi otorite buna karşı bugüne kadar bir tedbir aldı mı? Çok rahatlıkla söylüyorum hayır, kayıt dışı sektöre karşı büyük bir tedbir alınabildiğini Türkiye'de söylemek mümkün değildir. Peki, alınan her tedbir 4857 sayılı Yasadan bahsedildi, diğer yasalardan da, hiç kayıt dışı sektörde denetim yapıldığına şahit olduğunuz mu arkadaşlar? Kanun ne çıkarsa Türkiye'de hepsi benim üstüme yük olarak dönüyor. Ben de yeter diyorum. Bütün sorun buradan kaynaklanıyor ve gerçekten o istihdam alanında yaşanan korku tüneline de biraz bakmamız gerekiyor. Bu yönüyle de konuyu biraz değerlendirmemiz gerektiğine inanıyorum. Teşekkür ederim.

hülya talu- Teşekkür ediyoruz Sayın Pirlar. Şimdi sorulara geçmeden önce ben korsan bildiri vermeyeceğim ama sadece birkaç cümle söyleyeceğim. Çok faydalandım, çok yararlandım, birçok konuya katılıyorum. Yalnız değinilmeyen bir konu var, Türkiye'de o hiç gündeme gelmiyor. Hep mavi yakalı işçilerin so-

runları dile getiriliyor, ama Türkiye'de bir kesim var ki, beyaz yakalı esirler. Mesela, ben o tür esirlerin çokça bulunduğu bir aileden geliyorum, eşim de esir, oğlum da bir zamanlar Türkiye'de esirdi, şimdi yurtdışında, orada da esire yakındır, yeğenim esir, dolayısıyla bunlar hiçbir zaman sendikalı da olamayacak ve bir işyerinde çalışmaktan gurur duyması gereken, şirket kurallarını diğerlerine empoze etmesi gereken kişiler ve bunlar esir durumunda ve çoğu da bakarsınız kurumsal yönetim endeksine girmiş büyük şirketlerde çalışanlar bunlar ve çocuklarına hasret anneler vardır bunların arasında, eşlerini, çocuklarını görmeyen, çocuklarının en önemli anlarında yanlarında bulunmayan babalar vardır.

Hafta içi çok saat çalıştığı halde, öyle 18.00'da iş bitti çıkıyorum diyebilen yoktur. 18.00'de çıktığı zaman benim eşim genel müdür yardımcısıydı, genel müdüre rastlamış: "O bakıyorum patron oldun" demiş bir kere 18.00'de çıktığı zaman, birçok işyerinde bu böyledir. Bunun bir örgütlenmesi de yok, şu anda ben bir çözüm göremiyorum insanlar kendileri başkaldırmadıkça ve hafta sonlarında da ya eğitim düzenlerler, bazıları da çok gereksiz eğitimidir, ya toplantı, akşam 18.00'den sonra toplantı düzenlerler ve o çocuk sahibi kadın Gülay Hanıma çok hitap edecek bu konu, yana yakıla aniden çocuğuna bakacak birisini arar ki, akşam geç gelecektir. Yani hakikaten o kadar büyük sorunlar var, kamu kesiminde de bu var. Mesela, bizim tıp fakültelerinde 72 saat uyumayan asistanlar var. Ben hocalara söylediğimde bana "biz de aynını yaşadık Hülya Hanım" dediler. Dolayısıyla çok büyük sorunlar var ve bu sorunlar özellikle çok iyi görmüş, eğitim görmüş bir üst düzeye gelmiş kesim de kendi haklarına sahip çıkmıyor, çıkamıyor. Fakat belli bir süre sonra şunu da görüyor: En ufak bir aksaklık olup da görevini yerine getiremediği durumda bir dışlıdan hiç farkı yok. Bununla ilgili gazetede bir şey okumuştum, biliyorsunuz sonradan Tai-Chi öğretmeni olduğu Akbank'ta Akyatırım'ın genel müdürüydü kendisi. İsmi Hakan Bey, soyadını hatırlayamıyorum. Bir gün artık bu

bülent pirlar

Emeklilik sistemimize baktığımızda zaten yetersiz olduğunu hepimiz biliyoruz. Çünkü işgücü iş yaşamındaki sahip olduğumuz değerlerle emeklilik sisteminin sahip olduğu değerler bir değil

ahmet haşim köse

200 yıllık tarihin bu açıdan bize bıraktığı sonuç kısaca şudur; burjuvazi insanın bütününe değil, onun emek zamanını satın alır

işten ayrılmak gereğini duymuş, strese dayanamamış, ancak sorumluluk da hissediyor. Eylül ayıymış sanıyorsam: “Ben yılbaşında artık ayrılalım, yılbaşında bütün o işlemleri de bitireyim öyle ayrılalım” demiş. Dönmüşler kendisine demişler ki: “Yok, şimdi ayrıl”. Düşünebiliyor musunuz yıllarca hayatınızı verdiğiniz en önemli varlıklarınızı onların uğruna feda ettiğiniz işyerleri size bunu yapıyor. Şimdi sayın işveren temsilcimiz, bunları da düşünün ve bugün ben çağdaş yaşamımızı korumak için hep eğitim görmüş kesime diyorum ki bizim gibilere, daha çok çocuk sahibi olun, ama en önemli engel kadınların önünde budur. Sizler yardımcı olmadıkça toplum hep alttan, piramit alttan büyüyecek. Hiçbir zaman daha iyi, daha çağdaş olamayacağız, demografik yapımız sistemli bir şekilde değiştiriliyor. Çok teşekkür ediyorum, şimdi sorulara geçeceğiz.

vahap adıyaman- Bülent Bey dedi ki, istihdam yaratmak için eğitimi irdeledi, mesleki yeterliliği irdeledi ve işgücü piyasasını irdeledi. Bunların yetersizliğinden, istenilen düzeyde olmasından bahsetti. Bunlar olursa ne yapacağız? Yani çalışabilir nüfusumuz 24 milyon zannedersen o civarda, 3.600 bin ya da 5.600 bin işsizimiz var. Birçok hesaplamalarda bunlar çok çok farklılaşacak. Eğer biz bu 24 milyonu istenilen ölçüde eğitirsek istenilen mesleki yeterliliğe ulaştırırsak ve uygun işgücü piyasasına sürersek işverenimiz ne yapacak? Bu sorunu çözebilecek mi? Teşekkür ediyorum.

ahmet haşim köse- Ben müsadenezle kısa bir yorumda bulunacağım. Bu elbette tüm masaya yöneltilen bir sorunda oluşmasına neden olacak. Şimdi lütfen şuna bir kere karar verelim; burjuvazi emek piyasasından ne alır? İnsanı satın almaz, 200 yıllık tarihin bu açıdan bize bıraktığı sonuç kısaca şudur; burjuvazi insanın bütününe değil, onun emek zamanını satın alır. Biz iş ya da işsizlik diye bir şey konuşurken bu nedenle fizik olarak insanla ilişkilendirdiğimiz emek gücünün burjuvazi için anlamından söz ederiz. Şimdi tebliğ sunan meslektaşımız sayın Sapançalı bence haklı, ama sunuşunda yer verdiği sonuçları Dünya Bankası raporundan

vermiş olması bence talihsizlik. Burada tartışamayacağım kadar uzun nedenlerle o rapor doğası gereği sermayenin mantık süzgecinden hazırlanmıştır. Mülkiyede bir meslektaşımın Dünya Bankasının kullandığı Hane Halkı İşgücü verilerini kullanarak biz de çalışma ve iş konusunda sınıf temelli gözlemler üretiyoruz. Evet, Türkiye’de burjuvazi uzun süredir istihdamı artırmaya da işgücünün çalışma zamanını artırıyor. Yani sermaye bugün açılıştan İzzettin Hoca bize hatırlattı Marks’ın kriz durumunda sermayenin karşı stratejisi olarak adlandırdığı önlemleri hayata geçiriyor. Bunun konumuz açısından önemi şudur. Burjuvazi kriz koşullarında istihdamı artırmaz, onun böylesi ahlaki bir sorumluluğu yoktur. Krizde burjuvazi doğal olarak kendi gerçeğine döner. İşte o zamanda kendini işveren temsilcisi olarak bize tanıtan sayın Bülent Pirler’in söylediği refleksini geliştirir. Yani kârını korumak için öncelikle emek zamanını artırır, ama emek zamanı burjuva toplumdaki anlamı basit anlamda bir fizik zamana karşılık gelmez. Emekçiler için emek zamanının ortalama karşılığı kendisini yeniden üretebileceği toplumsal varoluşuna karşılık gelir. Ücret budur. Emekçinin ücret olarak aldığı sermaye içi maliyet olarak gözüken ödeneğin karşılığı aynı zamanda emek gücünün yeniden üretimidir. Böyle bakıldığında Türkiye’de 2002’den bu tarafa ücretli emek için ortalama düzeyde şunları söylemek mümkün. İlk olarak evet bu ülkede gerek özel sektör ve gerekse kamuda çalışan ortalama emekçilerin çalışma zamanı artmıyor; ortalama reel ücretler sanıldığı kadar düşmüyor ama aynı ücrete daha fazla çalışma saatiyle ilk elden sömürü oranları artıyor. Belki daha da önemlisi ücretlerin emekçilerin minimum toplumsal giderlerini karşılama gücü düşüyor. Yani reel olarak aynı ücretle artık daha az eğitim, sağlık ve alt yapı olanaklarına erişiliyor. Kamusal mallara erişim artan sermayeleşmeyle (özelleştirmelerle) fiyatlanmaya başladıkça ücretin toplumsal minimumu artıyor yani aynı reel ücretler daha az satın alma gücüne karşılık geliyor. Bu açık anlamda kâr oranlarını korumak için sermayenin emekçi sınıflar üzerindeki yeni tahakkümüdür.

Başka bir şey daha hatırlatmak bence yine çok önemlidir. Sermaye de doğal olarak tıpkı

emekçiler gibi homojen değildir. Onun da kendi içerisinde bölümleri, kompartımanları vardır. Bu anlamda sermaye içinde toplumun ortalama öyküsü aynı değildir. Uzatmadan şunu söyleyeyim Türkiye'de ortalama sermaye üretkenlik ve kar sıkışması yaşasa da, büyük sermaye basit anlamda verimlilik artışlarını sürdürebilmiş, yani kâr oranlarını koruyabilmiştir. Bu konudaki merakları ISO 500 verilerinin incelenmesi giderebilir. Artan çalışma zamanlarının bunda kuşkusuz payı vardır.

Yaşadığımız tarihin kadim sonu bence şudur: Giderek derinleşen bir kriz ortamına sıkışan sermayenin karşı stratejisine insanlığın çılgılığı. Sermaye insana sadece işi tarif etmez, aynı zamanda iş karşılığında bir hayat tarif eder. İş çöktüğü zaman sermayenin tarif ettiği hayatın çökmesidir. Geldiğiniz noktada bence asıl sorun budur. Bu dünyanın suçlusu da elbette insanlık olamaz. Sermayenin mantığı sürekli olarak insandan talep etmek üzerine kurulur. Bugün işsizlik bir eğitim sorunu değildir. Bunu böyle anlatmak soruna tümüyle taraflı bakmak ve gerçeği örtmektir. Bu sonuçlar ahlakla kuralarla çözülmeyecektir. Metin'e çok katılıyorum, mutlaka insanlık sermayeye karşı kendi gerçekliğini koyacaktır. Bu da sadece iktisadi bir proje değildir, doğası gereği siyasal bir projedir. Hacettepe'den gelen arkadaşımız "O zaman bu sevimsiz bir dünyadır" dedi. Bu gerçekten sevimsiz bir dünyadır. O zaman mücadelemiz yeniden insan olmak için sermayeye karşı insanlığın korunması olarak tarihselleşecektir.

salim sayar- Ben Sayın Hocalarımdan ve sendika yöneticilerinden rica edeceğim. Bir-iki sorum var. İktisat Fakültesi mezunuyum. Şimdi panelde bilhassa muayyen parametreler, rakamlar da biraz konuşulması lazımdı. Muayyen parametreler de söylenmesi lazımdı. Yatırım ve yatırımın neticeleri üretim ne olmalıdır? Binaenaleyh bizim doğrudan doğruya medyaya bu gibi bilhassa ekonomi sayfalarına her gün bu para meseleleri, aynı zamanda finans meseleleri olduğu gibi bilhassa yatırım ve üretimin bütün neticeleri, bütün fabrikalar ve bunları üreten fonksiyonlar doğrudan doğruya neticeleriyle bildirilmesi lazımdı. Bu acaba neden olmuyor veya olması lazım mı?

İkinci sorum çok değerli sendikacılara ve kıymetli hocalarıma: Araştırma-geliştirme rakamları bugün Türkiye'de binde 1'lerde ifade ediliyor. Bu çok gülünç bir şey, bu kadar çok kıymetli bir İktisatlılar Haftasındaki değerli panelistlerimiz bilhassa araştırma-geliştirme rakamları ve fonksiyonlarını ve bunların neticelerini şu panolarda doğrudan doğruya bizlere göstermesi lazımdı. Çünkü Türkiye'de araştırma ve geliştirme çok komik bir şekilde ifade ediliyor, yüzde binlerle. Hâlbuki Avrupa ve gelişmiş memleketlerde biz mademki bölgesel varlığımızı iddia etmiş oluyoruz, binaenaleyh bu araştırma-geliştirme neticelerine bilhassa dikkat etmemiz lazım, bütün arkadaşlarımıza ve ben dinleyen çok kıymetli kardeşlerimize saygılar ve sevgiler sunuyorum efendim.

ali murat özdemir- Merhaba, benim iki sorum olacak; birisi Sayın Pirler'e bu demin 2 dakika dışarı çıkmak durumunda kaldım. Arada sorulduysa kusura bakmayın, sorulduğunu tahmin ediyorum ya da o olasılık var. Kayıt dışı sektörle kayıt içi sektörü birbirine karşı koydunuz sanki bunlar birbirlerinden kalın çizgilerle ayrılıyormuş gibi. Acaba bu ikisi arasında hiç mi bir rabita yok ya da sizin kayıtlı üyeleriniz taşeron kullanmıyorlar mı ve bunu kullanmakla aslında bu iki taraf karşılıklı olarak birbirini üretmiyor mu?

İkincisi de sevgili Metin Özüğurlu'ya: Tekel direnişinde örgütlü solun tavrını nasıl buldunuz? Açıklamak isterseniz o konudaki değerlendirmenizi merak ediyorum.

ferda karagöz- Benim sorum Gülay Hocaya olacak. Gülay Hoca aslında benim patriarkal kapitalizm olarak değerlendirdiğim noktaya değen birkaç noktada konuşmalar yaptı kadınlık durumuyla ilgili ve aslında teşhisler yapıldı, ama ben konuşmanın tamamına çok vakıf olmadım. Arada girip çıkmam gerekti, ama tekrar etmesi gerekebilir belki, çözüm önerileri açısından neler öngörüyor? Kadının işgücündeki katılımıyla ilgili olarak ya da bunun aile içi, ev içi emeğe, ev içindeki işbölümüne yansımalarıyla ilgili olarak örneğin, yanlış hatırlamıyorsam Norveç'te bir uygulama olduğunu biliyoruz. Örneğin, Norveç'te ücretli izin erkeğe daha uzun olarak veriliyor. Kadın ve erkek ebeveynlerden er-

ahmet haşim köse

Bugün işsizlik bir eğitim sorunu değildir. Bunu böyle anlatmak soruna tümüyle taraflı bakmak ve gerçeği örtmektir

bülent pirlar

Birinci ölçekte büyüme, rekabet gücü ve sanayileşmesine ilişkin yeni politikalara ihtiyacı var Türkiye'nin, arkasından da bir ulusal istihdam stratejisine ihtiyacı var

keçe daha uzun sürede ücretli izin veriliyor, dolayısıyla da çocuk doğduktan sonra çocuğun bakımı ücretli izin olarak erkeği teşvik edecek yönde yapılıyor. Bu anlamda bu tür dünyadan da örnekler var mı, bunun için neler yapılabilir ve Türkiye'de bunun koşulları ne oranda gerçekleştirilebilir, ne oranda gerçekçidir? Teşekkür ederim.

bülent pirlar- Efendim, tabii bu süre kısıtlılığı içerisinde neler yapılması gerektiğine ilişkin çok fazla bir şey söyleyemedik, onu rahatlıkla söyleyeyim. Tabii Türkiye'nin gelmiş olduğu bir nokta var. Türkiye artık kendisinin çevresindeki uluslararası gelişmelerden kendini soyutlayarak bir yere gidemeyeceği açık, dünyanın gelişme ve potansiyeline baktığımızda da artık önümüzdeki 2020 yılı içerisinde Çin, Hindistan ve benzeri ülkelerin, hatta bunu çok daha farklı ülkelere de sayabiliriz, Britt deniliyor, vesaire deniliyor o kadar önemli değil bunlar, ama bunların Avrupa Birliği'nin bütün değerlerinin çok üstüne geçeceğini de görüyoruz.

Şimdi hatta çoğumuzun farkında olmadan daha kuzeyimizde hemen bir sürü ekonomik birlik oluşuyor. Rusya'nın kendi dostlarıyla ve etrafındaki ülkelerle oluşturduğu ekonomik birlikler. Şimdi Türkiye'nin artık önümüzdeki dönem içerisinde sadece ulusal seviyede bir kere şunu gerçekleştirmesi gerekiyor. Birinci ölçekte büyüme, rekabet gücü ve sanayileşmesine ilişkin yeni politikalara ihtiyacı var Türkiye'nin, arkasından da bir ulusal istihdam stratejisine ihtiyacı var ki, ulusal istihdam stratejisinin alt ayağında da oluşacak şeyleri de söyleyeyim. Hemen kadın, özürülüler ve çocuklara ilişkin ayrı stratejilerin de geliştirilmesi gerekiyor.

Şimdi şunu söylemek gerekiyor; istihdam konusu ne siyasi konu, ne bir başka konu, gerçekten bir yönetim hususu. Eğer istihdam konusunu aşabilmek istiyorsak kamu, işçi, işveren, üniversiteler, yerel yönetimler, artı STK'lardan oluşan yeni bir stratejinin oluşturulması, bunların altında olan yeni bir stratejiye ihtiyacımız var. Dünyadaki örneklerine baktığımızda istihdamın son dönemlerdeki gelişmesine baktığımızda gerçekten yerel yönetimler bazlı stratejilerin çok güçlü olarak karşımıza çıktığını, bölgesel stratejilerin özellikle çok güçlü bir baz-

da karşımıza çıktığını gözlemliyoruz. Bir tane şey söyleyebilirim, bakın Türkiye'de yanlış söylüyorsam düzeltin hocam; 154 tane galiba üniversite kuruldu. Şimdi bu stratejinin parçalarını söylüyorum, pek çok faktörü sayabilirim. Demin anlattığım unsur genel sistemler üzerinden, ama bunlarla paralel geliştirilmesi gereken stratejiler. 154 tane üniversite var. Şimdi gidiyorsunuz bölgelere, bölgelerdeki yaklaşıma baktığınızda hangi üniversitenin o bölgenin özelliklerine uygun bir müfredatı var? İki sene önce ben Hitit Üniversitesine gitmiştim. Dedim ki: "Hititoloji bölümünüz var mı?" "Yok" demişlerdi. Bunlar gerçekten oluşturulacak stratejiler demin saydığım bir yönetim biçimidir bu ve gerçekten büyük bir sorunla karşı karşıyayız. Şunda hep övünüyoruz; çok genç bir nüfusa sahibiz. Evet doğru, genç nüfus eğer demin söylediğimiz eğitim altyapısına sahip kılamazsak ve bu istihdam piyasası olanaklarını kendileri için oluşturamazsak Türkiye için büyük bir el bombasını sıkılmış bir şekilde elimizde tuttuğumuzu görmemiz gerekiyor, bu bir gerçek.

Tabii ki, Ahmet Beyin, sayın Köse'nin söylediklerine ilişkin bir şey söyleyeceğim. Doğru söylüyorsunuz, fakat bakın, şurada bir yanlışlığa düşüyoruz diye düşünüyorum. Marks'tan bahsettiniz, diğer şeylerden, hepsinden, hiçbir önemi yok bizim için, esasında Türkiye'nin kendi ekonomi ve istihdam yaratma modeli var hocam, cumhuriyetin kurulduğundan beri buna bir dikkat edersek bu model çerçevesinde birazcık bunları dikkate alırsak çok daha etkili bir çalışma yaparız diye düşünüyorum. Kendimize özel bir modelimiz var.

ahmet haşim köse - Biz elbette sizden tümüyle farklı düşünüyoruz. Toplumların elbette özgünlükleri vardır. Ama sanırım kabul edersiniz Türkiye sonuçta kapitalist bir toplumdur. Kapitalizm de kendi genel kuralı içinde özgünlüklerini sergiler. Bunları unutursak ya da yok sayarsak olmuyan bir şeyi varmış gibi anlatırız. Bu da yine saf anlamında ideoloji olur.

bülent pirlar - Peki hocam.

ahmet haşim köse- Siz özgün diye adlandırdığınız şeyleri yazarsanız bizde okuruz.

bülent pirlar- Yazıyoruz, söylüyoruz da hocam.

ahmet haşim köse - Kendi adınızla yazın lakin,

temsil ettiğiniz kurumunuz adına değil. Çünkü temsil ettiğiniz kurum ne de olsa işverenleri yani burjuvazinin görüşlerini yansıtan bir kurumdur.

bülent pirlar - Hocam kurumu temsilen geliyorum, akademik olarak da siz bazı unvanlara sahipsiniz, ama bizim de bazı unvanlarımız var. Kendi unvanınızı kullanarak bir üstünlük alanı yarattığınızı sanıyorsanız yanılıyorsunuz.

ahmet haşim köse - Lütfen sizin temsil ettiğiniz gücün yanında eğer varsa bizim akademik üstünlüklerimizin lafımı olur. Ama konumuz bu değil elbet.

hülya talu - Lütfen, bu karşılıklı şeyi bırakalım.

bülent pirlar- Son olarak söyleyeceğimiz kayıt dışı sektörle, kayıtlı sektör arasında bir ilinti yok mu? Tabii ki var, buna yok demek mümkün değil. Birbirlerini iteleyeni süreçler olarak geçtiğini de rahatlıkla söyleyebiliriz kayıtlı ve kayıtsız sektörlere ilişkin süreçleri, yalnız şunu da vurgulamamız gerekiyor: Dünyanın zaten hangi ülkesine bakarsanız bakın kayıtsız sektör olmayan bir tane ülke gösteremezsiniz, kayıt dışı sektör olmayan bir tane ülke gösteremezsiniz. Şunu da rahatlıkla söyleyeyim; yalnız bunların geldiği ve bunların ekonomi içerisinde kapladıkları büyüklükler çok önemli. Mesela, Norveç, İsveç, İskandinav ülkelerinden bahsediliyor, 18'le 22 aralarında bir ekonomi içerisinde kayıtsız sektöre sahip olduğunu hepimiz biliyoruz. Güneye inerseniz, ama bunun ülke içerisinde kapladığı büyüklük ve yaptığı fonksiyonları çok iyi görmek gerekiyor, hatta bazı teorilere göre şunu da söylemek gerekiyor: Kayıt dışı sektörün özellikle işsizlik dönemlerinde sahip olduğu işsizliği absorbe etme konusunda sahip olduğu güç nedeniyle de gerekli olduğunu savunan teoriler de var. Bunların hepsi oturulup tartışılması gereken konular diye düşünüyoruz. Böyle bir rabıta yoktur filan diye bir şey hiç söylemedim, söylemek de mümkün değildir. Teşekkür ediyorum.

hülya talu- Teşekkürler. Şimdi Sayın Toksöz siz devam edin isterseniz.

gülay toksöz- Ben aslında kalkınma konusunda birtakım ülke örneklerini verirken aslında Güney Kore örneği üzerinde biraz daha ayrıntılı durmak istiyorum. Çünkü bütün bu örnekler

arkadaşımız Ahmet Haşim Köse bir başka siyasi proje dedi. Tamam, kökten çözümler ve tümüyle farklı bir politik şey önermek mümkün, ama dünyanın mevcut yapısı ve mevcut işbölümü içinde yakın olası çözümlere baktığımız vakit ya da reel politika açısından değerlendirdiğimiz vakit birtakım ülkelerin bütün bu eşitsizliklere rağmen kendi içinde sıçrama yaptığını ve yerini iyileştirdiğini görüyoruz. Yine reel politik içinde Türkiye'nin durumu ne olabilir ve biz kısa vadede insanlara daha somut, daha iyi bir yaşam imkânını ne ölçüde sunabiliriz diye düşündüğümüzde ben bunu insan dediğim vakit kadın ve erkek bir arada düşünüyorum. Gerçekten katma değeri yüksek ürünlerin üzerine kurulu bir sanayileşme modeliyle, daha iyi eğitilmiş bir işgücüyü ve kesinlikle kamunun devletin somut müdahalesiyle yani teşvik edilecek olan sanayi dallarının seçilmesinden ülke içinde eğitim ve sağlık alanında yapılacak olan yatırımlara kadar uzayan bir yelpazede Türkiye'nin topyekûn kalkınmasını amaçlayacak bir şekilde kaynak kullanımı yoluyla başarılabilir gibi geliyor.

İşbaşındaki hükümet bunu yapar mı, yapamaz mı ben bunu bilmiyorum, ama mevcut ekonomik düzen içinde de bulunduğumuz noktadan daha iyi ve daha adil bir gelir dağılımının olduğu bir ekonomik ve toplumsal yapıya geçebileceğimizi düşünüyorum ve bunun için Güney Kore örneğini veriyorum. Çünkü Güney Kore'ye baktığımızda her ne kadar ucuz kadın emeğinin o kalkınma sürecinde çok etkili olduğunu belirtsem de, bugün Kore insani gelişmişlik düzeyi itibarıyla yüksek gelişmişlik seviyesindeki ülkeler arasında eğitimdeki eşitsizlik sorununu çözmüş, sağlıkta ortalama yaşam süresi itibarıyla sorunu çözmüş, sorun hâlâ nerede var? Kazanılmış gelir itibarıyla kadın ve erkek arasındaki farklarda var. O halde biz dünya tecrübesine baktığımız vakit hedeflediğimiz kalkınma modelinin eşitlikçi boyutuna vurgu yaparak adım atmak durumundayız. Bu da nasıl sağlanabilir? Bence kesinlikle istihdamda kadınların düzgün, insan onuruna yakışır işlerde ki, bunu derken tabii ki, tam zamanlı sosyal güvence kapsamında sendikalı örgütlü olabildikleri işyerlerinin sayısının artırılmasıyla sağlanması gerektiğini düşünüyorum ve istihdam-

bülent pirlar

İstihdam konusu ne siyasi konu, ne bir başka konu, gerçekten bir yönetim hususu

gülay toksöz

Sanayileşmeyi teşvik politikalarının mutlaka istihdamı, kadın istihdamını artırma özelliğiyle birleştirilmesi gerektiğine dikkat çektim

da pozitif ayrımcılık yapılması gerektiğini savunuyorum. Bunun içindir ki sanayileşmeyi teşvik politikalarının mutlaka istihdamı, kadın istihdamını artırma özelliğiyle birleştirilmesi gerektiğine dikkat çektim. Çünkü genelde sanayileşme üzerinden kalkınmada bir ivme kazanmak söz konusu, ama diğer nokta bakım hizmetleri noktasında, yani Türkiye'nin ataerkil yapısı içinde hane içinde erkeğe bakım hizmetini yaptırma noktasında ciddi dirençlerin ortaya çıkabileceğini düşünüyorum.

Bunun için mücadele etmekten vazgeçmek durumunda değiliz, ama Türkiye'de direnen kadınların bedelini sürekli cinayetlerle sayısı her gün artan cinayetlerle yaşandığı bir toplum olduğu gerçeği bizi tekrar kamuya bu konudaki sorumluluğunu hatırlatmaya yöneltiyor. Yani bakım ve sağlık hizmetleri konusunda çok ciddi ve kapsamlı yatırımlar yapılabilir, her belediye bünyesinde çocuk bakım yuvaları açılabilir, yaşlı bakımevleri açılabilir ve böylece bakım yükümlülüğünden kurtulan kadınlar çalışabilir konuma gelebilir ve aynı zamanda bu tip işyerlerinde istihdam edilebilirler. Türkiye'de ataerkil kapitalizmin değişimi eğer söz konusu olacaksa bu sermayeye yaptığımız talepler kadar, beklentilerimiz kadar, ama ondan öncelikle devlete yönelttiğimiz beklenti ve talepler üzerinden karşılanmalı. Bunun hiç kolay olmadığı farkındayım, bir ebeveyn izni yıllardan beri Meclis gündeminde bekliyor. Alt tarafı kadın ve erkeklere üç ay eşit, yani peşi sıra kullanabilecekleri ücretsiz iznin verilmesi noktasında, ama geçmiyor. Niye geçmiyor?

Bu noktada işveren örgütünden de muhalefet olduğunu biliyorum, ama bu sembolik de olsa erkeklerin çocuk bakımını yapabileceği ve yapması gerektiği noktasında topluma bir rol modeli sunacak eğer birtakım erkekler çıkıp da bunu yapacaksa ve yapmaları da lazım. Yani baba olmak aynı zamanda çocuklarıyla birlikte olmak, hanımefendinin örneğini verdiği gibi bunun koşullarının yaratılması lazım. Bu daha insani, daha yaşanabilir bir toplum ve aile ilişkilerinin sağlanması açısından da çok önemli diye düşünüyorum.

bülent pirlar- Bir şey söyleyebilir miyim? Bizimle ilgili bir şey söyledi de hocam, burada çok

küçük bir açıklama şimdi ebeveyn izniyle ilgili olarak evet, belli bir reaksiyonumuz var, ama bunun nedeni tamamen Türkiye'nin koşulları. Şimdi şöyle düşünün, lütfen biraz gerçekçi bakalım diye şey yapıyoruz burada, yoksa ebeveyn iznine karşı olduğumuzdan değil, yani uluslararası literatürde olan bir şey. Türkiye'de ebeveyn izni verildiğinde bir babanın kaç babanın çocuğuna bakacağına bir kere bir şey yapmamız gerekiyor. Belki bir yaklaşım olarak doğrudur, ama ben bu vakitlerin büyük bir çoğunluğunun ne yazık ki kahvelerde harcanmış süreler olarak gördüğümüzden dolayı bunu çok ciddi Türkiye'nin yapısına uygun olmadığını düşündüğümüzden dolayı yaklaşıyoruz. Yalnız Avrupa Birliği süreci içerisinde zaten bu gelecek, karşımıza çıkacak ve biz zaten bunu kabul etmek zorunda kalacağız. Bu Türkiye'nin gerçeklerini de hep göz ardı ederek modernite bunu gerektiriyor, bunları yapmamız gerekiyor yaklaşımını da çok fazla doğru bulmuyoruz.

hülya talu- Yeni soru mu soracaksınız? Önce mevcutları cevaplayalım.

metin özüğürlü- Teşekkür ederim Sayın Başkan. İki soru diye düşündüm; biri Ahmet Haşım Köse hocamızın bütün kürsüye yönelttiği değerlendirme içinde önemli sorular da barındırıyordu, diğeri ise sevgili bir arkadaşımın Tekel direnişiyle ilgili sorusu. Şimdi şöyle bir paradoks var; işverenlerimiz temsilcileri, yöneticileri bunlar gerçekten 30-40 yıl öncesi gibi değil, iyi eğitim almışlar, kültürel sermayeleri hayli geniş, edebiyat, estetik filan birikimleri var. Fakat şöyle de bir realite var: Sonuç olarak firma, yani kapitalist firma dediğimiz firmanın tek bir rasyosu var: Kâr. Şimdi bunu bir insanda görseniz, bir psikiyatr tek bir davranış kalıbının tüm diğer davranışlarına hükmettiği bir insanı gördüğü zaman alıp klinik vaka diyor, alıp şeye kapatıyor. Fakat biz firma rasyosunu hem tepemize çıkartıyoruz, hem de bütün bir insanlığa çağrıda bulunuyoruz: Hey insanlık, öncelikli olan firmanın kâr ve rekabetidir, herkes buna göre hizaya geçmelidir. Neden? Bu bitmiyor, böyle bir şey yok.

Şuna yetişemiyoruz, o da yapıyor bu rekabeti ve dolayısıyla bir toplum olma hali, insan olma haliyle Ahmet Haşım Hoca orada çok önemli

ve firma sermaye rasyosu işgücü olarak görüyor. İşgücü dışında yoksun, yani onun ötesindeki varlığıyla ilgilenmiyor. Sermaye kör bir güç, ona sosyal boyut dışarıdan geliyor. Yani devlet dediğimiz aparat aygıt da böyle bir şey, dışarıdan bir şey ancak vergiler yoluyla alıp, oradan sosyal bir boyut katıyor. Şimdi büyük firmalar sosyal politika şeyleri uyguluyorlar. Efendim bunlar bir sosyal politika filan değil, antisosyal özellikler taşıyan şeyler bunlar, yani sosyalin anlamı bu değil zaten, bir hedef kitleyi tarif etmiyor. Dolayısıyla Marks hani işçiler kendileriyle birlikte insanlığı kurtaracak biricik sınıftır” dediğinde bunu söylesem çok şüpheyle bakabiliriz, ama şöyle düşünün; şu küresel ısınmasından, bilmem neyine kadar kaynakların sermaye sınıfı kendisiyle birlikte insanlığı mahvedecek biricik sınıftır desek aynı mantıkla sanıyorum ikna edicilik kapasitesi son derece yüksek olur. Cidden dünyayı öyle bir şeye sürüklüyor ki kâr hırsıyla dur durak yok, nasıl duracak? Kendi içinde freni olmayan bir şeyden söz ediyoruz. Efendim, biz yüksek tahsilli insanlarız, insani duyarlılıklarımız çok yüksek, buna insani boyut katılmıyor efendim, içinden katılmıyor. Böyle bir hakikat var ve Ahmet Haşim Hocanın bir öfke gibi algılanan ifade ediş biçimleri olabilir, ama sonuçta vurgulamaya çalıştığı şey buydu. Böyle bir paradoksal bir durum söz konusudur.

Tekel direnişi ve örgütlü solun tutumu ben çok uzun zamandan beri bir kere ilk kez sola kapılarını açan bir şey oldu bu kadar, bu kadar rahat bir işçi hareketi oldu. Solda, sosyalist sol da çok olgun bir tutum aldı. Ne çok yüceltti, ne çok bilinç taşıma gibi ikame edici tutumlar içerisine girdi. Bir kader birliği yaşadılar ve bu çok hızlı bir dönüşüm gerçekleşti. Genellikle bu dönüşüm hep sağda, çünkü çoğu da AKP'ye veren, salt oy veren değil, bayağı militan, yani “Başbakan Erdoğan'ı cezaevine biz götürdük” diyor İstanbul Tekel'de mücadele arkadaşları, kavga arkadaşları, insanlar vardı. Onlar sağcıyken solcu oldular gibi dönüşüm algılandı. Doğru, böyle de yaşandı ve hani o laf çok yankılandı “5 vakit komünistiz artık” diye televizyon ekranlarında sembolik bir şey oldu bu dönüşümün simgelenmesi bakımından, ama bence asıl dönüşüm sağcılıktan solculuğa gelmek biçiminde

olmadı. Herkes kendi bulunduğu yerde hâlâ İslamcı, hâlâ bayrağını Atatürk'ü çok seviyor, Kürt horon tepiyor, bütün o şeylerini kültürel aidiyetlerini savunuyor, ama artık bulunduğu yerde herkes dünyaya emek ve sermaye çelişkisi terimleriyle bakar hale geldiler. Yani İslamcı hâlâ öyle, ama artık başka bir İslamcı, bu da aslında en gerçek modern çelişkinin gene emek ve sermaye çelişkisi olduğunu ve emeğin burada örgütlü bir güç teşkil etmesi ve siyasetten kendisini var etmesinin aslında toplum olma isteklerimiz, bir toplum olarak var olabilme arzumuz bakımından da yegâne çözüm olduğunu bize gösteriyor. Çok teşekkür ederim.

hülya talu- Uzun değilse sorunuzu alayım.

ferda karagöz- Bülent Beyin naif bir şekilde tariflediği bu erkeğin ev içinde “aman nasıl da efendim çocuk mu bakar, hiç de öyle yapmaz” cümlesini ben aslında şöyle algılıyorum ve eğer acaba böyle midir diye sormak istiyorum. Aslında Gülay Hoca Türkiye tahlilini yaparken ataerkillik ve kapitalizmin birlikteliğinden bahsetti ve ben bunu aslında o yüzden az önceki sorunda da bir patriarkal kapitalizm tarifi olarak nitelendiriyorum ve patriarkal kapitalizm diye tariflediğimiz şey de aslında herkesin bildiği şu cümleyi bir kere daha tekrar etmek istiyorum buradan: Evet, patriarkal kapitalizm iki nokta üst üste dediğimizde kadın ilkönce işte 8 saat, - o 8 saat mümkünse sermayenin yeniden üretimi için- ve eve gittiğinde evde de 8 saat erkeğin yeniden üretimi için, yani işteki erkeğin yeniden üretimi için çalışır. Dolayısıyla da burada naif bir şekilde erkek bunu da mı yapacak dediğimiz zaman aslında zaten biz bunu o patriarkayla işbirlikçi bir şekilde zaten içselleştirmişiz ve bunu dillendiriyoruz anlamına gelir diye düşünüyorum ve bu konudaki yorumunuzu merak ediyorum. Teşekkür ederim.

bülent pirlar- Tek kelimeyle söyleyeceğim bunu, çok açık, erkek yapacak demedim. Erkek yapmayacak dedim.

hülya talu- Şimdi Sayın Mustafa Öztaşkın...

mustafa öztaşkın- Hocam, söyleyeceklerim var, ama söylemeyeceğim. Çünkü bu saatten sonra en çok alkışı hiçbir şey söylemeyen olacaktır, onu tahmin ediyorum. Tahammül sınırlarını zorluyoruz, sadece bir şeyi hatırlatayım.

metin özüğurlu

Sermaye sınıfı kendisiyle birlikte insanlığı mahvedecek biricik sınıftır desek aynı mantıkla sanıyorum ikna edicilik kapasitesi son derece yüksek olur

mustafa öztaşkın

Bu günkü koşulların 1850'li veya 1800'lü yılların sonundaki koşullardan daha ağır olduğunu unutmamalım, artık 8 saatlik işgünü hayal oldu

1850 yıllarının ortalarından itibaren işçiler 8 saatlik işgünü ve şiarları da 8 saat iş 8 saat dinlenme 8 saat uykuydu biliyorsunuz. 1800'lü yılların sonunda bu uğurda birtakım mücadeleler yapıldı ve bunun anısına 1 Mayıs Emek Bayramı değil mi? Vallahi şu anki koşulların 1850'li veya 1800'lü yılların sonundaki koşullardan daha ağır olduğunu unutmamalım, artık 8 saatlik işgünü hayal oldu. Tabi ki kayıtlı kesimden bahsetmiyoruz, Bülent Beyin de bu konuda hiç üzerine alınmasına gerek yok. Bizim konuştuğumuz kesim o düşün 1 milyonu, biz 21-22 milyonluk bir kesimden bahsediyoruz. Onların çalışma düzenlerinden, istihdam biçimlerinden vesairenden bahsediyoruz. Dolayısıyla bunu unutmamak lazım.

Eğitim-Sen bir olasılık çalışması yapmış. Sözleşmeli öğretmenler bu şekilde devam ederse 2015'te yüzde 50'ye ulaşıyor rakamı, 2020'den sonra öğretmenlerin yüzde 100'ü sözleşmeli öğretmen oluyor arkadaşlar, işte güvencesiz istihdama iyi bir örnek. Ben herkese teşekkür ederim.

hülya talu- Teşekkür ediyoruz Sayın Öztaşkın.
faruk sapançalı- Evet, aslında seyircilerin sabrını çok zorlamak istemiyorum. Artık herkesin gözlerinde yorgunluk okunuyor. Çünkü sabah-tan bu tarafa gördüğüm kadarıyla aynı kadro burada, sadece ben şunu söylemek istiyorum: Sayın Pirler çok fazla alındı söylediklerinize, ama biz aslında onları hedef almadık. Bizim zaten istediğimiz şey Türkiye'de ulusal sermayenin güçlenmesi. Keşke ulusal sermaye güçlü olsa da dünya üzerinde güçlü küresel sermaye haline onlar dönüşse, ama ne yazık ki yakın vadede öyle bir şey de gözüküyor. Biraz evvel Sayın Sayar bir soru sordu, ama sorunun cevabını almadan gitti aslında. Türkiye'de araştırma-geliştirmeye yatırım yapılıyor mu, yapılmıyor mu? Türkiye'de araştırma-geliştirmeye yatırım yapacak olan ya devlet ya da özel sektör var. Zaten devlet üniversitelerin halini hepimiz biliyoruz, oradan araştırma-geliştirme konusunda ne kadar bir sonuç çıkar? 150 tane üniversite ve bu üniversitelerin tek işlevi sadece öğrenci yetiştirmek haline dönüştürülmüş durumda, dolayısıyla araştırma-geliştirmeyi de biz kamusal politika anlamında özel

sektörden bekliyoruz. Özel sektör de kâr mantığı içerisinde çok fazla araştırma-geliştirmeye para ayırmak istemiyor bilebildiğim kadarıyla, zaten öyle olmuş olsaydı Türkiye'nin bir markası olurdu ve bu marka üzerinden de dünya üzerinde daha güçlü bir şekilde rekabet edebilirdik. Zaten özel sektörün de şu an için öyle bir kaygısı yok gibi geliyor, bilmiyorum yanılıyor muyum? Dolayısıyla araştırma-geliştirme yatırımı konusunda çok parlak bir tablo yok açıkçası. Benim söyleyeceklerim bu kadar, teşekkür ederim sabrınızdan dolayı.

metin kotal- Efendim, tabii çok umutsuz, çok sıkıntılı bir dönemde söz aldığım farkındayım. Bütün tebliğ sahipleri değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim. Gerçekten çok istifadeli oldu hepimiz için, ben notlar aldım her bir arkadaşımın açıklamalarında, belki üzerinde düşünülmesi gerekir diye birtakım noktalara değinecektim, ama soruya sadece indirgendi, soru biçiminde değil. Mesela, çok değerli bir tebliğ olarak dinlediğim Faruk Sapançalı arkadaşımın konuşmasında iş güvencesinin kapsamında olan kısmı yüzde 30'lar gibi, hâlbuki bu 30 işçi 5 koşuldan sadece biridir. Bunun yanında başka koşullar da var, onları da dikkate alırsanız iş güvencesinden yararlanacak olan grubun oranı çok daha düşer. Bir defa bunu belirteyim.

Çok değerli sendikacı arkadaşım Mustafa Öztaşkın iş güvencesinin işe iade safhasında tazminata dönüştüğünden bahsetti ve bunun Türkiye bakımından çok sakıncalı veya yetersiz olduğuna değindi. Hâlbuki bunun memleketi olan Almanya'da bile iş güvencesi fiilen tazminata dönüşüyor. Yani yabancı meslektaşlarımızla bir araya geldiğimizde işe iade edilip de tekrar eski işinde çalışanların sadece yüzde 2'den ibaret kaldığını ifade etmişti. Türkiye'deki uygulama da bunu gösteriyor. Yalnız Petrol-iş Sendikasının başkanı olarak ben kendisine ayrıca teşekkür edecektim, çünkü özelleştirmelerde yargı kanalıyla büyük bir mücadele vermiştir. Petrol-iş Sendikası ve bunu özellikle Petrol-iş Sendikası yaptığı için teşekkürü layıktır.

İkinci bir nokta da son aylarda İstanbul'un bazı semtlerinde sendikalaştırma kampanyaları açmıştır. Yani ilan boardlarında, vesaireyle bunu sağlamaya çalışıyor. Türkiye'de ilk kez bir

sendika bunu yapıyor ve tabii çok da takdire şayan bir nokta.

Bülent Beyin konuşmalarında kendisi gerçi gayet güzel biçimde belirtti, esnekleşme kuralsızlaştırma değil, biz konuya böyle başlarız. Esnekleştirme değil, esnekleştirme dünyadaki bu büyük rekabet ortamında yine düzgün işe inanan işverenlerin kolaylıkla diğerlerine rekabet edebilmelerine imkân veren bir yöntem ve 4857 sayılı Yasa hazırlanırken de bu perspektiften hazırlanmıştır ve tamamen ILO'nun normlarına uygundur. Çünkü ILO da aynı şeyi kabul ediyor, bu bir güvenceli esnekliktir. Esneklik, ama güvenceli bir esneklik, bunu belirtmek istedim. Yalnız bir nokta var, işte kalma eğilimi Türkiye'de yüksek deniliyor. Başka çaresi yok, işsizlik o kadar korkunç bir kâbus ki elbette işçi işte kalmak isteyecek. Yalnız şurayı da kendisinin ilave etmesi lazım; mobilite elbette şart, ama mobilitiyi artırdığınız zaman bunun verimlilik üzerinde çok menfi tesirler yapacağını da unutmayalım. Eğer mütemadiyen kıdem tazminatı vermeyelim diye her yıl 7-8 ay çalıştırılarak işçi işten çıkartılıyorsa o işyerinde fazla verimli bir çalışmanın olması mümkün değildir.

Tebliğ sahibi değil, ama değerli meslektaşım Hülya Hanımın çok haklı olarak değindiği o mavi yakalılar karşısında beyaz yakalılar konusunda da bir-iki kelime söylemek istiyorum. Çok önemli bir noktaya Hülya Hanım aslında temas etti. Bizim yasalarımıza bakarsanız örgütlenme bakımından mavi yakalı, beyaz yakalı diye hiçbir ayırım yoktur, hatta çok küçük bir işveren vekili kesim hariç, yani işletmeyi ve işyerini bütünüyle sevk ve idare etme yetkisine sahip olanlar hariç, diğer bütün işveren vekilleri isterlerse işçi sendikalarında örgütlenebilirler, ama bu gerçekçi değildir. Bundan dolayı gerçekçi olmadığı gibi Bülent Pirlar çok iyi bilirler, bir de Türk toplu pazarlık sisteminde kapsam dışı personel diye bir olay vardır. Kapsam dışı personelde resmen bunlar sendika üyesi olsalar dahi toplu sözleşmeden yararlanamaz anlamı ifade edilmektedir. Böylece sizin söylediğiniz noktaya gelmiş oluyor ki, bu noktayı hakikaten kabul etmek mümkün değildir. Ne yapmak lazım? Fransa'daki modeli benimsemek lazım, o şu demektir: Bunlara özgü bir sendika

tipi yaratmak, bunlara "cadre sendikaları" deniliyor. İşveren vekillerinin üye olduğu bir sendika, çünkü işveren vekili kendi isteğiyle de işçi sendikasına gidip üye olmuyor. Yani işe aldığı işçilerle birlikte aynı sendikanın çatısı altında örgütlenmek istemiyor haklı olarak, ama bunların kendilerine özgü bir sendikasının olması lazım. Bu sendika toplu pazarlık yapacak, gerekirse grev de yapacak ve hiçbir zaman bunların vasıfları nedeniyle diğer işçilerin gelir düzeyinin altına düşmemesi sağlanmış oluyor. Hâlbuki Türkiye'de maalesef kapsam dışı personelde olsun, beyaz yakalılarda olsun mavi yakalı işçilere nazaran çok daha kötü koşullarda çalışan beyaz yakalılar vardır. Çok teşekkür ederim bana söz verdiğiniz için Hülya Hanım.

hülya talu- Estağfurullah Hocam, Sayın Pirlar'da söz.

bülent pirlar- Efendim, şunu rahatlıkla söyleyeyim bakın, demin cevabımı verdim, ama şöyle: Türkiye'deki zaten ilk kadın istihdamına ilişkin zirveyi yapan kuruluş da biziz, fakat şunu rahatlıkla söyleyebilirim; Türkiye'de kadınların istihdam piyasasına girmesi Türkiye'deki moderniteyi ve kaliteyi fevkalade artıracaktır. Buna gönülden inanarak söylüyoruz ve buna yönelik tedbirlerin pek çoğunu da destekliyoruz. Fakat bu özellikle ebeveyn iznine ilişkin konuda demin de söyledim, bizim tek endişemiz şu; yani yasanın gelip gelmemesi, yeni bir yükün gelip gelmemesinden irak bir şey söylüyoruz, bunun uygulanması esnasında gerçekten erkekler bu hakkı kullanacaklar mı? Yani lehine olarak kullanacaklar mı, yoksa bunu ücretli bir izin gibi görüp yahut da ücretsiz bir izin gibi görüp başka türlü mü değerlendirecekler?

hülya talu- Yani bir yaşayalım, müsaade edin görelim ne olacağını.

bülent pirlar- Bizim müsaademizle ilgili olan bir olay da değil, Meclise intikal etmiş bir olaydır. Şunu da rahatlıkla söyleyeyim; biz sadece bu argümanı söylüyoruz, fazla da bir şey söylemiyoruz, ama mevcut iktidarın bu yasayı geçirmeyeceğini size şimdiden söyleyebilirim. Bizimle ilgisi yok bunun. Teşekkür ettim.

hülya talu- Evet, ben konuşmacılarımıza teşekkür ediyorum. Umarım sürç-i lisan etmemişimdir. Teşekkürler.

metin kutsal

Türkiye'de maalesef kapsam dışı personelde olsun, beyaz yakalılarda olsun mavi yakalı işçilere nazaran çok daha kötü koşullarda beyaz yakalılar vardır

İktisatçılar Haftasının üçüncü günü değerli hocamız Tülay Arın anısına düzenlenmiştir

Prof. Dr. Tülay Arın

1945 yılında doğan Prof. Dr. Arın, lisans öğrenimine Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nde başladı. Prof. Dr. Tülay Arın, doktorasını George Washington Üniversitesi'nde tamamladı. 1977'de, İÜ İktisat Fakültesi'nde öğretim üyeliğine başlayan Arın, ODTÜ, Ankara Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi'nde de dersler verdi.

Tarih Vakfı'nın kurucu üyeleri arasında yer alan Prof. Dr. Arın, iktisat, maliye, kriz yönetimi gibi alanların yanı sıra kadın hakları konusunda da önemli çalışmalarda

bulundu. Bilim insanı Prof. Dr. Tülay Arın, iktisat için önemli kabul edilen, Onbirinci Tez dizisinin yayın kuruluunda yer aldı.

TCK 301. maddenin kaldırılması için imza veren aydınlar arasında yer aldı. Öğretim Elemanları Sendikası'nın (ÖES) kurucuları arasında yer alan Arın, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'nde de çalıştı. Maliye politikalarının yanı sıra, kapitalizm eleştirisi konusunda çevirileri, makaleleri ve derlemeleri bulunuyor.

değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları

Prof. Dr. Tülay Arın'ın Anısına

3. Gün

16 Nisan 2010 Cuma

Birinci Oturum

Sunuş	: Hıfzı Topuz
Oturum Başkanı	: Dr. Cengiz Arın
Tebliğler	: Prof. Dr. Afşar Timuçin Prof. Dr. Zafer Toprak

aylin altınay (İFMC Yönetim Kurulu Üyesi)- Sayın konuklar, 34. İktisatçılar Haftamızın üçüncü ve son gününe hepiniz hoş geldiniz. 'Değişimin Toplumsal ve Kültürel Sonuçları' başlıklı sabah oturumumuzu açmadan evvel bildiğiniz gibi İktisatçılar Haftasının geleneksel olarak her bir günü Fakültemize emeği geçmiş bir hocamıza armağan edilir ya da onun anısına düzenlenir. Bugün de Fakültemize çok büyük katkılar sunmuş Marksist bir iktisatçı, feminist bir iktisatçı, bir büyük bilim kadınına, Profesör Doktor Tülay Arın'ın anısına düzenlenmiştir.

Şimdi benim de kendime rol model almaktan gurur ve onur duyduğum Sayın Tülay Arın adına düzenlenen bu oturumu kendisini özlemle anarak değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları başlıklı oturumun sunuşunu yapmak üzere araştırmacı ve yazar sayın Hıfzı Topuz'u kürsüye davet ediyorum.

hıfzı topuz- Sayın Başkan, sevgili iktisatçılar, sevgili dostlar, buraya çağrılmakla çok onur duyuyorum. Evvela yadırgadım, iktisatçılar arasında benim ne işim var diye, dediler ki, gel istediğin konuda konuş, hayat deneyimini anlat, ne istersen söyle. Şaşırdım ve bana çok

güç geldi gelmek. Yani böyle seçkin bir kitle karşısında ben ne söyleyeceğim iktisatçı olmadığım halde, çok zorlandım, günlerce düşündüm ben ne söyleyeyim diye. Sonra yine kendi alanımda bir şeyler söylemeye karar verdim. Kendimi iletişimci sayıyorum. Onun için iletişim ve iletişim politikalarından söz etmek istiyorum. Bu herhalde genelde yadırganan bir konu ama Kültür Bakanının da burada bulanacağını duyduğum zaman sevindim, herhalde hiç değilse bakana bir şeyler, bir mesaj verebilirim belki dedim ama gelmediğine göre benim konuşmalarımı siz dinlemeye mecbur oluyorsunuz galiba, özür dilerim.

Her şeyden önce konuşmamda enformasyon ve iletişim hakkının üzerinde duracağım. Enformasyon nedir? Enformasyonu biz uzun yıllar haber verme, haber alma, haberleşme diye çevirdik, öyle kullandık. Önce şunu belirtmek gerekir, enformasyon tek yönlüdür, bir yanda haberi veren vardır, öbür tarafta haberi alan. Yani bu bir kurum olabilir, kişi olabilir, birçok kişi olabilir, bir mesaj iletilir değil mi, enformasyonda bir mesajın iletilmesi vardır ve karşı tarafta da alıcılar vardır. Verici açısından bu bir mesajın iletilmesidir, alıcı bakımından

hıfzı topuz

Enformasyon tek yönlüdür, bir yanda haberi veren vardır, öbür tarafta haberi alan

hıfzı topuz

İlk defa iletişim hakkı, enformasyon hakkı İnsan Hakları Bildirgesinde yer aldı. Buna o zaman enformasyon hakkı deniyordu, sonra bu yavaş yavaş iletişim hakkına dönüştü

da bu bir haber alma işi. Mesajın yayınlanmasıyla enformasyon süreci sona erer. Mesajın tepkilerini araştırmak başka bir şey beklenmez, yani bir monolog niteliğindedir enformasyon. İletinin içeriği nedir, bir haberdir, bir emirdir, bir talimattır, bir saptamadır, belki de bir düşünce olabilir. Haberi alan kişiden bir tepki göstermesi beklenmez, bunun nasıl algılandığı da incelenmez. Enformasyonda bazen bir zorlama, bir propaganda varsa vardır. Haberleşme dediğimiz zaman karşılıklı bir haber alışverişi oluyor, bu iletişim kavramına daha yakın, ama haberleşmenin konusu genelde bir haber niteliğindedir. Yani bir haberi veya bir bildiriye duyurmaktır, genelde verenin amacı bunu duyurmaktır.

İletişim olarak dilimize çevirdiğimiz iletişim, 'communication' ise değişik bir kavram, enformasyondan çok değişik bir kavram. Buradaki ileti bir haber değil, haber de olabilir, ama bir düşünce, bir duygu, bunu paylaşmaktır. Enformasyonda bir duygunun paylaşılması söz konusu değil. İletiyi gönderenin amacı iletişimde o haberi, o iletiyi başkasıyla paylaşmak ve onun bunu algılamasını sağlamaktır. Yani iletide bir algılama bekliyorsunuz. Gönderenin ikinci amacı, birincisi vermek, ikincisi onun algılamasını beklemek ve algılanmışsa verdiği ileti, yayınladığı

ileti hedefine ulaşmış sayılır.

Gönderenin üçüncü amacı haberi, iletiyi alandan bir tepki beklemektir. Yani burada bir 'rec-to' mesaj ortaya çıkıyor, enformasyonda bu yok, bunda bir tepki bekliyorsunuz. O tepki de size ulaşıyor yeniden, bu başka bir şey. Yani iletiyi veriyorsunuz, algılamasını bekliyorsunuz ve ondan bir tepki bekliyorsunuz, ondan gelen tepkinin ışığında siz belki yeni bir mesaj oluşturuyorsunuz. Onu algılasın, size katılsın veyahut katılamasın, bir öneri getirsin değil mi? O zaman ne oluyor, burada karşılıklı anlayışa dayalı bir süreç oluyor, bir mekanizma oluyor. Yani buradan gelecek tepkiye göre verici başka yollar seçecek, bu barış hizmetinde bir yol. Yani karşılıklı anlayış, uzlaşma ve barış hizmetinde, yani bu da demokrasinin gelişmesine yardım eden bir yol, barışın hizmetinde bir yol, enformasyonda bu yok. Yani iletişim çok yönlü, çoğulcu, demokratik ve barışçı bir yöntem.

Enformasyonla iletişim arasındaki farkı belirtmek için canlı bir örnek vereyim. İktidar bir yasa tasarısı hazırlıyor, bu yasa tasarısını duyuruyor, bu bir enformasyon. Yasa tasarısını duyurduğu zaman kamuoyundan, muhalefetten gelecek tepkiler var, eğer iktidar bunları bekliyorsa o zaman bir iletişim oluyor, bunu beklemiyorsa totaliter bir sistem oluyor. Ben bunu hazırladım diyor, zorluyor. Yani kamuoyunu, ilgilileri bunu kabul ettirmekte zorluyor, o zaman tek yönlü bir şey, o zaman ortada bir iletişim yok.

İletişim olsa kamuoyundan, muhalefetten gelecek tepkilere göre vericinin tasarısını değiştirmesi lazım, yeni bir tasarı oluşturması lazım, hoşgörüle davranması lazım ve hazırladığı projenin oybirliğiyle, yani çoğunluğun onayıyla kabulünü sağlayacak bir yola gitmesi lazım. Yani şimdi bugün baktığımız zaman yayılan bir şey haberi mi, bir enformasyon süreci mi, yoksa bir iletişim süreci mi, bu bakımdan aradaki farkı görüyorsunuz.

Bir de enformasyon hakkı var, enformasyon hakkı nedir? Bu İkinci Dünya Savaşından sonra 1948 yılında ulusların faşizmden kurtul-

manın heyecanı içinde hazırladıkları İnsan Hakları Bildirisinde yer aldı. İlk defa iletişim hakkı, enformasyon hakkı İnsan Hakları Bildirgesinde yer aldı. Buna o zaman enformasyon hakkı deniyordu, sonra bu yavaş yavaş iletişim hakkına dönüştü.

İletişim kavramı 1960'lı yılların başlarında yaygınlaşmaya başladı, çok yeni bir kavram iletişim kavramı. UNESCO'da bir genel konferansta buna karşı gösterilen tepkileri gördüm. Fransız Basın Enstitüsü Müdürü Teru vardı meşhur... Teru kalktı konferansta, bar bar bağırdı dedi ki: "Komünikasyon ne demektir? Komünikasyon taşıtçıların işidir. Telekomünikasyon işidir, biz haberci olarak, bir enformasyoncu olarak iletişimle uğraşamayız" dedi ve programa girmesine engel oldu. Ama iki sene sonra yaygınlaştı. Bütün programlarda komünikasyon deyimi kullanılmaya başlandı.

Şimdi demek ki komünikasyon enformasyondan çok daha kapsamlı. Burada buna 'right the communicate' deniyor. İletişim hakkını UNESCO kendine bayrak edindi. İlk kez UNESCO 1978'de Stockholm'de bir toplantı düzenledi, bu iletişim hakkını tartıştı, ilk defa dünyada iletişim hakkı böyle bir toplantıda tartışıldı. Onu daha sonra Manila'da, Londra'da, Ottawa'da ve Paris'te yapılan toplantılar izledi, böyle böyle yaygınlaştı iletişim hakkı.

İletişim hakkı kavramını üniversiteliler öğrendiler, meslek sahipleri öğrendi, böyle böyle yaygınlaştı. Bir de 1983'de iletişim yılı kabul edilince bu konunun ayrıntılı olarak üzerinde duruldu. UNESCO 1977'de tüm iletişim sorunlarını tartışmak için uluslararası bir komisyon oluşturdu, bu komisyonun başına da Mac Bride seçildi.

Mac Bride kimdi? İrlanda Dışişleri Bakanıydı, Nobel Barış Ödülü, Lenin Barış Ödülü, Amerika'da Birleşik Amerika Adalet Madalyası kazanmıştı... Böyle dünya çapında barış uzmanı olarak tanınmış çok sevdiğim bir adamdı bu komisyonun başkanlığına getirilen Mac Bride. Bu komisyon üyeliğine de kimler getirildi, Gabriel Marquez, ondan sonra Le Monde'un kurucusu Hubert Beuve-Mery, ondan sonra

Şili'li Somalia, sonra uzun yıllar Dünya Çalışma Teşkilatının genel sekreterliğini yaptı. Rus Zamyatin, Hollandalı İktisatçı Punk, Tunus Haberleşme Bakanı Mustafa Masmuli... Böyle ağır toplar bir araya geldiler ve bunlar iletişim sorunlarını ve iletişim haklarını tartıştılar. Böylece iletişim hakkı bir insan hakları konusu olarak yerleşti.

Bu hak demek ki sadece iletişmek, iletişme hakkı değil, aynı zamanda bilgi edinme hakkı olarak geniş bir kapsam kazandı. Bu da çok yönlü, çok kişinin katılımıyla kolektif, demokratik ve dengeli bir hak olarak kabul edildi. Yani şimdi monologun karşısında diyalog, yani enformasyon karşısında iletişim, komünikasyon.

İletişim hakkı sürekli ilerlemenin özgürlüğe ve demokrasiye yönelen mantıksal bir uzantısı olarak kabul edildi. Yani bu hakkın içinde bu hakkı oluşturan temel öğeler toplanma, tartışma, katılma, sorgulama, bilgi edinme, kültür, seçme, özel yaşamı koruma; bütün bu hakların da oluşturduğu bir şey oldu iletişim hakkı.

Bu yaklaşım her düzeyde, yani uluslararası, ulusal ve yerel düzeylerde iletişimin demokratikleşmesini sağlamaya yöneldi. Bu bağlamda iletişim araç ve gereçlerinin daha çok insana seslenmesi, daha çok insan tarafından kullanılması amaçlandı. Yani bir azınlığın tekelinde olmayacak, bütün halk bu iletişim hakkından yararlanacak ve seçenek olasılıkları, olanakları geliştirilecek. Yani böylece amaç çok yönlü bir iletişim akışı sağlamak ve bütün kitlelerin bundan yararlanmasını sağlamak. Bu hak olmazsa demokratikleşme olamaz diye bir formül çıktı ve bunlar çok yaygınlaştı.

Peki, enformasyonla iletişim arasındaki farkı gördük, iletişim hakkını gördük, bir de iletişim politikaları diye bir şey var. İletişim hakkının kullanılması için devletlerin iletişim politikalarına başvurmaları lazım. İletişim politikaları da yeni bir kavram, bunu da UNESCO ele aldı, 60'lı yılların sonlarına doğru daha yaygın değildi bu iletişim politikaları... 1970'li yıllar iletişimin 10 yılı olarak kabul edilince Birleşmiş Milletler'de bu konu da büyük önem kazandı,

hıfzı topuz

Amaç çok yönlü bir iletişim akışı sağlamak ve bütün kitlelerin bundan yararlanmasını sağlamak. Bu hak olmazsa demokratikleşme olamaz diye bir formül çıktı ve bunlar çok yaygınlaştı

hıfzı topuz

Türkiye’de derme çatma bir politika var ve bizde demokratik bir iletişim politikası yok

130

UNESCO çeşitli ülkelerde bu politikaların nasıl uygulandığını saptamak için toplantılar düzenledi ve raporlar hazırladı. Bu raporlarda nelerin üzerinde duruyordu, iletişim politikası tasarılarını hangi organlar hazırlıyor, iktidar partisi mi, yoksa daha geniş kapsamlı danışma kurulları mı, değil mi, çok daha geniş bir şey. Bunlara kimler katılıyor, mesleki örgütlerin katılımı nedir, sendikaların katılımı ne, üniversitelerin katılımı ne, radyo televizyonların özerkliği, yasal sorunlar, medya üzerindeki baskılar, bütün bunlar iletişim politikalarının içine giriyor.

Mac Bride Komisyonu bu sorun üzerinde durdu ve dediler ki; iletişime artık sadece rastlantısal bir hizmet olarak bakılamaz. İletişimin gelişmesi şansa bırakılmaz, bütün ülkelerde, özellikle gelişme yolundaki ülkelerde sosyal, kültürel, ekonomik ve politik hedeflere yönelik bakanlıkların, kamu kesiminin, özel sektörün, sivil toplum örgütlerinin katkısıyla programlar, politika tasarıları hazırlanmalıdır ve ülkedeki geleneksel ve çağdaş iletişimi bu toplantılarda değerlendirmeleri, bunlar arasında bir uyum sağlanmalı, teknolojik gelişmelerden yararlanmak için yollar gösterilmelidir.

Raporda iletişimin milli eğitimin ve toplumsal gelişmenin ayrılmaz bir bölümü olduğu üzerinde duruldu. Bu rapor UNESCO Genel Konferansına getirildi, konferansta bazı tepkilerle karşılaştı, ondan sonra uzun uzun komiteler kuruldu, yeniden tartışıldı. Sonunda dediler ki her ülkenin kendi koşullarına göre iletişim politikalarını saptayacak yollar bulunmalıdır. Yani bir formül empoze edilmedi ama bir politika konusu var, bu çok önemli bir konu, her ülke kendi koşullarına göre birtakım geniş tabanlı toplantılar düzenlesin ve halkın katılımıyla bu politikaları saptasın. Bu önerilerin ışığında her ülkede bu konuya daha büyük önem verildi.

Peki, biz acaba bu önerilerin ışığında nasıl bir iletişim politikası izledik? Benim bildiğim kadarıyla bu konuda kapsamlı hiçbir şey yapılmadı bizde. 3 Mart 2000’de İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi büyük bir toplantı düzenledi, buna özel sektörden büyük katılımlar oldu. Toplantı sonunda 520 sayfalık bir rapor

hazırlandı ve çok önemli öneriler getirildi ama bunun hiçbir yaptırım gücü yoktu ve tamamen bir üniversitenin topladığı, aldığı kararlar niteliğinde kaldı.

2003’de RTÜK’ün girişimiyle bir İletişim Şurası toplantı. Bu İletişim Şurası Ankara’daydı, ben de katıldım buna. Şurada birtakım kararlar alındı, ama ne oldu bilmiyorum. Zaten RTÜK Başkanının girişimiyle olmuştu bu toplantı, o kararların da ciddiye alındığı ve uygulandığı asla söz konusu değildir.

Durum nedir, devletin elbette iletişim politikaları var, RTÜK üyelerinin seçimi ve uygulayacakları ilkelerin saptanması bir politika işi, bir iletişim politikası. Medya holdinglerine karşı alınan önlemler elbette iletişim politikası işi. Telekomünikasyonun özelleştirilmesi iletişim politikası, yayınlarda reklam oranlarının saptanması iletişim politikası, gazetecilik fakültelerindeki programlar, gazetecilik fakültelerinin hangi ihtiyaçlara cevap verdiği bir iletişim politikası. TRT Yönetim Kurulu üyelerinin ve genel müdürün seçilmesi bir iletişim politikası, yayınlarda Türkçe’den başka dil kullanılması bir iletişim politikası. Demek ki böyle birtakım politikalar var bizde, ama bunlar bölük pörçük, yani böyle geniş kararlara dayanan politikalar değil.

Bu politikaların çağın gelişmelerine uygun, demokratik ve bilimsel temellere dayandığı ve karşılıklı anlayışın gelişmesine ve ulusal barışa hizmet ettiği, sivil toplum örgütlerinin ve özellikle meslek örgütlerinin, üniversitelerin, bilim adamlarının katılımıyla oluşturulan ulusal danışma kurullarının önerileri ışığında saptandığı bizde asla söylenemez, böyle bir durum yok. Demek ki derme çatma bir politika var ve bizde demek ki demokratik bir iletişim politikası yok, ben konuşmamda bunu vurgulamak istedim. Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

aylin altınay-Sayın Topuz’a teşekkür ediyoruz. Şimdi değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları başlıklı oturumumuzu açacak olan oturum başkanı Sayın Cengiz Arın’ın kürsüye davet ediyorum.

cengiz arın- Haftanın son gününe hoş geldiniz. Cemiyetteki arkadaşlar her zaman yaptıkları gibi kadirbilir bir biçimde işte bugünü de Tülay Arın'ın değerli, aziz anısına adadılar, takdirlerimi, teşekkürlerimi belirtmek istiyorum kendilerine.

Cemiyet sürekli hem yapısal hem konjonktürel süreçlere, değişime önem verdi, bu toplantılarda bu konuları sürekli ele aldı. Haftanın genel başlığına baktığım zaman bana zor bir başlık geliyor...

Değişim kendi içinde kuşkusuz çağlar boyu hep düşünürlerin, insanların ilgisini çekmiş bir konu, süreç, çok yönlü, karmaşık, çelişkili bir süreç. Çok da kuramlar geliştirilmiş, bir dönem, yani pozitivizmin hâkim olduğu dönemlerde değişimden söz edilirken bilim insanları değişim hayatın vazgeçilmez ana boyutlarından biri, değişimden söz ederken ölçmeliler, biçmeliler, yani ne oldu, değişimin içeriği ne, yönü ne, temposu ne, etkileri neler, bunları ölçmeye gayret ederlerdi. Tabii çok geniş bir tartışma alanı bu, mutlaka nicel ya da nitel ölçüme her zaman elverişli olmayabilir. Toplumsal ve kültürel boyut da çok karmaşık...

Şimdi bu ilginç, karmaşık konuda değerli bildirilerini sunmak üzere Sayın Prof. Dr. Afşar Timuçin ve Sayın Prof. Dr. Zafer Toprak'ı davet ediyorum.

afşar timuçin - Efendim sizleri sevgiyle, saygıyla selamlarım. Bizler genellikle toplumsal olguları açıklarken çok zaman yakın nedenlerle açıklıyoruz, bu bize bir kolaylık sağlıyor. Gerçekten yanlış bir şey yapmıyoruz ama yakın nedenlerle açıklama yapmak yeterli olur mu diye düşünürsek bunu pek 'evet' diye karşılamak kolay değil. Mesela şöyle bir fikir ortaya atıyoruz, 'üniversitelerde eğitim son derece yetersiz diyoruz', bu doğru. Kısa zamanda pıtrak gibi biten irili ufaklı sayısız üniversiteye nitelikli öğretim üyesi olası değil diye de nedenini buluyoruz, bu da doğru. Ancak neden o kadar mı, daha derinlerde başka nedenler yok mu, onu birazcık ihmal ediyoruz.

Değerli arkadaşlar, yakın nedenlerden uzak nedenlere gitmek, yani temel nedenleri gör-

mek her şeyi daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Bunun için de kültür alanına yönelmek gerekiyor, kültür değerlerinin oluşum ve dönüşüm koşullarını araştırmak gerekiyor ve kültür dönüşümleriyle ilgili araştırmalar bize toplum sorunlarını köklü bir biçimde açacak, gösterecektir inancını taşımamız gerekiyor.

Bu konuşmamda kültürün ve kültür dönüşümlerinin tarihten bu yana nasıl oluştuğunu anlatmaya çalışacağım elimden geldiği kadar. Bir kere değerli arkadaşlar, kültür tanımı genellikle gelişigüzel yapılıyor, hatta işte pek çok yerde maddi kültür, manevi kültür gibi ayrımlar yapıldığını görüyoruz, bunun gerçekte ciddi bir karşılığı yok. Hatta Mimar Sinan'da ders verirken sanat tarihi sınıfında bir öğrenci genç kız, 'Hocam, siz bize çok yanlış şeyler öğretiyorsunuz' dedi. 'Neden evladım' dedim. Siz diyorsunuz ki 'bir toplumun iyi kötü bir uygarlığı, kültür değerleri ve tekniği, teknolojisi vardır'. Oysa elimde bir kitap var beş profesörün yazdığı, orada diyor ki 'bazı toplumlar kültür bazı toplumlar uygarlık toplumlarıdır'. Ben de tabii biraz aşırıya kaçarak 'beş ahmak bir akıllı ediyorsa bunu doğal karşılamamız gerekir. Haklısın, ben yanlış şeyler öğretiyorum' dedim, ama biraz sanırım aşırıya kaçmış oldum.

Değerli arkadaşlar, kültür bir uygarlıkta üst yapı değerleriyle ilgilidir, yani bilim, felsefe ve sanatla ilgilidir. Altyapı dediğimiz zaman da teknik alanı ya da teknolojiyi düşünmemiz gerekir. Gerçekte biz çok kötü ayırıyoruz bilim, felsefe ve sanat diye. 17. Yüzyılda Descartes büyük bir telaş içindeydi, 'aman bunları birbirinden ayırmayalım, çünkü insan bilgisi bir bütündür' diyordu.

Descartes'in telaşı neydi? Descartes'in telaşı suyu; yavaş ya da hızlı felsefeden ayrılan bilimler kendi alanlarını oluşturarak birbirlerinden kopuyorlardı ve apayrı kapalı alanlar oluşturuyorlardı. Bu verimsizliğin ta kendisidir, çünkü kendini genel insan düşüncesinde düşünmeyen bir bilim dalının hiçbir ciddi etkinlik içinde olabileceğini düşünemeyiz. Demek ki kültür insanın ya da kişinin insanla ya da dünyayla ilgili genel bilgisi diye de düşünebiliriz. Yani kültürü iki anlamda alalım, evrensel an-

afşar timuçin

Kültür dönüşümleriyle ilgili araştırmalar bize toplum sorunlarını köklü bir biçimde açacak, gösterecektir inancını taşımamız gerekiyor

afşar timuçin

Altyapı değerleri üst yapı değerlerini oluştururlar ya da etkilerler ama üst yapı değerleri birer sonuç olarak ortaya çıkar. Bu kesinlikle sakattır, düşüncenin yaşamı, yaşamın düşüncüyü sürekli etkilediğini rahatça söyleyebiliriz

lamda aldığımız zaman üst yapı değerleriyle ilgili, bilimle, felsefeyle ve sanatla ilgili, kişisel açıdan aldığımız zaman, yani küçük açıdan aldığımız zaman kişinin insanla ya da dünyayla ilgili genel bilgisi diye düşünebiliriz.

Hatta İsveçli Selma Lagerlöf der ki, 'kültür dediğimiz şey insanın bütün öğrendiklerini unuttuğu yerde başlayan güçtür'. Demek ki değerli arkadaşlar, kültürün alanına girdiğimiz zaman değişkenin alanına giriyoruz, yani evrimlenenin alanına giriyoruz. Gerçekte tabii biyolog olmadığım için bilmiyorum, hep evrimden söz ediliyor. Onu bilmiyorum ama felsefeden öğrendiğim bir şey var; insan bilinci sürekli evrimleniyor. Yani sürekli bir dönüşüm içindeyiz. Bazı kafalar der ki, Eski Yunan'da neyse sorunlar bugün de aynı şeyleri yaşıyoruz... Hiç de böyle olmadığını bir bilinç araştırması bize rahatça gösteriyor. Gerçekte altyapı değerleriyle üst yapı değerlerinin sürekli etkileşim içinde olduğunu görüyoruz ve şöyle bir sakatlık bazen geçerli oluyor. Altyapı değerleri üst yapı değerlerini oluştururlar ya da etkilerler ama üst yapı değerleri birer sonuç olarak ortaya çıkar. Bu kesinlikle sakattır, düşüncenin yaşamı, yaşamın düşüncüyü sürekli olarak etkilediğini rahatça söyleyebiliriz. Yani iki

alan arasında, ki bu iki alanı birbirinden ayırmak da kolay değil, görünmez, sonuçlarıyla kendini belli eden bir etkileşim vardır.

Bu çerçevede kültür dönüşümü kavramıyla karşılaşıyoruz. Kültür dönüşümü tabii yeni zamanların bir terimi, toplumsal insan biliminin ilgi alanlarından biri. 17., 18. ve hatta 19. yüzyılın iyice sonlarında böyle bir kavramla karşılaşmıyoruz. Neden? Çünkü gerçek anlamda tarihsellik fikri 19. yüzyıla birlikte ortaya çıktı.

Çok zaman şöyle bir yanılgı var, 18. yüzyılda aydınlanmacılar tarih fikrini kesin bir biçimde ortaya koyup incelediler. Bu yanılgıdır, 18. yüzyılın tarih kavrayışı Eski Yunan'a kadar uzanan döngüsel tarih kavrayışıdır. Çizgisel tarih kavrayışı 19. yüzyıla birlikte ortaya çıktı. Kültür dönüşümü, eski toplumlardan bu yana bakarsak bir toplumun bir toplumdan aldığı ya da bir topluma verdiği duygu ve düşünce özellikleri diye belirlenebilir. Yani toplumlar sürekli olarak etkileşiyorlar, gerçi şöyle bir anlayış da var, özellikle Mehmet Fuat Köprülü'nün bir kitabında, "İlk Mutasavvıflar" kitabında şöyle garip bir düşünceyle karşılaşırsınız; 'Türk boyları Anadolu'ya gelince burada çeşitli halklarla karşılaştılar. Fakat Türk boyları o kadar olumlu insanlardı ki buradaki toplumlardan asla etkilenmediler'. Buna tabii ki gülmemiz gerekir.

Çünkü iktisadi ve toplumsal etkenlerle değişime uğrayan değerler söz konusu, her toplum sürekli olarak etkiler ve etkilenir. Her toplum hem kendi içinde bir etkileşimi yaşıyor hem toplumlar kendi aralarında etkileşimi yaşıyorlar. Bu anlamda rahatça yalıtık kültür olmadığını söyleyebiliriz. Bazı insanların düşünde saf kültür vardır, mesela bu özellikle ulusçu kafalarda efendim 'kültür katıştığı zaman bozulur' gibi, kültürlerin bütün gücü katılmalarında, katışmalarındadır. Yani en güçlü kültürlerin kozmopolit kültürler olduğunu rahatça görüyoruz.

Kültür dönüşümü terimi ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında ABD'de kullanıldı. Sonra 1936'da ABD'den üç bilim adamı terimin anlamını bir dergide açıkladılar. Benim İngilizcem zayıftır,

yanlış okursam kusura bakmayın, Amerikan Antropolojist Dergisinde bir muhtırayla açıkladılar. Gene beceremeyeceğim galiba, ama okuyayım, 'memorandum on the statue of acculturation'.

Demek ki özgün kültür örneklerinde görülen değişimlerin bütünü anlıyorlardı bu üç bilim adamı. Kültür dönüşümleri değişik kültürlerin birbirleriyle karşılaşmasıyla gerçekleşiyor ve bunun için, tabii bu üç bilim adamına göre kültürlerin bireylerinin dolaysız ve sürekli ilişkiler içine girmesi bir zorunluluktur. Hangi nedenle olursa olsun, yayılma, göç, sömürgecilik, iki toplum ilişkiye girdiğinde kültür değerleri dönüşmeye uğruyorlar. İki kültürün birbirinden etkilenmesi aynı ölçülerde olmayabilir, tabii ki bu bir tarihsel gerçekliktir. Yani bazı kültürler daha ağırlıklı oldukları için bazı kültürler üzerinde daha etkili olabiliyorlar. Hatta iki toplum uzun süre ilişkide kaldıkları zaman ortak bir kültür oluşturmaya başlıyorlar, tek bir kültüre doğru gidiyorlar. Bu üç bilim adamının ortaya koyduğu kültür dönüşümü fikri böylece özetlenebilir.

Biz şimdi oradan ayrılalım, kendimizi düşünmeye çalışalım. Değerli arkadaşlar, etkileşim koşulları her çağda başka başka özellikler göstermiştir. En eski toplumlarda etkileşimin temel etkeni göç olgusudur. Bir toplumun bir toplumu boyunduruk altına aldığını görüyoruz. Özellikle eski toplumlarda ki bazen bu toplumların adı bilinmediğinden tarihçiler bunları deniz halkları, kara halkları, vesaire gibi tanımlamalar yapıyor. Bir toplumun bir toplumu boyunduruk altına almasıyla bir karma kültür oluşmaktadır. Mesela Eski Yunan'a baktarsak daha çok başka etnik gruplar da söz konusudur Yunanistan'da ama Yunanistan'ın en eski toplumu Pelaskoslardır. Sonradan milattan önce 18. yüzyılda Akalar, 12. yüzyılda Dorlar gelmiştir ve böylece karma bir kültür bütünü oluşmuştur. Ayrıca Yunan kültürünün büyük zenginliği nereden gelir? Bizim hocalarımız daha çok Yunan mucizesi diye anlatırlardı, zaten Batılı kitaplarda da Yunan mucizesi diye anlatılır. Fakat dünyada pek mucize olmadığı için bunu başka bir biçimde açıkla-

mak gerekir adına Yunan mucizesi de desek, nedir bu güç? Bu güç Yunan kültürünün Doğu kültürlerinin mirasına konmuş olmasıdır. Mısır, Mezopotamya, Fenike, Girit, Hitit gibi uygarlıklar doğrudan doğruya oluşmakta olan, kendilerinden sonra oluşmaya başlamış olan Yunan kültürünün bileşimlerine katıldılar. Şunu görüyoruz, zengin kültürler değişik katmanlardan oluşuyor. Mesela İngiliz kültürünün zenginliği de buradan gelir. İngilizler daha 14. yüzyılda parlamentoyu kurabilmişlerse burada değişik kültür katmanlarından oluşmuş bir toplumun etkinliklerini görmek gerekir. Yani oldukça daha özgürlükçü, daha rahat dünyaya bakan, daha pratik gören bir toplumun oluşmasında bu değişik katmanların bir araya gelişinin büyük önemi olduğunu söyleyebiliriz. Yunan'dakinden daha karmaşık bir yapı var İngiltere'de, önce İberler geliyor ki bunlar İberik Yarımadasından gelmiş olabilirler. Sonra Keltler geliyor, sonra Germenler geliyor, sonra Romalılar geliyor, sonra Saksonlar geliyor, sonra Normanlar geliyor, düşünün nasıl karmaşık bir kültür toplumu. Demek ki, saf kültür bir masaldır ve bu masalı daha çok ulusçu tezlerle düşünmeye çalışanlar pek severler, ama güçlü kültürler daha az kültürleri her zaman zorlamışlardır. Burada bizim gönlümüz razı olmasa bile bu iş böyledir.

Milattan önce 3. yüzyılda Roma'da iktisadi bir gelişim oldu. Hatta 2. yüzyılda da bu gelişim sürdü ve birdenbire kültür değerlerinde güçlü bir dönüşüm başladı. Bu dönüşümle ne oldu? Romalılar bir anlamda kendilerine tutsak olmuş Yunanlıların kültüründen etkilenmeye başladılar. Yani Romalı bütün zenginler çocuklarına Yunan kültürünü öğretmeye çalışıyorlardı. Çünkü Roma'yı etkilemeye çok hazır bir güçlü Yunan kültürü vardı. Censorius diye de bilinen devlet adamı ihtiyar Kato, 'çok eski bir yapısı var. Yunan kültürünü Roma'ya sokmamak gerekir' diye direniyor. Yalnız biliniyor ki yaşamının sonlarına doğru o da Yunanca öğrenmeye başlamış. Belki benim de yakında İngilizce öğrenmek isteyeceğim gibi.

Kişilerin dönüşümlere etkisini de gözden uzak tutmamak gerekir. Yani toplumlar etkileşerek

afşar timuçin

Saf kültür bir masaldır ve bu masalı daha çok ulusçu tezlerle düşünmeye çalışanlar pek severler

afşar timuçin

Kültür bir başka yere taşınırken kendi yapısından bazı şeyleri yitiriyor ve gittiği toprakların özelliklerinden bazı şeyler alıyor. Her kültür gittiği toprakta ayrı bir biçimde biçimleniyor

kültür değerleri yaratıyorlar ama tek kişilerin bile toplumlarda çok büyük bir etki gücü vardır. Plutarkos, ki 50'yle 125 arasında yaşamış bir seçkin filozof ve tarihçidir, "Seçkin Romalıların Yaşamları" adı yapıtında çok güzel bir örnek veriyor bize. Bu tek insanın bir toplumda kültür dönüşümüne nasıl bir katkıda bulunduğunu pek güzel gösteriyor: Akademi filozofu Carniagas'la Stoacı Diyogenes Atina'dan Roma'ya gidiyorlar Romalılara rica etmek için... Atina'nın çok büyük bir para ödemesi gerekiyor o sıra Roma'ya, 'ne olur bu parayı bağışlayın, ödeyecek durumumuz yok' demeye gidiyorlar. Fakat Carniades Romalıları hayran bırakıyor kendisine...

Plutarkos şöyle anlatıyor: Carniades'in inceliği, belagatinin gücü, yeteneğinden hiç geri kalmayan ünü Romalıların en seçkin ve en kibar dinleyicileri karşısındaki üstünlüğü Roma'da büyük bir gürültü kopardı. Sanki tüm kentte çılgın bir rüzgar esiyordu. Her yerde eşsiz bilgili bir Yunanlının geldiği, tüm zekaları büyülediği ve kendine bağladığı, genç insanlara yaman bir bilim sevgisi aşıladığı, öyle ki gençlerin tüm öbür hazları ve öbür uğraşları bir yana bırakarak bir çeşit felsefe heyecanına kapıldıkları anlatılıyordu. Tüm Romalıları bu durumdan çok hoşnuttular, sevinçle çocuklarının Yunan edebiyatına yöneldiklerini ve bu eşsiz insanları büyük bir tutkuyla araştırdıklarını görüyorlardı.

Öyle ki bir süre sonra Yunan kültürüyle Roma kültürü neredeyse bütünleşir ve hatta kitaplar da hep Yunan-Latin diye okuruz. Çünkü bir kültür bir başka yere taşınırken kendi yapısından bazı şeyleri yitiriyor ve gittiği toprakların özelliklerinden bazı şeyler alıyor. Her kültür gittiği toprakta ayrı bir biçimde biçimleniyor.

Tabii Yunan kültürü Roma kültürünü çok çok derinden etkilemiştir ama Roma'da Yunan kültürü başka bir biçim almıştır ister istemez. Çünkü Atina'nın yapısıyla Roma'nın yapısı farklıdır. Roma imparatorluktur, Roma ciddi insanların ortamıdır, Roma askerdir, Roma askerliğe dayanan bir tarım toplumdur, görkemlidir, tapınakları her şeyden önce güçlülü-

ğü duyurur. Oysa Atina'nın kültürü kent kültürüdür, Atina'da dünya yurttaşı değil de kent yurttaşı vardır. Ağırbaşlı ve yalın bir insan tipi ortaya çıkar Atina'da. Hatta yontu sanatında da farklar görülüyor, mesela Yunan yontuları, Yunan heykelleri son derece incelikli işlenmiş heykellerdir. Mesela bir kadının üstündeki tül elbise bütün incelikleriyle görünür ama görkemli Roma'da herkes yarına kalabilmek için heykelini yaptırmak istediğinden heykeltıraşlar zaman bulamıyorlar, o yüzden kafalar ayrı, gövdeler hep birbirine benziyor.

Kültür her zaman kurulu düzenlerin baskısı altındadır, bunu çok doğal saymak gerekir. Tabii yaşadığımız dönemde bunu hiçbir zaman doğal saymıyoruz ama dönüşümü sakatlayan bu etken her dönemde yaşandığına göre tarih boyu doğal olmalı en azından. Ancak 'sen doğal karşılıyor musun' diyecekseniz hayır, karşılayamıyorum. Hep bir kültüre baskı söz konusu...

Mesela Yunan ve Roma'yı alalım. Biliyorsunuz Sokrates Atina'da öldürüldü, Aristoteles bir zaman sonra Atina'dan kaçmak zorunda kaldı, ikinci bir Sokrates olayı yaşanmasın diye. Çünkü eğer Batı Anadolu'ya sığınmasa muhakkak ki Aristoteles de öldürülecekti. Milattan sonra 1. yüzyılda, İmparator Domikyanus filozofları Roma'dan kovdu. En önemli filozof Epiktetos, Nikopolis'e çekildi.

Toplumlar kültür dönüşümlerini yalnız başka toplumlarla dokunarak değil, öncü kişilerin çabalarıyla da gerçekleştiriyorlar ama bu çabalar her zaman bir baskı altında ortaya konan çabalardır.

Bununla birlikte tek kişinin emeği kültür dönüşümlerinde çok önemli. Mesela Yunan Filozofu Demokritos'u düşünürsek Mısır'ı, Anadolu'yu, İran'ı dolaşmış, hatta hatta bazı kaynaklar Hindistan'a kadar gittiğini söylerler. Mısır'da beş yıl geometricilerle çalışmış, geometricilerle beş yıl çalışan Demokritos o uzun yolculuklardan sonra Atina'ya döndüğünde artık iyice yaşlıdır, evi, hiçbir şeyi yoktur. Ağabeyinin evinin yanına kümes gibi bir baraka yaparlar, köpek kulübesi gibi, onun içinde ya-

şar Demokritos, çünkü beş kuruşuz kalmıştır ama Demokritos'un dünya kültürüne kazandırdığı, ki ilk gerçek atomcudur, elbette ki çok çok büyük bir katkıdır. Yine Frankların Kralı Karl'ın katkısını unutmamak gerekir. Tek başına Karolenjler Rönesans'ını gerçekleştirdi, yani ilk Rönesans Karolenjler Rönesans'ıdır, ikincisi skolastik Rönesans'ıdır, üçüncüsü gerçek Rönesans'tır.

Karolenjler Rönesans'ını nasıl gerçekleştirdi? En ileri ülke olan İngiltere'den Alguin diye bir bilgini getirtti, başka ülkelerden, İspanya'dan, Fransa'dan daha başka bilgileri getirtti ve asıl Rönesans'ta yapılacak bir çalışmanın ilk biçimini kurdu. Yani eski yapıtların araştırılmasında, fakat tabii barbarların istilalarıyla bu Karolenjler dönemi son buldu.

Çağdaş dünyaya geldiğimiz zaman tablonun değiştiğini rahatça söyleyebiliriz, çünkü artık 17. yüzyıla başlayan bu hızlı dönüşümde dünya tamamen biçim değiştirdi. Bir kere iletişim, ulaşım araçları gelişti, toplumsal yaşam koşulları Eskiçağ ve Ortaçağ'dakinden daha değişik oldu. Bir anlamda dünya küçüldü, çünkü bir 10-12 saat içinde dünyanın öbür tarafına gidiyoruz.

Bir yandan da dünya büyüdü, nüfus artışı büyük boyutlara, hatta korkutucu boyutlara ulaştı. Yani çağdaş kültür dönüşümlerinde nüfus artışının çok büyük bir etkisi olduğunu ama nüfus azalışının da çok büyük bir etkisi olduğunu rahatça görüyoruz. Bir kere Eskiçağ ve Ortaçağ'da göremediğimiz çok büyük kentler kuruldu, göç olgusu Eskiçağ'dakine göre çok daha farklı oldu, daha çok iktisadi koşullarla göçler özellikle kendini ortaya koymaya başladı. Tabii eski toplumların akışları da iktisadi nedenlere dayanıyordu ama burada salt iktisadi etkenlerle bir gezginlik, bir göçmenlik söz konusu oldu. Bu göçün iki yüzü vardır; bazen kentler çeker insanları, bazen kırsal alanlar iter. Ortaçağ'ın sonlarında sanayi kurulmaya başladığında kentler insanları çektiler ve serfler işçi olmaya gittiler büyük kentlere. Ancak mesela bizim toplumumuza bakarsak bizim toplumumuzda iç göç her zaman kırsal alanların itmesiyle, insanların zorla oldukları yer-

den kopmalarıyla, buldukları yerden kopma zorunluluklarıyla gerçekleşmiştir. Demek ki kırsal alanların kente itmesi de söz konusu... Kentler çektiği zaman kültür dönüşümleri daha az sancılı oluyor, çünkü bir yerden bir yere giden insanlar az çok rahat yaşam olanakları buluyorlar. Ama doğduğu yerde doyamayıp itilen insanların elbette ki kültür dönüşümlerinde çok büyük kısırlıklar, çok büyük sıkıntılar yaratacaklarını rahatça söyleyebiliriz.

Demek ki çağımızın iki büyük sorunu var kültür dönüşümleri açısından, bunlardan biri nüfus artmasıdır, öbürü de nüfus azalmasıdır. Nüfus artınca ne oluyor? Üretim düzeni bozuluyor, kültür kısırlaşıyor, nüfus azaldığı zaman da üretim düzeni bozuluyor, kültür kısırlaşıyor, aynı şey oluyor. Demek ki bugün bizim ülkemizde eğitimin çöküşünde, yetersiz eğiticinin ortaya çıkışında, eğitimde en çok sıkıntı çektiğimiz şey budur, eğitimcilerimiz eğitime muhtaçtır, burada tabii ki göç olgusunun çok büyük bir etken olduğunu rahatça söyleyebilirim.

Nüfus tehlikesi 19. yüzyılda kendini duyurdu, bilindiği gibi Malthus 19. yüzyılda nüfus artışının tehlikelerine dikkatimizi çekti. Çünkü diyordu ki nüfus geometrik hızla büyüyor, yiyecekler aritmetik hızla artıyor. Bunun için ne yapmak gerekiyor, azla yetinme ahlakı gerekiyor. Oysa azla yetinme ahlakı sermayeci düzenin yapısına uygun değildi. Çünkü sermayeci düzen Hegel'in, daha sonra Marks'ın da söylediği gibi sürekli olarak gereksinimler yaratarak, sürekli olarak işbölümünü çoğaltarak sürekli olarak üretimi arttırmaya dayalı, dolayısıyla azla yetinme ahlakı sermayeci düzenin yapısına kesinlikle aykırıdır. Malthus'un izleyicileri daha kesin bir tutum aldılar, daha somut tutumlar almak istediler, mesela gebeliği önleme yöntemleri üzerinde durdular. Ama dünya büyük bir hızla artıyordu, çünkü ilaç sanayinin gelişmesi, hastalıkların iyileştirilmesi gibi etkenler, biraz da kentlerde daha rahat kesimlerin, hatta buna karşılık kırsal alanlarda daha rahatsız kesimlerin üremekte sakınca görmemesi gibi durumlar nüfus artışını büyük boyutlara çıkardı.

Sözümü bitirmeden şunları söyleyeyim, kültü-

afşar timuçin

Sermayeci düzen sürekli olarak gereksinimler yaratarak, sürekli olarak işbölümünü çoğaltarak sürekli olarak üretimi arttırmaya dayalı

zafer toprak

Gerçekten küreselleşme tekdüze bir şekilde sürgit devam etmedi, burada birtakım fay hatlarının olduğunu görüyoruz

rün olumsuzla doğru dönüştüğü, özellikle felsefenin, bilimin ve sanatın son derece sorunlu duruma geldiği görülüyor ülkemizde. Demek ki sorunu yakın nedenlere bağlayarak çok üniversite açıldığına indirgemek doğru değil. Tabii ki çok üniversite açılması sorunu çok büyük bir sorundur, çok garip, hatta ayıp bir sorundur. Ancak başka nedenleri görmezsek yakın nedenlerle yapacağımız açıklamaların bize çok fazla bir şey getiremeyeceğini söyleyebiliriz. Tabii bundan dünya sermaye güçlerinin baskıcı gücünü ayrıca unutmamak gerekir, çağdaş sermayeci düzen kendine uygun felsefe, kendine uygun bilim, kendine uygun sanat oluşturmak için elinden geleni yapıyor. Kültür dönüşümlerinde ya da belki kültürün dönüşümünde bunun da etkisi olabilir. Çünkü sade bizde değil bütün dünyada bir felsefe sanat ve bilim bunalımı var, bu bunalımın ne zaman biteceğini de bilemiyoruz. Çok teşekkür ederim.

cengiz arın- Profesör Afşar Timuçin'e öğretici, felsefenin süzgecinde damıtılmış, aydınlatıcı konuşması için çok teşekkür ederim. Sözü Profesör Zafer Toprak'a bırakıyorum, buyurun.

zafer toprak- Dostum Afşar Timuçin'in genel felsefi derinlikli konuşmasından sonra ben bir

kademe daha alta ineceğim, Türkiye eksenli ve 19. ve 20. yüzyıl boyutlarıyla Türkiye'deki toplumsal dönüşümün bir ölçüde fay hatlarına değinme gereği duyacağım. Bunu yaparken de iki önemli kavramsal kurgudan yola çıkacağım, iki öbek diyeyim bunlara, birincisi modernite ve postmodernite, öbürü de ulusal küresel, bu iki kavram bağlamında kendi analizlerimi yürütmeye çalışacağım.

Şimdi her şeyden evvel şunu vurgulamakta yarar var, son zamanlarda bildiğiniz gibi küreselleşme kavramı olarak epey gündemde bir sözcük. Her ne kadar ekonomik alana özgü olarak gündeme gelmişse de, yani 1980'lerin sonu, 90'larda özellikle küreselleşme iktisat literatürünün bir parçası olmuşsa da günümüzde aslında küreselleşme çok değişik boyutlarıyla ele alınıyor. Bunlardan biri de tabii tarihsel bağlamda, yani tarihsel bağlamda küreselleşme sonucu bugün sayısız kitap çıkıyor. Eskiden uluslararası tarih şeklinde ele alınan kitaplar artık global tarih, yani küresel tarih olarak değerlendiriliyor, daha başka bir deyişle aslında uluslararası bağlamda bir tarihe bakmaktansa daha ara katmanları da içerecek şekilde daha derinliğine, daha tabana yönelik bir tarih anlayışı giderek hâkim olmaya başlıyor. Nitekim biz üniversitelerimizde de giderek küresel tarih diye bir dersi okutma gereği duyuyoruz. Şimdi küresel tarih dendiği vakit tabii akla birtakım fay hatları geliyor, kırılma noktaları geliyor. Gerçekten küreselleşme tekdüze bir şekilde sürgit devam etmedi, yani burada birtakım fay hatlarının olduğunu görüyoruz ve en önemli fay hattı da 20. yüzyılın ilk yarısında gündeme gelen bir fay hattı. Genellikle küreselleşme her ne kadar çok eskilere kadar, hatta Neolitik döneme kadar bile götürüldüğü görülüyorsa da aslında daha anlamı bir biçimde 19. yüzyılda bir küreselleşmenin gündeme geldiği söyleniyor. Gerçekten dünya ticaret hacminin 25 kat arttığı bir dönem, işte teknolojik dönüşümler sonucunda ulaşımda, iletişimde köklü dönüşümlerin olduğu bir evre, o nedenle 19. yüzyıl aslında küreselleşmenin ilk evresi olarak nitelendiriliyor. Ancak bu küreselleşme süreci 19. yüzyılın sonlarından itiba-

ren özellikle bildiğimiz 1873'den itibaren gündeme gelen bir buhran evresi var, bu nedenle tökezlemeye başlıyorsa da aslında küresizleşme dediğimiz bir evre 1914'le birlikte gündeme geliyor. Yani 1914'le 1944 diyelim, 44 şu açıdan önemli; Breton Woods gündeme geldi. Yani IMF'in Dünya Bankasının gündeme geldiği bir yıl, bu evre aslında genellikle literatürde tarihsel eksenli literatürde küresizleşme evresi olarak değerlendiriliyor. Dikkatinizi çekerim, Türkiye'de de bir ulus devlet inşa süreci bu küresizleşme dediğimiz dönemde gündeme geliyor.

Şimdi bu küresizleşmeyi aslında tetikleyen çok değişik faktörler var, yani kapitalimin kendi krizi olarak nitelendirebiliriz, ama tabii somut olgu Birinci Dünya Savaşı. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte 19. yüzyılın büyük ölçüde devletin dışarıda kaldığı, daha doğrusu devletin, devletle ekonominin bir ölçüde farklı eksenlerde yürüdüğü bir evreden giderek devletin ekonomiye müdahale ettiği, yönlendirdiği bir evreye, özellikle Birinci Dünya Savaşı nedeniyle savaş giderlerinin olabildiğine yükselmesi sonucu bir ölçüde regülasyon dediğimiz, bugün son derece yaygın bir şekilde kullandığımız bir ölçüde güdüleme ya da regüle etme kavramı gündeme geliyor ve böylece siyasetle ekonominin bir ölçüde örtüştüğünü görüyoruz. Bu Türkiye'de de böyle, yani genel olarak şöyle ifade edeyim. 19. yüzyıl devlet bütçelerine baktığımız vakit gelişmiş ülkeler başta olmak üzere burada devlet harcamaları gayrisafi hasılanın işte yüzde 10'u civarındayken birdenbire bu yüzde 40'lara kadar çıktığını görüyoruz özellikle savaş dönemlerinde. Yani bir şekilde devletin müdahalesi, devletin yönlendirici olması Birinci Dünya Savaşıyla birlikte gündeme geliyor ve buradan her ne kadar geriye dönüş özlemi bir şekilde savaş sonrası gündemdeyse de bu gerçekleşmiyor. Yani işte bildiğimiz altın standardı sistemi 19. yüzyılda hâkim olan ve dünya ticaretini bir ölçüde tetikleyen altın standardı sistemine geri dönüş çabaları olmuşsa da bu başarılı olamıyor.

Şimdi bu küresizleşme sürecinin Türkiye'de toplumsal yapı üzerinde de köklü dönüşümler

olduğunu söyleyebilirim. Her şeyden evvel şunu belirtmekte yarar var, biz bir evrensel düzeyde birtakım kırılma noktaları görüyoruz Türkiye'yi anlamak için, bunların başında tabii 20. yüzyıl, yani Türkiye'nin 20. yüzyılı dendiği vakit bence Türkiye'nin 20. yüzyılı 1908'le birlikte başlıyor. Köklü birtakım dönüşümlerin gündeme geldiği bir evre 1908, ama genellikle dünya tarihine baktığımız vakit dünya tarihinde bir uzun 19. Yüzyıldan söz edilir, o da Fransız Devrimiyle başlatılır, 1789'la başlatılır, 1914'e kadar süren bir uzun 19. yüzyıl, işte bir ölçüde refah dünyası, kapitalist dünyadaki refah evresini de kapsayan bir süreçtir. Türkiye de üç aşağı beş yukarı buna uygun bir şekilde 1908'le birlikte yeni bir çağa girmiş oluyor ve genellikle 20. yüzyıla tarihçiler kısa 20. yüzyıl derler, 1914'de başlatırlar, 1991'de Sovyetler Birliğinin çöküşüne kadar süren bir yüzyıl olarak ele alınır. Şimdi bunun da birtakım alt dönemleri var ve bu alt dönemlerin toplumsal dokuyu, toplumsal yapılanmayı biçimlendiren önemli unsurları olduğunu da söyleyebiliriz. Nedir bu alt dönemler, yani 20. yüzyıla baktığımız vakit 1914'le birlikte başlayan ve 1944'e kadar süren küresizleşme evresinden sonra yeni bir ikinci dalga küreselleşme süreci gündeme geliyor. Ancak bu süre, ikinci dalga küreselleşme sürecinin özelliklerinden biri gene tekrar dünya ticaretini geliştirici bir serbest piyasa mekanizmasını oluşturmaya yönelik bir çabaysa da aynı zamanda iki dünya savaşı arasındaki regülasyon unsurunun da buna eklenmesi, yani bir şekilde refah devleti dediğimiz, sosyal devlet dediğimiz birtakım unsurlar 1940'ların ikinci yarısından itibaren gene önemini sürdürüyor. Yani bir şekilde iki dünya savaşı arasındaki birikim tümüyle reddedilmiyor, o birikimden de yararlanılıyor, ama aynı zamanda kapalı, iki dünya savaşı arasındaki kapalı ekonomik modellerde, bildiğimiz işte milli iktisat ya da ulusal ekonomi dediğimiz modellerde bir ölçüde terk edilmiş oluyor.

Şimdi burada tabii hemen gönderme yapayım, İktisat Fakültesinin kuruluşu çok önemli, 1936'da bildiğiniz gibi. Çünkü bu modellerle ya-

zafer toprak

Türkiye'nin 20. yüzyılı dendiği vakit bence Türkiye'nin 20. yüzyılı 1908'le birlikte başlıyor. Köklü birtakım dönüşümlerin gündeme geldiği bir evre 1908

zafer toprak

1908 sonrasına baktığımızda Türkiye büyük ölçüde üçüncü cumhuriyet Fransası'nın aydınlanma retoriği doğrultusunda bir kurgulama sürecine girmiş durumda

kından ilgili, yani İktisat Fakültesinin o tarihteki ders kitaplarına baktığımız vakit, hocalarına baktığımız vakit büyük ölçüde bu ulusal ekonomi dediğimiz kapalı modele uygun bir programla gündeme geliyor. Bildiğimiz gibi Türkiye 1930'lu yıllarda önemli ölçüde kendi ulusal ekonomisini kurgulama çabası, inşa etme süreci içerisinde. Bu sırf Türkiye'de olmuyor, biz bu devletçiliği sanki Türkiye'ye özgür bir şeymiş gibi görüyoruz ama dünyanın başka ülkelerinde, başka coğrafyalarında da, özellikle Latin Amerika'da çok benzer modellerin gündeme geldiğini söyleyebiliriz. Yani gerçekten Türkiye aslında bir atılımı bu küreselleşme evresinde gerçekleştiriyor. Yani küreselleşme evresi Türkiye'nin dönüşümünde çok önemli bir rol oynuyor. Bu tabii diğer alanlara da yansıyor, bunu da hemen belirtmek gerekir. Yani toplumsal düşünce bağlamında, tarihsel düşünce bağlamında, hatta bir yurttaş kimliğinin oluşturulması bağlamında bu tarihlerdeki gelişmelerin de son derece önemli olduğunu söyleyebilirim.

Tabii şunu da hemen belirteyim, eğer Türkiye'de bir ulus devlet inşa süreci başlamışsa bu küreselleşmenin getirdiği, daha doğrusu küreselleşmenin yarattığı ortamın da buna katkıları olduğunu söylemek gerektiği kanısındayım. Yani Türkiye'de aslında milli mücadele dediğimiz evre 1912 Balkan Harbiyle başlayan bir süreç, 1922'ye kadar devam eden bir süreç. Diğer bir deyişle bir Jöntürk hareketiyle, İttihatçı hareketle daha sonraki Kemalist hareket arasında son derece yakın bağlar olduğunu söyleyebiliriz. Yani bunun bir bütünsellik içinde alınması gerektiğini söyleyebiliriz, düşünsel bağlamda da Türkiye'de 1910'lu yıllardaki entelektüel birikim aslında bir tür aydınlanmadır diyebilirim. Tabii bu aydınlanmanın kendi varyasyonları var, yankıları var, bunu hemen belirtmekte yarar var. Çünkü bu aydınlanmanın 1930'lu yıllarda alternatif aydınlanma arayışlarına dönüştüğünü de burada kaydetmek gerektiği kanısındayım. Çünkü özellikle tarih kurgusu bağlamında 1908 sonrasına baktığımızda Türkiye büyük ölçüde üçüncü cumhuriyet Fransa'nın aydınlanma

retoriği doğrultusunda bir kurgulama sürecine girmiş durumda ve hemen hemen bütün üçüncü cumhuriyet Fransa'sı yazarları o sırada Türkçe'ye çevrilmiş durumda. İşte hepimiz biliyoruz, Durkheim özellikle Türkiye'de çok büyük yankı uyandırmış bir yazar, Ziya Gökalp onun timlisi, bir şekilde onun görüşleri doğrultusunda hareket eden bir kişi. Düşünebiliyor musunuz, Durkheim'ın "Toplumsal İşbölümü" adlı kitabı İngilizce'den 10 yıl önce Türkçe'ye çevriliyor. Yani bu denli biz kendimizi Durkheim çizgisine doğru yönlendirmişiz. Hatta 1917'de Durkheim öldüğü vakit Fransa'yla savaştayız, buna rağmen o zamanki "Yeni Mecmua" Durkheim için özel sayı çıkarıyor. Yani bu denli Fransa tutkunuyuz, Fransa'ya yönelik bir şekilde olaylara bakıyoruz.

Keza iktisadi düşüncede de aynı gelişmeleri görmemiz mümkün, Türkiye'de, yani daha doğrusu iktisat Türkiye'de şu şekilde ifade edeyim, 1930'lardaki Alman çizgisine diyelim, Almanya'dan gelen hocalarla birlikte yönelirken daha önce büyük ölçüde Fransa üzerinden bir iktisadi algılamış durumdayız. Ancak bu iktisat da başlangıçta her ne kadar bir ölçüde Adam Smith'in görüşlerinin Fransa üzerinden bize yansması şeklinde gündeme gelmişse de, yani büyük ölçüde Cavit Beyin, Mehmet Cavit'in iktisat baktığımızda bunu görüyoruz, işte Fransa'da Coves gibi birtakım yazarlar aracılığıyla Türkiye'ye geliyor bu iktisadi düşünce. Ancak Türkiye'de asıl damgasını vuran ve cumhuriyet yıllarında da derinliği olan Charles Gide ve Charles Rist diye iki iktisatçı, Fransız iktisatçı. Bunlar aslında Türkiye'de Merkez Bankasının kuruluşunda da görev almışlar, Charles Gide Türkiye'ye gelmiş, birçok konferanslar vermiş ve Charles Gide'nin ünlü bir iktisadi, her ikisinin yazmış olduğu İktisadi Düşünce kitabı daha Osmanlı döneminde, daha doğrusu şöyle diyeyim, eski Türkçe olarak çevrilmiş, o denli önemli bir yapıt. Charles Gide ve Charles Rist'in kitabına baktığınız vakit, İktisadi Düşünce kitabına baktığınız vakit orada bir üçüncü yol önerisi var ki Türkiye'de de bu üçüncü yol aslında devletçilik olarak gündeme gelecek. Yani on-

ların 'solidarizm' dedikleri, dayanışma dedikleri bir kavram... Solidarizm aslında cumhuriyetin temel felsefesi olarak 1940'ların ortalarına kadar sürgit devam etmiş durumda. Yani bir ölçüde toplumsal dayanışmayı gündeme getiren ki bu da tabii özünde tek parti anlayışını besleyen bir anlayış. İşte Ziya Gökalp'ten hatırlarsınız, sınıf yok, esnaf var kavramı aslında bununla çok yakından bağlantılı. Yani her türlü toplumsal sınıf kavramını reddeden, ama buna karşılık meslek zümrelerinin dayanışmasını gündeme getiren bir anlayış.

Yani kısacası Türkiye'de bir taraftan Fransa'daki solidarist iktisadi düşünce ki bu bir ölçüde Marksgil bir anlayışa tepki olarak gündeme gelmiş, sınıf çatışmasına karşı bir perspektif olarak gündeme gelmiş bir anlayış, bir iktisat anlayışı. Bu bir noktada sürgit devam ederken 1940'lı, 30'lu yıllarda özellikle Almanya'dan gelen hocalarımızla birlikte, İktisat Fakültesinin kuruluşuyla birlikte gene tarihsel ekseninde bir iktisat nosyonunun beslendiğini görüyoruz. Yani baktığınız vakit o dönemdeki iktisat kitaplarına aslında özünde iktisat tarihi kitaplarıdır. Yani teoriden çok tarihsel eksenini gündeme getirdiklerini görebiliriz. Mesela Keynes... Keynes Türkiye'de bilinmiyor çünkü ünlenmesi Birinci Dünya Savaşı sonrasıdır. "Barışın Ekonomik Sonuçları" adlı son derece önemli bir kitabı vardır 1919'da yazmış olduğu. İlginçtir, bu kitap Osmanlıca olarak çıkmıştır, Fethi Okyar Malta'da sürgündeyken bu kitabı Türkçe'ye çevirmiştir. Bu bestseller bir kitap, yani o sırada dünyada bestseller bir kitap. Bildiğiniz gibi Keynes aslında Birinci Dünya Savaşında özellikle Versailles Anlaşmasının dünya ekonomisi için büyük bir çöküntüye neden olacağını öngörüyor ve dedikleri de, öngördükleri de ortaya çıkıyor. Yani Hitler'i gündeme getiren, Hitler'i bir ölçüde, Almanya'da irredantist politikaları tetikleyen Versailles Anlaşmasıdır ki Keynes'in en büyük eleştirisi de bu olmuştur. Mesela Türkiye'de bu Keynes'in Genel Teori'si yayınlandığı vakit çıt yok, bir tek Siyasi İlimler Mecmuası var o sırada Mülkiye Mezunlar Derneğinin çıkarttığı, orada kitabın kısa bir tanıtımı var.

Onun dışında ders kitaplarına baktığınız vakit Keynes diye bir şey yok. Keynes üzerine doğru dürüst odaklanma 1940'ların ikinci yarısındadır. İlginçtir, Türkiye'de aydın zümre çocuklarını o sırada eğer maddi olanakları varsa İsviçre'ye gönderiyorlar, orada doktora yaptırıyorlar. Bunun tek istisnası Fethi Okyar'dır, Osman Okyar'ı İngiltere'ye gönderiyor, Cambridge'e gönderiyor ve Cambridge'de Keynes'in öğrencisi oluyor Osman Okyar. Ancak 50'li yıllarla birlikte Türkiye'nin yörünge değiştirmesiyle birlikte, yani büyük ölçüde Almanya'nın çöküşü ve Alman iktisat düşüncesinin, büyük ölçüde bu tarihçi ekolün çöküşüyle birlikte tekrar neoklasik iktisadın gündeme gelişiyle birlikte Türkiye'de işte Sabri Ülgener'ler, bunlar yavaş yavaş bu konuya ilgi duymaya başlıyorlar. Sadun Aren Ankara'da bu konuyu gündeme getiriyor, birdenbire Türkiye eksenini değiştiriyor. Yani Keynesvari, işte istihdam gibi sorunların vurgulandığı bir alana gidiyor. Hatta Menderes hükümetleri de bunu seziyorlar, kredi musluklarını açıyorlar, bir ölçüde istihdam yaratmaya yönelik birtakım çaba içerisinde oluyorlar 50'li yıllarda ama musluğu açmasını bilen insanlar kapamasını bilmiyorlar. O yüzden 54'den itibaren Türkiye yeni bir kriz evresine giriyor.

Şimdi kısacası Türkiye'de aslında bu belirttiğim evrede Türkiye'nin kapalı ekonomik modeli Türkiye'de belirli bir büyüme unsurunu da gündeme getirmiş durumda. Bunun entelektüel boyutu tabii belirttiğim gibi bir tür içe kapalı bir sosyal bilim anlayışının gündeme gelişi. Yani özellikle bu küreselleşme evresinde Türkiye'de sosyal bilimlerin de yörünge değiştirdiğini, kültürel bağlamda çabaların da yörünge değiştirdiğini söylememiz mümkün. Yani şöyle ifade edeyim, Jöntürk döneminde mesela sosyoloji, işte Durkheim sosyolojisi, sonra Ziya Gökalp'in bu alandaki çabaları ön plandayken birdenbire 30'lu yıllarda birlikte sosyolojiden giderek antropolojiye doğru dönüyoruz ve özellikle 1930'lu yıllardaki ırk kavramının gelişmesi bununla çok yakından ilgili. Yani Atatürk'ün yurtdışında yazdığı ve son derece takdirle izlediği bir kişi var, bir antropolog var,

zafer toprak

Solidarist iktisadi düşünce bir ölçüde Marksgil bir anlayışa tepki olarak gündeme gelmiş, sınıf çatışmasına karşı bir perspektif olarak gündeme gelmiş bir anlayış

zafer toprak

Atatürk'ün kütüphanesine gittiğiniz vakit Pittard'ın "İrklar ve Tarih" adlı kitabının her satırının altının çizili olduğunu görürsünüz

dünya çapında bir antropolog, Eugene Pittard. Atatürk'ün kütüphanesine gittiğiniz vakit Pittard'ın "İrklar ve Tarih" adlı kitabının her satırının altının çizili olduğunu görürsünüz.

Pittard Türkiye'ye her geldiğinde Atatürk'ü ziyaret etmiştir, Atatürk'le yakın bir ilişkisi vardır. Hatta Atatürk manevi kızı Afet Hanımı Pittard'ın yanına göndermiştir İsviçre'ye ve İsviçre'de doktorasını Pittard'ın yanında antropoloji olarak yapmıştır. İlginçtir 1930'lu yıllarda dünyanın en büyük, en geniş antropolojik araştırması Türkiye'de yapılmıştır. Yani gerçekten 64 bin kişi üzerinde yapılan bir anket, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda, bu anket aslında Afet İnan'ın tez çalışması için gerekli ön bilgileri içermiştir ve işte temel sorun o tarihlerde, daha doğrusu defansif bir ırk sorunsalı vardı o tarihlerde. Daha doğrusu antropolojik bir ırktı bu, etnolojik bir ırk olmaktan çok antropolojik bir ırk sorunsalıdır.

Büyük ölçüde işte bildiğimiz gibi Türkler Batı literatüründe sarı ırk olarak gösterilmekte, aşağı ırk olarak gösterilmekte, 1930'lu yıllarda biz de sizler gibiyiz demeye getirilebilecek birtakım araştırmalardır o tarihte yapılan araştırmalar, antropolojik araştırmalar. Yani biz dolikosefal değiliz, biz brakisefaliz şeklinde bir söylemle ortaya çıkılır. Nitekim yapılan bu ölçümler, 64 bin ölçüm, ki bütün Türkiye'deki tıp camiası seferber edilir bu konuda ölçümler için, Türkiye değişik bölgelere ayrılır, bu bölgelerdeki doktorlar ellerinde pergel bütün bu ölçümleri yaparlar o tarihlerde. Özellikle İsviçre'den getirilir bütün bu alet edevat, gerçekten Türkiye'nin yüzde 75, 80 dolayında brakisefal olduğu ortaya çıkar ki bu da Batıdaki normlar, daha doğrusu Fransızlara özellikle hemen hemen eş değerde ölçüler olduğu kanıtlanmış olur.

Tabii bunun yanı sıra başka bir faktör de vardır, genellikle Türkiye'de tarih yazımında biraz ciddiye alınmaz, genellikle bu göç yolları vardır bildiğiniz gibi, Orta Asya'dan dünyanın dört bir yanına yönelen göç yolları. Aslında bunu da tabii bizler, yani Türkler keşfetmemiştir, bu Batıda geliştirilmiş bir modeldir. Yani aslında bu Eugene Pittard dediğimiz antropolog, ünlü

antropologun yazmış olduğu kitap çok önemli bir kitap, bu kitap aslında o sırada aryan ırk tezlerine karşı bir kitaptır özünde. Yani aslında ari bir ırk yoktur, ırkların karışımı söz konusudur ve uygarlık bu ırkların karışımından gündeme gelmiştir. Tez özünde budur, yani bu kitabı okuduğumuz vakit, Atatürk'ün de satır satır okumuş olduğu kitap. Özünde şöyle bir tez vardır genellikle, o sırada Avrupa'daki fiziki antropoloji çalışmalarında şöyle bir görüş ortaya çıkmıştır. Şimdi Avrupa'da, özellikle İsviçre çevrelerindeki birtakım yerleşimlere bakıldığı vakit, bu arkeolojik çalışmalar, antropolojik çalışmalara bakıldığı vakit buradaki insanlar aslında uzun kafa yapılı insanlar, yani dolikosefal insanlar, ama ne zaman ki Doğu'dan, daha doğrusu Orta Asya'dan göç dalgaları gelir ve bunlar bir şekilde Avrupa'da yerleşirler, o tarihten itibaren bu coğrafyalarda önemli bir uygarlık belirtisi ortaya çıkar. Yerleşik tarıma geçilir, hayvancılığa geçilir, yani gerçekten dolikosefallere karşın brakisefaller Orta Asya'dan göç etmişlerdir. Bu o zamanki antropolojik literatürün bize söyledikleri. Tabii bu bize şunu da gösteriyor, yani bu o tarihlerde hakikaten safsata mıdır? Hayır, değildir, çünkü bilimin ne ölçüde değişken olduğunu bizlere kanıtlayan bir şeydir. Hakikaten antropoloji, fizik antropoloji iki dünya savaşı arasında Avrupa'da son derece yaygın ve bilimsel normlar dahilinde gerçekleştirilen bir uğraştır, bunu da kaydetmek isterim.

Hatta sizlere şunu da söyleyeyim, tabii genellikle ırk kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrası çok tepkisel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar ırk sözcüğü son derece nötr bir kavramdı, mesela rahatlıkla iki dünya savaşı arasında Kemalist ırkçılık diye bir kavramdan söz edilebiliyor o tarihlerde. Yani böyle bir kavram yazılı literatürde, Cumhuriyet Halk Partisi neşriyatında da yer alabiliyor. Gerçekten ırk sözcüğü aslında, hatta ilk şunu da söyleyeyim, yani Türkiye'de ırk sözcüğünün ilk gündeme gelişi ulus kavramının olmayışından kaynaklanıyor. Yani Türk Ocaklarına baktığınız vakit, nizamnamesine baktığınız vakit ilk defa orada

Türk ırkından söz eder, ama buradaki ırk sözcüğünü millet anlamında kullanır. Çünkü millet sözcüğü o tarihlerde cemaat anlamına gelmektedir, o yüzden millet sözcüğünü kullanamazlar. Millet sözcüğü ancak cumhuriyetle birlikte gündeme gelmiştir, yani bizim genellikle anasırı gayrimüslime veya mileli gayrimüslime Osmanlıcada dendiği vakit gayrimüslim milletler dendiği vakit gayrimüslim cemaatler anlamına kullanılmaktadır, o yüzden millet sözcüğü kullanılmamıştır cumhuriyete kadar, yani daha doğrusu 20'li yıllara kadar, ondan sonra kullanılmıştır. O yüzden ilk sözcük aslında millet kavramı yerine gelişecek bir sözcük olarak ırk gelişmiştir. Yani şunu demeye getiriyorum, bizim ırk sözcüğüne karşı tepkisel tavrımız aslında İkinci Dünya Savaşı, özellikle Hitler Almanya'sındaki gelişmeler sonucudur diyebiliriz.

Kısacası baktığımızda bir yönüyle sosyolojiden antropolojiye doğru bir kayış vardır, bu çok önemlidir. Hatta Türk Antropoloji Mecmuası Türkiye'de bana sorarsanız iki dünya savaşı arasında çıkmış en "akademik" dergidir, yarısı Fransızca, yarısı Türkçe olarak çıkmıştır. Şevket Aziz Kansu özellikle bu alanda son derece önemli işlevler görmüştür. Enstitü önce İstanbul'da Tıp Fakültesi bünyesinde kurulmuştur, daha sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesine intikal etmiştir ve daha sonra aslında Ankara'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin kuruluşunun ana nedeni budur, antropolojidir. Baktığınız vakit Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde kurulan bölümlerin antropolojiyle çok yakından bağlantısı olduğunu görürsünüz ve bu tarihlerde antropolojik çalışmalar çok yaygın bir şekilde gündemdedir ve antropoloji aynı zamanda peşinden arkeolojiyi sürüklemiştir o tarihlerde, Türkiye'de ikinci bir olgu da 30'lu yıllarda tarihten arkeolojiye doğru bir kayıştır. Yani Türkiye'deki arkeoloji aslında "ulusal arkeolojidir" 1930'lu yıllarda. Hatta bütün arkeolojik çalışmalar yapılırken insan kalıntılarının da bir şekilde antropolojik amaçla toplandığını ve Ankara'daki enstitüde bir araya getirildiğini söyleyebiliriz. Kısacası şöyle diyebilirim, bizim kırılma, fay hatlarına bak-

tığımız vakit ilk fay hattı 1908'le birlikte gelen bir fay hattıdır. Bu birdenbire Batının aydınlanmacı düşüncesinin, özellikle üçüncü cumhuriyet Fransa'sının aydınlanmacı düşüncesinin Türkiye'ye yansması şeklindedir, ama 1929 buhranı ile birlikte ve Batıdaki çöküntüyle birlikte cumhuriyet Türkiye'sinin Batıya olan perspektifi, bakışında da bir dönüşüm ortaya çıkmıştır ve Türkiye Batıdan, daha doğrusu Türkiye'deki literatüre baktığımız vakit, özellikle Atatürk'ün, daha doğrusu bütün bu Türk tarih tezlerini gündeme getiren ana hatlara, Türk tarihinin ana hatları literatürüne baktığımız vakit birdenbire Batıdan doğuya doğru bir eksen kayması gündemdedir. Yani bir ölçüde uygarlık Batıda değil, Doğuda aranmaya başlanır ve çok daha tarihin derinliklerinde, prehistoryada aranmaya başlanır. Yani Türkiye'de birdenbire tarih bütün İslam, vesaire, bütün bunları atlar, geriye doğru bunları dışlar, prehistoryaya doğru yönelir ve bu nedenle arkeoloji ve antropoloji önem kazanmış olur bu tarihlerde.

Kısacası aslında tarihten de arkeolojiye önemli bir kayış vardır. Zaten Türk Tarih Kurumunun etkinliklerine baktığınız vakit tarihten çok o tarihlerde arkeoloji eksenli birtakım çalışmalar ve yurtdışına arkeoloji için insanlar gönderilir. Yani bu iki dünya savaşı arasındaki küreselleşme sürecinin uzantıları olarak Türkiye'deki görünümdür. Tabii bunun belirttiğim gibi ekonomi alanında devletçilik olarak gene içe dönük bir model olarak bir gelişme potansiyeli gündemdedir. Bu kaçınılmazdır, çünkü Türkiye'nin öyle o tarihlerde bir seçeneği var mıydı, maalesef yoktu. Dünya ekonomisinin küçüldüğü bir evrede, dünya ticaretinin küçüldüğü bir devrede ancak klering anlaşmalarıyla birtakım çözümler arayabiliyorsunuz ve Türkiye kendi yağıyla kavrulmak durumunda, bildiğiniz gibi o tarihlerdeki tüm yatırımlar bir ölçüde kırsal kesimden yapılan artılarla, yani bu alana yapılan iç ticaret haddelerindeki diyelim birtakım düzenlemelerle gerçekleştirilmiştir diyebiliriz. Şimdi bu konuşmam sırasında şunu vurgulamak istiyorum, aslında Türkiye'de biz tarihi çok içsel dinamiklerle

zafer toprak

1929 Buhranı ile birlikte cumhuriyet Türkiye'sinin Batıya olan bakışında da bir dönüşüm ortaya çıkmıştır

zafer toprak

Cumhuriyet Halk Partisi'nin o tarihlerde öyle çok partili döneme geçmeye pek niyeti yoktu, ama Türkiye bir şekilde çok partili döneme geçmek durumundaydı

açıklıyoruz, oysa tarihi açıklarken bu küresel gelişmelere bakmamız gerekiyor. O nedenle de bunları vurguluyorum, bu konulara değinme gereği duyuyorum.

Şimdi Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası pek öyle seçeneği olan bir ülke değildi, yani Türkiye hatta Duverger'i okuduğunuz vakit işte tek parti dönemi aslında çok parti için bir laboratuardı şeklinde kimi anayasa hocalarımız bu doğrultuda görüş belirtiyorlar. Ben o kanıda değilim, yani savaşın gidişatı Türkiye'nin kaderinde belirleyici niteliktedir. Savaş diğer tarafça kazanılsaydı Türkiye'deki otoriter yapı sürgit devam ederdi, yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin o tarihlerde öyle çok partili döneme geçmeye pek niyeti yoktu, ama Türkiye bir şekilde çok partili döneme geçmek durumundaydı. Özellikle bir kısım, tabii kısmen iç huzursuzluk var, iki dünya savaşı arasındaki diyelim Türkiye savaşa girmedi, ama savaşa girmiş kadar oldu, yüksek bir enflasyon var, işte bildiğiniz gibi angarya türü birtakım yükler bindirilmiş durumda toplumun değişik katmanlarına, büyük bir huzursuzluk var. İşte varlık vergisini biliyoruz, onun ardından toprak mahsulleri vergisini biliyoruz, milli korunma vergisini biliyoruz, kanunu biliyoruz, işte Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bütün bunlar aslında tepki yaratan unsurlar, ama tabii en önemli hususlardan birini Kuzeyden gelen tehdit unsuru olarak değerlendirmek gerekir. İşte Sovyetler Birliğinin o tarihteki toprak talebi olsun, boğazların ortak savunusu olsun, bütün bunlar Türkiye'yi bir şekilde Batının kucağına attı diyebilirim. Yani mesela o tarihlerde IMF kurulduğu vakit Türkiye IMF kurucuları arasında yok, Birleşmiş Milletlerde var, ama IMF 1944'de kurulmuştur, yani Breton Woods'a gitmemiştir Türkiye, ancak 1947'de IMF'ye katılmıştır. Onun da ön şartı olmuştur işte bildiğiniz gibi 1946 devalüasyonunu yapmak durumundayız, bir ölçüde Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine tekrar entegre olabilmesi için birtakım ön şartlar koşulmuştur ve Türkiye de buna boyun eğmiştir. Hatta gereğinden fazla, yani hala tartışılır, 1946 devalüasyonu gerekli miydi, değil miydi, bütün

bunlar tartışılır. İşte bildiğiniz gibi daha sonra Truman Doktriniyle belirli bir şemsiye, askeri şemsiye altına giriyoruz, Marshall Planına entegre oluyoruz. Türkiye bir şekilde Batı camiasının içerisine katılıyor bu süreç içerisinde.

Şimdi özellikle vurgulamak istediğim bir husus, yani bu evrede işte Demokrat Parti evresini biliyoruz, şimdi Demokrat Parti evresi tabii 1950'li yıllar, 20. Yüzyıl Amerika'nın altın çağı, yani Amerika bir model, dünyanın dört bir tarafından model 1950'li yıllarda. Gelişme iktisadi da bu bağlamda bir model, işte Batı dünyası nasıl ekonomik evrelerini geçirmişse bunu taklit ederseniz siz de aynı noktaya varırsınız. Yani Menderes'in çıkıp işte 50 yıl içerisinde Avrupa'yı yakalama öngörüsü de bu tür bir felsefeden kaynaklanıyor olsa gerek. Yani dünya iktisadına baktığınız vakit o tarihte bu gelişme iktisadının son derece ağırlıklı olduğunu görüyoruz. Amerika her yönüyle dominant, egemen bir ülke 1950'li yıllarda, hepimiz Amerikan filmleri seyrediyoruz o tarihlerde, Amerikan blucini giymeye başlıyoruz. İşte James Dean'di, Elvis Presley'di, bütün bunlar aslında yaşamımızın bir parçası oluyor o tarihlerde ve tabii Amerika'nın en büyük kaygılarından biri de o tarihlerde şöyle bir tez var. Yani Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, bu tür savaşların gerisinde aslında Avrupa'daki düşünsel kriz yatıyor ve bu düşünsel krizi de besleyen Avrupa'daki Humboldt denen üniversiter yapı, bir şekilde bunu çözmek gerekiyor. Bu nedenle de Amerikanizm dediğimiz bir olay gündeme geliyor 50'li yıllarda, Amerika Avrupa'da birtakım eğitim kurumlarını finansal yönden destekliyor, bunların yeni yapılanmalarına vesile oluyor. Bu Türkiye'de de böyle oluyor, Ortadoğu Teknik Üniversitesi bu projenin bir parçasıdır. Yani Ortadoğu Teknik Üniversitesi bizim klasik üniversiter modelle bir alternatif olarak gündeme getirilmiştir, başarılı da olmuştur aslında, bugün Ortadoğu Teknik Üniversitesi son derece seçkin bir üniversiter kuruluşumuz. Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi de bu bağlamda gündeme gelmiştir, ama o denli başarılı olamamıştır. Çünkü Erzurum Üniversitesi tarım eksenli bir şe-

kilde bir model olarak düşünölmüştür, aynı başarıyı gösterememiştir. Yani bir alternatif, Avrupa'daki birtakım, yani bizim Avrupa'nın önlü, diyelim entelektüel kimliklerinin geri planına baktığımız vakit önemli ölçüde bir Amerikan faktörü olduğunu söyleyebiliriz. Mesela önlü tarih ekölü, Annales ekölüne baktığınız vakit, Broudel'e baktığınız vakit, Broudel'in özellikle kurmuş olduğu kurumlara baktığınız vakit bunların hepsinin arkasında Amerikan finansal desteğinin olduğunu görürüz. Yani bir ölçüde Humboldt diyen klasik Avrupa kültürüne alternatif bir süreç gündeme getirme çabası içerisinde oldukları o tarihlerde.

Şimdi çok önemli bir kırılma noktası aslında 70'li yıllarda gündeme geliyor, hemen bunu belirteyim. Yani bizim bu postmodernite, modernite dediğimiz ayrımın, çünkü bizler öğrenci olarak modernite çağının öğrencileriyiz diyebilirim, şimdi benim öğrencilerim postmodernite çağının öğrencileri, epey fark var. Yani bizler çok daha global olarak bakarken, yani bir ölçüde makro bakarken şimdiki öğrencilerimiz çok daha mikro bakıyorlar. Biz daha sosyale ağırlık verirken şimdiki öğrenciler daha kültüre bakıyorlar, yani bizim sorunlarımız hep sınıfsal sorunlardı, şimdikiyse etnik sorunlar, dinsel sorunlar, bu tür şeyler, postmoderniteye özgü sorunlar. Biz daha böyle strüktürel bir şekilde bakarken şimdi çok daha tez yazan öğrencilerim benim hikaye anlatıyorlar, naratif bir şekilde anlatıyorlar, yani strüktürden yoksun olduklarını söyleyebilirim. Tabii bizler sayılara çok önem verirdik, nimrisi dediğimiz rakamlara çok önem verirdik, rakamlarla birtakım şeyleri, kantitelerle ifade etmeye çalışırdık, şimdikiyse kalite önemli oluyor, böyle bir geçiş var. Yani bu ana hatlarıyla moderniteyle postmodernite arasındaki farkları size özetlemiş durumdayız. Bu olay aslında 1970'lerin ikinci yarısından itibaren gündeme gelen bir husus, bunun gerisinde de birtakım ekonomik gelişmeler, fazla ekonomist olmak istemiyorum, ama yani 1970'lerin krizi, dünya krizi, resesyon aslında son derece önemli bir rol oynadı.

Bildiğiniz gibi Keynes'le başladım, onu hemen

belirteyim. Keynes dünya ekonomisine 1970'lerin ortalarına kadar hâkimdi, yani baktığınız vakit Nikson bile Keynesgil ekonomik modelleri uygulayan bir kişiydi. Kennedy de Keynesgil ekonomik modelleri uygulayan bir kişiydi. Yani Keynes'in egemenliği, hükümlanlığı aslında 70'lerin ortalarına kadar sürdü, 74'de Nobel kime verildi arkadaşlar? Hayek'e verildi. Yani iki yıl sonra da Friedman Nobel aldı, dünyanın çehresi değişti. Bildiğiniz gibi stagflasyon olayı gündeme geldi, dünya petrol kriziyle birlikte bir ölçüde arz eksenli bir enflasyon süreci yaşandı ve bu buhran, aslında Türkiye bunu yakalayamadı. Türkiye'de o tarihlerde böyle birtakım şeyler oluyordu, ama Türkiye hala yurtdışından gelecek dövizlere bel bağladı, dövize çevrilebilir mevduatlara bel bağladı ve bizi 24 Ocak kararlarına götüren bir sürecin içerisinde girdi. Yani Türkiye aslında ithal ikameci modelden daha erken bir evrede ayrılması gerekirken, yani Türkiye'de iktisat bilgisi hakikaten çok teorik bir bilgi olarak, daha doğrusu bilfiil dünyadaki gelişmeleri izler bir birikim Türkiye'de maalesef yoktu. Türkiye'de birtakım uyarılar olmadı mı? Oldu, hatta 1970'lerin ilkyarısında oldu, bu önümüzdeki kriz bir yapısal krizdir, konjonktürel değildir, ama bizde iktidarlar onun tamamen konjonktürel olduğuna inanıyorlardı ve o nedenle de palyatif birtakım önlemlerle bunu geçiştirmeye çalıştılar. Türkiye 70'li yılların ikinci yarısında bir kriz evresine girdi, bu arada tabii Friedman'dan söz ettim, işte birtakım Chicago Boys, Latin Amerika'da çok etkin bir şekilde rejimlere ekonomik bağlamda müdahale etti. İşte Amerika'da Reagan iktidara geldi, Thatcher İngiltere'de iktidara geldi, Türkiye'de de Özal iktidara geldi. Yani daha doğrusu bütün bu huruç hareketi Türkiye'de de etkisini gösterdi, Türkiye'de de neoliberal iktisat modelleri hâkim oldu, yani 24 Ocak kararlarıyla birlikte. Bu tabii emek kesiminin bastırılması anlamına geliyordu, dış ticaretin serbestiyeti anlamına geliyordu, işte faizlerin serbest bırakılması, biliyorsunuz, bütün bunlar 24 Ocak kararları sonrası gelişmeler. Ancak bu süreç içerisinde tabii entelektüel bağlamda da o mo-

zafer toprak

Bizler çok daha global olarak bakarken, yani bir ölçüde makro bakarken şimdiki öğrencilerimiz çok daha mikro bakıyorlar

zafer toprak

Postmodernite kervanına katıldığımız andan itibaren sınıfsal sorunlar çok geri plana atıldı, etnisite ön plana geçti, Türkiye'de din sorunsalları ön plana geçti

dernite söyleminin de bir kenara bırakılmasına neden oldu ve Türkiye hızlı bir şekilde Batıda da yeşermekte olan postmodernite kervanına katılmış oldu.

Burada baktığımızda tabii bu postmodernite kervanına katıldığımız andan itibaren sınıfsal sorunlar çok geri plana atıldı, Türkiye'de etnisite ön plana geçti, Türkiye'de din sorunsalları ön plana geçti ve bugünkü Türkiye bir şekilde 80'li yıllarla birlikte, bu postmodernite söylemiyle birlikte kurgulanmış oldu. Biz üniversitede hala bununla mücadele etme çabası içerisindeyiz, nasıl akademik camiayı tekrar moderniteye döndürebiliriz, bunun çabası içerisindeyiz. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim, çok sağ olun.

cengiz arın - Sabah oturumunun katkı, soru yanıt bölümüne başlıyoruz.

erdinç tokgöz - Önce Sayın Başkanı, çok değerli, kendi alanlarında akademik kişiliklerini zirveye çıkarmış bu iki değerli bilim adamını saygıyla selamlıyorum.

Önce Zafer Toprak meslektaşına bir iki küçük ilave yapmak istiyorum. Şimdi biz 1967'nin sonunda Hacettepe'de Osman Okyar'la İktisat Bölümünü kurduk, bir profesör, bir doktoralı asistan olarak kurduk. Dolayısıyla Okyar'ı çok yakından tanıma fırsatım oldu. Bildiğiniz gibi Atatürk'ün en yakın arkadaşı Fethi Okyar'ın oğludur. Fethi Okyar uzun süre Londra Büyükelçiliği yaptı, Osman Okyar bu fırsattan çok iyi yararlandı, aynen Toprak'ın söylediği gibi Keynes'in öğrencisi oldu. Ancak çok önemli, zarif bir incelik var orada; dünya bilir ki Cambridge ortanın solunda fikirlerin egemen olduğu üniversitedir, Oxford muhafazakar, aristokrat ailelerin, büyük sermaye gruplarının hâkim olduğu üniversitedir. Ama Osman Okyar Cambridge'den etkilenmemişti, aşırı liberal bir hocaydı. Ancak kadere bakın, 1956-1957 yıllarında Demokrat Partinin hışmına uğradı, Keynesgil bir küçük makale yazdı Cumhuriyet'te. Dedi ki, eğer amme masrafları, o zamanki dille söylüyorum, amme masrafları hızla artarken amme varidatı, toplam amme masrafları hızla artarken toplam amme

varidatı aynı hızla artmıyorsa amme bütçesi açık verir. Bu bütçenin açık vermesi sürekli hale gelince de enflasyon sürecine girmiş olur ekonomi, bu kadar. Bakanlık emrine alındı, o zaman üniversite hocaları bakanlığın memuruydu. Osman Okyar hocalıktan alındı, bakanlık emrine alındı. Liberal, ama sadece Keynesgil makro iktisat düzeyinde makro, küçük bir analiz yazdı Cumhuriyet'te, hayatı bitti.

İkincisi kendimle ilgili, sene 1959, benim kuşağıma yakın arkadaşları görüyorum, Memduh Yaşa Hocamız amme masrafları dersi anlatıyor, aynen bunu söylüyor. Arz mahdut, talep namahdut, fiyatlar yükselir namütenahi. Bunu amme masrafları dersine uyguluyor, kamu harcamaları hızla artıyor, kamu varidatını aynı hızla arttıramıyorsa hükümet kamu açıkları ortaya çıkar. Ben de biraz afacan bir öğrenciydim, nur içinde yatsın, sınıf arkadaşım Kemal Yoğurtçugil'le yan yana otururduk. Hemen hocalara sataşırdık, ben hemen fırladım, Hocam, işte enflasyon sürecini tarif ettiniz, Türkiye'de enflasyon var, niye hükümet bunu kabul etmiyor dedim, beni dersten attı. Aynen dersten attı, nasıl attı biliyor musunuz? Bin polis bir vatandaşa ne yaparsa veya bir subay bir ere ne yaparsa öyle yaptı. Burada bırakayım ama ihtilalden sonra kendisini üniversiteye kabul etmek istemeyen öğrencilerin önüne ben, Yurdağül çıktık ve Memduh Hocayı odasına kadar biz koruyarak götürdük. Bunu bir Ankara treninde kendisine anlattım, hüngür hüngür ağladı. Bana yaptığı o kabalığı bana affettirmek için o günden sonra beni böyle bir kardeşi gibi kabul etti.

Son söyleyeceğim şey 1920'li yıllarda ve 30'lu yıllarda Türkiye'nin iktisadi hayatında, siyasi hayatında, dış politikasında Ruslar çok etkili ve yararlıdır. Lenin'in Rusya'sı milli mücadeleye yardım etmeseydi iddia ediyorum milli mücadeleye o kadar kolay kazanılamazdı. Genç arkadaşlar için söyleyeyim, silah, her türlü askeri donatım malzemesi yanında nakit para gönderdi Lenin Rusya'sı. 30'lu yıllarda devletçilik döneminde 34-38 yıllarında 19 fabrika kurulması plana, programa kondu, icraya geçildi, teknik bilgi, teçhizat, maddi yardım Ruslardan

ama kadere bakın, bu kadar yakın ilişkiler içerisinde olan, emperyalizme karşı savaşan Türkiye'nin yanında olan Rusya Stalin'in iki üç tane fanatik yardımcısının Türkiye üzerinde hak iddia etmesi sonrası ilişkiler alt üst olmuştur. Biz acele ABD'nin şemsiyesi altına girdik.

Son bir şey söyleyeyim, çok değerli, gerçekten saygı duyduğum bilim adamı Afşar Timuçin Beye, lütfedip küçük bir analiz eder mi? Ben 30'lu, 60'lı, 70'li yıllarda yurtdışında eğitim gördüm. Almanya'da, Fransa'da Türkler öteki sokağa geçmez. Türk kahvesine, Türk berberine, Türk terziğine, Türk manavına gider, Almanca'yı öğrenmek istemez, Alman sinemasına gitmez, Alman marketine gitmez, 30 sene geçmiştir, bir kelime doğru dürüst Almanca öğrenmez. Son, çok güncel olduğu için Merkel-Erdoğan tartışmasında da konu oldu, bunu birikiminizle nasıl açıklıyorsunuz? Yani ne oluyor da bu insanlar bu kadar katı davranabiliyor. Çok teşekkür ederim.

cengiz arın - Şimdi önce salondan soruları alacağız, sonra sorulara sayın konuşmacılar toplu yanıt verecekler.

çiğdem şahin - İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yardımcı Doçent Çiğdem Şahin. Hıfzı Topuz Hocamızın belirttiği gibi toplum iletişim toplumundan koparak enformatik topluma doğru gidiyor. Bırakın muhalif ya da alternatif bilgi ve düşünceye iletişimi açmayı, alternatif düşünce ve bilginin dile getiriliş ortamları ve araçlarının önü tıkanmaya çalışılıyor. Tek taraflı medya, tek taraflı enformasyon, muhalefetin susturulduğu üniversiteler ve diğer kurumlar, sadece belirli bir egemen görüşü enforme eden ve bütün kültürel ve toplumsal dinamiği bu enformasyonla belirlemeye çalışan bir siyasi sistemle karşı karşıyayız. Bu arada tabii ki bu tek taraflı enformasyonla oluşturulan ve bir anlamda da muhafazakarlığın bir artı, avantaj olarak sunulduğu bir gidişata doğru gidiyor toplumumuz. Şöyle ki, yani pratikte baktığımızda eskiden insanlar inançlarını daha böyle gizli yerine getirirlerdi, şimdi bağıra bağıra, göstere göstere yapıyorlar ya da ne bileyim, cemaat ilişkilerini ya da tarikat ilişkilerini insanlar korkarak açığa vururlardı ya da

vurmamaya çalışırlardı, şimdi resmen cemaatleriyle övünüyorlar. Yani böyle bir muhafazakar gidiş var toplumumuzda, yalnız bunun Türkiye'ye özgü bir özellik olduğunu düşünmüyorum, Amerika'da da böyle bir gözlemim olmuştu.

Benim söylemek istediğim veya bütün panelistlere sormak istediğim aslında medeniyetlerin çöküşü ve yükselişi ya da toplumların geriye gidişi ya da aydınlığa yeniden çıkışı ilk kez yaşadığımız bir şey değildir. Tarihte dönemsel olarak veya ülke örneklerinde bu tür geçişler hep olmuştur. Şu anda eğer Türkiye böyle bir çöküş veya böyle bir değer kaybı süreciyle karşı karşıya olduğu düşünülürse yeniden aydınlığa çıkış ya da yeniden toplumsal dönüşümün, bilimsel veya avantajlı ya da yine nasıl söyleyelim, yeniden aydınlığa dönüş için dinamikler ne olmalıdır?

sultan er- Ben emekli bankacıyım, sorum Zafer Toprak'a. Son krizin kültürel anlamda irdelemesi yapılmadı. Gerek ekonomik model gerek kültür alanında ne gibi değişiklikler yaratacak bu son kriz?

cengiz arın- Teşekkürler. Başka soru, kısa yorum? Dilerseniz şimdi sözü sayın konuşmacılara bırakalım.

afşar timuçin- Peki, Erdinç Bey Hocamızın sorusu tabii çok önemli ve çok ilginç. Ben dışarıda hep bulunduğum zamanlarda gerek Kanada'nın Montreal Kentinde, gerek Avrupa'da zaman zaman gittiğimde bu yalıtılmışlığı gördüm. Bir kere gettolar mı demek lazım bilmiyorum ama ayrı mahallelerde yaşıyorlar ve kaynaşma diye bir şey söz konusu olmuyor. Kanada'ya gittiğimde beni Türk cemaatinin genel sekreteri yaptılar. Fakat öyle bir cemaatle karşılaştık ki kendi içinde kavgalı, dışarıya tamamen kapalı. Kendi içlerinde de sürekli birbirlerini yiyorlar, hiçbir sorun da yok, o böyle yaptı, bu böyle yaptı gibi. Gerçekte galiba bu Avrupa'da daha çok duyuluyor, çünkü Avrupa'ya giden insanlar belli bir kültür düzeyinin altındaki insanlardı, yani alt kültür düzeyinde insanlar gittiler. Hatta Hollanda hükümetinin Kültür Bakanlığının davetlisi olarak 84

erdinç tokgöz

1920'li yıllarda ve 30'lu yıllarda Türkiye'nin iktisadi hayatında, siyasi hayatında, dış politikasında Ruslar çok etkili ve yararlıdır

afşar timuçin

Geriye gidiş diye bir şey olmuyor insan yaşamında, bilinç sürekli geliyor

yılında Hollanda'ya gittim ve orada her gün bir şehirde Türklerle, akşamları da karma görüşmelerimiz oldu. Galiba Eindhoven Kentindeydi, bir genç kız daha konuşmaya başlamadan ağlamaya başladı. 'Niye ağlıyorsunuz, ne oldu, daha konuşmaya da başlamadık' dedim. Dedi ki, 'benim halim harap, ben İstanbul'dan, Ankara'dan değil, Anadolu'nun en ücra köşesinden bir köyden buraya geldim, dolayısıyla düşünün benim yaşadıklarımı'.

Gerçekten çok vahim, çünkü görenek farkları çok belirleyici, yani Kanada'da da tabii daha üst bir kültür grubundan insanlar var az çok. Yani çok üst bir kültür grubundan değil ama kız gece saat 1'de sevgilisiyle dönüyor, sevgilisi onu öperek kapıda bırakıyor. Türk baba bunu karşılayamıyor. Dolayısıyla görenek farklı çok büyük sıkıntılar yaratıyor. Bir de tabii Batılının bize bakışındaki aşağılayıcılık var ve bizim o aşağılayıcılığa teslim oluşumuz var büyük ölçüde. Yani burada teslim oluşun tabii şöyle kaynakları da var, tarihten bu yana, geç zamanlardaki tarihten söz ediyorum, Fransız, İngiliz, Alman, Rus hayranları var ama bu hayranların doğru dürüst bir şey getirdiği elbette olmayacaktı. Bu bir aşağılık duygusunu kökleştirdi bizim toplumumuzda, hatta belki sözü uzatıyor muyum, vakit fazla almak istemem, ama benim başımdan çok önemli bir şey geçti, onu anlatmak isterim.

Fransız kültür ateşesi bir gün telefon etti, Fransız Konsolosluğunda bir konuşma, bir konferans mümkün mü diye, tabii dedim. Fakat adam çok kaygılı, herhalde beni solcu diye duymuş, orada ne yapacağımı bilemiyor, ara ara telefon ediyor. Ben de dedim ki, 'size hazırladığım yazıyı getireyim de bir bakiverin bakayım, dilde bir yanlış yapmış mıyım.' Adam gayet yukarıdan bakarak şöyle bir, 'siz bu yazıyı hazırlarken plan yaptınız mı' dedi. 'Bana bak' dedim, 'ben bu işin uzmanıyım, sana nezaketen bunu getirdim, yoksa sana akıl danışmaya gelmedim'. Bu kişi benim orada yapacağım konuşmaya Fransızların gitmemesi için çırpındı, hatta demiş ki 'Fransızca konuşma yapmayacak, Türkçe konuşma yapacak'. Oysa ben hem Fransızca hem Türkçe

konuşma yaptım, Fransızlar kızdılar, bize Türkçe konuşma yapacağınız söylendi dediler. Sonra bazı toplantılarda, gene yemekli toplantılarda şunu gözlemledim, bunu burada söylerken tabii biraz sıkılarak söylüyorum. Bizim aydınımız o çok basit bir adam olan kültür ateşesine gerekmediği ölçüde yakınlık gösteriyordu. Yani biz ağırlığımız koyamıyoruz, bu kültür eksikliğinden olabiliyor, görenekler farklılığından olabiliyor. Bir de tabii Avrupa'ya giden insanımızın alt kültür düzeyinde oluşundan oluyor sanıyorum. Biz hep böyle bir ikinci sınıf insan olmaya zaten razı gibi yaşıyoruz.

Çiğdem Hanımın yorumuna gelince, kullandığı bir deyiş biz çok kullanıyoruz, ama bence doğru değil. Geriye gidiş diye bir şey olmuyor insan yaşamında, bilinç sürekli geliyor. Bilinç yetersizlikleri oluyor, bugün tabii Türkiye'de çok büyük bir bilinç yetersizliği var. Yani konuşmamda da söylemeye çalıştım, felsefe var, bilimde var, sanatta var, yani Türkiye'de hiçbir dönemde bu kadar kötü şiir yazmamıştı şairler. İnsan o şiiri görünce ürker yani bunu ben mi yazdım diye ve yırtar atar, onu yırtmıyor, yayınlıyor. Demek ki burada bir bilinç yetmezliği yaşıyoruz biz, bilinç yetmezliğinin tabii temel nedenlerinden biri konuşmamda belirlemeye çalıştığım gibi nüfus artışıdır. Başka nedenleri var, siyasi baskılar var, bizim yetersizliklerimiz var, ama bir toplum olduğu yerde kalmıyor. Yani nasıl kurtulacağını biz bilemeyiz, ama toplumlar kurtuluyor sonunda. Yani bu takılmalar hep var insanlık tarihinde, bir bocalama dönemi geçiyor.

Mesela biz şimdi buradaki güçlü yanları da görmezden geliyoruz, mesela Ortaçağ'ı tarih ve felsefe öğretmenlerimiz kapkaranlık bir çağ diye anlattılar. Hatta ben bir lisede konuşma yapmaya gitmişim, felsefe odasına alalım seni dediler. Felsefe odasında tarih şeridi yapmışlar, bir yer simsiyah, niye dedim, Ortaçağ orası dediler. Şimdi insanlık ne o kadar düştü, ne o kadar da yukarı çıktı. Yavaş yavaş yukarı doğru tırmanıyoruz, ama insan olmak orta yolda olmaktır. Sabırla katkıda bulunmayı bekleyeceğiz, o çok güzel günleri biz de görüp öyle ölelim hayallerini de bırakmamız gereki-

yor. Çünkü olmayacak bu, yani olmaz, insanlık tarihinde böyle bir şey yok. Devrim dediğimiz şeyler bile evrimlenen bir yaşamın sonucudur. Yani umutsuzluk diye bir şey yok, kısa vadede umutsuzluk her zaman var, ama uzun vadede hep umut var.

zafer toprak- Hem Çiğdem Hanıma hem Sultan Hanıma yanıt vermiş olayım, birlikte değerlendireyim. Önce şunu belirtmek isterim, zamanım yetmediği için 80 sonrasında yeterince değinemedim.

80 sonrası Türkiye'yi algılayabilmek için bir dünyadaki gelişmeleri ve Türkiye'nin gerçeklerini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Hem şunu vurgulamak isterim, bu sayısal bağlamda nüfus çok önemli bir faktör. Yani Türkiye'nin, daha doğrusu bu toprakların nüfus yoğunluğu uzun yıllar son derece düşük. Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda kilometrekareye 18 kişi düşüyor. Bütün Batıda demografik transformasyon süreçleri yaşanırken Türkiye'de bu olmuyor. Bu ancak 1940'lardan itibaren gündeme geliyor ve Türkiye'de 1940-1980 arası demografik bir transformasyon var, köklü bir, hatta bir demografik devrim var.

Şimdi tabii bunun çok önemli sonuçları oluyor, diğer bir deyişle 1980'li yıllardaki gelişmeler, üniversiter gelişmeler dahil bu tür bir dönüşümün bir uzantısı olarak değerlendirilebilir diye düşünüyorum. Üniversite somutuna indirgendiği vakit bildiğiniz gibi YÖK devreye giriyor, birçok üniversite açılıyor. Aslında Türkiye'de eğitim bir ölçüde daha tabana yayılmak isteniyor ama tabii bu tür gelişimler hele dar bir zaman süreci içerisinde gerçekleştirildiği vakit aynı zamanda bir "avamlaşmayı da" gündeme getiriyor. Şunu kastediyorum, bu kadar hızlı bir dönüşüm aslında üniversitelerden beklediğimiz işlevlerin yerine getirilememesi anlamına da geliyor. Bu akademi için de söz konusu.

1930'lu yıllar, 1940'lı yıllar Türkiye'deki akademianın dilbilgisi oransal olarak bugünkü akademianın çok üzerinde, onu söyleyebilirim. Yani o zamanki İktisat Fakültesi dergilerine bakın, o dergilerde çıkan yabancı dildeki, özellikle Fransızca makalelere bakın, bugün

acaba kaç tane hocamız aynı düzeyde ürün verebiliyor. O konuda genel olarak Türkiye ölçüğünde soru sormak gerekiyor.

Kendi alanımla ilgili söyleyebilirim, verilen, gösterilen kaynaklara bakabiliyorum, yani Türkiye'de benim camiam, yani daha doğrusu tarih camiasının yüzde 90'a yakını yabancı kaynak kullanmaksızın bir ürün verme çabası içerisinde. Bu dediğim gibi demokratikleşme, "eğitimin daha tabana yayılması" sonucunda eğitimdeki bir ölçüde karşılaşılan sorunlar diye düşünüyorum. Akademia için de, hele son zamanlarda doçentlik sınavlarında bunu net bir şekilde görüyoruz, yani demokratikleşme bir ölçüde beraberinde bir avamlaşma sürecini de getiriyor, bilimsel bağlamda da bunu söylemek mümkün.

Şimdi tabii 1980'ler hepimizin bildiği gibi Türkiye ekonomisinde bir dönüşüm evresini simgeliyor. Bir anlamda eski ithal ikameci modelden bir ölçüde uzaklaşıyor, ihracata dönük bir ekonomik modele doğru geçiliyor. Bu 80'li yılların diğer bir özelliği ise daha önceki çatışmacı siyaset anlayışından uzlaşmacı bir siyaset anlayışına doğru bir geçişi de simgelediğini söyleyebilirim.

Türkiye demokrasinin en büyük sorunlarından biri 1946 sonrası demokrasinin gereği olan uzlaşmayı bir ölçüde gerçekleştirilememesi. Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki ilişkilere baktığımız vakit bu böyle, daha sonra 60'lı yıllarda, 70'li yıllarda Adalet Partisiyle Cumhuriyet Halk Partisi ilişkilerine baktığımız vakit bu böyle. Yani merkez sağ, merkez solda yer alan bu partiler aslında çok daha uçlarda politikalar gütmüş durumdadır, çok daha ideoloji eksenli politikalar gütmüş durumdadır. Tabii bunun sakıncaları, daha doğrusu bunun sonucu bildiğiniz gibi 12 Eylül oluyor bir anlamda.

Uzlaşamamaları, bildiğiniz gibi 100 turun üzerinde bir tur atmalarına rağmen cumhurbaşkanı seçemediler 1980 yılında. Şimdi 80'li yıllarda aslında böyle bir eksene doğru bir kayış var, daha uzlaşmacı bir anlayışın gündeme gelmesi söz konusu, ama öbür yandan Türki-

zafer toprak

Türkiye'de eğitim bir ölçüde daha tabana yayılmak isteniyor ama tabii bu tür gelişimler hele dar bir zaman süreci içerisinde gerçekleştirildiği vakit aynı zamanda bir "avamlaşmayı da" gündeme getiriyor

zafer toprak

1970’li yılların bence Türkiye demokrasisinin en önemli unsuru Türkiye’de güçlü bir sendikal hareketin olması ve Türkiye’de bu sendikal hareketin sürgit devam etmemesi gerçekten Türkiye için büyük bir talihsizlik oldu

ye’de bir taraftan ekonomik yönden dışa açılmanın getirdiği birtakım artılar varken öbür taraftan bölüşüm ilişkilerinin son derece olumsuz bir şekilde evrildiğini de görüyoruz. Tabii aynı şekilde 12 Eylül felsefesi bir ölçüde Türkiye’de iki yönlü etkide bulundu. Bir taraftan sivil toplum kavramının 1980’li yıllarda daha geniş bir eksenle gündeme gelebileceğini varsayıyoruz ve geldi de bu bölümlerde, ama öbür taraftan Türkiye’deki emek hareketi mesela büyük bir darbe yedi. Yani bence demokrasinin belki de en önemli boyutlarından biri olan bu tür bir sendikal hareketin 1980’lerde yediği darbe, hala o darbenin sonuçları, hala o darbenin bir ölçüde olumsuz etkilerini yaşamaktayız diyebilirim. Yani 1970’li yılların bence Türkiye demokrasisinin en önemli unsuru Türkiye’de güçlü bir sendikal hareketin olması ve Türkiye’de bu sendikal hareketin sürgit devam etmemesi gerçekten Türkiye için büyük bir talihsizlik oldu diyebilirim.

Az önce 1960’lı, 1970’li yıllardaki moderniteden söz ettim. Tabii bunların ben daha çok artılarını gündeme getirdim, bunların eksileri de vardı ve bu eksilerinin bir şekilde törpülenmesi gerekiyordu. Bunlar bir ölçüde 1980’li yıllarda gündeme geldi diyebilirim. Yani bizler üniversitede öğrenciyken doğru dürüst ders kitabımız bile yoktu, büyük ölçüde kantin kültürüyle büyük bir ölçüde bir formasyon görüydük. Mülkiyede bile özellikle iki kitap, bir Nikitin’i okurdunuz “Ekonomi Politik”, bir de Politzer’in “Felsefenin Temel İlkeleri’ni” okurdunuz, bütün dünyayı algıladınız, bu iki kitap yeterliydi sizin bütün diğer sorunlarınızı çözmeye. Yani bir ölçüde çok dar bir bilim alanı kendimize keşfetmiştik ve bu da önemli ölçüde sınırlayıcı bir bilim alanıydı. Mesela sivil toplum kavramı, sivil toplumla ilgili birtakım gelişmeler her ne kadar 1970’li yıllarla birlikte İdris Hoca olsun, Şerif Hoca olsun, birtakım gündeme getirmişseler de aslında sivil toplum kavramı önemli bir kavram, bunun ancak 80’li yıllarda geliştiğini görebiliyoruz ve sol kavramı da tamamen bir emek unsuru olmaktan çıktığını görüyoruz 80’li yıllarda. Solun çok daha tabanının genişlediğini görüyoruz, bu çevre

hareketinden tutun, toplumsal cinsiyet sorunlarına kadar çok daha değişik boyutlar arz ediyor ki bu da bir ölçüde bence artılar olarak gösterilebilecek hususlar diyebilirim.

Genel olarak bakıldığında, 2008 krizi tabii işte çok ekonomik açıklamalarını yapabiliriz, likidite bolluğu ve benzeri hususları gündeme getirebiliriz, ama sarkacın tekrar bir tür Keynesgil çizgiye doğru yöneldiğini de söyleyebiliriz. ABD’deki gelişmelere baktığımız vakit regülasyon dediğimiz, düzenlemeler dediğimiz Obama’nın uygulamaları büyük ölçüde bu doğrultuda. Hatta son sağlık reformunu, vesaireyi düşündüğümüz takdirde aslında sarkacın ters tarafa doğru yöneldiğini de belirtmek gerekir bu bağlamda. Keza Avrupa’daki birtakım politikaları da bu şekilde değerlendirmek mümkün. Yani bence neoliberal politikaların önemli ölçüde aşındığı bir evreye girdik diye düşünüyorum. Bunun yanı sıra postmodernist söylemin de benzer bir şekilde sorgulandığı bir evreye girmiş durumdayız.

Son olarak, iletişim çağında tabii ki yönlendirici birtakım paradigmlar hâkim oluyor, medyanın özellikle çok önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz ama alternatif kanalların internet başta olmak üzere giderek daha açıldığı kanısındayım. Yani tabii ki genelinde, dünyadaki genel gidişat doğrultusunda kimi çevrelerde muhafazakarlık olgusu bir ölçüde ağırlık kazanıyor, özellikle dünyadaki göç ve benzeri sorunlar nedeniyle bu çok daha ön planda, xenofobik görüşler ön planda yer alıyor. Ancak iletişim çağının iletişim alanında da daha bir açılıma neden olduğu kanısındayım. Geleceğe daha bir umutla bakmak gerektiği kanısındayım. Teşekkür ederim.

cengiz arın - Profesör Toprak’a teşekkür ediyorum. Şimdi, iki değinmesi dikkatimi çekti, ne düşündüğünü merak ederim. Biri ‘80 öncesi uzlaşma kültürü azdı, ‘80’den sonra uzlaşma kültürü arttı, işte birey daha fazla bir özgürlük alanına yöneldi. Eğer Türkiye’den söz ediyorsak ‘80 darbesi uzlaşmaya götüren değişik yollar, teknikler var. Bütün toplumu susturursanız evet, bir uzlaşma ortaya çıkar. Şimdi o darbenin etkileri neredeyse bugüne kadar üni-

versitelerde de çok belirgin, en canlı, dinamik analizlerin yapılması beklenen üniversiteler çoğu yerde kendi sorunları konusunda susmuş durumdadır. Yani bireysel özgürlük evet, postmodernizm çok da eleştirildi, akılcılığı eleştiriyordu. Nietzsche'den başlayarak, üniversite eleştirel aklın merkezlerinden biri. Şimdi bir bu, ikincisi Sayın Topuz'un konuşması sırasında da değinildi, iletişim çağı, kanallar açılıyor, bu çağ aynı zamanda tekellerin de çağı. Yani küreselleşme dediğimiz öncelikle tekellerin finansal ya da başka şekilde dünya kaynaklarına daha hâkim hale gelmesinin süreci. İletişim kanalları önemli, o kanallar üzerinde de bir tekelleşmenin etkisi, yani kanallardan akan iletiler ne kadar saptırılmış, ne kadar yanlış bilgi veriyor, böyle bir soru da kafamda var.

Şimdi salondan da soru almak istiyorum.

taşkın öztürk - Marmara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi öğrencisiyim. Sorum Zafer Beye olacak, Keynesgil ekonomiye bir geçiş süreci yaşanacağını söylediniz, 29-44 arasındaki kadar sancılı bir süreç mi olacak önümüzdeki dönem?

mahmut arslan- Batı karşısındaki kompleks üzerinde durmak istiyorum. Şimdi ilk Almanya'ya gidenler kasaba şehir görmeden yatak yorgan Münih garına inen insanlar her bayram Türkiye'ye gelirler. Bu konuda ilginç bir tespiti var Kemal Tahir'in. İlk gidenler dönerken Kapıkule'ye gidip kendine göre bir anket

yapmış ve bu ankette Anadolu köyünden, kırından giden insanların Batı karşısında hiçbir kompleksi olmadığını, aydınların ise daha Kapıkule'deyken medeniyetin, uygarlığın merkezine gidiyorum diye daha baştan yenik çıktıkları belirtiyor. Bir de, köyünden şehir görmeden Almanya'ya gidip dönenler arasında orta yaşlı birini bulmuş, adam bir Alman küreği getirmiş hediye olarak köyüne. Onunla oturup bir köşede mülakat yapmış Kemal Tahir ve ona 'nasıl buldun bu Almanları' diye sormuş. O kişi, önce 'bu Almanlar çok akıllı adamlar' demiş durmuş ama sonra 'kulak asma, o kadar da akıllı değiller' demiş. 'Neden' demiş Kemal Tahir, o da 'akıllı olsalar Müslüman olurlardı' demiş. Yani yine kendisine bir üstünlük payesi veriyor.

murat sağlam - Kocaeli Üniversitesi son sınıftayım. Dinin vicdan özgürlüğü sayıldığı Türkiye'de, deyiminizle postmodern Türkiye'de gençlerin belli yönere çekilmesine nasıl bakıyorsunuz, belli zaafların kullanılarak bazı cemaatlerin ya da anti dincilerin iktisadi etkileme olasılığı var mıdır? Soruyu Zafer Hocaya soruyorum.

salim sayar- İktisat Fakültesi Mezunuyum. Görevim dolayısıyla Tatvan ve yöresinde bulundum ve orada doğrudan doğruya Ahlat kazasında böyle gezerdim cumartesi ve pazar günleri. Orada kümbetler, tarihi binalar var. Oralara, burası kütüphane, burası eğitim salonları diye tanıtıyorlar. Oysa biz zaman zaman Türkle-

cengiz arın

Küreselleşme dediğimiz öncelikle tekellerin finansal ya da başka şekilde dünya kaynaklarına daha hâkim hale gelmesinin süreci

zafer toprak

12 Eylül sonrası bir entelektüel cendere söz konusu ve bu tabii daha uzlaşmacı bir alanın tepeden inmece bir anlayışla topluma empoze edilmesi söz konusu

ri çadırda yaşayan kimseler olarak vasıflandırıyoruz. Bunu nasıl açıklamak gerekir.

İkinci sorum Neumark'ın bir sözüyle ilgili. Neumark, şöyle demişti: Almanya'daki Türk işçileri Türkiye'ye geldikleri zaman ekonomide bir dinamizm olur, bir yükselme olur.

kemalettin erpe - Ben özellikle alt kültür, üst kültür diye bir terimin kullanılıp kullanılmayacağına çok şüpheyle bakıyorum. Kültürler bence eşit olarak görülmek durumundadır. 37 yıllık Avrupa yaşamımda gördüğüm, birincisi getto orada yoktu, hususi yaratıldı. Özellikle Alman devleti, birinci sorumlusu onlar. İkincisi de göç veren ülkelerin sorumluluğu dahilinde gelişen durumlar. Sosyolog arkadaşın da söylediği gibi insanlar karşılaştığı ilk durumlarda aşağılık kompleksi hissetmezler, bu bilinç olarak ancak varsa hissedilir. Yani ya kendini üst kültürden ya da alt kültürden hissedebilir. Buna göre Edward Sait'in Oryantalizm bağlamında yazdıkları doğrultusunda incelenmesi gereken şeylerdir..

çiğdem şahin - Fakültede aydınlanmanın dinamiklerini matbaanın icadı ve okuma yazma oranının artması, kitap okumanın artmasını örnek veririz. Tabii ki ekonomik dinamikleri bir yana bırakıyorum. Bu anlamda Zafer Hocanın söylediğinden sanırım Ortaçağ'da matbaanın işlevi neyse günümüzde de herhalde internet iletişimin daha demokratikleştirilmesi açısından bir açılım sağlayabilir.

cengiz arın - Teşekkürler. Şimdi kalan süreyi iki değerli konuşmacı arasında bölüştüreceğim. Buyurun Hocam.

afşar timuçin - Efendim, alt kültür, üst kültür yoktur, diyen soruyu cevaplayayım. Alt kültür elbet vardır, bir gelin sizinle inelim Dolapdere'ye doğru, alt kültürün olduğunu nasıl göreceksiniz. Biz o insanların yukarıya çıkması için uğraşyoruz. Yoksa orada o insanlar kalsın dersiniz o insanlara ihanet etmiş olursunuz. Ben halktan geliyorum ve halka bir gün bile ihanet etmedim, budur.

Vallahi tabii Kemal Tahir'in, rahmetlinin yaptığı araştırmanın ne kadar sağlıklı olduğunu bilmiyorum. Yalnız benim de demin söylediğim gibi oraya giden insanlar o kadar alt kültür düzeyindeydiler ki bir aşağılık duygusu duymak

için bile daha biraz yukarıda olmak gerekiyordu. Yani tümüyle kavrayamadıkları bir dünyanın içinde yaşadılar ve kavrayamadıkları bir dünyanın içinde yaşamının da mutluluğunu mu artık, mutsuzluğunu mu, birbirine karıştırarak yaşadılar, ama bu insanların biraz daha, özellikle birinci kuşak çocuklarıyla ben karşılaştım, ikinci kuşak çocuklarıyla özellikle Hollanda'da karşılaştım. Bu insanlar çok sıkıntılı insanlardı ve hatta hileye hurdaya çok fazla yatkındılar.

Yerel hükümet bizi cemaatin yöneticileri olarak davet etti, dedi ki, 'şu işçilerinize bir söz geçirin'. Nedir problem, dedik. 'Almanya'dan buraya geliyorlar, biz onları işçi yapıyoruz. Üç gün sonra kavga edip çıkıyor, çünkü işsizlik parası asgari ücrete hemen hemen çok yakın, bunları çalıştıramıyoruz' dediler. Şimdi işte bu alt kültür dediğim budur, bu insanlar belki aşağılık duygusu duyamayacak kadar bile taban daydılar ama bir süre sonra orada hileyi, hurdayı, kurnazlığı da öğrenecek hale geldiler. Bugün Almanya'ya gidersek müthiş dolap çeviren insanlarla karşılaşacağız, Kanada'da da öyledir, başka şehirlerde de. Yani öyle bir gariplik var ki ne en altta kalıyor adam, ne yukarı doğru çıkıyor, ortada bir yerde mafyacı olabiliyor, hileci olabiliyor. Nitekim işte bu oradan gelen paralar yeni yutuldu. Yani aşağılık duygusu duyabilmek için bile belli bir bilinç yetkinliği gerekiyor sanıyorum.

zafer toprak - Şimdi tabii Cengiz'in kaygılarına katılmamak imkânsız, yani tabii 12 Eylül sonrası bir entelektüel cendere söz konusu ve bu tabii daha uzlaşmacı bir alanın tepeden inmece bir anlayışla topluma empoze edilmesi söz konusu.

Dur diyebiliriz, ancak şunu unutmamak gerekiyor, Türkiye'de çatışmacı kültürün 1946 sonrası giderek uç noktalara doğru yönelmesi kısmen iç gerekçelerle açıklanabilirse de burada özellikle Türkiye'nin uluslararası platformda bir kanat ülke olmasının da önemli bir rolü var. Yani NATO'nun bir üyesi olması ve son derece stratejik bir coğrafyada bulunması Türkiye'de çatışma kültürünün bence bir ölçüde dışarıdan da pompalandığı şeklinde bir görüş bende hâkim. Özellikle işte Komünizmle

Mücadele Dernekleri, bunların nasıl finanse edildiklerini bir ölçüde biliyoruz. Yani bu çatışmacı kültür aslında Türkiye'yi sürekli çözümsüzlüklere sürüklemiş durumda, ama şunu da kabul etmek gerekiyor. Aydınlanmacı, yani modernitenin aydınlanmacı perspektifinin de birtakım açmazları oldu Türkiye pratiğinde. Yani aşırı pozitivist bir anlayışın, determinist bir perspektifin neden olduğu birtakım açmazlarla da Türkiye bir tarihsel süreç içerisinde karşılaştı. Hatta şunu bile söyleyebilirim, Türkiye'de Durkheim sosyolojisinden giderek bir ölçüde Bergson'a doğru kayış, 1920'lerin ikinci, Mustafa Şekip Tunç ve çevresinde o iradecilik bir noktada bu determinizmi sorgulamaya yönelik bir süreç olarak karşımıza çıktı ve 1930'lu yılların romantik anlayışları da bir ölçüde buradan beslendi diyebilirim.

Kısacası aslında bu bireyin bu denli vurgulanmasının toplumsallık bağlamında bir sakıncası olduğu kanısında değilim. Çünkü bir noktada 1960'ların, 70'lerin pratiğinden gelen insanım. Ne kadar bireysel hak ve özgürlükler gündemdedi, bunu da sorgulamamız gerektiği kanısındayım o evrede.

Şimdi gene dinsel vicdan özgürlüğü de bir özgürlük ama önceliği olan bir özgürlük olarak addedilmemesi gerektiğine inanıyorum şahsen. Yani diğer bütün özgürlükleri dışlayacak bir vicdan özgürlüğünün bir ölçüde insanın, insanlığın evrimi için o denli öncelikli bir sorun olduğu kanısında değilim. Ancak öbür taraftan da vicdan özgürlüğünün Türkiye'de belirli bir evrede törpülendiğini de kabul etmek durumundayım. Tek parti döneminde özellikle... Tabii şunu da söyleyebilirsiniz, devrimin mantığı bunu gerektiriyordu, diyebilirsiniz ama bunun ötesinde inanç diye de bir olgu, yani bunu bir ateist olarak söylüyorum, yani inanç diye bir olgunun da olduğunu kabul etmek gerektiği kanısındayım.

Salim Beyin sorusuna gelince, Türkiye'de ulus kimliğinin oluşmasında iki uç nokta var. Biri 'ilkçi' bir ulus anlayışı. Yani çok gerilere götürülebiliriz bunu. Birtakım değerleri çok gerilerde arayabiliriz, Orta Asya'da arayabiliriz veya Anadolu'da ilk Selçuklular döneminde arayabiliriz, bütün bunları bu ekseninde görebiliriz.

Bir de tabii ulus kimliğinin oluşmasının çok daha geç dönemlerde, yani burada gene Batıda invented dedikleri, yani bir yaratıcı olarak ulus kimlik, ulus kimliğinin yaratılmış olduğunu varsayabiliriz ki o zaman da çok yakın bir döneme gelmemiz gerekiyor. Balkan harplerine, vesaireye gelmemiz gerekiyor. Bu iki perspektif aslında günümüzde hala tartışılan, sırf Türkiye'deki ulusçuluk bağlamında değil, bütün dünyadaki ulusçuluklar bağlamında tartışılan bir şey. Tabii ki geçmişteki değerleri bir şekilde dışlamamak gerekiyor, bunları kabul etmek gerekir ama bunları da bir tür abartılmış bir şekilde de gündeme getirmemek gerekiyor.

Neumark'ın o görüşüne ise pek katılmıyorum. Yani orada çalışan işçilerimizin Türkiye'ye uygarlık getireceklerine inanmıyorum. Yani daha yapısalcı bir açıdan olaya bakıyorum, yani orada çok çalışkan bir insan Türkiye'ye geldiği vakit çok tembel olabilir, ortam kişiyi bir ölçüde belirleyecektir en son evrede.

Buhranla ilgili soruya gelince, 1929 Buhranı olduğu vakit çok abartılı olacak, ama Keynes bilinmiyordu. Oysa günümüzde birtakım stabilize faktörler biliniyor, birtakım dengeleyici faktörler biliniyor ve tabii küreselleşmenin getirdiği birtakım artılar var, eksiler var bütün bu krizin bir ölçüde yönlendirilmesinde, yönetilmesinde ama bütün bunlara rağmen 1929 Krizi türü derin bir kriz olacağını sanmıyorum. Çünkü 29 Krizini İkinci Dünya Savaşı çözüm getirdi. İstihdam olanağı ancak İkinci Dünya Savaşıyla birlikte Amerika'da çözüm buldu. O yüzden çok daha uzun sürgit bir kriz olarak karşımıza çıktı 29 krizi. Bu krizin, 2008 krizinin aynı derinlikte olacağı kanısında değilim, ama tabii bir V modelinin olmayacağı, bunun çok daha uzun süreç içerisinde V'nin diğer kandanın daha diyelim yatay bir çizgide gelişeceğini de öngörüyoruz gibi geliyor bana.

cengiz arın- Çok teşekkürler. İki değerli konuşmacıya da değerli katkıları için teşekkür ediyorum.

zafer toprak

Modernitenin aydınlanmacı perspektifinin de birtakım açmazları oldu Türkiye pratiğinde

değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları

Prof. Dr. Tülay Arın'ın Anısına

3. Gün

16 Nisan 2010 Cuma

İkinci Oturum

Oturum Başkanı : Dr. Cengiz Arın
Konuşmacılar : Prof. Dr. Ali Tayfun Atay
 Seyfi Öngider
 Doç. Dr. Sibel Özbudun Demirer

152

cengiz arın- Üçüncü günün son oturumunu açıyorum. “Değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları” genel başlıklı bu oturumda, konuşmacıları kürsüye davet ediyorum, Profesör Doktor Ali Tayfun Atay, Seyfi Öngider ve Doçent Doktor Sibel Özbudun Demirer. İlk olarak söz, Profesör Ali Tayfun Atay’da.

ali tayfun atay- Saygıdeğer hocalarım, mes-

lektaşlarım, değerli konuklar, sevgili öğrenciler diyemiyoruz, sağlık olsun. Öncelikle ben İstanbul Üniversitesi İktisat Mezunları Cemiyeti’ne böylesine önemli ve değerli bir etkinliği düzenledikleri ve beni buraya konuşmacı olarak davet etme nezaketini gösterdikleri için teşekkür ederek başlamak istiyorum.

Akademik hayatıma fizik antropoloji alanında

başlamış, paleoantropoloji alanında yüksek lisans yapmış, sonra toplumsal insan bilim, yani sosyal kültürel antropoloji alanında tekrar bir yüksek lisans ve doktorasını tamamlamış bir akademisyen olarak hem Afşar Timuçin Hocanın, hem de Zafer Toprak Hocanın tebliğlerinde yer alan pek çok nokta bende önemli çağrışımlara yol açtı. Fakat bunları ne kadar sentetik bir biçimde sentezleyebileceğimden emin değilim. Her ikisi de beni çok heyecandıran noktalara değindiler tebliğleri içerisinde ve onlar üzerinde durmak benim için büyük bir mutluluk olacak.

Zafer Hocanın tebliği üzerinden bazı noktaları açarak Afşar Hocanın çok daha geniş çerçevede kültür üzerine ve daha genel olarak yaptığı değerlendirmeye değinme imkânım olacak. Zafer Hocanın bize daha önce gelen konuşma metninin özetinde ağırlıklı olarak 1930'lar Türkiye'sinde antropolojik ırk paradigmasının, bir resmi ideolojik motivasyonla öne çıkması üzerinde yoğunlaşacak bir konuşma olacağını biliyordum. Bu bağlamda Hocayla acaba keyifli bir tartışma ortamı yaratılır mıyiz düşüncesiyle bazı hazırlıklarım oldu, ama Hocam o özette vaat ettiğinden çok daha fazlasını bizimle paylaştı. İşin iktisat boyutu da oldukça öne çıktı. Ben izninizle 1930'lara geri dönmek, ama orada demirlemem üzere bugüne yönelik de bazı fikirler ileri sürmeye çalışacağım. Zafer Hoca, 1880'den 1930'a kadar olan dönemi ayırt etti ve bunun daha demokratik, aydınlanmacı (Jöntürk aydınlanması şeklinde nitelenebilecek) bir dönem olduğunu vurguladı. Belki de 1923 cumhuriyetinden de önce 1908 devriminin üzerinde durmak gerektiğini, eğer Türkiye'de bir dönüşüm söz konusuysa oradan başlatmak gerektiğini vurguladı. Katılıyorum genel olarak, ama yine de belki 1923'ün ayırt edilmesi gereken önemli bir eşik olduğunu da vurgulamak gerekiyor. Tabii ki Osmanlı'da bir modernleşme süreci yaşandı, cumhuriyet modernleşmesi bir bakıma bundan beslendi. Önemli ölçüde devamı, ancak aynı zamanda ondan ayrı bir şey olduğunu da vurgulamak gerekir.

Osmanlı modernleşmesi, muhafazakâr bir modernleşme olarak tanımlanabilir. Yani süreklilik içinde bir değişme gerçekleştirme çabası burada temel noktayı oluşturur. Cumhuriyet modernleşmesi, radikal bir modernleşme, geçmişten kopuşun bir belirleyen olduğu bir modernleşmedir. 1920'ler devrimci bir dönüşüm dönemi olarak karşımıza çıkıyor. Bu sonuçta Batı toplumlarında ortaya çıkan ulus devlet modellerinin işleyiş sürecinden biraz farklı işleyişe sahip bir süreç. Öncelikli olarak İngiltere ve Fransa örnekleri üzerinden konuşmak gerekirse, sürecin bu ülkelerde önce bir uluslaşma, yani toplum katında kendisini gösteren bir dönüşüm, belli bir iktisadi dinamiğe dayalı olarak ortaya çıkan bir dönüşüm olduğunu görürüz. Sonra buna bağlı olarak bir siyasal düzenlenme gelmiştir. Siyasal düzenleme, İngiltere'de Fransa'dan daha farklı şekilde ortaya çıkmıştır, ama nihayetinde bu siyasal düzenlemenin adı ulus devlettir. Ulus devletin ardından, böyle bir yaşamın uygun, geçerli, iyi olduğu inancı olarak ulusçuluk, yani milliyetçilik gelir. Burada süreç, uluslaşma, ulus devlet ve ulusçuluk (milliyetçilik) şeklinde bir rota izler. Tabii geç ulus devletleşen toplumlarda bu şekilde olmuyor. Türkiye'de ortaya çıkışını da Cumhuriyet dönemini esas alarak konuşmak gerekir. Bu, bir anlamda Osmanlı modernleşmesinde de izlenebilir. Orada da bir Osmanlı milleti yaratma çabasıyla başlayan, sonra "İslam kimliği üzerinden bunu gerçekleştirebilir miyiz" arayışlarının olduğu, sonunda İttihat ve Terakki bünyesinde Türkçülük olarak ortaya çıkan ve diğer seçeneklerin geçersizleşmesine bağlı olarak kendisini gösteren bir milliyetçiliğin ortaya çıktığını görürüz. Türkçü ideolojinin savunucusu olan bir bürokrasinin Türk ulus devletini inşa ettiğini ve ondan sonra da uluslaşma sürecimizin başladığını söyleyebiliriz. Batıda klasik olarak ifade edildiği üzere aşağıdan yukarıya toplumsal, kültürel katmandan siyasal katmana doğru işleyen süreç, bizde yukarıdan aşağıya, devletten topluma doğru bir işleyiş içerisinde karşımıza çıkıyor. Böyle olunca da Türk ulus devleti, 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti benimsedi.

ali tayfun atay

Türkçü ideolojinin savunucusu olan bir bürokrasinin Türk ulus devletini inşa ettiğini ve ondan sonra da uluslaşma sürecimizin başladığını söyleyebiliriz

ali tayfun atay

Cumhuriyetin toplumsal ve kültürel kurulumu, bir başka deyişle sosyolojik kurulumu halen devam etmektedir. Bugün yaşadığımız sorunlar halen bu toplumsal, kültürel kurulumun sonucu olarak karşımızda olan sorunlardır

İngiliz modelinde olduğu üzere anayasal monarşi de bir ulus devlet modeli, ancak sonuçta biz, onu değil, cumhuri modeli seçtik ve Türk ulus devleti 29 Ekim 1923'te resmen ve siyaseten kuruldu.

Resmen ve siyaseten deme ihtiyacını şundan duyuyorum: bu cumhuriyetin toplumsal ve kültürel kurulumu, bir başka deyişle sosyolojik kurulumu halen devam etmektedir. Bugün yaşadığımız sorunlar halen bu toplumsal, kültürel kurulumun sonucu olarak karşımızda olan sorunlardır. Sosyolojik kurulum sürecinde de hayli yol alınmıştır, ama bunun tamamlandığı söylenemez. İyimser olma imkânlarımız yok mudur, vardır, ama bizi kötümserliğe sevk eden pek çok nokta da karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta bu süreç devam etmektedir.

Siyaseten kurulum sürecinden sonra, toplumu iradi olarak dönüştürme çabası vardır. Özellikle Cumhuriyetin kurulmasından sonra eski hayatla, eski hayatı temsil eden sembollerle, aktörlerle hesaplaşma ve tasfiye, buna bağlı olarak da yeni hayatın dinamiklerini, prensiplerini hayata geçirme yolunda uygulamalar, 1920'li yıllara damgasını vurmuştur. Halifeliğin kaldırılması, Medeni Kanun'un kabulü, tarikatların kapatılması ve Şeyh Sait isyanı gibi tepkiler... 1930'lar bir anlamda bu devrimci pratiğin konsolidasyonu yolunda ortaya çıkan bir tür içe kapanma dönemidir. Bu dönemde Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'yle birlikte kendisini gösteren ırk paradigması, dünyada özellikle iki savaş arası dönemde evrimci kuramın gözden düşmesi ve difüzyonist anlayışın öne çıkmasının sonucu olarak ırk ve kültürün iç içeliği, kültürel değerlerin, inançların ve pek çok hasletin aslında biyolojik, genetik temellerden ayrı düşünülmeyeceği görüşüyle kendisini gösteren bir dönemdir.

O dönem içerisinde Türkiye'de de olup bitenler Zafer Hoca'nın vurguladığı üzere bir tepkidir, çünkü kültürel çeşitliliğin ırk temelinde açıklanmasına bağlı olarak kategorizasyon içerisinde Türklere biçilen bir yer var ve ona bir tepki olarak ortaya çıkan bir hareket söz konusu.

Evrimcilikle difüzyonizm arasındaki farkı bir cümleyle açayım: Evrimciliğin difüzyonizme göre daha az eşitsizlikçi olduğu söylenebilir. Her ikisi de eşitsizlikçidir, ama evrimcilik biraz daha insafli bir eşitsizlikçiliklidir. Şöyle ki, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Darwin'den beslenen, ama onu da önceleyen bir sosyal evrim fikrinin olduğunu, hatta Darwin'in sosyal, kültürel, politik ve iktisadi alanda olup bitenlerden etkilenecek kendi biyolojik evrim kuramını geliştirdiğini söylemek gerekir. Darwin ve sonrasında sosyal darwinizm şeklinde bir değerlendirme yapmak tam olarak doğru değildir. Darwin'i önceleyen ve besleyen bir sosyal, kültürel evrimci anlayış –özellikle Victoria dönemi İngiltere'sinde– mevcuttur. Evrimcilik daha az eşitsizlikçidir, çünkü en azından insanlığın ruhsal birliği ilkesi söz konusudur. Evrim merdiveninin en üst basamağında en gelişmiş teknolojiye, uygarlığa, sanata sahip modern Batı uygarlığı yer alır. Diğer toplumlar evrim merdiveninin daha alt basamaklarında yer alırlar. Ortadoğulular, Hintliler, Afrika yerlileri, Amerika yerlileri, Avustralya yerlileri diye bir hiyerarşik dizilim içerisinde aşağıdan yukarıya doğru sıralanan toplumlar söz konusudur. Deniyor ki, "bunların bir kısmı imkânları olmadığı için Batının bugün geldiği noktaya gelememişlerdir, ama umut vardır". Çünkü insanlığın ruhsal birliği söz konusudur; "biz eğer onlara imkânlar sunarsak onlar da bizim bulunduğumuz noktaya gelebilirler". Modernleşme, sömürgecilik, Avrupa merkezilik, oryantalizm, bunların hepsi kuramın içerisinde yer alır ve buna bağlı olarak bir anlamda sömürgeci politikayı haklılaştırma, tüm dünyanın iktisadi kaynaklarının kullanımını haklılaştırma söz konusudur. O toplumlar da bu aşamaya gelebilirler, çünkü en azından bir ruhsal birlik halimiz, insanlığın psişik birliği söz konusudur.

Bu eşitsizlikçi bir kuramdır, ama difüzyonizm bundan daha fazla eşitsizlikçi bir kuramdır. Difüzyonizmde aşağıdan yukarıya çıkma, ilerleme şansınız yoktur. Kurama göre kültürel yaratıcılık belli toplumlara özgüdür, bu onların genetiğinden çıkan bir şeydir ve diğerleri böyle bir kapasiteye biyolojik altyapı itibarıyla sa-

hip değildir. O yüzden insanlığın ruhsal birliği diye bir ilkedan söz edemeyiz; tarihin değişik dönemlerinde belli halklar, kültürler belli yaratıcılıkları gerçekleştirmiş ve kültür aktarıcı olarak doğrudan kültürel ürünlerin aktarımıyla veya insan göçleriyle bir yerden başka bir yere kültürü taşıyarak diğer coğrafyalarda yaşayan halkları da daha ileri kültür ürünleriyle, dinamikleriyle, pratikleriyle ve uygarlıkla tanıştırmışlardır. Buna göre, uygarlık ve kültür taşıyıcı olmak bazı toplumların boynunun borcudur. Bu, 19. yüzyılın ilk yarısında mevcut olan ve sonucu İkinci Dünya Savaşı'na çıkan bir anlayış, bir paradigmadır. Bunun ırkçılıkla müthiş bir etkileşimi vardır. O dönemde Fransa'da, İngiltere'de ve kısmen Amerika'da difüzyonist kuram üzerinden genel bir ırk kavramı son derece doğal bir motivasyonla kullanılmaktadır. Böyle bir iklim söz konusudur ve o iklim içerisinde diğer difüzyonizmlerle mücadele etme yolunda bir Türk difüzyonizmi çıkmıştır ortaya. Türk Tarih Tezi, Türklerin Orta Asya'da uygarlık yaratıcısı ya da bütün uygarlıkların altyapısını oluşturan bir insan kaynağı olarak ortaya çıktıklarını anlatmaya çalışıyor.

Bu Türk difüzyonizmi neye karşı? Afet İnan, ortaöğretimde okutulan Fransızca tarih kitabındaki ırklarla ilgili açıklamalarda, Türklerden ikincil ırk diye söz edildiğini ve Türklerin Mongol ırkından, yani sarı ırktan olduğunu ifade eden bir bilgi okuyor. Bu bilgiyi Atatürk'e götürüyor ve Atatürk'ün verdiği cevap, "bunun böyle olmadığını göstermemiz gerekir, bunun için çalışmalar yapmamız gerekir" şeklindedir. Bu çerçevede başlayan "Türk ırkının kökeni nedir?", "Türklerin tarihine ilişkin doğru bilgi nasıl ortaya çıkarılabilir?" gibi konular üzerine çalışmalar yapmak üzere Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti oluşturuluyor. Daha sonra Türk Dil Kurumu da kurulacaktır, ama en önemlisi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 1936'da kurulmasıdır. Zafer Hoca ağırlıklı olarak orada antropolojinin dert edildiğini ve esas alınmak istendiğini vurguladı, ki katılıyorum ona. Erinc Yeldan da İktisat Fakültesi'nin bağımsız bir fakülte olarak 1936'da kurulduğunu vurguladı. Ne kadar ilginçtir ki aynı yıl 1936'da devlete

bağımlı bir fakülte olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulur. Bu bir edebiyat fakültesi, fakat fakültenin adı çok manidar. Az önce sözünü ettiğim tarih konusundaki hassasiyeti, dil konusundaki hassasiyeti adında yansıtan bir kurum; ama ilginç olan nokta coğrafya. Daha önceki birkaç yılda, 1930'ların başından itibaren çok öne çıkmış bir disiplin olmamasına rağmen, fakültenin adı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olarak tasarlanmıştır. Benim bu gariban okulumun adı hiçbir zaman doğru kullanılmaz kamuoyunda. Zafer Hoca da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi dedi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi demedi. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi olarak kullanılır; Dil Tarih Coğrafya Fakültesi olarak kullanılır; ama içerisinde neredeyse 30 yıl geçirmiş biri olarak çok net Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesidir o fakültenin adı ve daha önemlisi tarihle coğrafyanın arasında bir tire vardır.

ali tayfun atay

**Türk Tarih Tezi,
Türklerin
Orta Asya'da
uygarlık yaratıcısı
ya da bütün
uygarlıkların
altyapısını oluşturan
bir insan kaynağı
olarak ortaya
çıktıklarını
anlatmaya çalışıyor**

ali tayfun atay

Coğrafyaya tarih ekle, vatan olsun. Coğrafya artı tarih, eşittir vatan. Böyle bir problem var Türkiye açısından. Yaşadığımız coğrafyanın vatan kılınması lazım; onun için ona bir tarih inşa etmemiz lazım

Bu tire neden vardır? Gerçekten de söz dizimi açısından düşündüğümüzde niçin Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi değildir de, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'dir ve tarihle coğrafya birbirine bağlanmış, perçinlenmiş, arada bir tire vardır? Ben bu tirenin anlamı üzerine çok düşündüm, bilgi almaya çalıştım. Çok fazla bir bilgi çıkmadı; çıkan bilgiler arasından birisini paylaşmak istiyorum. Afet İnan'ın Ankara Üniversitesi tarafından yayınlanan Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı, DTCF'nin kuruluş hazırlıkları hakkında bilgi veriyor. Atatürk tarafından düşünülen ilk ismin içinde dil yok. Arada tire olacak şekilde Ankara Üniversitesi Tarih-Coğrafya Fakültesi düşünülüyor. Sonra buna dilin de eklendiğini; dilin önemi vurgulanarak Türk dilinin diğer dillerin anası olan bir dil olduğu iddiasını temellendirmek için dil konusu üzerine de çalışmalar yapmanın önemi vurgulanarak dilin de isme eklendiğini biliyoruz. Orada tarih tezinin önemli bir dayanağı olan Anadolu'nun eski halklarının Türklüğü, neolitik devrimin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan ilk uygarlık olarak Sümerlerin Türklüğü ve bütün bunlarla ilgili iddialar da tarih tezinin içinde yer aldığı için, eski dillerin, Hititoloji, Sümeroloji, Hindoloji gibi dillerin önemi nedeniyle, dil işin içine dahil ediliyor.

Atatürk'ün niçin tarih ile coğrafyayı tireli yazdığınına ilişkin Afet Hanım şöyle diyor: Atatürk coğrafyayla tarihin sıkı işbirliğine daima işaret eder, özellikle iki bilginin paralel gitmesini ve coğrafi şartların durumu yazılmadan tarihi konuların incelenemeyeceğini kabul ederdi. Örneğin Türklerin anayurdu Orta Asya'daki kuraklık olayını anlamının ancak coğrafi ve jeolojik tetkiklerle mümkün olduğu kabul ediliyordu. Hatta Türk Tarih Kurumu gibi bir coğrafya kurumu kurulmasını düşünen Atatürk, DTCF kurulduktan sonra "ihtiyaca göre böyle bir teşekkülün lüzumu belli olacaktır" demiştir. Fakat yine de bu tireyi açıklayacak bir şey yok. Tarih ve coğrafya, ikisi de önemliyse yine "ve" olabilir diye düşünmek mümkün. Fakat niçin tireli olarak ifade ediyoruz? Cevabı biraz tesadüfen arkeolojinin de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi içerisinde kurulaş-

ması sürecinde milliyetçi arkeolojinin öncülerinden Remzi Oğuz Arık'ın Coğrafyadan Vatan adlı kitabından kendimce buldum. Oradan bir iki noktayı paylaşmak istiyorum sizlerle? Kitabın ilk yazısı "Coğrafyadan Vatana" içerisinde Remzi Oğuz Arık şunları söylüyor: "Bir memleketin coğrafyası ilk bakışta ne kadar aşağı, ne kadar zavallıdır. Bu coğrafya ister esrarlı dağlar, ister yalçın kayalar, ister cennet gibi ovalar, ister kuş uçup kervan geçmez bozkırlar olsun insanın, hayvanın çiğnediği bir ölü âlemdir. Fakat bir gün gelir insan ve hayvanın aynı kayıtsızlıkla çiğnediği bu coğrafya canlanır. İyinin ve kötünün, dostun ve düşmanın, insan ve hayvanın ayağı altında boyun eğen bu gövde silkinir, uçurum uçurum derinleşir, zirve zirve heybetle dikilir. Hülâsa bu cansız coğrafya bütün varlığıyla şahlanır. İnsan boştur, verimsizdir, sarptır, çöldür diye horladığı, kayıtsızca çiğnediği bu toprakların her adımına anaların ve illerin özene özene hazırladığı zekâlarını, yiğitlerini hesap aramadan kurban verir. Çiğnenen şey baş tacı olmuştur, cansız ve tarafsız coğrafya vatan olmuştur. İnsan kütesinin bu adsız coğrafya üstünde yaşama ve mesut olma şartlarını yaratırken birleşmeleri, birleşik kütlelerin zaman içinde müşterek hareketleri milletin ilk büyük şartını meydana getirir, bu şart müşterek tarihtir. Bu andan başlayarak kütle de coğrafyaya damgasını vurmuştur. Artık bu kütle doğuşun karanlığını yırtmış, insan toprağın ve toprak insanın adını almıştır. Hücum ederken, hücum edilirken artık ortada muayyen bir cemiyet ve onun yurdu vardır, vatan doğmuştur"

Şimdi bunları okuduğumuzda ortaya şu çıkıyor: Coğrafyaya tarih ekle, vatan olsun. Coğrafya artı tarih, eşittir vatan. Böyle bir problem var Türkiye açısından. Yaşadığımız coğrafyanın vatan kılınması lazım; onun için ona bir tarih inşa etmemiz lazım. O yüzden coğrafya ve tarihin arasındaki tire çok önemli. O tire olmadan vatan söz edilemez. Aslında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkiye denilen toprağın vatan olduğunu ispatlama yolunda "bilimsel" bir performansın ortaya konması amacıyla kurulmuş bir kurum ve bağımlı bir fakülte bu anlamda.

Burada 1930'lu yıllar içerisinde Afet İnan'ın ırkla ilgili çalışmalarına değinildi. 64 bin insan üzerinde yaptığı ve onların brakisefal denilen büyük kafa yapısına, geniş basık kafa yapısına sahip insanlar olduğu bilgisi esasen Alpin ırka bağlamayı amaçlar. Türklerin modern Avrupa'nın mimarı olan insanların atası olduğu, o insanların da daha önce Tarih Tezi'nin Orta Asya'dan bütün dünyaya açılan oklarının gösterdiği üzere Avrupa'nın ortasındaki Alpin denilen ırk grubunun da Türk olduğunu ima eden ve bir anlamda da Türkleri küçümseyen Avrupalıların aslında bunu yaparken bir şekilde kendi geçmişlerini yok saydıklarını, küçümseediklerini anlatmaya çalışan ve bir karşı tepki olarak ortaya çıkan bir hareket.

Bu çerçevede Türkiye'nin daha sonraki dönemlerinde karşımıza çıkan ırk paradigması ve ırkçılık İkinci Dünya Savaşı sonrasında sönmeleniyor. İrk kavramı değilse de ırkçılık, tüm dünyada tamamen lanetli bir anlayış haline geliyor. Kaldı ki bugün çağdaş antropolojide artık biyolojik anlamda ırk kavramının bile çok fazla geçerli olmadığını eklememiz gerekir. Sadece ırkçılık değil, ırk kavramı da gözden düşmüştür. Çünkü o biyolojik kategorizasyon da kültürel önyargılardan çıkar ve toplumsal, sosyal, kültürel olarak inşa edilir. Fakat Türkiye'de, 1940'lardan, 1950'lerden itibaren kendisini gösteren, böyle bir tarih tezine ve ırk paradigmasına dayalı siyasal ve ideolojik anlayışların var olduğunu, resmi tezdin, ideolojiden beslenen anlayışın varlığını sürdürdüğünü ifade edebiliriz. 1908 sonrasında kendisini gösteren, ama sonradan sosyolojik kurulum sürecini sürdüren cumhuriyetin içinde karşımıza çıkan üç mesele bu dönemle ilişkilidir. II. Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan daha özgürlükçü, aydınlanmacı, farklı fikirlerin tartışılabilirdiği havanın içerisinde oluşan, ama esasen Birinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte kristalleşen üç meselemiz vardır. Birinci Dünya Savaşı'na girildiği nokta bu coğrafyada Balkan Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve Balkanlar'daki milliyetçiliklerin Osmanlı'dan kopan ulus devletler olarak somutlaşma-

sıyla birlikte yaşadığımız, elimizde kalan Osmanlı coğrafyasında üç milliyetçi dinamik olarak kendisini göstermektedir: Türk milliyetçiliği, Ermeni milliyetçiliği ve Kürt milliyetçiliği. Cumhuriyetin kurulmasının ardından 1930'larda toplumun kendisini Türk hissetmesi yolunda bilimsel girişimlerde bulunulmuş, ona bağlı olarak Halkevleri'yle birlikte insanlara Türklüklerini kimlik olarak, bilinç olarak kazandırma çabasına girişilmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türk milliyetçiliği hayata geçmiş, Ermeni milliyetçiliği bertaraf edilmiş, Kürt milliyetçiliği ise akamete uğratılmıştır. Gecikme, bugün sosyolojik kurulum sürecini sürdüren cumhuriyette Kürt sorunu olarak karşımızda duruyor. Bertaraf edilen milliyetçilik Ermeni sorunu olarak hayatımızda yer alıyor. Türk milliyetçiliğinden bize yadigâr kalan sorun ise, İslamcılıktır. Laik cumhuriyet, ortaya çıktığı noktada geçmişten kopuk, radikal, jakoben bir modernleşmenin benimsenmesiyle birlikte daha önceki hayatın önemli bir referans malzemesi olan İslam, din simgeleriyle, anlam dünyasıyla tasfiye edildi. Dolayısıyla din sorunu, dindarlık, muhafazakârlık, laik Türk ulus devletinin var etmeye çalıştığı yeni hayatla, bu projeye ciddi şekilde çatışma içinde olan bir olgu ve sorun olarak hayatımızın içinde yer almaya devam ediyor. Bu üç mesele, cumhuriyetin kurulma sürecinde kendisini göstermiş olan üç milliyetçiliğin bugün sosyolojik olarak hâlâ kurmaya çalıştığımız projenin, Türk ulus devleti projesinin gideceği istikameti belirleme noktasında en hayati unsurlar olarak karşımızda duruyor. Onları tartışmaya ve onları çözmeye açılım süreçleriyle devam ediyoruz. Sonuçlarını ya da bunların ne kadar doğru bir yolda olduğunu düşünüyoruz. Bu konuyu belki daha sonra tartışabiliriz. Teşekkür ediyorum.

cengiz arın- Profesör Atay'a teşekkür ederiz. Bu kapsamlı, ilginç konuşma için kendisine çok teşekkür ediyoruz. Buyurun Sibel Hanım.

sibel özbudun demirer- Herkese merhaba. Bir şeyi itiraf ederek başlamak istiyorum: şu format alışkın olduğum bir format değil. "2010 yılında taşlar oynarken değişimin sosyal, kültürel yansımaları" gibi bir başlık gelince ben ne-

ali tayfun atay

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türk milliyetçiliği hayata geçmiş, Ermeni milliyetçiliği bertaraf edilmiş, Kürt milliyetçiliği ise akamete uğratılmıştır

sibel özbudun

Ulus devlet düşüncesi, daha doğrusu Türkçülük düşüncesi, 1910'lu yıllardan itibaren heterojen bir imparatorluktan homojen bir ulus tasarımına doğru ilerlemeye girmiştir

oliberalizmle birlikte cemaatleşmenin yeniden gündeme gelmesi, dezorganizasyon ve yeniden yapılanma süreçleri içinde cemaatlerin yeniden canlanması ve bunun yol açtığı reaksiyonlaşma bağlamı bir konuşma hazırladım. Daha sonra sabah oturumundaki tezler üzerinde tartışmamız gerektiği kibarca hatırlatılınca onu geri çektim. Dolayısıyla ben de ağırlıklı olarak Zafer Toprak Hocanın konuşması üzerinden gidiyorum. Bu arada Hocam iki antropolog arasında kaldınız, sözlerim kısmen Tayfun'un söyledikleriyle örtüşecek, ama belki bir açı farklılığı yaratmaya çalışırız.

Osmanlı'da Batılılaşma üç dalga üzerinden gerçekleşti. İlk dalga askeri modernleşmeydi, arkasından bürokrasinin modernleşmesi ve nihayet üçüncü dalga Batı bilimselliğinin benimsenmesi, dolayısıyla Batının rasyonel ve bilimsel kıstaslarının bilimsel yaşama temelük edilmesi yolunda arayışlar gündeme gelmişti. Bu aşağı yukarı 1860'lı yıllara denk düşer. Aynı dönem Batıda eğitim görmek üzere öncelikle tıp öğrencilerinin yurtdışına gönderilmesi, Batılı üniversitelerde okutulmasına da denk düşer. 1860'lı yıllarda Batıda süre giden evrimci retoriğin Osmanlı'ya neredeyse birebir aktarıldığını görüyoruz. Lamarck tercümeleleri, Darwin tercümeleleri, Spencer tercümeleleri... Örneğin 1860'larda Münif Paşa tarafından yayınlanan Mecmua-ı Fünun'da doğrudan Darwin'den, Lamarck'tan çeviriler yayınlanmaktadır. Bu, aşağı yukarı Batıyla çağdaş bir tartışma zemininin yakalandığına işaret eder. Ahmet Mithat Efendi ve Şemsettin Sami onun da ötesine geçerler, insanla maymun arasındaki akrabalık ilişkilerini, soydanlık ilişkilerini araştıran yazılar yayınlarlar müslüman Osmanlı'da. II. Meşrutiyet'le birlikte sosyoloji ya da evrimin sosyal boyutları eklenmeye başlar tartışmaya. II. Meşrutiyet aydınları organik ve sosyal evrimin bir ve aynı görüngünün farklı veçheleri olduğunu tartışmaya başlamışlardır ve Zafer Hocanın bu sabah da söylediği gibi II. Meşrutiyet'le birlikte yaşamımıza sosyoloji bilimi yeni bir şekilde girer. Ancak yalnız Durkheim olarak değil, aynı zamanda Auguste Comte, ama ağırlıklı olarak Le Play ve Durk-

heim rekabeti olarak girer. Yani Ziya Gökalp'le Prens Sabahattin arasındaki rekabet ortamı içinde.

Hiç kuşku yok ki, bu Batılılaşma çabaları içerisindeki Osmanlı aydını evrime karakaş, kara gözü için, çok doğru bulduğu için, biyolojiye merak saldığı için ya da organizmaların evrimi konusunda çok meraklı olduğu girişmiştir. Esas olarak Osmanlı'nın ilerlemesine ilişkin evrim literatüründe bir model yakalayabildikleri için evrimciliği bu kadar benimsemişlerdir. İkincisi, Abdülhamit dönemine rastladığı için bu organik evrim söyleminin, Osmanlı'nın meşruti monarşiye doğru evrilmesine ilişkin fikirleri ifadelendirmede uygun bir model sağlamakta olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla II. Meşrutiyet'le birlikte sosyoloji söyleminin devreye girmesi, tıp dışı aydınların da yavaş yavaş başka alanlarda eğitim görmek üzere yurtdışına gönderilmeleriyle açıklanabileceği gibi, II. Meşrutiyet'in sağladığı görece özgürlük ortamında daha doğrudan bir toplumsal eleştirinin diline ihtiyaç duyulmasıyla da açıklanabilir. Bunun için, sosyoloji biyolojiden daha uygun bir ortam sağlamaktadır. Ancak bir başka nokta var ki bu, Osmanlı'yı Cumhuriyete bağlayan bağlacı oluşturmaktadır. Böylelikle ulus devlet düşüncesi, daha doğrusu Türkçülük düşüncesi, 1910'lu yıllardan itibaren heterojen bir imparatorluktan homojen bir ulus tasarımına doğru ilerlemeye girmiştir. Özellikle Balkanlar ve Kafkasya'daki kayıpların arkasından İmparatorluğun muhalif aydınları, ulusu tahayyül etmek için Darwin ya da sosyal darvenciliktense sosyolojinin diline ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla sosyoloji biraz da uluslaşma sürecinin dili olarak gündeme girer. Ancak uluslaşma sürecine anlamını vermek üzere sosyolojiye sarılırken, ulusun içeriğini doldurmak üzere de etnografyayı kullanır. Gerçekten de 1870'li yıllardan itibaren başlayan etnografik çabalar 1910'lu yıllarda yoğun bir şekilde karşımıza çıkacaktır.

Burada Tayfun Atay'ın tire muammasına bir katkıda bulunacağım. Etnografyayla biyoloji arasında da bir tire konulması gerekir. Tire aslında her zaman çelişkili bir birlikteliği işaret

eder. Türk-Alman dediğimiz zaman kişinin Türk Alman yurttaşı olduğunu, ama Türklüğüyle Almanlığı arasındaki çelişkiye işaret etmek üzere kullanırız. Ulus-devlet arasına tire yerleştirdiğimiz zaman ulusla devlet arasındaki çelişkiye gönderme yapmaktayız. Dolayısıyla tarih ve coğrafya arasındaki bir birlik, ama sorunlu bir birliği işaret eder. Bundan sonra söyleyecek olduklarımız bu sorunlu birliğe bir gönderme olacak.

Biyolojiden sosyolojiye yönelişin aktörü, başkahramanı, esas oğlanı Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp, Durkheimcidir, ama Durkheim aslında Fransızca'dan çok Almanca düşünen bir bilim adamı, bir sosyologdur. En azından Ziya Gökalp'in Durkheim yorumu daha Almancıdır; Alman geist, ulus, ulusal ruh düşüncesi ve kültür milliyetçiliğine daha yatkındır. Nitekim Ziya Gökalp, önce ırkçı paradigma ya da Pantürkizm'e savrulur, arkasından daha harsi bir milliyetçiliğin aracı olarak Durkheim'in biraz daha Almancı yorumuna sarılır. Cumhuriyetin II. Meşrutiyet'in çalkantılı ideolojik ortamından kalıtı tam da bu ulus düşüncesidir. Türk Derneği, Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni ya da Türk Ocakları gibi II. Meşrutiyet'le Cumhuriyet arasında uzanan ve Türklüğü tanımlamaya çalışan cemiyetlerden devraldığı sorunsalın bu olduğunu söyleyebiliriz.

Cumhuriyet bir sorunla karşı karşıyadır: gayrimüslimlerimizi şu ya da bu şekilde, ya yok ederek ya yurtdışına sürerek tasfiye etmişizdir ve dışarıdan, Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan da dalga dalga Türkçe, ama esas olarak Müslüman unsurlar gelmektedir. Cumhuriyetin sorunsalı Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan gelenlerle otokton olanlardan, yani Araplardan, Kürtlerden, Lazlardan ve Türkmenlerden homojen bir ulus yaratma sorunsalıdır. Hepsini Türk kimliği altında bağdaştırabilmenin oldukça sıkıntılı bir pratik olduğunu, acılı bir süreç olduğunu kabul etmek gerekiyor. Dolayısıyla istisnasız bütün eli kalem tutanlar, bu göreve çağrılmaktadırlar. Homojen bir ulus oluşturma projesi çerçevesinde birleşmeye, bütünleşmeye çağrılmaktadırlar. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Türkçü aydınların elin-

de ulusu oluşturmak için ikili, aralarında tire olan ikili bir miras vardır: kan ve toprak, ırk ve kültür. Dolayısıyla Türk Ocakları'ndan bu yana Türklük kimliğini oluşturmakla yükümlü kurumlar, kültür kurumları bu gerilimli ikiliğin kimi zaman bir yanını, kimi zaman öbür yanını ön plana çıkartarak işlemektedirler. Ancak Cumhuriyet entelijansiyasının II. Meşrutiyet entelijansiyasına göre biraz daha dezavantajlı olduğu kanaatindeyim. Çünkü II. Meşrutiyet entelijansiyası özerk davranabilmiştir; çoğu İttihat ve Terakki mensubudur, ama İttihat ve Terakki şöyle düşünceleri ya da böyle düşünceleri gerektiği konusunda yönergeler koymamaktadır. Buna karşılık genç Cumhuriyet, aydınları üzerinde çok ciddi bir denetim ve baskı uygulamakta, ne düşündükleri ve ne kadar hızlı düşündükleri konusunda şüphelenilenler, muhalif olduğundan şüphelenilenler ya da yeteri kadar hızlı ve iyi performans veremeyenler şu ya da bu şekilde tasfiye edilmektedir. Örneğin Türk Ocakları'nın tasfiye sürecinde kendini birden bire Bükreş Maslahatgüzarlığında bulan Hamdullah Suphi gibi ya da Zeki Veli Togan'ın I. Türk Tarih Kongresi'ndeki Türkçü tezlere muhalif olduğu için Darülfünun'daki görevinden alınması gibi ya da reformlara ayak dirediği gerekçesiyle Darülfünun'un bir gecede kapatılması ve iki gün sonra İstanbul Üniversitesi olarak yeniden açılması gibi. Dolayısıyla bu ikili tercih, ırk ve kültür söylemleri arasındaki tercih aydınlardan ziyade siyasi kadroların tercihleriyle bağlantılı gibi gözükmemektedir.

Sevgili Zafer Toprak 1920'lerle 1930'lar arasındaki bir çelişkiden söz etti. 1920'lerde biraz daha Fransız paradigmasının, yani Fransız uygarlıkçı söyleminin, dolayısıyla hümanizmin ağır bastığını, buna karşılık 1930'lu yıllarda daha ırksallaştırıcı bir söylemin hâkim olduğuna değindi. Ben, en azından antropoloji tarihi açısından, buna pek katılmadığımı söyleyeceğim. Çünkü gerçekten de cumhuriyetin kurucu bilimi olarak antropolojinin (iki kurucu biliminden biridir, ikincisi tarihtir) ilk yıllarından itibaren ırksallaştırıcı bir söylemle kurulduğunu söylemek istiyorum. Sonrasında enstitüye

sibel özbudun

Cumhuriyetin sorunsalı Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan gelenlerle otokton olanlardan, yani Araplardan, Kürtlerden, Lazlardan ve Türkmenlerden homojen bir ulus yaratma sorunsalıdır

sibel özbudun

Fizik antropoloji üzerinde durulması 1920'li yılların ortalarından itibaren daha ırksallaştırıcı, en azından ulusu ırksal temellerde tanımlamaya çalışan bir yaklaşımın egemen olduğunu göstermektedir

dönüşecek olan Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi, 1925'te, yani Cumhuriyetten iki yıl sonra kuruldu ve enstitünün görevini bizzat Mustafa Kemal, Türk'ü ve Türk heyet-i içtimaiyesini tetkik olarak koyarken, iki yıl sonra da milletvekili olan zamanın Darülfünun rektörü (Darülfünun emini) ve enstitünün önemli şahsiyetlerinden Nurettin Ali Berkol enstitünün esas görevinin Türk ırkını araştırmak ve Türk ırkını raci olduğu yere, mevkiye getirmek olduğunu söylüyor. Öte taraftan yarı şakadır, ciddidir bilmem, ama Oğuz Türkkın anılarında babası Çankaya'ya çıktığında Mustafa Kemal'in elinde pergellerle kafatasını ölçtüğünü aktarır. Türkiye'deki antropoloji ikili bir disiplini içerir; bir fizik, bir de sosyal yönü vardır. Sosyal yönüne biraz ileride değineceğim. Antropolojinin sosyolojik yönünün akademik anlamda ya da idari anlamda hiç dikkate alınmaksızın fizik antropoloji üzerinde durulması ve Eugene Pittard, Papillaut, Macauliffe ya da Mouchet gibi ikinci sınıf fizik antropologların baş tacı edilmesi, gerçekten de daha kuruluşu itibarıyla, yani 1920'li yılların ortalarından itibaren daha ırksallaştırıcı, en azından ulusu ırksal temellerde tanımlamaya çalışan bir yaklaşımın egemen olduğunu göstermektedir.

Meclis Kütüphanesi'ndeki kitaplarda küçük bir araştırma yaptım; neyin var olduğunun yanı sıra neyin yok olduğunu görmek için. 1920'li yıllarda hümanist antropolojiyi tanımlayabilecek olan kitaplardan hiçbirinin olmadığını gördüm. Gardner, Mc Lennan, Morgan, Bachofen, Boas, Kroeber, Sapir, Seligman, Margaret Mead, Evans-Pritchard, Malinowski gibi antropolojinin o dönemde bilimsel bir disiplin olarak biçimlenmesinde ağırlığı olan figürlerin hiçbirinin kitapları yokken, Papillaut, Macauliffe ya da Mouchet gibi fizik antropologların kitapları neredeyse tam olarak mevcuttur. Yine de genç Cumhuriyetin ırk konusundaki bu takıntısının Almanya'daki gibi vahim sonuçlara yol açmadığını, kimsenin kafatası ölçüleri Türklere uymadığı için, brakisefal olmadıkları için kesilmediğini kabul etmek gerekiyor. Dışlamanın ölçütü 1920'li ve 1930'lu yıllarda hâlâ din ve siyaset; yani bir yandan Müslümanlık

Türk kimliğinin bileşeni olarak kabul edilirken, bir yandan da İslam'a dayalı bir politika üretme talepleri oldukça ağır baskılarla karşılaştığı için din ve siyaset dışlamanın ölçütü olarak kullanılıyor.

Genç Cumhuriyetin ırk konusundaki takıntısını belki birkaç nedenle açıklamak gerekir. Batı uygarlığının ayırt edici özelliğinin pozitivist bilim olması ve fiziksel antropolojinin artık fevkalade pozitivist bir bilim olarak temayüz etmesi için bir yönüdür. Öte taraftan gündelik yaşamda bilimin kesinliğini hâkim kılma çabası aynı zamanda toplumun İslamsızlaştırılması (de-islamizasyonu) ya da İslam'ın kamusal hayattan uzaklaştırılma sürecinin bir unsuru olarak benimsenmiş olabilir. Bir de belki, bir akademik sermayeden söz edebiliriz. Yani milimetrik sefalik endeksler, vücut ölçümleri, öjeni konusunda sıradan insanların anlamayacağı tartışmalar, arkeolojik buluntular, jeoloji katmanları konusundaki spekülasyonlar, vesaire; bunlar, Çankaya Köşkü karşısında oldukça zayıf pozisyondaki bilim insanlarına bir çeşit bilimsel sermaye sağlamış olabilir. Ancak esas vurgunun, Türklerin Moğol ırkından değil, Avrupa'daki uygarlığın kurucusu olan brakisefal beyaz Alpin ırktan olduğunu kanıtlama çabasına olması nedeniyle bir kompleksten de bahsedilebilir. "Biz Batı uygarlığının merkezinde yer alıyoruz; Batı uygarlığının kaynağı biziz"i vurgulama kaygısı var. Ama bir şey daha var. Anadolu'daki Çerkez, Laz, Arap, Kürt ve benzeri bütün etnik çeşitliliğe hayali de olsa bir ortak köken vermek çabası söz konusu. Yani Türklerin kökeninin Anadolu'da çok eskilere, 11. yüzyıla değil, prehistorik çağlara dayandığını, dolayısıyla Anadolu'nun "otokton" halklarının da, yani Kürtlerin, Arapların, Çerkezlerin (gerçi Çerkezler sonradan geldiler), Lazların da Türk olduğuna ilişkin "bilimsel" bir dayanak yaratma kaygısı vardır.

Fizik antropoloji bu kadar el üstünde taşınırken, önce enstitü, arkasından Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'yle bu kadar itibar görünürken, onun kardeşi, yani bizim mesleğimiz sosyal antropoloji ya da kültürel antropoloji adeta bir üvey evlat muamelesi görmüştür. Üniversi-

tede bir, iki tane ders ya açılıyor ya açılmıyor. Buna karşılık Türkçülüğü ya da Türk milliyetçiliğini halk katmanlarına yayma göreviyle yükümlü kurumlar arasında önce Türk Ocakları, arkasından da Halkevleri'nden söz ediyorum. O dönem için etnografya oldukça yoğun bir kabul görmekte. Türk Ocakları'ndan isterse- nize kısaca söz edelim. 255 şubesiyle Misak-ı Milli sınırları içinde oldukça yaygın bir örgütlenmesi var ve gerçekten de Anadolu'nun etnik heterojenliğiyle karşı karşıyalar. Hayatın içinde Boşnaklarla, Pomak ana dilinden Türkçe öğrenmemiş Pomak göçmenlerle, giysilerini giymekte ve kültürel alışkanlıklarını sürdürmekte ısrar eden Çerkez gruplarıyla karşılaşıyorlar. Füsün Üstel, Türk Ocakları'yla ilgili çok güzel bir çalışma yayınladı. Kongrelerindeki tartışma konularına göz atarsanız gerçekten de öncelikle birinci mesele "Türk kimdir?", yani Türk Ocaklarına kim üye olabilir? Türk üye olabilir. Peki, "Türk kimdir" sorusuna çok ırksal ya da Orta Asya'daki atalarımızdan kaynaklanan bir soy bağına uygulamayacaklarının çok bilincinde yanıt arayışları içindedir. Hatta şöyle bir senteze varmak ihtiyacını hissediyorlar: neslen Türk olan veya hars dolayısıyla tamamen Türk duygusu ve Türk dili besleyen ve mazileriyle Türklüğe bağlı olduklarını ispat etmiş her kadın ve erkek Türk Ocağına aza olabilir gibi bir çözüm buluyorlar. Yani ırk, olmadı hars (kültür), olmadı ülkü birliği gibi üçlü gerilim hattı arasında bir denge kurmaya çalışıyorlar. Ancak durumu çok da kolay çözümlenemedikleri tartışmaları izlerseniz belli oluyor. Çerkezler bir köyde toplanmışlar, Çerkezce konuşuyorlar, kendi geleceklerini sürdürüyorlar, ne yapalım, polisiye tedbir mi uygulayalım, dağıtalım mı? Hatta en sonunda iş göçmenlerin toplu olarak yerleşmelerini engelleme, Meclis'ten dağıtma kararı çıkartma tartışmalarına kadar varıyor. Ayrıca ticaret şirketlerinde Türk ortakların ağırlıklı olması ve Türk sermayesine dayalı olması gibi sermayenin Türkleştirilmesine yönelik ciddi çabaları da var.

Bu arada çok ilginç bir şey, ameleler üye olmuyor, işçilerin üye olmasına karşı çıkıyorlar;

buna izin verirsek amele cemiyetine döneriz diyorlar. Türk Ocakları'na, Türk duygusu besleyen, Türk dili besleyen, mazileriyle Türklüğü kanıtlanmış kişiler kabul ediliyor, ama işçilerin girmesi yasak. 1910'lu yıllarda kurulan bir dernek olarak genç Cumhuriyeti öncelemiş olmaları ve cumhuriyet kadroları karşısında görece bir özerkliği muhafaza etmek isteyenleri Türk Ocakları'nın sonunu getiriyor. 1932 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'na köklü bir şekilde bağlı, onun kontrolü altında Halkevleri kuruluyor. Cumhuriyet devrim ve esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere egemen kılmak ödev ve yükümlülüğüyle yüklü olduğunu kabul eden Halkevleri görev alıyor. Türk Ocakları, Halkevleri'ne bana kalırsa ikili bir miras bırakıyor: Anadolu'yu Türkleştirmek ve Türkleri Batılılaştırmak mirası. Halkevleri, bu misyonlara üçüncü bir misyon ekliyor: aydınları halklaştırmak. Dolayısıyla Halkevleri doğrudan halka yönelik bir kurum değildir. Daha çok halk içinde çalışacak olan memurları, öğretmenleri, mühendisleri, Anadolu'da çalışacak olan aydınları biçimlendirmeye ve onları halkçılaştırmaya yönelik bir politika izledi.

Sonuç olarak Cumhuriyet rejiminin Osmanlı entelijansiyasından dönüştürerek yürürlüğe koyduğu ulus imali projesinin iki ayağı vardır. Bunlardan birincisi, ulusa tarihsel bir süreğenlik, bir çeşit akrabalık, ahfatlık ilişkisi kazandırmak üzere başvuru olan ırksal söylemdir. İkinci ise, mevcut topraklar üzerindeki etnik heterojenliği giderecek, homojenleştirecek bir kültür düşüncesidir. Bunun Osmanlı'dan Cumhuriyetin ilk yıllarına devredilen bir miras olduğunu, –örneğin Cumhuriyet Türkçülüğünün Misak-ı Milli sınırları çerçevesinde bir Türkçülük olduğunu– söylemek gerekir. İlginç olan, ırk ve kültür söylemleri arasına mutlaka bir tere yerleştirilmesi gereken söylemdir. Tarih ve coğrafyaya, yani biri tarihe (ırk tarihe ya da o ahfada, yani ataların kurgulanmasına), öteki coğrafyaya (yurdun bir ulusal bütün, ulusal topraklar olarak tahayyül edilmesine) taalluk eden çelişkili bir bütünlük söz konusudur; ve bu durum, cumhuriyetin aydınları ve farklı kurumları tarafından farklı düzlemlerde manipü-

sibel özbudun

Cumhuriyet rejiminin Osmanlı entelijansiyasından dönüştürerek yürürlüğe koyduğu ulus imali projesinin iki ayağı vardır. Bunlardan birincisi, ulusa tarihsel bir süreğenlik, bir çeşit akrabalık ilişkisi kazandırmak üzere başvuru olan ırksal söylemdir

sibel özbudun

Cumhuriyetin kültürel siyasası, İttihat ve Terakki'nin 1910'lu yıllarda benimsediği Türkleştirme politikalarının Misak-ı Milli sınırlarına uyarlanmasından ibarettir

le edilmiştir. Fizik antropologların etkin roller üstlendiği Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu ya da sözünü ettiğim antropoloji merkezlerinde daha çok fizik antropoloji, yani ırk söylemi benimserken; halkı uluslaştırmaya çalışan, etnik heterojenliği uluslaştırmaya çalışan Türk Ocakları ve Halkevleri gibi yarı resmi kurumlar eliyle kültür odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Dolayısıyla belki 1920'lerle 1930'lar arasında bir yöneliş farkı saptamanın en azından bu bağlamda benim cesaret edemeyeceğim bir şey olduğunu söylemek istiyorum. Cumhuriyetin kültürel siyasası, İttihat ve Terakki'nin 1910'lu yıllarda benimsediği Türkleştirme politikalarının Misak-ı Milli sınırlarına uyarlanmasından ibarettir. Belki 1920'lerdeki entelijansiya, doğrudan İttihat ve Terakki ya da Jöntürklerden miras kaldığı için biraz daha serbest devinebilme imkânı bulmuştur. 1930'lardaysa daha devletçi bir söylem ve devlet denetimi hâkim olmuştur diyerek sözlerimi bitireyim.

cengiz arın- Çok ilgi çekici bir konuşma dinledik, teşekkür ederim. Şimdi üçüncü olarak Sayın Seyfi Öngider'e sözü bırakıyorum.

seyfi öngider- Merhabalar. Ben akademisyen olmadığım için öyle çok derinlere inmeyeceğim, daha çok bugün yaşadığımız, yüz yüze bulunduğumuz sorunlarla sosyal, kültürel, siyasal gelişmelerle bağlantılı birtakım gözlemlerimi ve değerlendirmelerimi sizinle paylaşmaya çalışacağım. Bugünkü oturumun açış konuşmasını yapan Hıfzı Topuz gibi ben de Kültür Bakanı burada olur, onunla tartışırız diye düşünüyordum doğrusu; mazeretini bildirmiş, gelmemiş. 2000'li yıllarda Türkiye'deki sosyal ve kültürel değişimi kavramak bakımından Kültür Bakanının politik yolculuğu bize ipuçları verebilir. Kültür Bakanının örneğin 1960'lı yıllarda iyi bir FKF militanı olduğunu biliyoruz; 1970'li yıllarda CHP'nin en genç ve en soldaki milletvekillerinden biriydi, Ordu Milletvekili. 1980'li yıllarda Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin genel sekreter yardımcısıydı, etkin bir politikacıydı. 1990'lı yıllarda yeniden açılan CHP'nin genel sekreteriydi (1992-1994 arasında). 2000'li yıllarda da onu AKP'nin ba-

kanı olarak gördük. Burada mecburen arkasından konuşuyoruz, olsaydı yüzüne konuşacaktık; hakaret etmek bakımından söylemiyorum, bir durum saptaması yapmak anlamında söylüyorum. Bugün ne durumdayız ya da ne gibi meselelerle yüz yüzeyiz, bunları nasıl anlamamız lazım diye düşünürken Kültür Bakanı gibi bir mevkii işgal eden siyasetçinin bu politik yolculuğunun neden böyle olduğunu anlarsak ya da üzerine biraz düşünersek hep birlikte bazı şeyleri kavramamızın kolaylaşacağını sanıyorum.

Bu toplumun bugün nasıl bir sosyal, kültürel ve bir ölçüde siyasal değişimlerle yüz yüze olduğunu anlamak açısından bazı temel saptamalar yapmakta fayda var. Birincisi, ben Türkiye toplumunun Osmanlı'dan bu yana dünyaya kapalı olduğunu düşünmüyorum. Bu bizim klişelerimizden biridir; "biz kapalı bir toplumuz, çok dünyayla alakamız yok" denir. Tam tersine Osmanlı'dan bu yana bu coğrafyada özellikle de Avrupa'da olan bitenle çok sıkı ilişkide ve ondan çok etkilenen bir toplum olmuştur. En azından toplumu yöneten, topluma egemen olan seçkin kesim, dünyaya çok açık, dünyada olan bitenden çok etkilenen bir durumdadırlar. Bugünkü durumu anlamak bakımından, ben de Zafer Toprak gibi küreselleşme süreçleri üzerinden anlamamın daha mümkün olduğunu düşünüyorum. O konuda bazı gözlemlerimi de aktarmaya çalışacağım. Ancak, örneğin 1789'da Fransa'da büyük ihtilal olduğunda 3. Selim tahtta ve biliyorsunuz Nizam-ı Cedit diye bir şey başlatıyor. Yani yeni düzen çalışmalarına başlıyor. Demek istediğim, 1830, 1848 devrimleri, bir ucundan bir ucuna Avrupa'yı sarsarken Türkiye'de de Tanzimat'ın, Islahat Fermanı'nın gündeme gelmesi, daha sonra Meşrutiyet'in gündeme gelmesi tesadüf değildir. Batı Avrupa başta olmak üzere orada olan bitenlerle çok sıkı ilişki içerisinde, bundan çok etkilenen bir toplum bu toplum. Bugün de aynı şekilde, küreselleşme süreçlerinin harekete geçirdiği çeşitli sosyal, kültürel, siyasal dinamiklerden de fazlasıyla etkileniyor. Bu birincisi, bunu biraz kurcalamamızda fayda vardır bugünkü durumu anlamak

bakımından.

İkincisi, bizim de bir ferdi olduğumuz bu toplum, büyük meseleleriyle yüzleşmekten kaçınan bir toplum. Biz karşımıza çıkan büyük meselelerle yüzleşen, çeşitli riskleri göze alan, çatışan bir toplum değil, karşımıza çıkan büyük meselelerin etrafından dolanarak ve onunla ilgili çeşitli şeyleri zamana yayıp yumuşatıp, ufaltıp, esnetip bu şekilde aşan bir toplumuz. Özellikle Batılaşma süreci dikkate alındığında son 200, 250 yıllık süreç göz önüne alındığında, bu konuda pek çok mesele örnek verilebilir. Örneğin yedi düvele karşı verilen büyük savaş diye, daha sonra yineden yazılan tarih anlatıları çerçevesinde milli mücadele, buna dahildir. Yunan ordusu İzmir'e çıkmasıydı muhtemelen milli mücadele diye bir şey olmayacaktı. Büyük bir savaş kaybedilmiş, memleket işgal edilmiş, hakikaten parça parça edilmenin planları yapılıyor. Yunan ordusu İzmir'e çıkıp Ege'de Anadolu içlerine doğru yürümeseydi, büyük bir ihtimalle başka türden bir tarih olacaktı. Bu kadar büyük bir meseleyi bile bu toplum biraz zorlamayla, İstiklal Mahkemelerinin rolü ve Yunan ordusunun Anadolu içlerine yürümesiyle birlikte ortaya çıkan durum üzerine yapmıştır. Başka birçok büyük meselesiyle de yüzleşmemiştir, hâlâ da yüzleşmiyor.

Bu, bir imkân sunuyor bu toplumu yönetenlere. Geride kalan dönem içerisinde bir ulus devlet inşa edilirken, yeni bir Türk kimliği inşa edilirken pek çok meseleyle yüzleşilmemiş, dolayısıyla pek çok şey halının altına süpürülmüştür. Bugün yüz yüze bulunduğumuz tablo da bu halının altına süpürülenlerin birer, ikişer karşımıza çıkmasıdır. Bence, 2000'li yılları İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ve 1950'lerle karşılaştırmak mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra 1950'lerde başlayan Soğuk Savaş hakikaten yeni bir dünyanın kurulması demektir. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş bitti; dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nın bitimi dünya ve Türkiye için ne gibi sonuçlar ürettiyse, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları Türkiye için neler ifade ettiyse, bir tür üçüncü dünya savaşı olan Soğuk Savaşın bitmesi de Tür-

kiye için benzer sonuçlar üretmiştir. Çünkü Türkiye, dünyadan, özellikle de Avrupa'dan çok etkilenen bir ülke ve 1950'lerden 1990'lara kadar yaklaşık yarım yüzyıl süren Soğuk Savaşın dünyada Türkiye kadar etkilenen ülkeye azdır. Türkiye'deki sadece siyasal rejim değil, kültürel olarak da, toplumsal hayatın diğer alanlarında da pek çok şey Soğuk Savaşın koşullarına, ihtiyaçlarına uygun biçimde örgütlenmiş, yerleştirilmiştir.

Bu son derece önemli bir şey, çünkü 1989 Kasımında Berlin Duvarı'nın çöküşü, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılışıyla birlikte Soğuk Savaş sona erdi ve bütün bir toplumsal hayatını buna göre kurmuş (sadece sola, sosyalizme hayat hakkı tanımamak bakımından değil), her şeyini bu Soğuk Savaşın bir kanat ülkesi, ileri karakolu olarak kurmuş bir ülke olarak Türkiye'nin yeniden kurulması zorunluydu; hâlâ öyle bir zorunluluk devam ediyor. Bu kısmen Özal'ın çok büyük reformcu, Atatürk'ten sonra gelmiş geçmiş en büyük politikacı diye ilan edilmesine yol açan birtakım reformlarına yansımıştır (Özal, Soğuk Savaşın bittiğini ve Türkiye'nin ona ayak uydurmak için bir anlamda yeniden kurulmak zorunda olduğunun farkında olan bir adamdı). Özal'ın kuşku ölümünün ardından Ecevit'li, Demirel'li hükümetler, Mesut Yılmaz, Tansu Çiller gibi şahsiyetlerin hükümetleriyle geçen dönemlerin ardından 2000'li yıllarda Türkiye'deki politik İslam'ın geriletirme operasyonu olarak gündeme gelen 28 Şubat süreci aynı zamanda AKP ve Tayyip Erdoğan gibi bir politik kimliğin zuhur etmesine yol açtı. 2000'li yılları biz AKP ve –birkaç gün önce Ertuğrul Özkök yazıyordu– Atatürk'ten sonra gelmiş geçmiş en önemli, en kuvvetli politik liderlerden biri olarak tanımlanan Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde yaşıyoruz. Hakikaten bir sosyal, kültürel değişim süreci yaşıyor Türkiye.

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte baba Bush'un ABD Başkanı olduğu dönemde Irak'a ilk operasyon yapıldığında, 1991'de yeni bir dünya düzeni kuruluyor demişti baba Bush. Gerçekten yeni dünya kurulmaya başlandı. Dünyanın çeşitli yerlerinde, çeşitli bölgelerinde bu yeni

seyfi öngider

Ulus devlet inşa edilirken, yeni bir Türk kimliği inşa edilirken pek çok meseleyle yüzleşilmemiş, dolayısıyla pek çok şey halının altına süpürülmüştür. Bugün yüz yüze bulunduğumuz tablo da bu halının altına süpürülenlerin birer, ikişer karşımıza çıkmasıdır

seyfi öngider

Tayyip Erdoğan köktenci bir İslamcı değil, olsa olsa köktenci bir neoliberaldir

164

dünya düzeni önemli ölçüde kuruldu. Türkiye buna biraz geç bir biçimde ayak uydurmaya çalışıyor. Türkiye'nin Soğuk Savaşın bitmiş olduğunu algılayıp, bu konuda bir tür toplumsal bilince ulaşmış, bunun birtakım gereklerini yerine getirmesi elzem. Ancak bu konuda bir intikal, bir algılama meselesi var. Bu asıl olarak şöyle bir şeyden kaynaklanıyor: Osmanlı'dan, çokuluslu bir imparatorluktan homojen bir ulus devlete geçiş süreci, 1920'lerde tek parti sistemi ve aynı zamanda yukarıdan aşağıya otoriter bir modernleşme sürecinin hâkim olduğu bir dönemdir. Sonra Soğuk Savaşla birlikte aslında o tek partili sistemin en fazla iki partiye müsaade eden ve gerçek bir muhalefete çok fazla da imkân vermeyen yapısı, 1960 darbesinden sonra da büyük ölçüde devam etti. Dışarıdan bakıldığında parlamenter bir demokrasinin çeşitli unsurlarını taşıyan, ama sahici bir muhalefet ortaya çıktığında çok hızlı bir şekilde bunu baskı altına alan, hatta faşizan özelliklerini hızla ortaya koyan bir oligarşik diktatörlük ortaya çıktı. Bu siyasal sistem kendisine uygun biçimde bir kültürü, toplumsal yapıyı da büyük ölçüde 1990'lı yılların sonuna kadar, hatta 2000'lere kadar taşıdı. Hâlâ bunu taşımak isteyenler, o yapıyı büyük ölçüde bazı ufak tefek değişikliklerle bugün de taşıyabileceğini düşünenler var. Bu çerçevede ellerinden geleni yapıyorlar. Bir de bu yapının artık böyle süremeyeceğinin, küreselleşme sürecinin Türkiye'ye empoze ettiği koşullara uyum sağlanması gerektiğinin farkında olanlar var.

Farkında olanların başında tabii ki ülkeyi yöneten, hükümet mevkiini işgal edenler, yani AKP var. AKP'nin "reformculuğunun" asıl kaynağını ben böyle görüyorum. Günün birinde muhalefette bir AKP görürsek, bugün ona atfedilen reformculuğun ne hale geldiğini de görürüz. Ancak açılım ardına açılımla siyasal sistemi ve onun yanı sıra kültürel, toplumsal yapıyı yeniden düzenlemeye koyulan bu parti, başka türlü hükümet mevkiini işgal edemez. Hükümet mevkiini kim işgal ederse etsin AKP'nin bugün aslında yapar gibi yaptığı, sahici olarak da çok fazla bir şey yapmadığı, el

atıp birçoğunu daha berbat hale getirdiği birtakım reform adı verilen, açılım adı verilen hamleleri yapmak zorunda. Başka türlü bu memleket yönetilmez. Tarihin ironisi, bu süreçte, AKP gibi kökleri politik İslam içerisinde olan, askeri darbe süreciyle adeta zorla doğurtulan, askerin politikaya müdahalesiyle zuhur eden bir siyasal ekip öncülük etmeye çalışıyor. Bunu da beceremiyor, ama onların eline kaldı bu iş.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin düşmanı diye görülmüş ve tek parti döneminde de, daha sonraki bütün o Soğuk Savaş döneminde de baskı altına alınmış, hayat hakkı tanınmamış üç tane hasmı var TC devletinin: Kürtler, komünistler (sol) ve İslam. Komünistlerin işini Soğuk Savaş gördü; yıkılan Berlin duvarının tuğlalarının altında sosyalistler de, sol da kaldı ve bir türlü belini doğrultamadı. Tarihsel süreçte dünya ölçeğinde olan bitenler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu düşmanını elimine etti. Kürtler, 1980'lerde başkaldırdılar ve bu isyan hâlâ bir şekilde sürüyor. Önce bir Kürt açılımı denip ondan sonra milli birlik ve beraberlik projesine dönüştü ve bir devlet projesi halini aldı. Bununla yüzleşmeye çalışıyor, ama yüzleşemiyor bir türlü devlet ve bir ölçüde Türk toplumu; fakat yüzleşmek zorunda. Üçüncü düşman olarak İslam'la ilgili, Tayyip Erdoğan ve ekibinin nereden geldiği ve ne olduğunu biliyoruz. Ben hiçbir biçimde onların bir gizli irtica gündemi olduğunu ve memleketi günün birinde şeriat yasalarına uygun bir hale getireceklerini düşünmüyorum. Tayyip Erdoğan köktenci bir İslamcı değil, olsa olsa köktenci bir neoliberaldir. Kültürel olarak tabii ki Müslüman bir politikacıdır, ama Soğuk Savaşta uygun biçimde kurulmuş, 1990'lara kadar işlemiş bu yapı, Soğuk Savaş sonrasında küreselleşme sürecinin Türkiye'ye empoze ettiği kendisini çerçeveye uydurma işini ancak İslami hareket içerisinde zuhur etmiş bir politik örgüt eliyle becerebilecek durumdadır.

Aslında böyle bir değişim ve uyum sağlama dinamizmi Kürt hareketinde de var. Kürt hareketinin sözcülerinin özellikle de son yıllardaki

söylemini hatırlayacak olursanız, onların söyledikleri de aslında üç aşağı, beş yukarı bu yeni sürece Türkiye'nin uyum sağlaması açısından çok da aykırı şeyler değildir. Daha doğrusu Türkiye'ye öteden beri hâkim olanların çok da itiraz etmeyecekleri, zorlandıklarında kabullenebilecekleri şeylerdir. Bunlara muhtaç hale geldi Türkiye. Örneğin en son, Hüsamettin Cindoruk tekrar Demokrat Parti'nin başına gelip o eski şeyi canlandırmaya çalışıyor. Bütün bu süreçte Türkiye'ye öteden beri hâkim olmuş, geleneksel merkez sağ siyasetlerin, partilerin çökmesi bir tesadüf ya da bu partilerin başındaki insanların beceriksizliği değil. Çünkü dünya başka bir dünya; Süleyman Demirel Soğuk Savaş döneminin tipik politikacısıdır. Eğer Süleyman Demirel diye bir adam olmasaydı bunu Türkiye'nin bir yerlerden bulup getirmesi gerekiyordu, o kadar tipik bir politikacısıdır. 1990'lı yıllarda en son bir atılım yaptı ve Çankaya'ya çıkıp eski cumhurbaşkanı olarak siyasi ömrünü doldurmuş durumda. O gelenekten Hüsamettin Cindoruk ya da bir başka birisi eski güzel günleri diriltemez. Nitekim AKP de daha radikal bir yerden gelip bugün oraya oturmuş durumda. Yani AKP yüzde 40'ları aşan oy alırken o geleneğin oy potansiyelini değerlendiriyor. Dolayısıyla merkez sağın çöküşünü de Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası döneme uyum sağlaması açısından kavramak gerekir.

1990'lı yıllarda küreselleşme süreci ilk başladığında, özellikle soldaki bazı insanlar, daha çok da liberal diye kendisini tanımlayanlar (onların da çok büyük bir kısmı soldan oraya transfer olmuş insanlar), "ulus ötesi bir topluma doğru hızla gidiyoruz", "ulus devlet diye bir şey kalmayacak", "oh ne güzel, burjuva enternasyonalizmi insanlığı başka bir yere doğru götürüyor" diye büyük bir sevince kapıldılar ve herkesin de bunu sevinçle karşılamasını istediler. Ancak durum pek öyle olmadı, zaten pek öyle olacak gibi de görünmüyordu, onların gördüğü bir hayaldi. Ulus devlet formatı tabii ki insanlığın günün birinde aşması gereken bir şeydir, ama öyle yakın gelecekte bunun aşılması gibi bir şey maalesef gözükümü-

yor. Tam tersine küreselleşme süreci, yani emperyalist kapitalizmin bir tür yeni evresi diye düşünebileceğimiz bu süreç, 1990'lı yıllarda başlayan, 2000'lerde daha da derinleşen bu süreç sadece Türkiye'de değil her yerde, yerel olanı da kışkırtarak ilerliyor. Yerel olan yok olmuyor, tam tersine bu aşamada bir süre canlanıyor, daha bir önem kazanıyor. Etnik milli kimliklerin öne çıkması, dini duyarlılıkların artmasının nedeni budur. Sadece Türkiye'de değil, Avrupa'da da, 1970'li yıllarda insanlar Hıristiyan aleminde dinden o kadar uzaktılar ki dalga geçiyorlardı "kiliselerde tanrı oğluyla baş başa kaldı" diye.

Bugün bir arkadaşımız söylüyordu, Amerika'da bir kilisenin otoparkının genişletilmesinden bahsediyordu, Avrupa'da da din duyarlılığı 1970'li, 80'li yıllardan çok farklı bir şekilde ve Türkiye'de zaten biliyorsunuz artık her cuma günü cuma namazını ihmal etmeyen cumhurbaşkanı, başbakan var. Bunların ifade ettiği bir kültürel ortam, inanç duyarlılığının yükselişi var. Dolayısıyla küreselleşme süreci bu etnik, milli duyarlılıkları harekete geçirirken, aynı zamanda postmodern birtakım rüzgarların da etkisiyle Türkiye toplumunu, başta aydınlar olmak üzere, cumhuriyetin aslında kuruluşundan bugüne halının altına süpürdüğü ne varsa bunlarla yüzleşmeye zorluyor. Ama Türkiye'nin yetiştirmiş olduğu aydın kesimi, bu yüzleşmeyi yapmaya henüz hazır değil. Buradan doğan ciddi bir kriz var; bir kültürel yarıma ve bir kriz ortamı var. Bu kriz kendisini çok değişik biçimlerde ifade ediyor, ama beni çok rahatsız eden bir şeyi söylemek istiyorum. Bunun önemli bir aynası da medya. Hürriyet Gazetesi'ne üçüncü sayfaya Yılmaz Özdil diye bir adam yerleşti. Okuyorsunuzdur, yer yer çok kıvrak bir kaleme sahip.

cengiz arın- Ad vermeseniz, kendisi burada yok, yanıt hakkı doğacak.

seyfi öngider- İsteddiği yerde, istediği zaman tartışalım, bana yanıt versin.

cengiz arın- Büyük olasılıkla salonda izleyenler, çoğumuz basında o tartışmayı gördük. Siz ima etseniz kim olduğunu anlarız.

seyfi öngider

Küreselleşme süreci bu etnik, milli duyarlılıkları harekete geçirirken, aynı zamanda postmodern birtakım rüzgarların da etkisiyle Türkiye toplumunu, başta aydınlar olmak üzere, cumhuriyetin aslında kuruluşundan bugüne halının altına süpürdüğü ne varsa bunlarla yüzleşmeye zorluyor

seyfi öngider

Toplumun hakikaten bir tür yeni sözleşmeye, çok kimlikli, çok kültürlü bir toplum olarak kendisini yeniden kurmaya ihtiyacı var. Ancak solun, kötürüm bir halde olmasından başlayarak çok fazla sorunu var ve bu yüzden ciddi bir bedel ödüyoruz

seyfi öngider- Tamam, o tartışmaya göndermede bulunarak şunu söylemeye çalışıyorum. 2000'li yıllar aynı zamanda nasıl bir kültürel ortamda olduğumuzu anlamak bakımından birtakım köşelerde yazan insanların gerek dili, gerek üslubu, gerek harekete geçirdikleri son derece ilkel şeylere olan müracaatları hepimizi düşündürmek zorunda. Cehaletin övülmesi, son derece ilkel önyargılara yaslanarak bugünkü durumun anlaşılmasına çalışılması, gelecek projeksiyonu yapılması 2000'li yıllara ait büyük bir problemdir.

Sanıyorum zamanım dolmak üzere. Toparlama çalışayım. En başta söylediğim gibi Türkiye toplumu zaten büyük meseleleriyle yüzleşen, o meselelerle çatışarak, belli riskler alarak onları aşan bir anlayışa sahip olmadığı için bugün büyük meselelerimizle yüzleşmekte çok zorlanıyoruz. Türkiye'de zaten ancak 1970'li yıllarda kitlesel bir güce ulaşmış, sonra 12 Eylülün yumruğu altında ezilmiş ve adeta yok edilmiş sol, bir türlü kendisini toparlamayınca, yaratmış olduğu boşluk sadece siyaset alanında değil, sosyal ve kültürel alanda da çok büyük problemlere yol açıyor. 12 Eylül, solu örgütsel olarak yok edip Türkiye'yi yeni bir sürece sokmakla kalmadı, 1960'lı ve 70'li yıllarda sol hareket bu topluma ne verdiyse, tabiri caizse ne öğrettiyse, bunların hepsini kazıdı. 12 Eylül böyle büyük bir operasyondur ve sadece de -nasıl kurmay olduğu ciddi bir tartışma konusu olan- Kenan Evren'in aklıyla olacak şeyler değildi. Bütün bunlar, daha büyük bir aklın ürünü olarak meydana geldi ve bugün solun kötürüm bir hale düşmüş olması ve bir türlü toparlanamaması bize hakikaten ciddi bedeller ödetiyor. Kürt meselesiyle bir türlü yüzleşemiyoruz. Ermeni meselesiyle bir türlü yüzleşemiyoruz. Yer yer ırkçılığa dönüşen Türk milliyetçiliğiyle yüzleşemiyoruz. Bütün bu dönemde bir resmi devlet ideolojisi olarak -özellikle de aydın kesimi şekillendiren- Kemalizm'le yüzleşemiyoruz. Bütün bunlar bir krizi doğuruyor. Oysa şu son derece açıktır: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu toplum imparatorluktan cumhuriyete geçişle birlikte yeni bir devlet kurdu ve bir ulus devlet inşası-

na girişti. Birinci Dünya Savaşı'nın bütün dünyanın önüne koyduğu sürece uygun adımlar attı bir yanılla. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da 1950'lerde sola hayat hakkı tanımamak şartıyla da olsa çok partili sisteme geçiş, Soğuk Savaşa uygun bir sistemin kuruluşu, gene bir yanıtı. Bugün üçüncü dünya savaşı diye nitelendirebileceğimiz bir başka savaşın, Soğuk Savaşın ardından Türkiye kendisini yeniden kurmak zorunda. Bu toplumun hakikaten bir tür yeni sözleşmeye, çok kimlikli, çok kültürlü bir toplum olarak kendisini yeniden kurmaya ihtiyacı var. Ancak solun, kötürüm bir halde olmasından başlayarak çok fazla sorunu var ve bu yüzden ciddi bir bedel ödüyoruz ve galiba bir süre daha ödemeye devam edeceğiz. Teşekkür ederim.

cengiz arın- Sayın Öngider'e çok teşekkür ediyorum. Üç konuşmacı da çok ilgi çekici konuşmalar yaptılar. Şimdi yorumlar, sorular ve yanıtları dinleyeceğiz. Konuşmacılar sorularınıza, yorumlarınıza yanıt verirken konuşmalarına eklemek istedikleri düşünceleri de eklemeye olanağını bulacaklar. Soruları almadan önce Profesör Doktor Zafer Toprak, sabah yaptığı konuşmayla iki konuşmacımızın değerli yorumlarına, katkılarına yol açtı. Öncelikle izin verirseniz Profesör Toprak'a sözü vermek istiyorum.

zafer toprak- Her üç konuşmacıyı da zevkle dinledik. Diyorum ki keşke konuşmacılar sabahleyin konuşsaydı, benim öğleden sonra daha uzun bir değerlendirme fırsatım olsaydı. Değerlendirmeci olmayı tercih ederdim. Sabahleyin geldiğimde aslında konuşmam, görseli olan, daha çok 1930'lu yıllara odaklanan bir konuşmaydı. Ama beklentim burada öğrencilerin olmasıydı. Öğrencilerin olmadığını görünce daha genel bir konuşma yapma gereği duydum. Oysa 1930'lu yıllardaki gelişmeleri vurgulayan bir konuşma yapmaktan yandırdım.

Şimdi bazı hususlara değinmek istiyorum, özellikle Sibel'in ve Tayfun'un konuşmalarının tarihsel eksenini benim yaptığım konuşmayla bir ölçüde örtüşüyor. Her şeyden evvel her iki konuşmacıyı da antropolog olarak tarihe yö-

nelmeleri bağlamında kutlamak isterim. Çünkü günümüzde antropologlar daha çok sosyal antropolojiyle, kültürel antropolojiyle, daha güncelle uğraşiyor. Tarihsel antropoloji Türkiye'de yeterince alan bulmuyor.

Bazı hususlara değinmek istiyorum. Konuşmalarında gündeme getirdikleri sorulara da yanıt olabileceğini düşündüğüm noktalar var. Her şeyden evvel Sibel'in Anadolu'daki ırk kavramının niteliğine yönelik katkısı çok önemli. O günlerdeki ırk kavramı etnik bazlı bir kavram olmaktan çok, antropolojik bazlı bir kavram. 1930'lu yıllardaki ırk kavramı, daha kapsayıcı bir kavram. Bu nedenle Anadolu'nun çok değişik unsurlarını aynı çatı altında toplama kaygısı içerisinde. Hatta o dönemde kimi Kürt aydınları, "bizler de Turaniyiz" şeklinde ortaya çıkmışlardı. Bu hususu özellikle Kürt sorunu nedeniyle gündeme getirmekte yarar olduğu kanısındayım.

Bir kültürel arkeoloji süreci yaşıyorum. Yani bir ölçüde dönemin literatüründen yola çıkarak nasıl bir cumhuriyet kurgulandığını, fikir hareketlerinin nasıl bir evrim geçirdiğini görme çabası içerisindeyim. Bu vesileyle Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan 3997 kitabı enikonu taradım. Bunlardan hareketle nasıl bir Atatürk, nasıl bir entelektüel kimlik oluşuyor? Burada tabii ırkla ilgili bir literatür var. İki uçta yer alan bir literatürden söz edeyim: bir uçta aslında demin Tayfun'un gündeme getirdiği difüzyonist ve evrimci perspektifler; bir tarafta Gobineau, öbür tarafta Eugene Pittard var. Aslında Eugene Pittard'ın kitabı son derece önemli ve özellikle evrimci nitelikteki tezleri o gün için son derece ilerici tezlerdi. Çünkü Pittard'ın kitabı o zamanki Avrupa'da L'évolution de l'humanité (İnsanlığın evrimi) başlığıyla, Henri Berr adlı çok ünlü bir kişinin dizisinden çıkmış bir kitap. Fransa'daki Annales okulunun ilerici tarih anlayışının kökeni Henri Berr'in yayınlarına dayanıyor. Henri Berr, Pittard'ın Irklar ve Tarih adlı kitabına bir önsöz yazmış. Bu kitap Atatürk'ün, bütün okuduğu kitaplar arasında en dikkatli okuduğunu varsaydığımız kitap. Atatürk'ün nerelere baktığını alt çizilmelerden, notlardan anlayabiliyoruz.

Bütün kitabın hemen hemen her sayfası çizilmiş durumda. Bunlar, Anıtkabir Derneği tarafından Atatürk'ün okuduğu kitaplar başlığı altında 24 cilt olarak çıkartıldı. Atatürk'ün odaklandığı kitap, Pittard'ın kitabı.

Peki bu, neden önemli? Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bağlamında buna değinmek istiyorum. Çünkü bu kitap aynı zamanda coğrafyayı ön plana çıkartan bir kitap. Zaten bütün Annales ekolünün, örneğin Febvre'in Bloch'un bütün tarih anlayışında coğrafyanın çok önemli bir yeri vardır. İlginç bir şekilde L'évolution de l'humanité (İnsanlığın evrimi) dizisi, Atatürk'ün kütüphanesinde mebzul miktarda var. Bunlar tuğla renkli kitaplar ve o dönemki dünyanın en ileri diyebileceğim tarih anlayışını gündeme getiren kitaplar. Sibel benim 1920'lerle 1930'lu yıllar ayırımım konusundaki eleştirilerini dile getirdi. Ben o dönemin bütün tarih kitaplarını taradım ve şunu söyleyebilirim: 1925'den itibaren Türk Antropoloji Mecmuası çıkıyor, ama şunu da unutmamak gerekir ki İstanbul'da çıkıyor. Mecmua, İstanbul'da tıpçılar tarafından gündeme getirilmiştir. Ne zaman ki Atatürk bunun önemini idrak ediyor, alıyor onu Ankara'ya getiriyor. Çünkü önce tıp fakültesinde, sonra fen fakültesinde, oradan sonra Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya'ya geliyor. Bu bir süreç. 1920'li yıllardaki tarih kitaplarına en büyük eleştiriyi 1932 yılında Tarih Kongresi'nde görüyoruz. Özellikle Yusuf Akçura'nın yapmış olduğu eleştiriler var. Ünlü tarihçi Ali Reşat'ın bütün okullarda okutulan kitapları var. Bu kitaplar sosyal darvinci ve Avrupa-merkezci kitaplar. Kitapların yüzde 70'i Avrupa tarihi hakkındadır ve yüzde 70'in içerisinde önemli bir kısmı Fransız Devrimi'ni ele alır. Türkiye tarihi, Osmanlı tarihi o dönemde okutulan ders kitaplarında yoktur. Bunlara tepki olarak 1930'lu yıllardan itibaren tamamen içe dönük tarih kitapları yazılıyor ve ilginçtir ilk diziyeye baktığımız vakit, ilk baskısında çağdaş Avrupa diye bir şey yoktur, tamamen dışlanmışlardır. İkinci baskıdan sonra tekrar Avrupa'ya entegre etmişlerdir. Yani Avrupa'ya bu denli tepki vardır ve bu tepki de 1932 yılıyla çok yakından bağlantılıdır. O yüzden

zafer toprak

1930'lu yıllardaki ırk kavramı, daha kapsayıcı bir kavram. Bu nedenle Anadolu'nun çok değişik unsurlarını aynı çatı altında toplama kaygısı içerisinde

zafer toprak

1920'li yıllara baktığımızda, dönemin çevirilerinin büyük ölçüde 3. Cumhuriyet Fransa'sının çevirileri, kitap olarak baktığımızda da içerik olarak evrimci niteliği olan, seküler bir boyut taşıyan kitaplar olduğunu söyleyebiliriz

1920'li yıllara baktığımızda, dönemin çevirilerinin büyük ölçüde 3. Cumhuriyet Fransa'sının çevirileri, kitap olarak baktığımızda da içerik olarak evrimci niteliği olan, seküler bir boyut taşıyan kitaplar olduğunu söyleyebiliriz.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden önce, ta 1923'de böyle bir proje var. Ankara'da ilk kurulacak fakülte ne olmalıdır sorusu ve soruyu yanıtlamaya çalışan Hars Heyeti var. 1923 yılında toplanıyor Hars Heyeti: içinde Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura var ve kurulması gereken fakültenin içtimaiyat fakültesi olması gerektiği vurgulanıyor. Düşünebiliyor musunuz, cumhuriyet ilan ediliyor, düşündükleri ilk fakülte Ankara'da içtimaiyat fakültesi. Tabii bu içtimaiyatın giderek geri plana düşmesi sonucunda, ilk kurulduğu vakit DTCF'de sosyoloji yok. Konuşmalarda sizlerin de vurguladığı gibi özünde antropoloji gündeme geliyor.

Son husus olarak şunu belirtmek isterim, 1939 yılında savaş çıkmasaydı dünyanın en önemli antropoloji kongrelerinden biri İstanbul'da gerçekleştirilecekti: Antropoloji ve Prehistorya Kongresi. Bununla ilgili her türlü hazırlık yapıldı, Atatürk her türlü desteğini verdi ve tebliğleri de basıldı. Hatta Türk Antropoloji Mecmuası'nın en son sayısı o tebliğlerle ilgilidir. Onun dışında da ayrıca bir cilt vardır. Atatürk'ün ölümünden sonra Revue Anthropologique adlı dünya çapında bir antropoloji dergisi Atatürk için özel bir sayı çıkarttı. O sayıda Eugene Pittard'ın bir yazısı var ve bu yazıda şunu diyor Pittard: "Dünyada bilime bu denli katkıda bulunmuş başka bir devlet adamı yoktur ve Türkiye fizik antropolojide dünya çapında bir performans göstermiştir. Ne yazık ki büyük bir bilim aşkıyla tutuşan bir devlet adamını yitirdik." Teşekkür ederim.

cengiz arın- Sayın Toprak'a teşekkür ediyorum. Şimdi diğer soruları da alalım. Buyurun, adınızı soyadınızı rica ediyorum.

serhat pekiner- Seyfi Beye bir soru soracağım. Türkiye'de taşlar yerinden oynarken darbelerden de bahsetmek lazım. Türkiye'nin yaşadığı darbelerden ve o darbeleri yapan,

gençlerin üstüne çok şiddetli bir şekilde saldıran paşaların şimdi hapisanelerde olmasının sebepleri nedir? Acaba taşlar yerinden oynarken orduya da bir operasyon mu yapılıyor, yoksa başka bir hesaplaşma mı yaşanıyor? Yani darbe planları, yalnızca AK Parti'yi ilgilendiren bir şey mi, yoksa globalizmin içinde Türk ordusuna bir çeki düzen mi veriliyor? Bir de Sayın Sibel Hocama soracağım: Latin Amerika ülkelerindeki muhalif hareketlerle ilgili uzmanlığınız olduğu da anons edilmişti. Bu globalizm sadece Türkiye'ye uğrarken niye Latin Amerika'ya uğramadı, orada solcular şu anda iktidarda? Latin Amerika ülkelerine globalizm niçin uğramadı, hep bize uğruyor da, niye Latin Amerika'ya uğramadı, onları merak ediyorum. Teşekkür ederim.

mahmut arslan- Sibel Hanımın tebliğinde bir cümle dikkatimi çekti. Ziya Gökalp, Fransız sosyolojisinden ziyade Alman sosyolojisinden etkilenmiş gibi gözüküyor dedi. Bu, belki sosyolog olduğumdan benim için son derece önemli. Eğer Türkiye Cumhuriyeti'nin pratişeni Mustafa Kemal'se, onun gerisindeki en önemli teorisyen Ziya Gökalp'tir. Türkçülüğün Esasları'nı okuduğumuz zaman Atatürk inkılaplarının, ilkelerinin tamamını orada görürüz. O kadar ki Ziya Gökalp Türk musikisi için bu bir Bizans müziğidir, klasik Türk müziği enstrümanları da birer Bizans enstrümanıdır diyor. Bundan etkilenen Mustafa Kemal bir süre radyoda, konservatuarda klasik Türk müziğini yasaklıyor, öyle bir etkisi var. Şimdi Ziya Gökalp'in etkilendiği iki önemli Fransız sosyologu var, Emile Durkheim ve Gaston Richard. Bu iki Fransız sosyologunun önemi şu: bunlar eğitimlerinin en önemli kısmını Almanya'da yapmışlar ve eserlerinde dipnot, referans olarak Almanca literatür kullanıyorlar. O kadar ki, Almanlar Fransa'yı işgal ettikleri zaman Emile Durkheim bir süre tutuklanıyor, Alman sempatanı olmakla, Alman ajanı olmakla suçlanıyor. Hele Gaston Richard, tamamen Ferdinand Tönnies adlı Alman sosyologunun etkisi altında, onun "Gemeinschaft und Gesellschaft" adlı eserini Fransızca'ya çeviriyor ve adeta Fransa'da Toennies'in bir şubesi olarak

faaliyet gösteriyor. Ziya Gökalp Almanca bilmiyordu, ama onun Alman sosyolojisinden etkisi ikinci elden Durkheim ve Gaston Richard üzerindedir. Mesela Fransızlar kültür kavramını pek sevmezler; la civilisation française, Fransız medeniyeti derler. Kültür kavramı Alman felsefesinin Fichte, Schelling, Hegel, Arthur Schopenhauer gibi Alman idealist filozoflarının kavramıdır ve Alman sosyolojisini de etkilemiştir. Ziya Gökalp'teki uygarlık - kültür ayrımı Durkheim'da da, Fransız sosyolojisinde de yoktur. Yani Ziya Gökalp gerçekten Sibel Hanımın bir cümlede söylediği gibi Alman sosyolojisinden olağanüstü etkilenmiştir.

utku zırığ- Marmara Üniversitesi Kalkınma Bölümünde yüksek lisans öğrencisiyim. Galiba buradaki ender öğrencilerden biriyim; o yüzden Zafer Hoca'nın öğrenciler için hazırladığı sunum da ayrıca merak uyandırdı bende. Aslında bir soru sormayacaktım, çünkü şu anda konuşulanlara da galiba çok dokunacak bir soru olmayacak benim sorum. İlk başta küçük bir eleştiri belki: en azından buradaki başlık değişimin toplumsal ve kültürel sonuçları olarak atılmışken biz sanki değişime henüz gelemedik gibi. 1930'larda biraz fazla mı durduk bilmiyorum, böyle bir eleştiri olarak kusuruma da bakmayarak ele alın.

Bir de haddimi aşmamaya dikkat ederek bir şeyler söylemeye çalışayım. Sorum aslında Sayın Öngider'in, Sayın Ertuğrul Günay'ın yolculuğuna dikkat çekmesi vesilesiyle kafamda oluştu. O yolculuğa baktığımızda belki militanlıktan CHP milletvekilliği ve AKP'de bakanlığa uzanan bir yolculuk... Ama böylesi yolculuklar Türkiye'de fazlasıyla mevcut belki de. Bunun nedenini anlamaya çalışırken Zafer Toprak'ın sunumunun başında söylediği modernizm ve postmodernizm çerçevesiyle mevzuya bakmak bizi belki de Tayfun Atay Hoca'nın en son geldiği noktaya kadar getiriyor ve bir gerçeklikle karşı karşıya bırakıyor. Kürt sorunu var karşımızda; hatta üç tehlike olarak Öngider'in belirttiği, Türkiye devletindeki ulus devlet projesinin üç tehlikesi, üç düşmanı olarak belirttiği komünistler, İslam, Kürtler... Kürt sorunu var, Çingene sorunu var, ve-

saire, böyle sorunlar var ve postmodernist bir bakış bize bu sorunları gösteriyor; evet, bunlar birer sorun. Ancak bu sorunlar neden, nereden veya nasıl kaynaklanıyor diye düşünmeye çalıştığımızda sanki bize yeterli verileri vermesi mümkün değilmiş gibi. Çünkü bu sorunları ilk başta şöyle kavrayarak anlayabiliriz. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ulus devlet projesi, bir ulus devlet projesiydi, ama bu ulus devlet projesinin kimin kafatası nasıl gibi görünen yüzleri olsa da, asıl olarak sermaye birikimine baktığımız zaman sermayenin, belli bir sermayenin palazlanması, büyük halk kitlelerinin işçileştirilmesi projesinden başka bir şey değildi. Benim burada söylediğim, İzzettin Önder Hoca'nın dün belki de keskin bir şekilde belirttiği "altyapı üstyapıyı belirler" değil benim burada söylediğim. Ancak eğer toplumsal ve kültürel bir dönüşümden bahsediyorsak çok fazla üst yapıdan bahsetmedik mi? Altyapıya hiçbir vurgu, hiçbir atıfta bulunmadık. O zaman bütün bu analizlerimiz biraz eksik kalmaz mı gibi bir soru sorayım.

cemalettin efe- Birinci soruyu Ali Tayfun Hoca'ya soruyorum. Özellikle Fransız ve İngiliz modeli bağlamında geç milliyetçiliğin gelişme biçimi konusunda bir şeyler söylediniz. Bu bağlamda Almanya ve İtalya modelleri de var. Bu konuda Türkiye'yle ilişkili olarak neler söyleyebilirsiniz? Türkiye bağlamında, örneğin cumhuriyete geçiş olmasına rağmen Batıdaki demokrasi ayağı gelişmemiş. Bu konudaki düşüncelerinizi almak istiyorum.

İkincisi olarak, Seyfi Öngider'e bir sorum olacak. Türkiye'nin Batıyla ilişkilere çok açık olduğu konusunda söylediklerinizden ben şöyle bir sonuç çıkardım: sadece devlet düzeyinde, üst yönetimler düzeyinde değil, aynı zamanda toplum düzeyinde ve kültürel düzeyde de Batıya ve dünyaya önemli düzeyde açık olduğunu söylediniz. Bu konuda, komşularımız olan diğer uygarlıklarla benzer ilişkiler göremiyoruz. Yani yüzümüz sadece Batıya dönük, ama bütün uygarlık, sadece Batıyla açıklanabilir mi? Türkiye'nin geçmişiyle, kendi tarihiyle ve Türkiye Cumhuriyeti öncesinde var olan uygarlıklar bağlamında kültürel ve toplumsal al-

ali tayfun atay

Bizim modelimizde erken milliyetçilik ve geç uluslaşma var. Geç uluslaşma da şu anda devam etmekte olan bir süreç olarak düşünülebilir

gılara bile yabancılık var. Ben bunu Batıyla, Batıya yönelik at gözlüğüyle ilişkili görüyorum; doğrudan doğruya sadece orada bir iletişim var, ama bunun dışında bir evrensel ilişki göremiyorum. Bu konuda belki siz biraz bizi aydınlatırsınız. Teşekkür ederim.

cengiz arın- Teşekkürler. Şimdi sayın konuşmacılara konuşma sırasıyla sözü bırakıyorum.

ali tayfun atay- Sanırım üç noktada ben cevap verebileceğim. Zafer Hocanın katkısına ekleyeceklerim olacak; ama aramızdaki az, ama öz öğrenci arkadaşımızın altyapı - üstyapı vurgusu üzerinden başlayıp daha sonra gelen çok önemli soruya, Almanya ve İtalya ulus devletleşme süreçleriyle ilgili önemli soruya geçiş imkânı bulabileceğimi düşünüyorum. Aslında yukarıdan aşağı ortaya çıkan uluslaşma süreci içerisinde bir parça vurguladım, ama çok altı çizilmedi. Yalnız şunu da eklemek lazım, geç milliyetçilik demedim ben; belki geç uluslaşma diyebiliriz. Aslında milliyetçilik en erken ortaya çıkandır; bizim modelimizde erken milliyetçilik ve geç uluslaşma var. Geç uluslaşma da şu anda devam etmekte olan bir süreç olarak düşünülebilir.

Altyapı üstyapı meselesi açısından, aşağıdan yukarıya diye düşündüğümüz zaman, bunun olmadığını söylediğimiz zaman, altyapı eksikliğini vurgulamış oluyoruz. Türkiye'de modern ulus devlet söz konusu olduğunda, iktisadi insan gücünün etkisiyle ortaya çıkan bir dönüşüm söz konusu değil. Cumhuriyetin başında Türkiye'nin tablosu tam prekapitalist bir tarımcı, köylü toplumdur; hatta neolitikten sonra ortaya çıkan, 10 bin yıl önceki tarım devriminden sonra ortaya çıkan oranlarla karşımıza çıkar. Yani yüzde 90 köylü nüfus, yüzde 10 civarında şehirli nüfus. Endüstri, burjuvazi, kapitalistleşme çok zayıf. Moderniteyi karakterize eden bütün parametreler eksiktir ve burada bir köylü toplum söz konusudur. Böyle olduğu için belki bütün Batı dışı toplumlarda benzeri bir süreç söz konusudur. Önce ideolojik olarak ortaya çıkan bir milliyetçilik, onu takiben yerli öncü güçler tarafından (ki bu öncü güçler esasen bürokratik güçlerdir) oluşturulan bir yeni siyasal düzenleme, siyasal birim

olarak ulus devlet ve ondan sonra da toplumu, köylü toplumu vatandaş kılma yolunda girişimler. Yani halk evleri, daha sonra köy enstitüleri, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması... Köylere kadar giden doktrinasyon süreci bir ulus yaratmak, insanlara bir yurttaşlık bilinci ve kimliği kazandırma yolunda çabalar söz konusudur. Bu süreç içerisinde, bir yandan devlet eliyle sanayileşme, milli burjuvazi yaratma yolunda çabalar kendisini göstermiştir. Bu anlamda altyapı üstyapı ilişkisine ilişkin çok keskin yaklaşımı ben de birazcık ihtiyatla karşılamakla birlikte tabii ki burada iktisadi unsurun eksik olduğu bir bürokratik devrim var. Yani bir burjuva demokratik devriminden çok, ben bir burjuva bürokratik devrimi söz konusudur demekten yanayım. Bu bir burjuva toplum yaratma sürecinin başlangıcıdır, ama burada bir demokratik unsur, halk içerisinde çıkan bir itici güç olarak, bir iktisadi öncü güç olarak bir toplumsal dinamik yoktur; siyasal bir dinamik, bürokrasi vardır.

Buradan hemen geçelim. Almanya ve İtalya örneği, İngiltere ile Fransa örneğiyle Türkiye örneği arasında bir yerde duruyor diye düşünüyorum. Tarihçi değilim ve bu noktalarda cevap verirken zorlanıyorum, ama sonuçta Almanya'da İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi bir burjuvazinin ortaya çıktığını görüyoruz. Fakat uluslaşmadan ulus devlete dönüşüm yolunda bir sorun yaşanıyor. Alman prenslikleri kendi bünyelerinde, kendi burjuvazileri içerisinde sınırlı olarak yol almakta ısrar ettiği noktada Alman ulus devleti gecikiyor. Meşhur ifadeyle, devletini arayan bir millet var Almanya ve İtalya örneğinde. Sonra tabii 1871 Alman Birliği, 1860'ların ortasında İtalyan Birliğiyle birlikte geç ulus devletin ortaya çıkması söz konusu oluyor. Bunun sonuçları da bir anlamda dünya savaşları olarak karşımıza çıkıyor. Almanya örneğinde uluslaşma, ulusçuluk ve ulus devlet şeklinde bir güzergah var. İngiliz ve Fransız örneklerinde uluslaşma, ulus devlet ve resmi ideoloji olarak ulusçuluk, Almanya örneğinde uluslaşma, ulusçuluk ve ulus devlet. Türkiye'deyse Türkçülük, yani ulusçu-

luk, ulus devlet ve uluslaşma süreci şeklinde bir durum söz konusu.

Zafer Toprak, Atatürk'ün fizik antropolojiye katkısını belirtti. Pittard'ın bu konudaki sözlerinden bahsetti. Doğrudur, ama sonuçta her şey 1930'ların sonundan itibaren Dünya Savaşı ve sonrasında nihayete erer ve bir daha da fizik antropoloji bu memlekette belini doğrultamaz. Çünkü böylesi bir ideolojik çıkışla ortaya çıkmış ve hiçbir işlevselliği kalmamıştır. Şu anda antropoloji başlığı altında hâlâ fizik antropoloji eğitimi sürmekte gerçi, ama halimiz çok da iyi değil. O dönemden geriye iki nokta kaldı: bir, üniversiteye giriş kitaplarında hâlâ antropoloji dendiğinde irkbilim ifadesi; iki, neyle uğraşıyorsun diye sorulduğunda antropoloji dediğimizde, "vay kafatasçılık ha" şeklindeki yorum. Ne yazık ki bu bilim dalları böylesi bir ideolojik işlevle seferber edildikleri için ırk paradigması gözden düşüp, hatta tarihe karıştığı günümüzde kaderlerine terk edildiler. Bu, kendi içlerindeki yetersizliklerden de kaynaklandı, ama o resmi itici güç, bir anlamda diğer arayışları da engelleyen bir unsurdu. O yüzden sonuçta durum şu anda pek parlak değil.

cengiz arın- Sayın Cemalettin Efe'nin ikinci bir sorusu vardı, Batıdaki demokrasi ayağının gelişmemesiyle ilgili. Bir şey söylemek ister misiniz, size yöneltmişti?

cemalettin efe- Geç uluslaşmanın demokrasiye geçişteki sorunları.

ali tayfun atay- Yine belki demokratik devrim kavramı üzerinden bunu düşünmemiz gerekir. Sonuçta bir halk hareketinden söz edemiyoruz; cumhuriyet, bürokrasi marifetiyle kuruluyor. İmparatorluğunu kaybeden bir devlet, bir millet var ederek yoluna devam ediyor. Bu anlamda bir süreklilikten de söz etmemiz gerekir Osmanlı'dan cumhuriyete geçerken. Tabii ki bunun demokrasi ayağı çok zayıf ve demokrasi söz konusu olduğunda çok büyük kaygı ve tedirginlikler var. Zafer Hocanın da vurguladığı gibi cumhuriyeti kuran kadro Osmanlı bürokratları ve bu insanlar aşağı yukarı 10 yıllık bir savaşın içinden çıkıyor. Bize öğre-

tilen cumhuriyet, milli mücadele, İstiklal Harbi ve onun sonucundaki kazanım, 1911-12'lerden baktığınız zaman aslında zarardan kâr. Peki, zararın sebebi ne? Balkanlarda milliyetçiliğe bağlı olarak ortaya çıkan ayrılımlar, parçalanmalar, yani kimlik, kültür, sonra siyaset. Yunan bağımsızlığı, Sırp bağımsızlığı, Bulgar bağımsızlığı... Aynı şey Arap yarımadasında ortaya çıkıyor. Cumhuriyeti kuran kadro bu kayıplara tanık olmuş bir kadro. Ermeni tehciriyle birlikte ortaya çıkan durum bilindiğinden, cumhuriyeti kuranların bir özgüven problemi var. Çünkü acı bir deneyimden geliniyor ve kültürel çeşitlilik, insanların kendilerini ifade etmeleri, Terakkiperver Fırka deneyimiyle yaşanlar bağlamında demokrasiyi var edecek şekilde toplumsal katmanlara yönelik bir özgüven söz konusu değil. Böylesi bir hareket, cumhuriyeti kuran kadroda ve onları izleyen bürokraside, özellikle de askeri bürokraside, daha fazla parçalanma tehlikesine yönelik bir düşünceyi beraberinde getiriyor. Bu yüzden demokrasi konusunda çok zayıf bir pratik söz konusu oldu diyebiliriz.

cengiz arın- Çok teşekkürler. Demokrasi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok popüler olmuştur. Daha önce Churchill de demokrasinin kötü rejimlerin içinde en iyisi olduğunu söylüyordu. Herkes bir tanımını yapıyor, ama Batıda güçlerin bölünmesi, feodal yapı, yani iktidarın parçalanmış olması biraz kapitalizm ve piyasanın gelişmesiyle birlikte bireyciliğin gelişmesine de dayanıyor. Yani vatandaş dediğimiz yurttaş, oy hakkı olan, seçme hakkı bulunan, seçim yapan yurttaş bireydir. Ben 21. yüzyılda bu bireyselleşme Türkiye'de ne kadar yol aldı, onu da merak ediyorum. Çok faktör var, ama böyle küçük bir müdahalemi mazur görün. Sibel Hanıma söz vereceğim, yalnız bugünü Başkan Sayın Vahap Adıyaman'ın konuşmasıyla bitireceğiz.

sibel özbudun demirer- Mesaj alınmıştır, zamanı tasarruflu kullanacağım. Zafer Hocanın katkıları önemli, ama yine de bazı konularda ısrar etmemi mazur göreceğim zannediyorum. Bir ucunda Eugene Pittard, bir ucunda Gobineau'nun bulunduğu bir bağlam tabii-

ali tayfun atay

İmparatorluğunu kaybeden bir devlet, bir millet var ederek yoluna devam ediyor. Bu anlamda Osmanlı'dan cumhuriyete geçerken bir süreklilikten de söz etmemiz gerekir

sibel özbudun

Latin Amerika'nın Türkiye'den farkı aslında halkların küreselleşme süreçleri, daha doğrusu neoliberal dayatmalarla ön plana çıkan kimlik sorunlarıyla sınıf sorunlarını bağdaştırarak çok erken ve hızlı bir tepki vermesidir

i oldukça tehlikeli ve sakıncalı bir bağlam. Öte taraftan neyin olmadığına baktığımız zaman ben tarih yazımını incelemedim, ama antropoloji yazımında, hümanist bir antropolojiden söz edeceksek örneğin Boas'ın bulunması gerekir, ama Boas ya da Malinowski yok. Antropolojinin çok moda olduğu, çok gündemde olduğu dönemde güncel antropolojinin köşe taşlarını oluşturan antropologlardan hiçbirinin olmayışının dikkat çekici olduğu kanaatindeyim. 1939'daki yapılamayan Antropoloji Kongresini bilmiyordum, teşekkür ederim, bana yeni bir ufuk açtınız.

Mahmut Arslan ile Ziya Gökalp konusunda söylediklerimiz zannediyorum örtüşüyor. Durkheim'ın Almancı yönüne ilişkin vurgusu konusunda da teşekkür ediyorum.

Gelelim küreselleşme Latin Amerika'ya neden uğramadı sorusuna. Küreselleşme Latin Amerika'yı tam tersine ilk laboratuvar olarak kullandı. Latin Amerika'nın Türkiye'den farkı aslında halkların küreselleşme süreçleri, daha doğrusu neoliberal dayatmalarla ön plana çıkan kimlik sorunlarıyla sınıf sorunlarını bağdaştırarak çok erken ve hızlı bir tepki vermesidir. Türkiye'den farkı budur, yoksa neoliberalizm üstelik de talan edecek ölçüde Latin Amerika'ya uğradı. Oralarda neoliberalizmin yol açtığı yıkım ve yoksulluğun ortasında dolayısıyla Türkiye'yi rahmetle anıyordum. Oradaki yoksulluğu gördükten sonra, Türkiye'de demek ki daha gidilecek çok yol var.

Buradan izninizle bir sıçrama yapıp öğrenci arkadaşımızın çok anlamlı sorusuna bağlamak istiyorum. Fazla üstyapı vurgusu yapılmasını eleştirdi. Belki doğrudur, ama iki gündür altyapı tartışıyoruz. Bu altyapıyı dönüştürecek olan kültürel dinamikler burada açığa çıkmaya çalıştı. Daha doğrusu bu altyapıyı biçimlendiren kültürel dinamikleri eğer açığa çıkartmazsak Latin Amerika'dan Türkiye'yi farklı kılanın ne olduğunu bulma şansımız olmaz. Çünkü iki tarafta da aynı altyapı dinamikleri çalışıyor, iki farklı tepki karşımıza çıkıyor. Bugün galiba burada belki de istemeden, tartıştığımız tam da bu oldu. Bugün bizim neden Latin Amerika gibi olamıyoruz sorusu-

nun yanıtı imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış kitle imgesinden bir türlü çıkamıyor oluşumuz. Aslında çıkma konusunda çok teşebbüsler oldu: 1970'li yıllardaki işçi dinamiği. Şimdi hepimiz ak saçlıyız, ama 70'lerde hepimiz üniversiteli yıllarımızdaydık ve zannediyorum bu onuru hep birlikte paylaştık. Yükselen bir işçi hareketinin içinde yer alma onurunu birlikte yaşadık. Mesela 1980'ler sonrasında Kürt hareketinin yükselişi, işçi hareketinin 12 Eylül silindirisinin arkasından gerilemeye geçmesiyle birlikte ve nihayet 1990'lı yıllarda etnik ve kimliğe ilişkin iddiaların çeşitlenmesi, yeniden Zafer Hocaya dönüyorum, bunu postmodern bir gelişme olarak görüyor, ama işin hayırlı taraflarına da vurgu yaptı. Eğer bu imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış kitle retoriğinden kırılmaları yeniden bir sınıf bilinciyle, örneğin Ankara'da ağırlamaktan onur duyduğumuz TEKEL işçileriyle birlikte yaptığımız gibi yeniden bir sınıf bilinciyle harmanlarsak o zaman mevcut olan un, yağ ve şekerden bir helva yapma imkânına kavuşuruz diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

seyfi öngider- Bana iki soru yöneltildi, bir Ergenekon meselesi, bir de Türkiye'yle Batı arasındaki ilişkiler, yani Türkiye Batıdan o kadar etkileniyorsa, demokrasi denilen bu şey niye bizim memlekete uğramıyor sorusu. Ergenekon davasıyla ilgili olarak tabii temelde konuşmamda çizmeye çalıştığım çerçevede, Soğuk Savaş sonrasına uyum sağlamak mecburiyetinde olan Türkiye'de ordunun bir parça geriletilmesinin, siyasi sistem içindeki rolünün yeniden düzenlenmesinin bir yönüdür Ergenekon davası. Ancak burada bir geç kalmışlık olduğu bir vaka. Türkiye'de Ergenekon adı altında konuşulan, NATO konsepti çerçevesinde vakit zamanında örgütlenmiş gizli yapıların NATO üyesi diğer Batı Avrupa ülkelerinde tasfiye edilmesinin üzerinden çok zaman geçti. Türkiye bir sürü şeye geç ayak uydurmak durumunda kalıyor. İşin bir yanı bu, ama bu işin kamuoyunda, siyasi mahfillerde tartışılması sırasında AKP'nin gerçekten orduyla bir mücadeleye içerisinde olduğu ve orduyu siyasi sistem içerisinde tasfiye etmeye çalıştığı konusundaki iddiaların altı bence boştur. AKP or-

duyla bir kavga içerisinde değil, AKP hatta iddia edildiği ölçülerde militarizmle de kavga içerisinde değil. AKP, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'de yapılması elzem olan birtakım şeyleri yapmak mecburiyetinde kalıyor.

Memlekette birtakım darbe girişimleri var. 2003, 2004 ve sonrasında, yani AKP iktidara geldikten sonra... Bunları daha o zamanlar bildiklerini Abdullah Gül daha sonra bir gazete mülakatında söyledi. Zaten bilinmeyecek şeyler değil. Hükümet mevkiini işgal edenlerin Ayışığı, Yakamoz, vesaire, çeşitli adlar taşıyan darbe hazırlıklarından, darbe örgütlenme çabalarından haberdar olmamaları mümkün değil. Haberdardılar, ama bu darbeler başarıya ulaşamadı, çünkü sonuçta biliniyor ki, Türkiye'de yapılan darbelerin hepsinin arkasında şöyle ya da böyle ABD vardır. ABD bu yeni dönem, yeni koşullar, küreselleşme diye ifade edilen bütün o uluslararası süreç itibarıyla bu darbe girişimlerinin arkasında değildi, tam tersine karşısındaydı, hükümetin yanındaydı. Onun için bu darbeler hep yarım kalan ya da fikir olarak kalan, teşebbüs halinde kalan şeyler oldular.

İkincisi, ama sonuçta ordu içerisinde 28 Şubat 1997'de kapıdan kovduklarının 2002 Kasımında bacadan girdiğini düşünüyorlardı. Yani Refah Partisi olarak kovduklarının AKP olarak geri geldiğini düşünen bir sürü insan var ordu içerisinde. Ortaya dökülen bir yığın belgeden, bilgiden dolayı bunların hükümeti bir şekilde devirmenin yollarını aramış olduklarını görüyoruz. AKP, bunları ordunun üst kademesiyle işbirliği halinde tasfiye ediyor.

Şimdi Ergenekon davasının 2007 Haziranında açıldığını, soruşturmanın 2007 Haziranında başladığını hepimiz hatırlayalım. 2007'nin 3 Mayısında da meşhur Dolmabahçe mutabakatı, Dolmabahçe görüşmesi vardır Tayyip Erdoğan'la zamanın Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt arasında. Bu, 27 Nisan muhtırasından sonra yapılan bir görüşme biliyorsunuz. Dolmabahçe görüşmesini gerek Tayyip Erdoğan, gerek Yaşar Büyükanıt sorulduğunda bu gizli bir görüşme ve biz bu görüşmedeki bilgileri mezara kadar götüreceğiz diyorlar.

Bir kere bunda bir tuhafılık var; memleketin Başbakanı ve Genelkurmay Başkanı 3,5 saat oturuyorlar, eski saray müstemilatında görüşüyorlar ve bunu millete açıklamıyorlar. Buradaki tuhafılığı bir kenara koyalım, ama ben şimdi size açıklıyorum o görüşmede neler olduğunu. O görüşmede şöyle bir pazarlık oldu. Tayyip Erdoğan, Yaşar Büyükanıt'a Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığına aday olmayacağına, ordunun "sözde değil, özde Atatürkçü" diye nitelendirdiği türden bir aday cumhurbaşkanı yapacaklarına söz verdi. Söz verdi, karşılığında da dedi ki, "bak biliyorsun ordu içerisinde böyle binbir türlü darbe teşebbüsleri var, hazırlıkları var, biz de bunların yakasından tutup bir silkeleyelim, sen de ona müsaade et, zaten senin de karşısında olduğun şeyler bunlar" dedi. O da "tamam" dedi. Böyle bir pazarlık yapıldı, ben burada açıklıyorum. Çünkü 3 Mayıs'ta o görüşme oldu, ondan sonra Haziranda bir ihbar mektubuyla Ergenekon soruşturması başladı. O soruşturmada kimlerin tutuklandığını, Yaşar Büyükanıt veya bugünkü Genelkurmay Başkanı Başbuğ'la ilgili bu tutuklanan veya darbe girişiminde bulunanların nasıl dosyalar hazırladıklarını biliyoruz. Ancak burada şöyle bir şey var: Yaşar Büyükanıt böyle bir şeye izin verirken birtakım emekli askerlerin ve belki bazı küçük rütbeli subayların gürültüye gideceğini düşünüyordu; ordu komutanlarına, kuvvet komutanlarına ve belki de kendisine kadar gelecek olan bir şeyi hesap etmiyordu. Nitekim Tayyip Erdoğan verdiği sözü tutamadı. Çünkü yüzde 47 oy alınca, Abdullah Gül "ben aday olacağım" diye tutturdu ve aday oldu. O süreçte Tayyip Erdoğan kamuoyuna "Abdullah Gül kardeşimizin aslında adaylığını düşünmesi lazım" türünden bir sürü açıklama yaptı, ama olmadı. Böyle bir süreç bu Ergenekon meselesi.

Batıyla ilişki meselesi bağlamında Türkiye, kültürel olarak tabii ki başka bir kültür havzasına ait bir toplum. Türkiye Batının aynısı olmaz, Batıya benzer bir şey olabilir birçok alanda, özellikle de kültürel alanda. Nitekim Türkiye siyasi sistemi de, başka birtakım özellikleri itibarıyla bir Batı toplumu olmayı bir türlü be-

seyfi öngider

AKP'nin gerçekten orduyla bir mücadele içerisinde olduğu ve orduyu siyasi sistem içerisinde tasfiye etmeye çalıştığı konusundaki iddiaların altı bence boştur. AKP, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'de yapılması elzem olan birtakım şeyleri yapmak mecburiyetinde kalıyor

seyfi öngider

Türkiye siyasi sistemi de, başka birtakım özellikleri itibarıyla bir Batı toplumu olmayı bir türlü beceremiyor, bence becermesi de mümkün değil

ceremiyor, bence becermesi de mümkün değil. Demokrasi meselesinde de, başka meselelerde de böyle; özellikle de aydınlar meselesinde öyle. Ben de İktisat Fakültesi öğrencisi olduğum için bizim Fakülte'nin bir hocasından, benim de hocalığımı yapmış bir hocamızdan örnek vererek bitireyim. Bizim aydınımız maalesef eleştirel düşünceyi gerçek anlamda bütün sonuçlarına kadar götürebilen bir aydın değil. Oldukça saygıdeğer bir bilim adamı olan bir hocamızın Ermeni meselesiyle ilgili imza toplanırken televizyonlarda çok tartışması vardı. Bu hocamız gayet safiyane, gayet iyi niyetle şöyle diyordu: "Ben üniversiteye gelinceye kadar, hatta üniversiteyi bitirinceye kadar Ermeni meselesi diye bir şey bilmiyordum. Ermeni tehciri, katliamı diye bir şey bilmiyordum. Bu şimdi nereden çıktı, niye bunlar oluyor, biz hiç öyle Ermenileri düşman bilmezdik ve bundan haberimiz yoktu. Ben, üniversiteyi bitirdikten sonra bu meseleden haberdar oldum ve araştırdım, bilgi sahibi oldum. Biz böyleyiz, bir düşmanlığımız yok" diye bir şey anlatıyordu. Sen koskocaman bir bilim adamısın. Bir de tarihçiliği de vardır bu hocamızın. Yani Ermeni tehciri etrafında meydana gelen korkunç bir tarihsel trajediden sen bilgi sahibi olmadıysa, sana bunu birileri anlatmadıysa, sen bunu bir şekilde öğrenmediysen asıl burada bir problem yok mu? Asıl problem bu ve sen bunu aslında bizim ne kadar temiz, saf insanlar olduğumuzu anlatmak için kullanıyorsun. Yani aydınımız da böyle bizim. Buradan üreyen çok fazla problem var tabii. Eleştirel düşüncenin olmadığı, gelişmediği yerde pek çok meseleyle bu toplumun yüzleşmesi mümkün değil. Çünkü bu aydınlar bu toplumu birtakım meselelerle yüzleştirecekler, ayna tutacaklar ki toplum orada kendisini görecek. Maalesef bu konuda çok donanımsız durumdayız. Umuyoruz ki önümüzdeki yıllarda bu donanımsız halimizi aşacağız; yeni gelişen gençler var, gerçekten çok iyi yeni bilim insanları var, bunların çeşitli ürünlerini de son zamanlarda ben görmekten, okumaktan büyük bir keyif alıyorum ve yeni şeyler öğreniyorum. Teşekkür ederim.

cengiz arın- Çok teşekkürler. Değerli konuşmacılara önemli katkıları için, salondan gelen katkılar için teker teker çok teşekkür ediyorum. Şimdi haftayı kapatmak üzere Başkan Sayın Vahap Adıyaman'a sözü bırakıyorum.

vahap adıyaman- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Gerçekten üç gün sabırla dinleyip sonuna geldik. Ben de fazla zamanınızı almayacağım, yarım saat gibi bütün haftanın değerlendirmesini yapmaya çalışacağım. Tabii şakaydı. 34. İktisatçılar Haftası'nı tamamladık. Yaklaşık altı aydır süren bir çalışma neticesinde oluştu program. Bu programın oluşumunu başında Alpay Biber'in olduğu İktisatçılar Haftası Komisyonu gerçekleştirdi. Önce Alpay Biber'e ve Komisyona teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Aynı zamanda 1. İktisatçılar Haftası'ndan başlayarak bugüne kadar 34.'süne kadar emeği geçen yine başta başkanlar olmak üzere bütün yönetimimize, yönetimlere ve başkanlara teşekkür etmek istiyorum.

Aslında en büyük teşekkürümüz dinleyicilere; sabırla dinliyorlar. Siz dinleyicilere, izleyicilere teşekkür ediyorum. Tabii her organizasyonda olduğu gibi bu organizasyon da önemli bir mali tabloyu da beraberinde getiriyor. Buradan yine arkamda tam listesini göreceğimiz başta Garanti Bankası olmak üzere bütün sponsorlarımıza, bundan önceki ve bugünkü sponsorlara teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Şimdi İktisatçılar Haftası 34.'yü gerçekleştirdi, 34 yıldır yapılıyor, ama ben şunu açık gönüllülükle söyleyebilirim ki her İktisatçılar Haftası'nda birçok eksikimizi, önümüzdeki dönemde yapılmaması gereken noktaları tespit ediyoruz. Mutlaka sizlerin de tespitleri vardır. 35. İktisatçılar Haftası için sizlerin de eleştiri ve önerilerinizi almak istiyorum. Umuyorum 35. İktisatçılar Haftası bundan daha güzel ve daha başarılı olur. Hepinize saygılar, sevgiler sunarak iyi akşamlar diliyorum. 35. İktisatçılar Haftası'nda görüşmek üzere.

1974'ten 2009'a

İKTİSATÇILAR HAFTASI'NIN 33 YILI

1. 1974 – SANAYİLEŞMENİN NERESİNDEYİZ?
2. 1975 – 1975 YILINDA TÜRKİYE
3. 1976 – 1976 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ VE IV. BEŞ YILLIK PLAN
4. 1977 – İKTİSADİ KALKINMA VE MUCİZE
5. 1978 – AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER VE KEYNESGİL TEORİ
6. 1979 – SANAYİLEŞME SORUNLARI VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER
7. 1982 – BUNALIMDAN BÜYÜMEYE GEÇİŞTE TÜRKİYE EKONOMİSİ
8. 1983 – CUMHURİYETİN 60.YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ
9. 1984 – PİYASA EKONOMİSİNE GEÇERKEN
10. 1985 – İKTİSAT POLİTİKALARI VE GELİŞME DOĞRULTULARI
11. 1986 – EKONOMİ VE DEMOKRASİ
12. 1987 – AVRUPA TOPLULUĞU VE TÜRKİYE
13. 1988 – YAPISAL DEĞİŞİKLİĞİN NERESİNDEYİZ?
14. 1989 – TÜRKİYE İÇİN ALTERNATİFLER
15. 1990 – DEĞİŞEN DÜNYA, DOĞU AVRUPA VE TÜRKİYE
16. 1991 – EKONOMİ VE SİYASETTE YENİ STRATEJİLER
17. 1992 – DEĞİŞEN DÜNYA, TÜRKİYE VE ON YILLAR
18. 1993 – YENİ YÜZYILA DOĞRU DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE NE OLABİLİR?
19. 1994 – DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YENİ EĞİLİMLER
20. 1995 – EKONOMİ VE SİYASETTE KRİZ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
21. 1996 – DÜNYA NEREYE GİDİYOR? KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE
22. 1997 – TÜRKİYE'DE SERMAYE, DEVLET, SİYASET
23. 1998 – TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ
24. 1999 – YÜZYIL BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
25. 2000 – DEĞİŞEN DÜNYADA TÜRKİYE'NİN YERİ
26. 2001 – İKTİSAT-İSTİKRAR VE TÜRKİYE
27. 2002 – 2003'e GİRERKEN SORUNLAR VE ARAYIŞLAR
28. 2003 – CUMHURİYET'İN 80.YILINDA YURT VE DÜNYA
29. 2004 – YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLEN DÜNYA VE TÜRKİYE
30. 2005 – İKTİSAT VE YOKSULLUK
31. 2007 – TÜRKİYE'NİN GELECEĞİNİ DÜŞÜNMEK
32. 2008 – GEÇMİŞTEN GELECEĞE TÜRKİYE VE DÜNYA
33. 2009 – KRİZİN NERESİNDEYİZ? "KRİZİN DEĞİŞİK YÜZLERİ"

Korkusuz ve özgürce tartışmak için!

İktisat
Felsefesi
Dergisi

1.
Sayı
Çıktı

Neden Çıkıyoruz?

Uluslararası Ekonomi Hukukunda "Devlet-Merkezci"
Paradigmadan "Küreselci" Paradigmaya Geçiş
İlhami Alkan Olsson

Tartışma Notları

Ekonomi Politîğin İnsanın "Kim"liğine Dair Bir
Deneme'nin Düşündürdükleri

Karl Popper'in 'İşıldak' Bilgi ve Akıl Kuramının
İktisat Felsefesine Potansiyel Katkıları Üzerine
A. Dinç Alada

Ekonomi Politîğin İnsanın "Kim"liğine Dair Bir Deneme
Metin Sarfati

Anikin'in Düşündürdükleri: Marx, Süreklilik-Kopuş
Dikotomisi ve Yöntem Üzerine Notlar
M. Nuri Durmaz

İktisat
Felsefesi

www.iktisatfelsefesi.com

Asmalı Mescit Mahallesi Tünel Geçit İşhanı B Blok No: 320 Beyoğlu - İstanbul
iktisatfelsefesi@yahoo.com - 0 212 212 39 49